

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

BİR “PSİKOLOJİK TEFSİR” ÖRNEĞİ OLARAK
ABDURRAHMAN KASAPOĞLU’NUN “KUR’AN
PSİKOLOJİ ATLASI” ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman **Hazırlayan**
Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ **Sonay ÖZBEK**

Malatya 2023

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**BİR “PSİKOLOJİK TEFSİR” ÖRNEĞİ OLARAK ABDURRAHMAN
KASAPOĞLU’NUN “KUR’AN PSİKOLOJİ ATLASI” ADLI ESERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sonay ÖZBEK

**Danışman
Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ**

Malatya 2023

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “Kur’an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Sonay ÖZBEK

ÖNSÖZ

Kur'an'ı tefsir çalışmaları kadim bir geçmişe sahip olup günümüzde de güçlü bir şekilde devam etmektedir. Her çağın müfessirleri Kur'an'ın çağlar üstü mesajını kendi döneminin şartlarına göre daha iyi anlaşılması için farklı çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu çalışmalar neticesinde özgün, derinlikli ve kapsamlı olarak hazırlanmış ve hâlâ günümüzde temel kaynaklar olarak kullanılan birçok eser ortaya çıkmıştır.

Psikolojik tefsir çalışmaları son dönemlerde ortaya çıkan, vahye başka bir perspektiften bakmayı gaye edinen bir tefsir metodudur. Bu çalışmalardan en kapsamlı olanlarından biri de Abdurrahman Kasapoğlu tarafından yazılan “Kur'an Psikoloji Atlası"dır. Bu eser hem genel itibarıyla hem de içerikteki konularının ele alınış biçimiyle orijinal bir çalışmadır. Eserde incelenen Kur'an psikolojisi konuları, daha önce yapılan çalışmalar üzerine kurgulanmamıştır. Kaynak kullanımıyla, mevzuların tertip tercihleriyle yazarın özgün üslubunu yansıtır. Çalışmada Kur'an'ın psikolojik coğrafyası belirlenmeye çalışılmış, bütün psikolojik coğrafyayı yüzeysel olarak tanıtmak yerine, derinlemesine bazı bölgelerin öne çıkarılması tercih edilmiştir.

Bu eser şimdiye kadar akademik anlamda gerek içerik gerekse tefsir yazım yöntemi açısından tahlile tabi tutulmuş değildir. Dolayısıyla çalışmamızda bu eser, yöntem ve içerik açısından tahlile tâbi tutularak özellikleri, mahiyeti, yöntemi ve içeriği bakımından akademik dünyaya tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca böyle bir eseri tanıtarak, eserin bireylerin kendilerini Kur'an merkezli tanımlamalarında ve sorunlarına Kur'an merkezli çözümler getirmelerinde yol gösterici bir kaynak olması amaçlanmıştır.

Tezin birinci bölümünde yazarın hayatı, geçirmiş olduğu eğitim süreçleri ve kaleme aldığı eserleri hakkında bilgiler derlenmiştir. Böylece *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eserin geri planındaki kültürel ve fikrî ortam, müellifin ilmî ve kişilik gelişim ve etkileşim koşulları yansıtılmıştır. Bir müellifin eserine yansıyan muhteva, yönelim ve üslup onun kişiliğinden, zihniyetinden, bilgi birikimi ve tecrübelerinden, yaşam tasavvurundan etkilenir. Her yorum, onu üreten zihin dünyasının bir yansımasıdır. Kasapoğlu da Kur'ân âyetlerini kendi zihin dünyasında teşekkül etmiş bilgi birikimi ve bakış açısıyla tefsir etmiştir. Bu nedenle Kasapoğlu'nun zihin dünyasını ortaya

koyabilmek amacıyla içinde yetiştirdiği sosyal, kültürel ortam, eğitimi, hocaları, okuduğu, beslendiği kaynaklar yazar biyografisi bölümünde ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

Tezde ikinci bölüm ise eser incelemesine ayrılmıştır. Eser önce Kur'an ilimleri açısından tahlil edilmiş ve bu konularda örnekler verilmiştir. Daha sonra eserde Kur'an psikolojisi konularının hangi ana başlıklar altında, hangi muhteva ile incelendiği açıklanmıştır. Ardından *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eserde müellifin "tefsir yazma tercihleri" üzerinde durulmuştur. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın klasik ve çağdaş bilgi kaynakları hakkında değerlendirme yapılmıştır. Eserin kendine has baskı ve üslup özellikleri ele alınmıştır. Abdurrahman Kasapoğlu'nun eserde terimleştirdiği bazı tabirler sözlük bilgisi tarzında aktarılmıştır. Son olarak eserin bazı açılardan eleştirisi yapılmıştır.

Tez danışmanı hocam Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ'a ve bu konuyu çalışmamı öneren Prof. Dr. Saffet SANCAKLI hocama teşekkürü bir borç bilirim. Tezin konularının tertibi ve ifadelerinin üslup bakımından olgunlaştırılması konusundaki katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR hocama minnettarlığını ifade etmek isterim. Hayatı, ilmî kişiliği, tefsir anlayışı, eserlerindeki fikirleri konusunda kendisine yönelttiğimiz soruları cevaplayan ve tezimizde ihtiyaç duyulan birçok bilgiyi / veriyi sağlayan müellifimize şükranlarını sunarım.

Malatya-2023

Sonay ÖZBEK

ÖZET

Bu araştırma son dönemlerde Kur'an psikolojisi alanında hazırlanan en kapsamlı eserlerden birisini tahlil etmektedir. Analizi yapılan bu eser Abdurrahman Kasapoğlu'nun kaleme aldığı "Kur'an Psikoloji Atlası" adlı çalışmadır. Tezde yazarın ilmî kişiliği ile eseri arasında bağ kurabilmek için müellifin biyografisine ve eserlerine yer verilmiştir. Yine bu araştırmada "Kur'an Psikoloji Atlası"nın Kur'an ilimleri açısından analizi yapılmış, Kur'an'da bahsi geçen psikoloji konularına ne şekilde yer verdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazarın eserde kullandığı klasik ve modern kaynaklara işaret edilmiş, eserin basım ve üslup özellikleri ortaya konulmuş, ayrıca tenkit edilebilir yönleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, tefsir, psikoloji, eser incelemesi.

ABSTRACT

This survey analyses one of the most comprehensive work recently prepared in the field of Quran Psychology. This work is “Quran Pschology Atlas” ground out by Abdurrahman Kasapoğlu. Thesis includes author's biography and other works to understand the connection between his scholarly personality and his work. Also, in this research; Quran Psychology Atlas is analysed in terms of Quran diciplines, and how it approaches the psychologycal subjects of Quran. It is pointed out classical and modern sources used by author, presented publismment and wording features of the work and dwelled on some censurable aspects of it.

Key Words: Quran, hermeneutics, psychology, literature review.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amaçları.....	2
3. Araştırmanın Yöntemi	4
4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları, Zorlukları.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMAN KASAPOĞLU’NUN HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ

1.1. Müellifin Hayatı.....	11
1.2. Öğrenim Hayatının Basamakları	12
1.3. Müellifin Akademik / İlmî Hayatı	19
1.4. Abdurrahman Kasapoğlu’nun Eserleri.....	26
1.4.1. Kur’an’daki Psikoloji Konularını İnceleyen Eserleri	27
1.4.2. Psikolojik Tefsîrin Bağımsız Bir Ekol Olarak Sistemleştirilmesiyle İlgili Eserleri.....	32
1.4.3. Yazarın Psikolojik Tefsîr Alanı Dışındaki Eserleri	37
1.4.4. Yazarın Eserleri Hakkında Yapılan Bazı Değerlendirmeler.....	40
1.4.5. Yazarın Alanına Etkisi	42

İKİNCİ BÖLÜM

“KUR’AN PSİKOLOJİ ATLASI”NIN İÇERİK, ÜSLUP VE YÖNTEM AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1. Kur’an Psikoloji Atlası’nın Psikolojik Tefsîr Çalışmalarındaki Yeri	44
2.1.1. Die Seelenehre des Korans (Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie)	45

2.1.2. el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs (Abdulvahhâb Hamûde)	46
2.1.3. el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs (Muhammed Osmân Necâtî)	46
2.1.4. Min İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî	47
2.1.5. İlmü'n-Nefs: Ma'rifetü'n-Nefsi'l-İnsâniyye fi'l-Kitâbi ve's-Sünne	48
2.1.6. Mevsûatü İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî	48
2.1.7. Kur'an Psikoloji Atlası.....	49
2.2. Kur'an Psikoloji Atlası ve Eserin Yazılmasındaki Sâikler	49
2.2.1. Kur'an'la Olan Bağını İlmî Düzeyde Sürdürme	50
2.2.2. Kur'an'ın İlmî-Psikolojik İ'câzını Anlayabilme	51
2.2.3. Müslümanların Psikolojik Soru ve Sorunlarına Kur'an'dan Çözümler Önerme.....	51
2.2.4. Tefsîre Yenilik Getirme.....	52
2.2.5. Yazarak Öğrenme.....	52
2.3. Kur'an Psikoloji Atlasının Tefsir Usûlü Açısından İncelenmesi.....	53
2.3.1. Nüzûl Sebepleri	54
2.3.2. Emsâlü'l-Kur'ân	59
2.3.3. Mecâzu'l-Kur'ân.....	62
2.3.4. Müşkilü'l-Kur'ân.....	63
2.3.5. Müteşâbihu'l-Kur'ân.....	65
2.3.6. Hurûf-ı Mukattaa	66
2.3.7. Mücmel-Mübeyyen	67
2.3.8. Mübhemâtü'l-Kur'ân	67
2.3.9. İ'câzu'l-Kur'ân	69
2.3.10. Üslûbu'l-Kur'ân.....	72
2.3.11. Münâsebâtü'l-Kur'ân.....	73
2.3.12. Nesh Meselesi.....	75
2.3.13. Kısasu'l-Kur'ân	76
2.3.14. Tekrâru'l-Kur'ân.....	78
2.3.15. Aksâmu'l-Kur'ân.....	79
2.3.16. Hıtâbu'l-Kur'ân	80
2.3.17. Kıraatler	81
2.3.18. Vakf ve İbtidâ.....	83

2.3.19. Vucûh-Nezâir	85
2.3.20. Garîbu'l-Kur'ân.....	87
2.3.21. İ'râbu'l-Kur'ân.....	88
2.3.22. Tencîmu'l-Kur'ân.....	93
2.3.23. Mekkî-Medenî İlmi.....	94
3.24. Fezâilü'l-Kur'ân ve Havâssu'l-Kur'ân.....	94
2.3.25. Mutlak-Mukayyed	96
2.3.26. Esmâü'l-Kur'ân (Kur'ân'ın İsimleri).....	96
2.3.26.1. Mesânî.....	97
2.3.26.2. Tenzîl.....	98
2.3.26.3. Büşrâ / Beşîr-Nezîr.....	99
2.3.26.4. Şifâ.....	99
2.3.27. Yazarın Tefsir Usûlü ve Kur'an İlimlerine Eserinde Yer Vermesinin Değerlendirilmesi	100
2.4. Kur'an Psikoloji Atlası'nda Ele Alınan Kur'an Psikolojisi Konuları ve Konu Tercihleri.....	101
2.4.1. "İman Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular.....	102
2.4.2. "İnkâr Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular	103
2.4.3. "Dinî Tecrübe Çeşitleri" Başlığı Altında İşlenen Konular	104
2.4.4. "Namaz ve Oruç Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular	105
2.4.5. "Hac Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular	106
2.4.6. "Zekât Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular.....	106
2.4.7. "İnsanın Temel İhtiyaçları" Başlığı Altında İşlenen Konular.....	107
2.4.8. "Gelişim Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular.....	108
2.4.9. "Kişilik Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular	108
2.4.10. "Cinsel İçgüdü" Başlığı Altında İşlenen Konular.....	109
2.4.11. "İnsanın Olumlu Karakter Özellikleri" Başlığı Altında İşlenen Konular	111
2.4.12. "İnsanın Olumsuz Karakter Özellikleri" Başlığı Altında İşlenen Konular	111
2.4.13. "Bir Karakter Özelliği Olarak Öfke" Başlığı Altında İşlenen Konular	112

2.4.14. “İletişim Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular	112
2.4.15. “Eğitim ve Öğrenme” Başlığı Altında İşlenen Konular	113
2.4.16. “Özel Eğitim” Başlığı Altında İşlenen Konular	114
2.4.17. “Psiko-Sosyal Açıdan Evlilik” Başlığı Altında İşlenen Konular	114
2.4.18. “Sosyal Psikoloji” Başlığı Altında İşlenen Konular	115
2.4.19. “Kıssalara Psikolojik Yöneliş” Başlığı Altında İşlenen Konular	116
2.4.20. “Rüyalar ve Yorumları” Başlığı Altında İşlenen Konular	117
2.4.21. “Paranormal Deneyimler” Başlığı Altında İşlenen Konular	117
2.4.22. “Ölüm Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular	117
2.5. Kur’an Psikoloji Atlası’nda Tefsir Yazma Tercihleri.....	118
2.5.1. Mevzû / Konulu Tefsir Tarzının Tercih Edilmesi	118
2.5.2. Tahlilî Tefsirin Tercih Edilmesi	119
2.5.3. Semantik Tahlil Yönteminin Uygulanması	120
2.5.4. Bilimsel Tefsir Niteliklerini Taşımaları	123
2.5.5. “Kur’an Psikolojisi” Çalışmalarının Psikolojik Yöneliş Olarak Konumlandırılması.....	124
2.6. Kur’an Psikoloji Atlası’nda Bilgi Kaynakları.....	126
2.6.1. Yazarın Bilgi Anlayışı.....	127
2.6.2. Kur’an’ın Kur’ân’la Tefsiri.....	128
2.6.3. Hadîslerin Kullanımı	129
2.6.4. Sahâbe ve Tâbiûn Rivâyetlerinin Kullanımı	134
2.6.5. Nüzûl Ortamı Bilgisinin Kullanımı	138
2.6.6. Başvurulan Tefsir Kaynakları ve Bunlardan Yararlanma Biçimi	139
2.6.6.1. Başvurulan Tefsir Kaynakları.....	139
2.6.6.2. Başvurulan Tefsîr Kaynaklarından Yararlanma Biçimi	144
2.6.7. Türkçe Meâl Tercihleri	147
2.6.8. Geleneksel İslâmî Literatürden Yararlanma	147
2.6.9. İsrâilî Rivâyetler Karşısındaki Tutumu	148
2.6.10. Modern Psikoloji ve İlişkili Alanlardan Yararlanma Biçimi	149
2.7. Kur’an Psikoloji Atlası’nın Kendine Özgü Karakteristikleri	152
2.7.1. Eserin Şekil / Baskı Özellikleri	153
2.7.2. Eserin İsmi.....	155

2.7.3. Eserin Orijinallik Yönü.....	155
2.7.4. Eserin Üslup Özellikleri	156
2.7.4.1. Psikolojik Tefsîr Usul ve İlkelerine Bağlılık Düzeyi	156
2.7.4.2. Konuların Kaleme Alınma Üslubu.....	156
2.7.4.3. Kur'an Psikoloji Atlası'nda Konuların Akademik Yazım Formu.....	158
2.7.4.4. Konuların Ele Alınışında Hareket Noktası	159
2.7.4.5. Yazarın Konu ve İlgili Âyetleri Belirleme Usulü	159
2.7.4.6. Yazarın İlk Kaleme Aldığı Konularla Sonra Kaleme Aldığı Konular Arasında Gelişen Üslup Farkı	160
2.7.4.7. Konuları Sınırlandırma Tercihleri.....	160
2.7.4.8. Âyetlerdeki Psikolojik Mesajları Bağlamlarıyla Birlikte İnceleme	161
2.7.4.9. Ele Alınan Konuların Kapsam ve Sınırları	163
2.7.4.10. Dili / Türkçeyi Kullanma Tarzı	164
2.7.4.11. Telkin Üslubu ve Tepkisel Dil.....	165
2.7.4.12. Tahaddî Üslubunu Yansıtan Dil.....	168
2.7.4.13. Eserde Mezhebî Tutum	168
2.7.4.14. Kaynak Olarak Kullanılan Tefsirlere Tahlîl ve Tenkît Merkezli Yaklaşım	169
2.7.4.15. Yorumlarda Anlam Genişletme / Zenginleştirme.....	173
2.7.4.16. Eserin “Kelâmî”, “Fıkîhî”, “Tasavvufî” Yönleri	174
2.7.4.16.1. Kelâmî Yön.....	175
2.7.4.16.2. Fıkîhî Yön	178
2.7.4.16.3. Tasavvufî Yön	178
2.7.4.17. İnterdisipliner Bir Çalışma Olarak Kur'an Psikoloji Atlası	178
2.7.4.18. Muhteva-Metot İlişkisi Bakımından Kur'an Psikoloji Atlası.....	179
2.7.5. Tefsir Tarihindeki Yeri Bakımından Kur'an Psikoloj Atlası.....	180
2.7.6. Eserin Pratik Hayattaki İşlevi ve Güncel Değer Üretme Kapasitesi ...	180
2.7.7. Yazarın, Tefsirde Çeşitliliğe Yaklaşımı	185
2.8. Abdurrahman Kasapoğlu Sözlüğü.....	186
2.8.1. Tenzîl Yöntemi	187

2.8.2. Kıssa Terapisi.....	188
2.8.3. Evlilik Terapistliği	188
2.8.4. Terapötik Boşanma.....	189
2.8.5. Doğal İnanma Kabiliyeti	189
2.8.6. Bülûğ / Gelişim Psikolojisi	189
2.8.7. İletişimde Yumuşatma İlkesi	190
2.8.8. Görsel Sadizm / Ashâb-ı Uhdûd Nitelemesi	192
2.8.9. Bir Savunma Mekanizması / “Yüceltme Mekanizması” Olarak Evlilik	192
2.8.10. Sempati / Duygudaşlık.....	193
2.8.11. İletişimde “Ben-Dili”	194
2.8.12. Mükellib, Muallim İsimlendirmesi	194
2.8.13. Encest Tabusu	195
2.8.14. Mahrem Alan	196
2.8.15. “Humur” Şiârı / Yakın Mesafeden Mahrem Bakış	197
2.9. Kur’an Psikoloji Atlası Kitabının Eleştirisi	198
2.9.1. Tekrar İfade Eden Anlatımların Baskınlığı	199
2.9.2. Tefsirde Edebiyat-Psikoloji İlişkisini Dikkate Alma Düzeyi	199
2.9.3. Kur’an’ın İnsan Psikolojisine Zıt Kutuplu Yaklaşımı Meselesi.....	203
2.9.4. Yapılan Çalışmanın Psikoloji Çalışmasına Dönüştürülme Meselesi ...	204
2.9.5. Eserde Kur’an Psikolojisi Konularının Homojen Dağılması	204
2.9.6. Yorumlarda Âyetlerdeki Mesajların Belli Bir Boyutunun Gösterilmesi.....	205
2.9.7. Türkçe Meâl Eleştirisi	206
2.9.8. Nihat Uzun Tarafından Getirilen Eleştiriler	207
SONUÇ	211
KAYNAKÇA.....	219

KISALTMALAR

ev.	: Çeviren
d.	: Doğum tarihi
ed	: Editör
Hız.	: Hazreti
ts.	: Tarihsiz
.	: Ölüm tarihi
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve Benzeri
a.s.	: Aleyhisselm

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, Abdurrahman Kasapoğlu'nun kaleme aldığı *Kur'an Psikoloji Atlası* kitabının içerik, usûl ve yöntem, üslup açısından tahlilidir. Fakat bu kitabın 1. ve 2. ciltleri dışarda tutularak¹ 3. ciltten 11. cilde kadar ki toplam dokuz ciltlik “uygulamalı psikolojik tefsir” bölümü tahlil edilecektir.

Bir eser / literatür incelemesi yapılırken, bu tür bir çalışma genellikle iki başlık altında gerçekleştirilir. Bunlardan birisi eserin yazarı, diğeri ise anlatım biçimidir.² Bu tezde *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nın hem müellifi hem anlatım biçimi incelenecektir.

Yaşam deneyimlerinin, almış olduğu eğitimin bir müfessirin eserleri üzerinde etkisi olacağı muhakkaktır. *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nın tefsir tarzını ve üslubunu tanıyabilmek için yazar kişiliğini, ilmi şahsiyetini, geçmişini araştırmamızda ele alacağız. Zira bir müfessirin eser kaleme alma tarzı onun içinde yetiştigi sosyal, siyasal, kültürel şartlardan eğitim koşullarından, uzmanlık alanından etkilenmektedir. Her eserin onun müellifinin şahsiyetiyle yakın ilişkisi vardır. Eseri incelenen bir yazarın öncelikle kişiliği bütün boyutlarıyla ortaya konulabilmelidir. Bu nedenle *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nı tanıtmaya geçmeden önce araştırmamızın başında yazarın ilmi şahsiyetine ve kişiliğine, eserlerine yer verilmiştir. Yazar, biyografisiyle de bu teze konu olmuştur. Tezde yazarın biyografisine dair bulgular mümkün olduğunca geniş perspektiften ortaya konulmuştur.

Günümüzde tefsir alanında akademik çalışmalarda müfessirlerin eserlerinin çok yönlü incelemeleri, tefsir yöntemlerinin tespiti üzerinde araştırmalar yapmak yaygın hale gelmiştir. Böylelikle gerek tarihte yaşamış bir müfessirin gerekse çağdaş dönem müfessirlerinin eserleri tahlil edilebilmektedir. İşte bu tezde de çağdaş dönemden bir müellifin eserinin incelenmesi planlanmaktadır.

¹ *Kur'an Psikoloji Atlası* kitabının 1. ve 2. ciltleri uygulamalı Kur'an psikolojisi konularını işlememektedir. Bu ilk iki cilt *psikolojik tefsir*in usûl ve tarihçesini ele almaktadır. Bu nedenle tezde üzerinde tahlil yapılacak, eser incelemesi gerçekleştirilecek bölümler 3. ve 11. ciltler arasında yer alan kısımdır.

² Sıddık Baysal, “Üslûbu'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmi ile İlişkisi”, *Bilimname*, 35, (2018), 396.

Tefsir tarihi Hz. Peygamberden günümüze kadar yapılan tefsir faaliyetlerini kendine konu edinmektedir. Bu tezin konusu da tefsir tarihinin son evrelerinde yer alan bir eserin incelenmesidir. Bu yönüyle, hazırladığımız tezin bir tefsir tarihi çalışması olduğu söylenebilir. Bu tez *Kur'an Psikoloji Atlası* isimli eseri müellifinin kişiliği ile ilişkilendirerek incelediği için “tefsir-müfessir merkezli araştırmalar”³ kategorisine girmektedir.

Bu tezde Abdurrahman Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmaları tefsirde kullanmış olduğu bilgi kaynakları ve tefsir usulüne, Kur'an'ı anlama yöntemlerine bağlılık açısından analiz edilmiştir.

Müellif Kasapoğlu, -eserinden hareketle- bir müfessirde aranan ilmî kriterler bakımından bu tezde inceleme konusu olarak seçilmiştir. Eseriyle birlikte aynı zamanda müellifin ilmî yönü ve müfessirlik özellikleri üzerinde de durulmuştur.

2. Araştırmanın Önemi ve Amaçları

Bu tezin problem cümleleri şunlardır: “Abdurrahman Kasapoğlu'nun kaleme aldığı *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın özgün, incelenmeye değer yönleri vardır.” “Müellifin kişilik, eğitim ve uzmanlığı ile eserleri arasında ilişki vardır.” Yapılacak analizlerle bu varsayımlar araştırılacaktır.

Psikolojik tefsir çalışmaları günümüzde ve son dönemlerde ortaya çıkan çalışmalardır. Bu çalışmalardan birisi ve en kapsamlı olanı da ülkemizde kaleme alınan “Kur'an Psikoloji Atlası"dır. Bu eser şimdiye kadar akademik anlamda gerek içerik gerekse tefsir yazım yöntemi açısından tahlile tabi tutulmuş değildir. Bu nedenle çalışmamızda bu eseri söz konusu açılardan (yöntem ve içerik açısından) tahlile tâbi tutarak özellikleri, mahiyeti, yöntemi, içeriği bakımından akademik dünyaya tanıtmak, tefsir literatüründeki yerini göstermek amaçlanmıştır. Ayrıca yazarın eserinin kendine özgü yanlarının, orijinal yönlerinin tespitinin yapılması hedeflenmiştir. Bu tez, aynı zamanda müellifin eseri hakkında yapılan ilk akademik çalışma hüviyetini taşımaktadır.

³ Belli bir müfessiri çeşitli yönlerden inceleyen ve başlıklarında doğrudan müfessirin kendisine atıflar yapılan araştırmalar “tefsir-müfessir merkezli” olarak nitelenir. (Yusuf Memük, “Tefsir Müfessir Merkezli Hazırlanan Lisansüstü Tefsir Tezlerine Panoramik Bir Bakış”, *Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler –Batı ve İslâm Dünyası Mukayesesi- Uluslararası Sempozyum, 24-26 Kasım 2017, İstanbul*, (İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Yayınları, 2018), I/192).

Günümüzde sanat, spor gibi pek çok alanda temâyüz etmiş kimseler hak ettikleri takdir ve ilgiyi görmektedir. İlim ehlinin ise daha az takdir ve ilgi gördüğü söylenebilir. Bu araştırmada, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın yazarı ve *psikolojik tefsîr ekolünün* sistemleştiricisi Abdurrahman Kasapoğlu'nun biyografisi imkân elverdiğince geniş tutulmuş, bu yolla da olsa yazara vefa gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu örnek uygulamanın, ülkemizdeki diğer ilim ehli hakkında da model oluşturması umulmuştur. Müellifin biyografisini sunmanın bir diğer amacı ise alanına katkı sunan, yenilik getiren bir akademisyenin nasıl yetiştiğini, ilim serüvenini betimleyebilmektir. Müellifin biyografisi sunulmak suretiyle, onun ilmî serüveninin, yaşadığı çağın ilim, kültür hayatına tanıklık etmesi hedeflenmiştir.

Günümüzde bireyselleşme artmaktadır. Bireyin kendine dönük sorunların her geçen gün artması sebebiyle bireyin kendini tanımasına yönelik Kur'an merkezli çalışmalar söz konusu olmuştur. Bunlardan birisi de *Kur'an Psikoloji Atlası*dır. Böyle bir eseri tanıtarak bireylere kendilerini Kur'an merkezli olarak tanımlayabilmeleri, sorunlarına Kur'an merkezli çözümler bulabilmeleri açısından böyle bir çalışmanın gündeme getirilmesi ve tanıtılması gerekli görülmüştür.

Eserini incelediğimiz müellifin, ülkemizde Kur'an tefsiri alanına özgün bir bakış açısı getirdiğini düşünüyoruz. Bu nedenle bu tezde müellifin kişisel ve ilmî portresinin yansıtılmasını ve biyografisine ayrıntılı olarak yer verilmesini gerekli görüyoruz. Müellifin ilmî portresinden ve biyografisinden hareketle, *Kur'an Psikoloji Atlası* eserinin ardındaki müellife dair kişisel geçmişinin, arka planın gösterilmesini hedefliyoruz.

Müfessir tecrübeleri, Kur'an araştırmacılarının yaşam deneyimleri, gelecekteki müfessir adayları için önemli bir ufuk ve motivasyon kaynağıdır. Bu tezde, çağımızın bir Kur'an araştırmacısı olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun kişisel ve akademik biyografisi yani onun ilmî deneyimleri sunulmuştur. Bununla, günümüzdeki ve gelecekteki Kur'an araştırmacılarına yaşanmış bir akademik / ilmî örneklik sunulması amaçlanmıştır. Zira ilim ehlinin biyografisinin sunulması gelecek nesiller için yeni ufuklar oluşturacak; yürüyecekleri yolda model teşkil edecektir.

Akademik tefsir çalışmalarında tarihin her döneminden dünyanın her coğrafyasından müfessirlerin eserlerini müfessir-tefsir eksenli olarak incelemek yaygın

bir uygulama halini almıştır. Böylece tefsir tarihinin parçalarını keşfedip, ortaya çıkartıp bir bütün halinde sistemleştirmek mümkün olacaktır. Bu tezin amacı, içinde yaşadığımız çağın ve coğrafyanın tefsir ürünlerini tespit etme, ortaya koyma faaliyetine katkıda bulunmaktır.

Kendi coğrafyamızın tefsir tarihine ilişkin son zamanlarda –yeterli düzeyde olmasa da- artan bir ilgi olduğu hazırlanan tezlerden, makalelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı tefsir mirasını ortaya koymak için sarfedilen gayret takdire şayandır. Osmanlı mirasının devamı olarak Cumhuriyet dönemi tefsirciliğini kayıt altına almak da önem arz etmektedir. Tezimiz, Cumhuriyet dönemi tefsirciliğine, müellifimizin eseri üzerinden ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu tez, Cumhuriyet dönemi tefsir çalışmalarından birisini tahlil etmek ve müellifinin tefsirci kişiliğini kayda almak bakımından önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Akademik tez çalışmalarında tarihten günümüze kadar müfessirlerin eserlerinin incelenmesi, tefsirde izlemiş oldukları, takip ettikleri yöntemin ortaya konulması tefsirin ve tefsir tarihinin geçirdiği süreçleri tespit edebilmek için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle de her dönemden, her coğrafyadan tefsir eserleri araştırmalara konu olmaktadır. Aynı amaçla bu tezde tefsir alanında eser veren bir müellifin –Abdurrahman Kasapoğlu- eseri –*Kur'an Psikoloji Atlası*- incelenerek tefsir tarihindeki ve tefsir ilmindeki yeri gösterilecektir.

Son dönemlerde hem Türkiye’de hem de dünyanın farklı coğrafyalarında Kur’an’daki psikoloji konularını inceleyen, ilâhî kelâmı psikolojik açıdan tahlil eden araştırmalara ilgi artmaya başlamıştır. Tefsir tarihinde *psikolojik tefsîr* yönelişinin yeni bir akım olarak yerini alacağı beklentisi vardır. Kur’an psikolojisi üzerine hazırlanmış kapsamlı bir literatürü ve müellifini inceleyen tezimiz, tefsir tarihinde Kur’an’a psikolojik yöneliş üzerine yapılan eser incelemesi örneklerinden birisini oluşturacaktır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın veri toplama yöntemi, kaynak tarama yöntemidir. Tabi ki bu araştırma, bir eser tahlilî olduğu için öncelikle *Kur'an Psikoloji Atlası* isimli eserin üçüncü ve on birinci ciltleri arasındaki bölüm okunarak, yöntem, içerik ve yazarın yazım üslubu açısından tahlil edilecektir.

Tefsir-müfessir merkezli eser inceleme çalışmalarının aşamalarına ve çerçevesine dair akademik bir kalıp, ilmî bir alışkanlık oluşmuştur. Bu geleneğe uygun olarak tezimizde müfessir / müellif ve eseri birlikte incelenmiştir. Eser / tefsir incelemelerinde kalıplaşmış aşamalar, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın analizinde de uygulanmıştır. Bu amaçla pek çok eser-müfessir çalışması incelenmiş, bunların sistematığı bu tezde örnek alınmaya çalışılmıştır.

Yazarın hayatına, kişilik ve şahsiyet yönüne, eserlerine dair araştırmalarda, güncel bibliyografya kaynakları, basılı kitaplarındaki “özgeçmiş” bölümleri, internet / elektronik kaynaklar değerlendirilip bunlardan hareketle yazarın kişilik ve otobiyografisine dair veriler değerlendirilmiştir. Müellifin biyografisine dair birçok basılı ve elektronik kaynağa ulaşılmıştır. Ayrıca yazarın bütün eserlerine ulaşılp değinilmeye çalışılmıştır.

Diğer yandan müellifin hayatı ve eserinin bazı yönleri ile ilgili olarak bizzat kendisine başvurulmuş, müelliften alınan sözlü bilgiler ve bazı beyanları burada yansıtılmıştır. Bir başka deyişle, müellifin ilmî kişiliğine dair bazı veriler görüşme yöntemi / tekniği kullanılmak suretiyle elde edilmiştir. Bir başka deyişle araştırmada veri toplama yöntemi olarak mülâkâta da başvurulmuştur. Toplanan veriler üzerinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Hayatta olan bir müfessirin eserini incelemenin avantajı, onun bazı düşünce, niyet ve maksatlarını bizzat kendisinden öğrenebilmektir.

Müellifin, kendisi ve eseri hakkındaki bazı değerlendirmeleri de bu çalışmada / tezde sunulmuştur. Müellifin *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eseri hakkında daha önce herhangi bir çalışma yapılmadığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte müellif, basılı literatürde bizzat kendisi eseri hakkında belli tespit ve tahlillerde bulunmuştur.⁴ Müellifin bu değerlendirmeleri bu tez için hareket noktası ve zemin oluşturmuştur.

Kur'an Psikoloji Atlası'nın temel karakteristikleriyle, kaynaklarıyla ilgili bazı değerlendirmeler, bizzat müellif tarafından yapılmıştır. Tezin ilgili bölümleri, müellifin kendi eseri hakkında yapmış olduğu bu değerlendirmeler üzerine temellendirilmiştir. Tezde müellifin kendi eseri hakkında yapmış olduğu bu değerlendirmelerine atıfta bulunulmuştur.

⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 87-92.

Bu tezin araştırma konusu olan eser, taranmak suretiyle metodik özellikleri, üslup yapısı, içermiş olduğu temel konular tespit edilmeye çalışılmıştır. Tezde metin analizi yöntemiyle *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eser incelenmiş, elde edilen verilerle müellifin tefsir anlayışı tespit edilmiştir. Eser hakkında yapılan tespitler, yine eserden örnekler verilerek delillendirilmiştir. Tezde inceleme konusu olan başlıklar tefsir usûlü ve tefsir tarihi literatüründen yapılan alıntılarla temellendirilmiştir. Bu süreçte hem klasik kaynaklara hem de güncel alanyazına başvurulmuştur.

Tezde *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eser özellikle tefsir usulü, tefsir yazma tercihleri ve tefsir kaynakları açısından incelenirken şöyle bir yol izlenmiştir: Önce ele alınacak başlığın tefsir usulü / Kur'an ilimleri yahut tefsir tarihiyle ilgili kısa tanım ve açıklaması yapılmıştır. Daha sonra ele alınan konuda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın yaklaşımı ifade edilmiş ve örneklerle bu yaklaşım delillendirilmiştir.

Tezin inceleme planı, ana ve alt başlıkları oluşturulurken tefsir-müfessir incelemesi yapan literatür incelenmiştir. Her dönemden tefsirlerin incelemesini yapan literatürün söz konusu inceleme sürecinde konu edindiği meseleler, problemler, başlıklar bu tezde *Kur'an Psikoloji Atlası* üzerinde uygulanmaya çalışmıştır.

4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları, Zorlukları

Araştırmanın kapsamı, yazarın ilgili eseri -*Kur'an Psikoloji Atlası*- ile sınırlıdır. Ama gerek / ihtiyaç duyulduğunda bazı konuları örneklendirirken yazarın bunun dışındaki -yazarın eserleri bölümünde tanıtılan- diğer eserlerine de başvurulacaktır.

Bu tezin başlığında “psikolojik tefsir” ibaresi geçmektedir. Bu durum tezde psikolojik tefsirden bahsetmeyi gerektirmektedir. Fakat bu hususta yapılacak açıklamalar tezin hacmini zorlayacağı için bu mesele, tanım ve birkaç psikolojik tefsir örneği literatür sunumuyla sınırlı tutulmuştur. Aslında bu tezde Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîri* bir ekol olarak sistemleştirdiği onbir kitabı tanıtılırken, bir anlamda – dolaylı yoldan- *psikolojik tefsire* dair özlü, fakat kuşatıcı bilgi verilmiştir. Zira bu kitaplar *psikolojik tefsîri* başta tarihçe ve yöntem olmak üzere hemen her yönden ele almışlardır.

Bu araştırma sadece bir eser incelemesi değildir. Aynı zamanda eseri kaleme alan müellife dair bir biyografi, hatta psikobiyografi çalışmasıdır. Tezde müellifin

biyografisi kapsamlı şekilde ele alınmak suretiyle eserinin arkasındaki zihin dünyasının yansıtılması amaçlanmıştır. Bir başka deyişle bu tez hem yazar merkezli hem de metin / eser merkezli bir çalışmadır. Bu nedenle tezde önce yazar Kasapoğlu'nun biyografisi ortaya konulmuş, sonra da eseri tahlil edilmiştir.

Tefsir ve müfessir incelemelerinde, müfessirin yaşadığı dönem ve coğrafyanın siyasal ve kültürel özelliklerine yer vermek ilmî gelenek halini almıştır. Bu araştırmada Abdurrahman Kasapoğlu'nun yaşadığı dönemin özelliklerinden ziyade, müellifin bizzat kendi tecrübe ettiği, görüp geçirdiği kültürel, siyasal, ilmî ortam ve koşullara ağırlık verilmiştir.

Bu tez *Kur'an Psikoloji Atlası* kitabı ve Abdurrahman Kasapoğlu'nun tefsir tarzı hakkında kaleme alınmış ilk akademik araştırmadır. Yazarın eserlerini yorumlamada ve görüşlerini yansıtmada bazı eksiklikler ile malûl olabilir. Daha sonra yapılacak yeni çalışmalarla bu tezdeki eksik değerlendirmelerin, gözden kaçan hususların telâfi edilebileceği umulmaktadır.

Her araştırma gibi, bu araştırmanın da kendine göre zorluk ve sınırlılıkları vardır. Bu araştırmada Abdurrahman Kasapoğlu'nun *Kur'an Psikoloji Atlası* isimli eseri, Kur'an ilimlerine, tefsir usûlüne riâyet etme, kullanmış olduğu bilgi kaynakları, eserin kendine özgü karakteristikleri açısından analiz edilmiştir. Bu analizler yapılırken, eserden sınırlı sayıda örnekler verilmiş, deliller gösterilmiştir. Bu örneklerden hareketle eser hakkında değerlendirme ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu durum araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Araştırmanın boyutunu / sınırlarını aşacağı için eserdeki bütün örnek ve veriler sunulamamıştır.

Elde edilen bulgulardan hareketle gerek yazar hakkında gerekse eseri hakkında bazı değerlendirme ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu değerlendirme ve çıkarımlar bilgi, belge ve delile dayalı olmakla birlikte, yazar ve eseri hakkındaki gerçekliğin bütünü anlatma konusunda sınırlılığa sahiptir. Bütün bu sınırlılıklara rağmen bu tezde yazar ve eseri hakkında belli bir kanaat oluşturulmaya çalışılacaktır.

Kur'an Psikoloji Atlası'na “tefsir”, yazarına ise “müfessir” deme zorluğu: Gelenekte Kur'an'ı mushaf sırasına göre yorumlayan eserler “tefsir”, yazarı da “müfessir” olarak isimlendirilir. *Kur'an Psikoloji Atlası* ise konulu tarzda kaleme alınmış kapsamlı bir tefsir çalışmasıdır. Bununla birlikte bu tür eserlere *tefsir*,

yazarlarına da *müfessir* deme alışkanlığı yaygınlaşmamıştır. Bu nedenle tezde yazara, “müellif” nitelemesinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMAN KASAPOĞLU’NUN HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ

Tefsir-müfessir merkezli araştırmalarda iki temel boyut vardır. Bunlardan biri *tefsir*, diğeri ise *müfessir*dir. Tefsiri incelenen müfessirin hayatı, ilmî kişiliği, etkilendiği kültürel ortam incelenerek biyografisi ortaya konulmaya çalışılır. Böylece müfessir kişiliği ile tefsir eseri arasındaki ilişki gösterilmesi amaçlanır. Zira bir kimsenin söyledikleriyle-yazdıklarıyla kişiliği arasında ayrılmaz bir bağ vardır.

Özellikle bu tezin konusu Abdurrahman Kasapoğlu’nun *Kur’an psikolojisi / psikolojik tefsîr* çalışmaları olunca, onun Kur’an’a / tefsire bu tarz psikolojik yaklaşımının arkaplanını oluşturan, eğitimi, bilgi kaynaklarını ve motivasyon unsurlarını belirlemek önem arz etmektedir.

Her tefsir, yorumu üreten zihnin birikim ve bakış açılarının bir sonucudur. Abdurrahman Kasapoğlu da Kur’ân’ı tefsir ederken kendi zihin dünyası içerisinde harmanladığı bilgilerden ve kendi bakış açısından hareketle âyetleri tefsir etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla müellifin bu zihin dünyasını ve bakış açılarını oluşturan ilmî gelişim ve birikim süreçlerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda aşağıda önce ilkesel planda müfessir kişiliği ile tefsir ilişkisine değinilecek, ardından *Kur’an Psikoloji Atlası*’nın müellifi Abdurrahman Kasapoğlu’nun hayatı, eğitim ve etkileşim süreçleri, ortamları, bilgi kaynakları ve ortaya koymuş olduğu eserleri üzerinde durulacaktır.

Tezde müellifin yaşadığı ortam, hayat evreleri, eğitim koşulları ve süreçleri ayrıntılı şekilde verilerek, bir anlamda dönemin sosyal, kültürel, ilmî özelliklerine de ışık tutulmuştur.

Araştırmacılar, bir metni anlamak için söz konusu metni üreten insan ile onun yetiştiği sosyokültürel çevreyi anlamanın gerekliliğini vurgulamışlardır. Zira bu çevrenin ekonomik, psikolojik, politik ve ahlâkî unsurları metnin yazarına tesir etmektedir. Bir yazar içerisinde yaşadığı çevre vasıtasıyla, kendi kavramlarını oluşturur ve bu kavramlar ona belli bir zihniyet, dünya görüşü kazandırır. Bir insanın bunlardan soyutlanması, o kimsenin düşünememesi ve doğal olarak anlayamaması anlamına gelir.

Bir kimsenin tarihsel ve kültürel yönü, doğal olarak Kur’ân’ı anlamaya ve yorumlamaya çalışan müfessirler için de geçerlidir. Müfessirin tefsir metodolojisini belirleyen temel faktörlerden biri olan din anlayışında hem sosyokültürel yapının hem de müfessirin bireysel özelliklerinin etkin olduğu bir hakikattir. Bu nedenle Kur’ân tefsirlerini analiz ederken, öncelikle müfessirin tarihsel, sosyal ve psikolojik yönlerini göz önünde bulundurmak bir gerekliliktir. Bir tefsir metnini doğru anlayabilmek için, müfessirin hayatı, yaşadığı dönemin tarihsel ve toplumsal özellikleri hakkında bilgi sahibi olmaya ihtiyaç vardır.⁵

Bir müfessirin biyografisi hazırlanırken hayatı ve en geniş anlamıyla yaşadığı tarih hakkında bilgi toplanır. Müfessirin eğitimi, mizacı, düşünceleri, fiziksel özellikleri, seyahatleri, ailesi hakkındaki bilgiler onun kişiliği ve kimliğinin Kur’ân yorumlarındaki yansımalarını anlarken araştırmacıya kaynak / veri sağlar.⁶ Zira bir müfessirin yorumu onun karakterinden, yaşam ve eğitim geçmişinden bir şekilde etkilenir. Kur’ân’a yönelişindeki farklılıkta ve özgünlükte insan olma özelliğinin, meslekî kimliğinin tesiri görülür.⁷

Bir müfessir, tecrübelerine, toplumda gördüğü problemlere, siyasî meselelere, ilmî tartışmalara çeşitli âyetler vasıtasıyla değinir ve fikirlerini ortaya koyar. Bu etkileşim bazen bilinçli bir tercihle tefsire yansırken bazen de müfessirin farkında olmadığı, zihnini çevreleyen ortamın bilinçdışı yansıması olarak gerçekleşir. Müfessirin yaşadığı tarihî bağlamı anlamak için tarih ve tabakât kitapları ile birlikte müfessirin ilişkili olduğu ya da etkilendiği çağdaşı müelliflerin eserlerine başvurmak gerekmektedir. Günümüzde ayrıca güncel biyografi kaynakları, çağdaş bilgi edinme imkânları da değerlendirilmelidir.⁸

Anlama ve yorumlama faaliyetlerinde bir müfessirin bakış açısını, sahip olduğu Kur’ân tasavvuru, *tefsîr*in ne olduğuna ilişkin algısı, uzmanlık alanları ve bilgi kaynakları, zihin dünyasını oluşturan siyasî, kültürel etkileşim koşulları, kişilik yapısı,

⁵ Şeyma Altay, “Tefsir Metinlerinin Hermenötik Analizi -el-Keşşâf Tefsiri Örneği-”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 13-14, 17.

⁶ Altay, “Tefsir Metinlerinin Hermenötik Analizi -el-Keşşâf Tefsiri Örneği-”, 18.

⁷ Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’an’a Yönelişler*, (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993), 53-57; Amir Faishol Fath, Dia Hidayati Usman, Supriadi Supriadi, “Kritik Terhadap Mufassir Dalam Penggunaan Metode dan Pendekatan Penafsiran Al-Qur’an”, *Jurnal Asy-Syukriyyah*, 22/2 (Juli - Desember 2021), 254.

⁸ Altay, “Tefsir Metinlerinin Hermenötik Analizi -el-Keşşâf Tefsiri Örneği-”, 18.

ilâhî kelâmı tefsir edebilme yeterliliği gibi faktörler etkiler.⁹ Abdurrahman Kasapoğlu'nun *Kur'an Psikoloji Atlası*'ndaki tefsir yaklaşımını ortaya koyabilmek için, müellif bütün bu faktörler yönünden incelenecektir.

Bir müfessir her insan gibi içinde yaşadığı sosyal ve kültürel çevrenin şartları ve yaşanmışlıkları etrafında değerlendirilir. Zira bu koşulların izleri onun eserleri üzerinde etkili olur.¹⁰ Araştırmanın birinci bölümünde “Kur'an Psikoloji Atlası” müellifi Abdurrahman Kasapoğlu'nun zihin dünyasını çevreleyen ortam incelenecektir. Müellifin eğitimi, mizacı, düşünceleri, sosyo-kültürel özellikleri, seyahatleri, aile çevresi, eserleri vs. hakkındaki bilgilerden hareketle onun ilmî kişiliği ve kimliği tanıtılacaktır.

Abdurrahman Kasapoğlu'nun hayatı, ilmî kişiliği ve eserlerine dair veriler, basılı ve elektronik kaynakların yanında, bizzat yazarın kendisine de başvurularak sözlü olarak da temin edilmiştir. Müellifin hayatı ve ilmî kişiliği ile ilgili bilgilerin önemli bir kısmı ise görüşme yoluyla bizzat müellifin kendisinden alınmış ve aşağıda nakledilmiştir.

1.1. Müellifin Hayatı

Aslen Trabzon Çaykaralı, (Zeleva / Taşören köyünden) olan Abdurrahman Kasapoğlu'nun şeceresi tarihsel sıraya göre aşağıdaki gibidir: Kasapoğlu İbrahim (1770?-1820?); Kasapoğlu Mehmet (d. 1799); Kasapoğlu Ahmet Hubur (d. 31. 01. 1836);¹¹ Muhammed Kasapoğlu / Hubur (1872-1968); Süleyman Kasapoğlu / Hubur (1903-1961); Mehmet Niyazi Kasapoğlu (d. 1942-2020); Abdurrahman Kasapoğlu (d. 1966).¹²

Abdurrahman Kasapoğlu, 1966 yılında Samsun / Terme'de doğar. Bu, nüfustaki resmî kayıttır. Aslında babasının İmam-hatiplik görevi yaptığı Amasya / Taşova Yaylasaray Köyü'nde dünyaya gelmiştir.

⁹ Ali Karataş, “Bir Bilim Olarak Tefsir Felsefesinden Bahsetmenin İmkânı Üzerine -Bir Giriş Denemesi-”, International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS) 24-26 August, 2016, Istanbul / Turkey, (Sakarya: Beşiz Yayınları, 2016), 190.

¹⁰ Zeynel Abidin Alptekin, *Saîd Havvâ ve el-Esâs fî't-Tefsîr'i*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2020), 48.

¹¹ *Of Nüfus Defteri (1834)*, Hazırlayanlar: Sezgin Demircioğlu, Süleyman Bilgin, (İstanbul: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi, 2011), 393.

¹² Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, (Ankara: Gece Kitaplığı 2020), 7.

Askere, doktora öğrenimini tamamladıktan sonra gider. 1998 yılında sekiz ay kısa dönem er olarak vatanî görevini yerine getirir. Askerlik temel eğitimini Amasya’da yapar. Bingöl 49. İç Güvenlik Piyade Tugayı’nda askerlik görevini tamamlar. Tugay Camii’nin imam-hatipliğini yapar. Destek Kıtaları Karargâh takımında çalışır.¹³

PDR akademisyeni Figen hanımla evli olan Abdurrahman Kasapoğlu, Selâhattin Eyüp ve Nesibe Cahide’nin babasıdır.

1.2. Öğrenim Hayatının Basamakları

Abdurrahman Kasapoğlu, ilkokula, babasının imam-hatip olarak görev yaptığı, Amasya / Taşova, Yaylasaray Köyü İlkokulu’nda başlar. Çocukluğunda köyde, köyün çocuklarını zaman zaman arkasına saf tutturup babasının imamlık mesleğini taklit eder. Amca Oğlu Hasan ile birlikte bazen inekleri güder. Abdurrahman Kasapoğlu, 1972 yılında ailenin Amasya Taşova’dan Samsun-Terme’ye taşınmasıyla ikinci sınıftan itibaren Terme / Fatih İlkokulu’nda okur ve buradan mezun olur. Bir yıl Terme Çay Mahallesi’ndeki Merkez Kur’an Kursu’nda babası Mehmet Niyazi Kasapoğlu’nun rehberliğinde hafızlık çalışır.¹⁴

Müteakip senede Terme İmam Hatip Lisesi’nde öğrenimine devam eder. Okulun orta ve lise kısmını (3+4= 7) burada tamamlar.¹⁵ İlerdeki akademik hayatının temelini oluşturacak olan okuma yazma becerilerini lise hayatında hobiye dönüştürür. Okulun düzenlediği nazım-nesir türü bazı yazma yarışmalarına katılarak yazma becerisi edinmeye çalışır.¹⁶

Çocukluk ve gençlik yıllarında babasını ve amcası Ahmet Ziyâ Kasapoğlu’nu rol model alır. Onların mücadeleleri, konuşma ve sohbet ortamları, ideal ve amaç belirlemesinde etkili olur. Onun bu durumu, “*Adam, adam gölgesinde yetişir.*” sözünü hatırlatır. Üniversiteye başlayıncaya kadar, babasının görev yaptığı Kur’an kursu ortamlarında bulunur. Bu, ortam Kur’an’ın okunduğu, ezberlendiği ve Niyazi Kasapoğlu Hoca’nın gayr-ı resmî olarak klasik Arapça ve dinî ilimler okuttuğu-öğrettiği mekânlardır. Niyazi hocanın evi de bir Kur’an okulu gibidir. Sık sık romantizmal

¹³ Yakup Ar, Ahmet Sezgin, *1975’ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, (Samsun: Ceylan Basım Yayın, 2021), 302.

¹⁴ Muhammet Mustafa Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, (İstanbul: Çaykara Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2018), 378.

¹⁵ Ömer Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*, (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 167.

¹⁶ Ar, Sezgin, *1975’ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 303.

rahatsızlıklar geçiren Niyazi hoca hafızları, medrese ders gruplarını zaman aman evine çağırarak ders yapardı. Ramazanlarda terâvîhler Niyâzi hoca tarafından evde hatimle kıldırılırdı.¹⁷

Aile geçmişinde ilmiye geleneğinden Abdurrahman Kasapoğlu'nun ilk etkileşim kurduğu kişi babasıdır. Babası Mehmet Niyazi hoca Trabzon Çaykara Zeleka (Taşören) köyünde doğmuş ve köyünde sekiz yaşında (Fadime Kara hoca hanımdan) Kur'an hafızı olmuştur. Sonra Çufaruksa köyüne gidip Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Hoca Efendi'den tashîh-i hurûf dersleri almıştır. Aşıkkutlu, hocanın yönlendirmesiyle Hopşera (Akdoğan) köyünde Hacı Hasan Râmi Yavuz hoca efendiden İslâmî İlimler tahsil edip icazet almıştır. 1970'li yılların başında Samsun Terme'ye yerleşen Mehmet Niyazi hoca, 2020 yılında vefat edinceye kadar burada sayıları bini aşan hâfız öğrenciler yetiştirmiş, yetiştirdiği öğrencilerin bir kısmına klasik İslâmî ilimleri okutarak dönem dönem icâzetler vermiştir. Niyâzi hoca elli yıl boyunca hem hafız yetiştiren hem de geleneksel İslâmî ilimlerde çok sayıda öğrenciye icâzet veren geleneksel Karadeniz müderrislerinin son temsilcilerindedir. Niyazi hocanın üçüncü bir vasfı ise Nakşibendî geleneğine müntesip olarak sûfî irşâd faaliyetlerinde bulunmasıdır. Abdurrahman Kasapoğlu'nun aile geçmişindeki bir diğer ilmiyeli ise üçüncü nesilden dedesi Of âlimlerinden Hubur Ahmet (1836-1895?)'tir. İsmi başındaki "hubur" lâkabı (hibr-âlim) kelimesinin yerel telâffuzudur. Çaykara / Zeleka köyünde Hubur Ahmet'in neslinden gelenlere hâlen "huburlar" denir.¹⁸

Abdurrahman Kasapoğlu, ortaokul ve lise yıllarında babasından geleneksel yöntemle Arapça ve dinî ilimler tahsil eder. Âlet ilimleri olarak bilinen *Emsile*, *Binâ*, *Maksûd*, *Avâmîl*, *İzhâr*, *Kâfiye* gibi kaynakları babasından akran grubuyla birlikte okur. *Metn-i Alâka*'nın ardından *Muhtasarı'l-Maânî* okur. *Celâleyn Tefsiri*'nden, *Nûru'l-İzâh*'tan, *İhyâu Ulûmiddîn*'den, *Îsâgocî*'den, v.d. okumalar yapar. Babasından, ders devresindeki arkadaşlarıyla birlikte icâzetnâme¹⁹ alır.²⁰ Tefsir alanında akademik

¹⁷ Müellifin sözlü beyanı.

¹⁸ Ahmet Çapku, *Niyazi Hoca (Mehmet Niyazi Kasapoğlu)*, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2021).

¹⁹ Osmanlı eğitim sisteminde, diğer İslâm coğrafyalarının geleneklerinde medrese ve tekke öğrencilerinin, diğer sanat / zanaat ehlinin eğitim ve öğrenim süreçlerini tamamlamaları halinde hocalarından almış oldukları yazılı vesikaya *icâzetnâme* denilmiştir. (Mustafa Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 13/2, (2004), 103).

²⁰ Komisyon, *Geçmişten Günümüze İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, ed: Fikret Karaman, Ahmet Faruk Sinanoğlu, İbrahim Aşlamacı, Mehmet Korkut Çeçen, (Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi

çalışma yapanların hafızlık çalışmak, medrese eğitimi almak gibi ek eğitimlerin akademisyen yeterliliğini artıracığı muhakkaktır.²¹ Müellifimiz de bu avantajı kullanmıştır. Bir anlamda “Osmanlı feyzi” denilen bu kaynaktan, medrese geleneğinden de bir parça nasiplenmiştir.

Babası, Niyazi Hoca'nın evinde, bir ev kütüphanesi olarak, hatırı sayılır derecede kitapların bulunduğu kitaplık olmuştur. Bu kitaplıkta nispeten güncel siyasetle, siyasi tarihle, ibadet, ahlâk, tasavvufufla ilgili, Arapça dilbilgisiyle, ilmihal bilgileriyle alakalı eserler; imamlık yaptığı dönemden kalma hutbe kitapları mevcuttu. Hatta Niyazi Hoca temel rivayet dirayet tefsirlerinin 15-20 kadarını, (Elmalılı, Konyalı, Ömer Nasuhi, Seyyid Kutub tefsirlerinin yanında, Taberî, İbn Kesîr, Râzî, Kurtubî, Ebû Hayyân, Celâleyn tefsirlerini), Fetâvâyı Hindiyeye, Mebsûd, Fethu'l-Kadîr gibi bazı fıkıh eserlerini bu kütüphanede bulundururdu. Niyazi hoca'nın çeşitli vesilelerle okuyup istifade ettiği bu kütüphanenin müdavimlerinden birisi de oğlu Abdurrahman'dı.²²

Aile bireyin kişiliğinin şekillenmeye başladığı ortamdır. Müellifimiz için aile ortamı sadece kişiliğinin şekillendiği bir çevre değil, aynı zamanda ilmî motivasyon ve altyapısının oluştuğu bir ortam olmuştur.

Abdurrahman hoca'nın ilk ciddî araştırma denemesi, Terme İmam Hatip Lisesi son sınıfta hazırlanan İnkılâp Tarihi semineridir. Her öğrenci o yıllarda böyle bir seminer hazırlamıştır. Ona düşen konu “Sivas Kongresi” idi. Dersin İshak Ceylan isimli karizmatik bir hocası vardı. Abdurrahman hoca, ders kitabında yarım sayfa anlatılan bu kongre ile ilgili otuz sayfalık bir araştırma yapmıştı. Terme Halk Kütüphanesi'nde ciddi bir araştırma yapmış, dipnotlu / kaynakçalı olarak hazırladığı semineri derste özet olarak sunmuştu. Bu, onun ilk ciddi araştırma girişimiydi.²³

İleride tefsir akademisyeni olacak Abdurrahman hoca'nın bu alanla ilişkisi, bilinçli-bilinçsiz bir şekilde var olmuştur. Terme İmam-Hatip Lisesi son sınıf Dinî Hitabet ve Meslekî Uygulama dersinde, görev aldığı camilerdeki vaazların ve hutbelerin

Basın Yayını, 2016), 113; Ar, Sezgin, 1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 302; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 8-9.

²¹ Kerim Yılmaz, “Lisansüstü Tefsir Çalışmalarında Alınan Ek Eğitimlerin ve Çalışılan Kurumun Öğrenci Yeterliğine Etkisi”, *Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler -Batı ve İslam Dünyası Mukayesesi*, Uluslararası Sempozyum 24-26 Kasım 2017, (İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2018), I/435-449.

²² Müellifin sözlü beyanı.

²³ Müellifin sözlü beyanı.

konuları “Kur’an ve i’câz” üzerine idi. İmam Hatip Lisesi öğrencileri, Cuma imamlığı ve vaizliği için köylere camilere uygulamaya giderdi.²⁴

1985 senesinde Terme İmam Hatip Lisesi’nden mezun olan Abdurrahman Kasapoğlu, ÖSS sınavına girmiş, ardından ÖYS sınavına girecektir. O yıllarda üniversite tercih formu sınavdan önce doldurulmakta ve ÖYS sınav günü teslim edilmektedir. Sınava girmeden önceki akşam tercihleri yazacaktır. Dönemin popüler Fakültelerinden Ankara Siyasal’ı, İstanbul Hukuk’u aklından geçirmektedir. O, akşam eve gelen Niyazi Hoca, tercihlerin yazılacağını görünce, oğlu Abdurrahman’a, “*Ola! Yaz, İstanbul İlahiyat!*” der. O da yazar.²⁵ Böylece ilahiyat bilim adamlığına gidecek süreç başlamış olur. 1985’te girdiği Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 1990 yılında mezun olur.

Müellifimizin fakülte lisans öğrencilik yıllarında ders aldığı / okuduğu hocalar arasında; Prof. Dr. Yakup Çiçek, Yrd. Doç. Dr. Halit Zevalsız, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Meral Çörtü, Prof. Dr. Cemal Muhtar, Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Bolelli Arapça derslerine girmişlerdi. Prof. Dr. İsmail Karaçam, Yrd. Doç. Dr. Emin Işık Kur’an-ı Kerim derslerini okutmuşlardı. Prof. Dr. Mustafa Fayda, Yrd. Doç. Dr. Nuri Ünlü, Prof. Dr. Mehmet Maksudoğlu, İslam Tarihi derslerine girmişti. Doç. Dr. Necla Pekolcay, sekiz dönem Türk Dili dersi ve İslâmî Türk Edebiyatı dersi okutmuştu. Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı, Prof. Dr. Mustafa Faruk Bayraktar, Prof. Dr. Abdurrahman Dodurgalı, Prof. Dr. Yaşar Fersahoğlu, Prof. Dr. Halis Ayhan eğitim içerikli derslerin hocalarıydı. Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Tasavvufa girmişti. Prof. Dr. Necip Taylan, Yrd. Doç. Dr. İsmail Kılıçoğlu, Felsefe, İslam Felsefesi, Din Felsefesi hocalarıydı. Prof. Dr. Ali Murat Daryal, Din Psikolojisi; Prof. Dr. Yümni Sezen Din Sosyolojisi hocalarıydı. Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz, Prof. Dr. Metin Yurdağür, Kelâm derslerine girmişlerdi. Prof. Dr. Celal Yeniçeri, İslam Dini Esasları ve İnkılap Tarihi derslerine girerdi. Hadis ve Hadis Usûlü derslerine Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan, Yrd. Doç. Dr. Nedim Urhan gelmişlerdi. Prof. Dr. Cahit Baltacı, Paleografya, Hulusi Yavuz, Türk İslam Sanatları dersine girmiştir. Prof. Dr. Muhittin Serin, Prof. Dr. M. Hüsrev Subaşı, sekiz dönem Hüsn-ü Hat derslerine girmişlerdi. Prof. Dr. Kasım Turhan, İslam Ahlakı, Mustafa Öz, İslam Mezhepleri derslerinin hocasıydı. Prof. Dr. Ömer Faruk Harman, Dinler Tarihine

²⁴ Müellifin sözlü beyanı.

²⁵ Çapku, *Niyazi Hoca (Mehmet Niyazi Kasapoğlu)*, 133.

gelmişti. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü hocaları Prof. Dr. Fahrettin Atar, Prof. Dr. Yusuf Kılıç, Prof. Dr. Mehmet Erkal'dı. Prof. Dr. Ziya Kazıcı, Kurumlar Tarihi Dersine gelmişti. Tefsir ve Tefsir Usûlü hocaları Yrd. Doç. Dr. Muhammed Eroğlu, Dr. Tayyar Altıkulaç, Ali Turgut'tu. Yrd. Doç. Dr. Hasan Küçük, Mantık dersi hocasıydı. O yıllarda Fakülte Dekanı Prof. Dr. Sâlih Tuğ idi.

Lisans öğrencilik yıllarında Fatih'te Fetih Yurdu'nda (Sahn-ı Semân Medresesi binaları), öğrenciliğini geçirir. İlâhiyat Fakültesine Bağlarbaşı'na buradan gidiş-geliş yapar. Milli Gençlik Vakfı İstanbul Teşkilatı'nda çalışır. Bir dönem MGK İstanbul Üniversiteler öğrenci temsilciliği yapar. Lise ve üniversite yıllarında Necmettin Erbakan hocanın kalkınmacı, ilerlemeci bakış açısına, “millî” merkezli siyaset anlayışına ilgi duyar; hocanın konuşmalarını, dolayısıyla fikirlerini takip eder, etkinliklere katılır. Öğrenciyken beş yıl kaldığı Fetih Yurdu'nda bütün öğrenciler sabah namazlarını Fâtih camiinde kılarlar ve namazdan sonra yurda dönülür, her bloktaki öğrenciler kendi aralarındaki toplanıp bir miktar Kur'an okurdu. Abdurrahman Kasapoğlu, bu durumu fırsat bilip, o toplantılarda bir miktar âyeti okuyup öğrencilere tefsirini yaparmış.²⁶ Müellifin öğrencilik yıllarındaki siyasî faaliyetleri, daha sonraki yaşam sürecinde görülmemektedir. Sonraki yaşamında hocalık ve telif faaliyetlerinde bulunmuştur.

İsmet Özel'i, Rasim Özdenören (1940-2022)'i, Sezai Karakoç, (1933-2021)'u ve dönemin yazarlarını öğrencilik yıllarında okur. Akademisyen yazar olabilmek için de edebiyatla iç içe olmak önemlidir. Hele hele, edebiyatın zirvesi olan Kur'an-ı Kerim'in tefsiri ile ilgili çalışırsanız edebiyata aşinalık şarttır.

Abdurrahman Kasapoğlu çocukluğundaki okumalarından şöyle bahseder: *Çok sıkı bir okuyucu olmasam bile hayatımın her döneminde okumalar yaptığımı hatırlarım. İlkokul kitaplığındaki hikâye eserlerini severek okurdum. 70'li senelerde babamın Sebil Yayınevi'nin bir çocuk kitapları serisini aldığını ve bunları okuduğumu anımsıyorum. Yine evde kütüphanede Beydabâ, Sa'dî (Bostan ve Gülistan) Türkçe tercümelerini, okur, ilgimi çekenleri arkadaşlarıma anlatırdım. Hatta o yıllarda yayınlanan, “Tomurcuk” isimli bir çocuk dergisine de aboneydim. Terme Merkez Kur'an Kursu'nda Kur'an Kursu öğrencilerinin okuduğu Ahmet Günbay Yıldız, Raif Cilasun romanları benim de nasibimde vardır. Fakat ilginçtir, Kur'an Kursu öğrencilik yıllarında en çok “Tommix”,*

²⁶ Müellifin sözlü beyanı.

*“Teksas”, “Zagor” gibi çizgi romanları okurduk, “Tarkan”, “Karamurat”, “Tercüman Çocuk” gibi haftalık çizgi dergilerini kaçırmazdık. Yine o yıllarda günlük olarak eve gelen Millî Gazete’nin çizgi roman tefrikaları olurdu. Gazeteyi gözden geçirmeye, önce bu çizgi romanlardan başlardım.*²⁷

Müellif, üniversitede öğrencilik yıllarında Millî Gazete’de, Hilal Dergisi’nde, öğrenci dergilerinde yazılar yazma denemelerinde bulunur. 1988-1990 yılları arasında “giyinme kültürü” ile ilgili Millî Gazete’de yazdığı yazılar, “Kadın Modernizm ve Örtünme” başlığı ile 1992 yılında kitaplaştırılır.²⁸ Bu yazılar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde okuduğu Tarih, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Akâid, Eğitim gibi disiplinleri “giyinme davranışı” üzerinde göstermeye çalışan bir (öğrencilik) denemesidir. Hatta öğrencilik yıllarında “Orhan Veli Kanık’ın Şiirleri”ndeki dinî kelimeler üzerine bir deneme daha yapar. Bunu, özetleyerek Millî Gazete’de yayınlar. Bu çalışma Merhume Doç. Dr. Ayşe Necla Pekolcay (1925-2008) hocanın Türk Dili Dersi için vermiş olduğu ödevdir. Hatta müellifimiz o günlerde Orhan Veli’nin şiir anlayışını izah edebilmek için Devlet-Beyazıt Kütüphanesi’ni bu vesileyle ara ara ziyaret eder. Yine Fatih’teki Ali Emîrî Kütüphanesi’ni yine bu vesileyle zaman zaman değerlendirir. O günün koşullarında akademik dünyanın bilgi edinme yollarına aşına olmaya çalışır.²⁹ Öğrencilik yıllarında edebî bir metin olarak Orhan Veli’nin şiirlerini tahlil eden yazarımız; ileride ilâhî kelâmın psikolojik yönden tahlili üzerinde çalışacaktır.

Üniversite öğrencilik yıllarındaki feyiz kaynakları arasında Osman Öztürk (1944-2014) hocanın Laleli İlim Yayma’daki sistematik Cuma sohbetleri; Muhammed Emin Saraç (1929-2021) hocanın Vefa İlim Yayma’daki, hadis, fıkıh dersleri; Mahmut Esat Coşan (1938-2001) hocanın Fatih İskenderpaşa’daki Pazar günü Râmuz dersleri, Fatih Manisalı Mehmet Paşa Camii imamı Mehmet hocadan tefsir, fıkıh dersleri başı çeker.³⁰ İstanbul’un o dönemdeki entelektüellerinden –Sadık Albayrak, Abdurrahman Dilipak, Bahri Zengin, Mahmut Toptaş, Ali Rıza Demircan, Timurtaş Uçar, Hasan Aksay, Ali Nar, Ahmet Davutoğlu, Ali Rıza Demircan, Resul Tosun ve diğerleri- istifade etmeye çalışır. Bu ve benzeri isimlerin sohbet ve konferanslarını takip eder. Yine o yıllarda

²⁷ Yazar ile mülâkât.

²⁸ Ar, Sezgin, 1975’ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 303.

²⁹ Kasapoğlu, Psikolojik Tefsirin Tanımı ve Karakteristikleri ve Dayanakları, 9.

³⁰ Ar, Sezgin, 1975’ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 302.

Fâtih'te ikamet eden Güney Kore'nin Cemil Hocası Hee Soo Lee'yi tanıma fırsatı bulmuş, seminerlerini dinlemiştir. Osman Öztürk hocanın Laleli İlim Yayma'daki sistematik Cuma sohbetleri geleneksel kültürü ve geçmişi tanımada çok etkili olmuştur. Osman hocanın müdavimleri arasında Abdurrahman Hoca da vardır; bu sohbetleri düzenli olarak –beş yıl boyunca- takip etmiştir.³¹

1993 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamlar.³² O yıllarda Temel İslâm Bilimleri bölümü ve Tefsir Anabilim dalının hocaları, Prof. Dr. Süleyman Ateş ve Prof. Dr. İshak Yazıcı'dır. Ayrıca, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı ve Prof. Dr. Muhsin Koçak'tan ders alır. Prof. Dr. İshak Yazıcı'nın danışmanlığında “Kur'an-ı Kerim'de İnsan Psikolojisi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasını yapar. Tez çalışmasında Prof. Dr. Hüseyin Peker'in psikolojik alanda yapmış olduğu yönlendirmelerinden yararlanır.

Yazarın lisans ve lisansüstü eğitim sürecinde ders aldığı hocalarının burada zikredilmesinin amacı, aslında onun zihin dünyasının oluşumunda etkili olan kaynaklarını gösterebilmektir. Yazarı etkileyen ve motive ettiği söylenebilecek hocalarının her biri kendi alanlarında yetkin ve literatür ortaya koymuş kimselerdir. Meselâ, yazarın hocalarından Süleyman Ateş,³³ M. Sait Şimşek,³⁴ Bayraktar Bayraklı³⁵ birer müfessirdir. Din psikolojisi hocası Ali Murat Daryal İslam tarihi alanında ilk psiko-tarih çalışması yapan müelliftir. Yazarın kendisinden etkilendiği Celâl Kırca,³⁶ *psikolojik tefsîr*den bağımsız yöneliş olarak bahseden kimsedir. Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* alanındaki üretici ve kreatif tutumun arkasında, onun ilmî ve entelektüel bakımdan beslenme kaynaklarının etkisi olduğu söylenebilir.

1996 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Tefsir Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamlar. Bafra'da İmam Hatip Lisesi'nde öğretmen iken başladığı doktora öğrenimine, bir süre yine Konya'da öğretmenlik yaparken devam eder, Malatya-Darende'de araştırma görevlisi olduğu sırada tamamlar.³⁷

³¹ Müellifin sözlü beyanı.

³² İhsan Işık, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, (Ankara: Elvan Yayınları, 2007), V/2075; Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*, 167.

³³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989).

³⁴ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011).

³⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2022).

³⁶ Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993).

³⁷ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, s. 302.

Herkesin öykündüğü bir yıldızı vardır. Abdurrahman hocanın sahabeden öykündüğü yıldız, Abdullah İbn Mes'ud (ö. 652)'dur. Hanım sahâbilerden favorisi - mücâdelecî, savaşçı kişiliğiyle öne çıkan- Ümmü Ümâre Nesîbe (ö. 634)'dir. İçinde yetiştiği aile çevresinin Türkiye'deki Millî Görüş siyasî düşüncesine sempatisi sebebiyle, bu durum yetmişli yıllardan itibaren Abdurrahman hocayı da etkilemiştir. Millî görüşün lideri Necmettin Erbakan (1926-2011) hem siyasi hem de akademik yönüyle yazarımızın güncel hayattan model edindiği kimse olmuştur.³⁸

Abdurrahman Kasapoğlu babası Mehmet Niyazi hocadan Karadeniz medrese geleneğini, Terme İmam-Hatip Lisesi ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde çağın ilmî nosyonunu, yine İstanbul'da öğrencilik yıllarında feyz aldığı ilim ehli ve mütefekkirlerden çağın irfanını özümsemeye çalışmıştır. Hem geleneksel eğitimden hem de modern eğitimden nasiplenmiştir. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın kaleme alınmasında, ortaya konulmasında bütün bu etkileşim ve tecrübelerin payının olduğu söylenebilir.

Geleneksel döneme mensup bir müfessirin biyografisi incelenirken onun ilmî seyahatleri de araştırılır. Bu durumu müellifimiz açısından ifade edecek olursak, Kasapoğlu'nun (Terme) / Samsun'daki temel eğitiminin ardından beş yıl İstanbul lisans eğitim sürecinden söz edilebilir. Müellif, 1985 yılına kadar Terme'de yaşadığı için "Termeli yazarlar"³⁹ kategorisinde değerlendirilir. Sonra yüksek lisans eğitim ve öğretmenlik sürecinde tekrar (Bafra) / Samsun, ardından doktora eğitiminde Konya evresi gelir. Yazarın bundan sonraki ilmî yaşantısı Malatya merkezli olarak gerçekleşir. Yazarın bu merkezlerde bulunma nedenleri öğrenim ve öğretim amaçlıdır. Yazar, Samsun, İstanbul, Konya yaşantılarında (1966-1995) edindiği tecrübe ve birikimi, 1995 sonrası süreçte Malatya'da aktif bir şekilde yazıya dökmüş, eserlerinin önemli bir kısmını bu dönemde vermiştir.

1.3. Müellifin Akademik / İlmî Hayatı

Dönemin ilmî imkânları, özelde ise müfessiri kuşatan entelektüel atmosfer, onun donanımı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Müfessirin donanımı ise, kaleme aldığı tefsire içerik, üslup ve benzeri yönlerden karakteristiğini kazandıran unsurdur. Bu

³⁸ Müellifin sözlü beyanı.

³⁹ Ahmet Sezgin, "Yazarlarımız, Ünlüler Ansiklopedisinde", *Terme Bilgi Gazetesi*, (17 Şubat 2016).

bölümde *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nın müellifi, içinde yetiştiği dönemin ilmî ve akademik koşulları açısından ele alınacaktır.

1990'da İlahiyat Fakültesinden mezun mezun olan Abdurrahman Kasapoğlu, 1991 yılında Samsun / Bafra İmam-Hatip Lisesi'nde (İHL meslek dersleri) öğretmenliğine başlar; burada üç yıl görev yapar. Bu esnada aynı zamanda 19 Mayıs Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimine devam eder. Yine Bafra'dayken Konya'da Selçuk Üniversitesi'nde doktora öğrenimine başlar. Doktora derslerine bir dönem Bafra'dan gidiş-geliş yapar. Derslerin ikinci döneminde Konya'ya tayin ister. Çumra ilçesinin Dinek kasabası ortaokuluna atanır.⁴⁰

Müellifimiz 1994-95 yılları arasında da Konya / Çumra'da Dinek İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptığı⁴¹ sırada, Selçuk Üniversitesi'nde doktora öğrenimine devam eder. Hafta sonu ve akşamları doktora dersine devam ederken hafta içi mesai saatlerinde öğretmenlik yapar. 1995 yılı Mart'ında -o günkü adıyla- Darende İlahiyat Fakültesi'nde tefsir anabilim dalında araştırma görevliliğine başlayıncaya kadar bu görevi sürdürür.⁴² Doktora ders sürecinde Prof. Dr. M. Sait Şimşek, Prof. Dr. Yusuf Işıcık, Prof. Dr. İsmet Ersöz, Prof. Dr. Durmuş Ali Kayapınar hocalardan ders alır. Prof. Dr. Durmuş Ali Kayapınar danışmanlığında “Kur'an'da İman Psikolojisi” konusunu tez olarak çalışır. Tez çalışmasında ilkesel ve muhteva olarak Prof. Dr. Celal Kırca'nın rehberliğinden istifade eder. Celal Kırca Hoca, aynı zamanda Abdurrahman hocanın doktora tez jürisi üyelerindendir. Celal hoca, doktora tezini hazırladığı dönemde Abdurrahman hocaya şu uyarıyı yapmıştır: “*Sen Celâl hocanın yazdıklarına bakıp, 'ben de hocam kadar yazabilmişim' diyerek bununla yetinemezsin! Sen hocanın yazdıklarını daha ileriye taşıyamazsan pek bir şey yapmış sayılmazsın!*” Bu uyarıyı dikkate alan Abdurrahman hoca, hocasının nasihatine uyarak *psikolojik tefsiri* bağımsız ekol hüviyetine taşır.⁴³

⁴⁰ Ahmet Sezgin, *Termeli Yazarlar ve Şairler Ansiklopedisi*, (Terme: Terme Bilgi Gazetesi Yayınları, 2012), 28; Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, s. 302; *Darende İlahiyat Fakültesi 1998-99 Mezunları Yıllığı*, (Darende: Ajans Darende, 1998), 11.

⁴¹ Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*, 167; Komisyon, *Geçmişten Günümüze İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 113.

⁴² Şenol Yılmaz, Yılmaz İmanlık, *Termemiz: Terme'ye Değer Katanlar 2015*, (Samsun: Erol Ofset, 2015), 103; Sezgin, *Termeli Yazarlar ve Şairler Ansiklopedisi*, 28; Erdog@ner Biyografiler, “Abdurrahman Kasapoğlu”, <http://erdoganerbeyog.blogspot.com/2018/01/abdurrahman-kasapoglu.html> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

⁴³ Yazar ile mülâkât.

Abdurrahman Kasapoğlu, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olduğu yıllarda Ali Akpınar, Zülfikâr Durmuş, Mevlüt Erten ile birlikte tefsir anabilim dalında görev yapar. 2001 yılına kadar fakültenin bulunduğu Darende ilçesinde çalışır. Fakülte'nin Malatya'ya Kampüs'e taşınmasının ardından burada çalışmaya devam eder.

1997'de İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yardımcı doçent olan Abdurrahman Kasapoğlu, 2008 yılında aynı fakültede doçent olur.⁴⁴ Doçentlik sözlü sınavına, mezunu olduğu Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesinde girer. Sadık Kılıç, Muhsin Demirci, Necati Kara, Abdurrahman Elmalı, İbrahim Çelik hocaların bulunduğu jüride Mehmet Ünal ile birlikte doçent olur. Müellif, bu süreçte yine “psikolojik tefsir” örnekleri olan araştırmalarını sürdürmüştür.

İlahiyat Fakültesinde Tefsir Anabilim Dalında ve Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünde öğretim üyesi olarak Tefsir Tarihi, Tefsir Usûlü, Tefsir, Kur'an Tarihi, Kur'an Semantiği, Günümüz Tefsir Problemleri, Kur'an'a Çağdaş Yaklaşımlar gibi dersleri okutur.⁴⁵ Tefsir anabilim dalı dersleri dışında Arapça, İslâm Ahlâkı, Temel Dinî Bilgiler, Din Psikolojisi, Dinî İletişim ve Rehberlik, Ruh Sağlığı ve Din, Dinî Hitabet ve Mesleki Uygulama gibi derslere de girer. Yüksek lisans-doktora olmak üzere lisansüstü dersler verir. Hatta “Kur'an'a psikolojik yaklaşımlar” konusunu yüksek lisans programında ders olarak okutur.

Müfessir-eser merkezli akademik çalışmalarda, eseri incelenen müfessirin öğrencileri de araştırma konusu edilir. Burada klasik dönem müfessirleri gibi, Kasapoğlu'nun öğrencilerinden bahsetmek yerine, yüksek lisans ve doktora danışmanlığı yaptığı öğrencileri, bu öğrencilerin hazırlamış oldukları tezler zikredilecektir. Kasapoğlu'nun yönettiği lisansüstü tezler şunlardır:⁴⁶

M. Erhan Gözden, “*Kur'an'da (Sosyolojik Bir Kavram Olarak) Liderlik*”, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2000; Ramazan Barman, *Kur'an'ın Önceki Vahiylerle İlişkisi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2016; Muhammed Şerif Kahraman, “*Kur'an'ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri*”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

⁴⁴ Yılmaz, İmanlık, *Termemiz: Terme'ye Değer Katanlar* 2015, 103.

⁴⁵ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, s. 302.

⁴⁶ Yök Tez, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2016; Mehmet Burak Çakın, *Çağdaş Şia Müfessirlerinden Âyetullâhi'l-Uzmâ Nâsır Mekârim Şirâzî'nin Tefsîr-i Nümûne Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (Yûsuf Sûresi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2016; Mustafa Korkmaz, *Kur'an'a Göre İlâhî Mesajların İletilmesinde İzlenen Yöntemler*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2017; Mehmet Demir, *Kur'an'da İnsanların İlâh Olarak Edindikleri Objeler*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019. Mehmet Ali Durur, *Abdullâh İbn Abbâs'ın Kur'anı Tefsiri ve Tefsirde Dilbilimsel Tercihleri*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019; Havva Özata, *Dilbilimsel Tefsirde Farklılaşma Süreci (Carullah ez-Zemahşeri'nin El-Keşşaf İsimli Tefsiri Örneği)*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019; Gülsüm Görgeç, *Kur'ân Kıssaları Bağlamında Hicret*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019; Gülsüm Kantaş, *Kur'an'ın Cahiliye Devrindeki Kız Çocuk Algısını Islahı*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019; Muhammed Fadlullah Barlak, *Kur'an-ı Kerim'de Hak-Batıl ve Yöneticilere Yönelik Kavramların İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019; Ayşe Nur Bıçak, *Kur'an'a Göre Müminlerin Dinî Tecrübeleri*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2020, Şemsettin Karcı, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri ve Çağdaş Temsilcileri*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2020; Mehmet Emin Şahin, *Molla Sadra'nın Kur'an'ı Tefsiri ve Usûl-i Selâse Anlayışı*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2020; Esmâ Güneş, *Kur'ân'da Kadınla İlgili Kelimelerin Semantik Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2021; Mehmet Faik Kırtay, *İnsanın Sorumlulukları Açısından Kur'an'da Zorluk ve Kolaylık*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2021; Furkan Yağcıoğlu, *El-Beyzâvî Tefsirinde Kıraatlerin Tefsire Etkisi Bakara ve En'âm Sûreleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2023; Yusuf Ziya Kurtuluş, *Ahkâm Tefsirlerinde Kıraat Farklılıkları El-Cessâs'ın Ahkâmu'l-Kur'ân ve El-Kurtubî'nin El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân Örnekleri*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2023.

Müellifin yönettiği tezlerden bazıları Kur'an psikolojisi alanıyla ilgilidir. Alana ilgi duyan öğrencilerine söz konusu tezleri hazırlatmıştır: Ayşe Nur Bıçak, *Kur'an'a Göre Müminlerin Dinî Tecrübeleri*; Mehmet Burak Çakın, *Çağdaş Şia Müfessirlerinden Âyetullâhi'l-Uzmâ Nâsır Mekârim Şirâzî'nin Tefsîr-i Nümûne Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (Yûsuf Sûresi Örneği)*.

Müellif tefsir anabilim dalında bilim dili olarak kullandığı Arapçanın yanında Almancayı da iyi derecede bilmektedir. Lisede öğrenciyken öğrenmeye başladığı Almancayı doçentlik yabacı dili olarak geliştirmiş ve doçentlik dilini Almancadan vermiştir.⁴⁷ Son dönemlerde Endonezce, Farsça ve İngilizceye âşina olmaya çalışmıştır. *Psikolojik tefsîri* bağımsız bir yöneliş olarak sistemleştirme sürecinde bu dillerde kaleme alınan literatürü referans olarak eserlerinde kullanmaya başlamıştır.

Akademisyenliği süresince idârî görevlerden uzak durmaya çalışan Abdurrahman Kasapoğlu, birkaç dönem üniversite senato üyeliği, bölüm başkanlığı görevleri yapmak durumunda kalmıştır.

Müellifin “psikolojik tefsir” diye bir alana yönelmesinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki Din Psikolojisi dersi hocası Prof. Dr. Ali Murat Daryal (1931-2017)'ın, Din Eğitimi ve diğer bazı eğitim derslerinin hocası Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı'nın etkisi vardır. Buna kendi mizaç yatkınlığı da eklenebilir.⁴⁸ Hocalarının yaratıcı düşünce açısından model oluşturmaları, Abdurrahman Kasapoğlu'nu sadece Kur'an Psikolojisi alanında eser veren bir müellif yapmamış, aynı zamanda *psikolojik tefsîri* ekol olarak sistemleştirmesinin motivasyonu olmuştur. Bayraktar Bayraklı bilinen ilk kapsamlı pedagojik tefsirin -*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*-⁴⁹ yazarıdır. Ali Murat Daryal, Hz. Peygamberin sîretini psiko-tarih⁵⁰ açısından ilk olarak işleyen müelliftir.

Aslında Abdurrahman hocanın, hayatını Kur'an araştırmalarına vakfetmesinin arka planı, lise yıllarına dayanır.⁵¹ Kur'an'ın mu'cize kitap oluşuna iman eden, ilkesel planda bu *i'câzın* varlığını öğrenen Abdurrahman Kasapoğlu, daha o günlerden, bu

⁴⁷ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 303.

⁴⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanım Karakteristikleri ve Dayanakları*, 10.

⁴⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Tefsîr Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 64.

⁵⁰ Ali Murat Daryal, *İslâmın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989).

⁵¹ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 302.

mucizeliği tecrübe edebilme merakının ardına düşmüştür. Terme İmam Hatip Lisesi öğrencisi iken kendi kendine şöyle düşünmüştür: “Ya Rabbi, evet senin Kitab’ın mucizedir? Ama nasıl? Bunun mahiyetini bana göster.” Yazar, duyduğu merakın bir tezahürü olarak, lisans öğrenimini tamamladıktan sonra psikolojik *i’câza* odaklanmıştır. Bugün geldiği (Psikolojik Tefsirin Yöntemini geliştirdiği ve uygulamalı örneklerini kaleme aldığı) noktada, “*Rabb’inin kendisine Kur’an’ın i’câz perdesinden bir hüzmeye araladığı*” hissini taşımaktadır.⁵²

Psikolojik tefsîr çalışmayı kararlaştıran Abdurrahman Hoca, psikoloji bilgisine sahip olmak gerektiğinin bilincindedir. Bu amaçla kendi elinin altında istediği zaman ulaşabileceği bir kütüphane oluşturma niyetindedir. Elektronik kaynakların yaygın olmadığı 1995 senesinden itibaren psikolojiyle ilgili, özellikle *psikolojik tefsîr*de kullanabileceği, bulduğu her kitabı edinir. Bir yandan bu kitapları temin ederken, bir yandan da bunları, okur, tarar. Bir Kur’an psikolojisi konusu çalışırken, hangi bilgiyi hangi kaynaklardan bulabileceğine dair aşinalık edinir. Telif-tercüme yıllar içerisinde ciddi bir birikim oluşur. Her yeni çıkan kitabı, baskısı kalmamış eserleri temin etmeye çalışır. René Descartes, Sigmund Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Erich Fromm, Otto Rank, Carl R. Rogers, Wilhelm Reich gibi kuramcılarının eserlerini temin eder. Genel psikoloji, din psikolojisi, eğitim psikolojisi, eğitim ve öğrenme, özel eğitim, özel öğretim, genel öğretim, eğitim sosyolojisi, antropoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, davranış bilimi, iletişim bilimi, psikiyatri, ruh sağlığı, psikolojik danışmanlık, felsefe, din felsefesi, İslâm felsefesi, İslâm eğitimi gibi alanlarda telif ve tercüme eserleri edinir. Psikolojinin alt konularıyla ilgili kitapları toplar. Özellikle elektronik kaynakların yaygın olmadığı dönemlerde bu eserleri okuyarak Kur’an psikolojisi çalışmalarının psikolojik zeminini oluşturur. Bu eserleri, uygulamalı *psikolojik tefsîr* çalışmalarında kaynak olarak kullanır. Müellifin şahsi kütüphanesi tefsir kitaplarından ziyade psikoloji ve türevlerinden oluşur.⁵³

Müellifin psikoloji alanındaki vukûfiyeti, modern psikoloji kuram, kavram, konu ve problemlerine hâkimiyeti, bu alandaki veri ve literatürü *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda isabetli ve zengin bir çeşitlilikle kullanmasından anlaşılmaktadır. *Kur’an Psikoloji Atlası*’nın dipnot ve kaynakçalarına bakıldığında oldukça zengin bir psikoloji ve yakın

⁵² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 10.

⁵³ Bilgiler, yazardan sözlü olarak alınmıştır.

alanlara dair literatür kullanımı dikkat çeker. Eserde psikoloji verilerinin kullanım zenginliği ve yoğunluğu yazarın bu alandaki literatür hâkimiyetinin / vukûfiyetinin açık bir yansımasıdır. Tefsir araştırmalarında alışık olunmayan yoğunlukta psikoloji literatürünün kullanıldığı görülür. Bu durum yazarın *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda çalıştığı, ele aldığı her konu ve kavramda, bölümde göze çarpar.

Müfessirin donanımı yani Kur'an'ı tefsir ederken uzmanı olduğu disiplinler onun yorumunu farklı kılan sebeplerden birisidir.⁵⁴ Kasapoğlu, bir yandan Kur'an psikolojisi çalışmaları yaparken, yanı sıra çalıştığı konularla ilgili yoğun psikoloji okumaları yapmış ve bunları yorumlarına yansıtmıştır. Müellifin bu okuma biçimi onun tefsirdeki farklı olan yönünü ortaya çıkarmıştır.

Abdurrahman Kasapoğlu, 2009-2012 yılları arasında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü'nde görevlendirilir. Burada “Temel Dinî Bilgiler”, “Arapça”, “Dinî İletişim ve Rehberlik”, “Din ve Ruh Sağlığı”, “Kur'an Semantiği” gibi dersler okutur. Ardından yeniden İlâhiyat Fakültesindeki görevine döner. 2014 yılında İnönü Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltilir.⁵⁵

Abdurrahman Kasapoğlu, ulusal sempozyumlarda alanıyla ilgili bildiriler sunar, konferanslar, seminerler verir.⁵⁶ 2008 yılında arkadaşı Prof. Dr. Ali Duman ile birlikte, bilimsel hakemli dergi olan “*Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*”ni kurar. Dergi halen faaliyettedir.⁵⁷

Kasapoğlu'nun, aldığı eğitim, etkileşim içerisinde bulunduğu kültürel, siyasal, ilmî, akademik ortam, yapmış olduğu okumalar bir şekilde onun zihin dünyasını oluşturmuştur. Bütün bunlar az ya da çok onun Kur'an'ı yorumlamadaki eğilimini, tarzını meydana getirmiştir. Özellikle psikoloji alanında yapmış olduğu okumalar, Kur'an'a ısrarla psikolojik gözden bakmaya çalışması, İslâmî ilimlere, Kur'an bilgisine, tefsir disiplinine aşinalığını sürekli artırdığı, geliştirdiği bir atmosfer içerisinde bulunması, ilâhî kelama özgün bir bakış açısıyla yaklaşabilme imkânı sunmuştur.

⁵⁴ Celalettin Divlekci, “Tefsirde Yorum Farklılığına Yol Açan Sebepler”, *Ekev Akademi Dergisi*, 18/58, (Kış 2014), 5.

⁵⁵ Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, 379.

⁵⁶ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 303; Yılmaz, İmanlık, *Termemiz: Terme'ye Değer Katanlar 2015*, 103.

⁵⁷ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 303; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 11.

Tarihte birçok müfessirin *tefsîr*in yanında başka alanlarda uzmanlığı da söz konusudur. Kiminin *tefsîr* yanında tarih, kiminin hadis, kiminin dil... uzmanlığı olduğu kaydedilir. Abdurrahman Kasapoğlu'nun *tefsîr*in yanında kendisini yetiştirdiği alanın “psikoloji” olduğu söylenebilir.

Kasapoğlu, kendi çağının resmî eğitim ve akademik süreçlerinin yanında, Osmanlı eğitim sistemindeki medrese geleneğinden de nasiplenmiş, şahsî çabalarıyla da psikoloji alanında kendini yetiştirmiştir.

Yukarıda müellifin eğitim hayatının, akademik gelişim ve süreçlerinin izi sürülmüş ve böylece ilmî birikiminin, uzmanlığının yönü, alanları tespit edilmiştir. Müellifin ilmî birikimi ile eserleri arasındaki ilişkiye ışık tutulmuştur.

1.4. Abdurrahman Kasapoğlu'nun Eserleri

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi / psikolojik tefsîr çalışmalarını üç evrede değerlendirmek mümkündür. Müellifin 1990-2002 yılları arasında kaleme aldığı eserler birinci evreyi oluşturur. Bu eserler, *Kur'an Psikoloji Atlası* çalışması öncesinde bir tür hazırlık, arayış, tasarlama evresinin ürünüdürler. Bunlar, yazarın ustalık dönemi öncesinde kaleme aldığı çalışmalar olarak nitelenebilir. Birçok yazar, sadece ustalık dönemi eserlerini yayınlamayı tercih eder. Kasapoğlu ise ilk deneme ve gelişim süreçlerini de yayınlarak, ustalık dönemine nasıl geçiş yapıldığı konusunda da fikir vermektedir.

İkinci evre 2000'li yılların başından itibaren *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın kaleme alındığı süreçtir. Yazarın Kur'an psikolojisi çalışmalarının artık belli bir tarz ve nitelik kazandığı evredir.

Üçüncü evre ise *psikolojik tefsîr*in bağımsız bir tefsir ekolü / yönelişi, nüansı olarak sistemleştirilme aşamasıdır. Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarındaki ilk iki evre, onu *psikolojik tefsiri* bir ekol olarak sistemleştirmeye yöneltmiştir. Bu üçüncü aşama yazarın tefsir disiplinine kattığı, kazandırdığı özgün yaklaşımı oluşturur. Bu, *psikolojik tefsîri* müstakil, bağımsız bir ekol olarak sistemleştirme aşamasıdır.

Müellifin aşağıda verilen eserleri bir arada değerlendirildiğinde hepsinin tefsir ile ilgili oluşu görülür. Fakat bu çalışmaların birkaç tanesi hariç, çoğunluğu *psikolojik*

tefsîr / *Kur'an psikolojisi* alanıyla ilgilidir. Müellif tefsir disiplininde geniş bir alanda değil, dar bir çerçevede, ama derinlemesine uzmanlaşarak eserler verdiği görülmektedir.

1.4.1. Kur'an'daki Psikoloji Konularını İnceleyen Eserleri

Yazar, Kur'an psikolojisi alanında hazırladığı çalışmaları, başlangıçta makaleler halinde yayınlamıştır. Bunları daha sonra birleştirip kitaba dönüştürmüştür.

Abdurrahman Kasapoğlu'nun psikolojik Kur'an tefsiri alanında yazdığı bilimsel makaleler; "Akademik Araştırmalar Dergisi", "Tabula-Rasa: Felsefe Teoloji", "Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi", "Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi", "EKEV Akademi Dergisi", "Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi", "Tasavvuf İlmi Akademik Araştırma Dergisi", "Diyanet İlmî Dergi", "Bilimname: Düşünce Platformu", "İslâmî İlimler Dergisi", "Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi", "Kelam Araştırmaları Dergisi", "Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi", "İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi", "Tafsir Dergisi" gibi dergilerde yayımlanır.⁵⁸

Müellifin, gerek kitap gerekse makale tarzındaki eserleri Kur'an-psikoloji ilişkisi üzerine odaklanmıştır. Bu araştırmalar "psikolojik Kur'an tefsiri" örnekleri arasında yer alır. Kur'an'a psikolojik yöneliş kapsamında, bir başka deyişle *psikolojik tefsîr* alanında pek çok eser yayımlamıştır.⁵⁹

Yazarın eserlerini tarih sırasına göre zikretmenin amaçlarından birisi, Kur'an psikolojisi çalışmalarına başlama ve gelişim süreçlerinin ortaya konulmasıdır. Bir diğer amaç ise, -bu tezde konu edilen- yazarın *psikolojik tefsir* çalışmalarını "Kur'an Psikoloji Atlası" kitabının yanında, diğer eserlerinden de desteklemektir.

Abdurrahman Kasapoğlu'nun özellikle *psikolojik tefsîre* temel teşkil edecek, kitap olarak yayımladığı ilk deneyim ve arayışları neticesinde kaleme aldığı eserleri, bir anlamda hazırladığı lisansüstü tezleri şunlardır:⁶⁰

58 Biyografya, "Abdurrahman Kasapoğlu İlahiyatçı, Akademisyen, Araştırmacı, Yazar", <https://www.biyografya.com/biyografi/3054> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

59 Ar, Sezgin, 1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 303; Komisyon, Geçmişten Günümüze İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 113.

60 "Abdurrahman Kasapoğlu", <https://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/3769/Abdurrahman-Kasapoglu.asp?LID=TR&ID=3769> Erişim Tarihi: 06.10.2022).

“Kur’an’da İnsan Psikolojisi” (Yüksek Lisans Tezi, 1992), Yalnız Kurt Yayınları, İstanbul, 1997. Kur’an’da insanı farklı yönleriyle ele alan eserler yazılmıştır. Kasapoğlu’nun *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi* adlı eserleri konunun psikolojik yönüne eğilmiştir.⁶¹ Kitap, Kur’ân’da insan psikolojisine dair âyetleri müstakil olarak inceleyen eserlerden birisidir.⁶² Kitapta Kur’an’ın insan psikolojisine dair konuları kısa ve sınırlı olarak incelenmiştir.⁶³ İnceleme planı çerçevesinde yazar bu tezde Kur’an ve psikoloji, Kur’an’da ruh kavramı, insanda duyular ve çeşitli kabiliyetler, insanda ağırlıkta olan duygular, insanın sahip olduğu çeşitli karakter özellikleri, insan davranışını etkileyen motivler, rüya, uyku, ölüm sarhoşluğu gibi deneyimler, metapsişik yaşantılar, ruh sağlığı başlıklarını kullanmıştır. Kitap, Kur’an’da psikoloji konularına giriş mahiyetinde bir çalışmadır.

Türkiye’de konulu tefsir tarzında yapılan doktora tezlerinden bir kısmı psikoloji disipliniyle ilintilidir. Bu tezlerden birisi “Kur’an’da İman Psikolojisi” (Doktora Tezi), Yalnız Kurt Yayınları, İstanbul, 1997 Abdurrahman Kasapoğlu tarafından hazırlanmıştır.⁶⁴ Bu çalışma “iman psikolojisi” başlığını taşımakla birlikte, “inkâr psikolojisi”ni de konu edinmektedir. Yazar, Kur’an perspektifinden imanın yapısını psikolojik yönden tahlil etmiş, iman motivleri üzerinde durmuş, iman ve iman esaslarının psikolojik, psiko-sosyal kazanımlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Aynı şekilde inkârın motivlerini, ruhsal sonuçlarını incelemiş, *nifâk*ın sebep olduğu, ortaya çıkardığı, ruh halini ve kişilik özelliklerini ele almıştır.

Yazar, İnönü Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olduğu dönemde, 1995-1996 yıllarında fakülte dekanı Prof. Dr. Zâhit Aksu (1936-2008)’ya asistanlık bağlamında “İslâm Ahlâkı” derslerine girmiştir. Merhum Zâhit hoca baypas ameliyatı geçirdiği için Darend’e den Ankara’ya kontrole gidermiş. Abdurrahman hocanın üniversite hayatında girmiş olduğu ilk ders, Zahit hocanın bu “İslâm Ahlâkı” dersidir. Abdurrahman hoca, bu

⁶¹ Hasan İslam Sak, “Müşkilü’l-Kur’ân Bağlamında Kur’ân’da İnsan İçin Kullanılan Olumsuz İfadeler”, *Bilimname*, 47, (2022), 379-380.

⁶² Ahmet Akbaş, “Kur’an’ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği”, *Kur’an ve Pozitif Bilim*, ed: M. Turan Çalışkan, (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur’an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020), 254.

⁶³ Resul Ertuğrul, *Kur’an’a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 5.

⁶⁴ İsmail Çalışkan, “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9/18 (2011), 478.

ders için hazırladığı ders notlarını yine Kur'an psikolojisi denemeleri olarak dört kitap halinde yayınlamıştır.⁶⁵

1. “Kur'an'da Ahlâk Psikolojisi” (Yalnız Kurt Yayınları, İstanbul, 1997). Bu kitap Kur'an'da kişilik, karakter özellikleri ve ahlâkî davranışların psikolojik, psiko-sosyal arka planına dair bir tür giriş çalışmasıdır.
2. “Âdem'den Hâtem'e Kişilik” (İzci Yayınları, İstanbul, 1997). Yazar'ın bu kitabı Kur'an kıssaları üzerine yapılmış bir psikolojik incelemedir. Yazar bu araştırmada kişilik psikolojisi açısından Kur'an'da bahsi geçen peygamberleri ve onların kavimleriyle olan ilişkilerini değerlendirmiştir.
3. “Kur'an'da İbadet Psikolojisi” (İzci Yayınları, İstanbul, 1997). Kasapoğlu, bu kitapta, namaz ibadetinin çıkar dürtüsü, toplumsal ilgi eğilimi, öz varlıktan memnuniyetsizlik duygusu gibi eğilimleri kontrol altına almadaki; oruç ibadetinin açlık-susuzluk içgüdüsü, cinsel güdü gibi fizyolojik güdülerini değer yargılarına boyun eğdirmedeki; zekât ibadetinin mülkiyet ve üstünlük eğilimlerini ilâhî ölçülere göre sınırlandırmadaki; hac ibadetinin toplumsal ilgi, temel güven eğilimlerini, saldırganlık güdüsü ve cinsel dürtüyü yönlendirmedeki işlevlerini / fonksiyonlarını ilgili âyetler açısından incelemiştir.
4. “Kur'an'da Kişilik Psikolojisi -Bir Yaklaşım Denemesi-” (İzci Yayınları, İstanbul, 1997). Yazar bu kitapta kişiliği Kur'an'ın öğretileri, bazı kavramları doğrultusunda incelemeyi hedeflemiştir.

Müellif, 2000'li yılların başında, insan doğasına (insanın varoluşsal gereksinimleri) ve insanlar arası ilişkilere dair iki kitap daha telif etmiştir:

“Kur'ân-ı Kerim ve İletişim”, (Nursan Yayınları, İstanbul, 2000). Kasapoğlu, bu eserinde iletişim ihtiyacı, hayvanlarda dil ve iletişim, insanın iki yönlü iletişimi, iletişimde yer alan sistemler, duyu organları ile iletişim arasındaki ilişki, dil ile düşüncenin birlikte faaliyet gösteren iki unsur oluşu, kullandığı araçlara göre dilin yazılı ve sözlü olarak değerlendirilişi, sözsüz dil ve bu dilin her türlü kullanılış biçimine (sesin tonu, yüz ifadeleri, baş hareketleri, göz işaretleri, el ve kol hareketleri, bedenin duruşu,

⁶⁵ Işık, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, V/2075; Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*, s. 167.

bedenin yönü, statü sembolleri gibi) yer vermesi; haber ve bilgi sağlama, etkileme, yönetime katılma gibi iletişimin amaçlarının her türünü belli kullanım alanlarında değerlendirmesi, iletişimin duygusal ve ussal / bilişsel yönünü dikkate alışı, dinleyicinin iletişime karşı gösterebileceği tepki çeşitleri, iletişim engelleri, ideal iletişimin teknik ve moral özellikleri, başarılı bir kaynağın taşınması gereken nitelikler ve benzer türden iletişimi ilgilendiren ne varsa hepsine Kur'an perspektifinden yaklaştırmaya çalışır. Yine yazar bu kitapta insandan Allah'a doğru olan sezgisel iletişimin dili olan "müteşâbih" olgusuna insanın doğal gerçekliği (zihinsel, irâdî ve duygusal) açısından yaklaştırmaya çalışmıştır. Allah ile O'nun seçtiği insanlar arasındaki vahiy iletişiminin içyüzü diğer insanlar için bir sır olmakla birlikte, bu tür iletişimin özellikleri hakkında Kur'an'da hangi ipuçlarının verildiğini tespit edebilmeyi amaçlamıştır.

"Kur'an'da İnsan", (Nursan Yayınları, İstanbul, 2002). Kasapoğlu, bu kitabında insanın köklülük arayışı / aidiyet hissi, anlam arayışı, ölümden anlam, üstünlük eğilimi, yıkıcılık / şiddet eğilimi, temel güven ihtiyacı, kimlik gereksinmesi, toplumsal ilgi, sahiplenme eğilimi, cinsel eğilim, yaratıcılık / icat eğilimi, estetik eğilim ve bilme-öğrenme eğilimini Kur'an perspektifinden incelemiştir. Yazar bu kitabında ele aldığı konuları Erich Fromm (1900-1980)'un varoluşsal gereksinimler kuramı ve varoluşçu felsefenin dindar kanadını temsil edenlerin düşünceleri ile karşılaştırarak işlemiştir.

Yazarın 1997-2002 yılları arasında basılan kitapları "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Kur'an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları" listesinde yer alır.⁶⁶

Yazar, uygulamalı psikolojik tefsîr örnekleri olarak yayınladığı makalelerini⁶⁷ ve yayınlamadığı diğer yazıları konularına göre kitaplaştırmıştır.⁶⁸ Bu kitaplar şunlardır:

1. *Kur'an Psikoloji Atlası: Namaz ve Oruç Psikolojisi*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016.
2. *Kur'an Psikoloji Atlası: Hac Psikolojisi*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016.
3. *Kur'an Psikoloji Atlası: Zekât Psikolojisi*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016.

⁶⁶ Ömer Kara, "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Kur'an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları", İslâmî İlimler Dergisi I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006), (Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 306.

⁶⁷ Yazarın makaleler listesi için bakınız: Ömer Kara, "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Kur'an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları -Makale, Kitap-Tebliğ ve Tezler- II", *İslami İlimler Dergisi*, 2/1, (2007), 272-273.

⁶⁸ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 303.

4. *Kur'an Psikoloji Atlası: Rüyalar ve Yorumları*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016.
5. *Kur'an'da İnsanın Karakteri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
6. *Kur'an'da Cinsel İçgüdü*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
7. *Kur'an'da Evlilik Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
8. *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
9. *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
10. *Kur'an'da Sosyal Psikoloji*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
11. *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
12. *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
13. *Kur'an'da Dinî Tecrübe Çeşitleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
14. *Kur'an'da Gelişim Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
15. *Kur'an'da Eğitim ve Öğrenme*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
16. *Kur'an'da İnsanın Temel İhtiyaçları*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

Müellif, daha sonra bütün bu çalışmalarını bir araya getirerek 11 cilt halinde “Kur'an Psikoloji Atlası” adıyla yayınlamış ve böylece *psikolojik tefsir*in metodolojisini ve uygulamalarını konu edinen –şimdiye kadarki- en kapsamlı eseri bilim dünyasına kazandırmıştır.

Bütün eserleri bir arada değerlendirildiğinde Abdurrahman Kasapoğlu, tüm akademik çalışmalarını “psikolojik tefsir” alanına ayırmıştır. Belli Kur'an konuları üzerinde yapmış olduğu *psikolojik tefsir* çalışmalarının yanında, *psikolojik tefsir*in tanım ve muhtevasını belirlemeye çalışmış, yöntemini geliştirmiş; dayanaklarını göstermiş, tarihçesini yazıp problemlerini ortaya koymuştur. Psikolojik tefsir alanında otuz yıla yakın süreyle yapmış olduğu uygulamalı çalışmaların ardından “Psikolojik Tefsir”i, akademik dünyada bağımsız, müstakil bir tefsir ekolü, yönelişi olarak ilân etmiştir.

Yazarın Kur'an psikolojisine dair eserleri din psikolojisi ve din sosyolojisi alanında da ilgi görmüştür. Nitekim bazı çalışmaları din psikolojisi⁶⁹ ve din sosyolojisi⁷⁰ literatürü, okumaları arasında gösterilmiştir.

1.4.2. Psikolojik Tefsirin Bağımsız Bir Ekol Olarak Sistemleştirilmesiyle İlgili Eserleri

Genelde müfessirler Kur'an'ı tefsir ederken nasıl bir metot izlediklerini, yazacakları tefsir hakkındaki temel düşüncelerini tefsirlerin mukaddimesinde belirtirler.⁷¹ Abdurrahman Kasapoğlu, 2000'li yılların başından itibaren *Kur'an Psikoloji Atlası*'nı oluşturacak yazılarını parça parça hazırlarken yazılı / kayıtlı olarak herhangi bir yöntem, yazım ilkesi belirlememiştir. 2011 yılına geldiğinde hem o ana kadar yazdıkları hem de ileride yazacakları için bir yöntem çalışması hazırlamış ve bunu makale olarak yayınlamıştır. Bu yayını iki kez (2016 ve 2017'de) genişleterek kitap halinde bastırmıştır. Yayınladığı bu kitapları tekrar genişleterek, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın birinci ve ikinci cildini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu ilk iki cilt, 11 ciltlik kitabın mukaddimesi mesabesinde. Yazar bu iki cildi daha sonraki yıllarda geliştirmeyi sürdürmüş, bu süreçte "Kur'an psikolojisi konuları" / "uygulamalı psikolojik tefsir" çalışmak yerine *psikolojik tefsiri* sistemleştirme faaliyetlerine yönelmiştir.

Müellifi tefsir disiplininde öne çıkaran çalışmaları, *Kur'an Psikoloji Atlası* kitabından ziyade, *psikolojik tefsiri* bağımsız, müstakil bir ekol, tefsir nüansı / yönelimi olarak sistemleştirme çabalarıdır. Kasapoğlu'nun tefsir disiplinine getirdiği en önemli yenilik, *psikolojik tefsiri* bağımsız bir tefsir yönelimi olarak sistemleştirmesidir. 2011 yılında bu alanda kaleme aldığı bir makaleyi geliştirerek, yıllar içerisinde on bir kitaptan oluşan seriye dönüştürmüştür.

Kasapoğlu, *psikolojik tefsir* / Kur'an psikolojisi üzerinde 25 yıl boyunca yapmış olduğu uygulamalı çalışmaların ardından *psikolojik tefsirin* yöntemini geliştirir ve *psikolojik tefsiri*, İslâm dünyasında ilk kez bağımsız / müstakil bir tefsir ekolü olarak ilân eder. Bu sürecin başlangıcını "Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri", İnönü Üniversitesi

⁶⁹ M. Doğan Karacoşkun, *Din Psikolojisi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012).

⁷⁰ Mehmet Bayyığıt, *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, (İstanbul: Yediveren Kitap, 2011).

⁷¹ İsmail Cerrahoğlu, "Zemahşeri ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, (1983), 66.

İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2/1, 2011 unvanlı makale teşkil eder. İlk kez bu çalışmasında yazar psikolojik tefsiri tanımlayarak bağımsız, müstakil bir tefsir ekolü olarak tasavvur eder. Bu makalede ekolün ortaya çıkış sebeplerine, önem ve amaçlarına, Kur'an psikolojisi literatürü örneklerine, psikolojik tefsir çalışmalarının yöntem ve bilgi kaynaklarına, sorunlarına, eleştirisine dair genel bir çerçeve oluşturur.

PSİKOLOJİK TEFSİRİN EKOL OLARAK SİSTEMLEŞME SÜRECİ		
1	2011	“Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri”
2	2016	<i>Kur'an'a Psikolojik Yöneliş: Psikolojik Tefsirde İlke ve Yöntemler</i>
3	2016	<i>A Psychological Aproach To Quran</i>
4	2017	<i>Psikolojik Tefsir Ekolü</i>
5	2018	<i>Psikolojik Tefsir Ekolü I-II</i>
6	2020	- <i>Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları</i> - <i>Psikolojik Tefsirin Önemi ve Amaçları</i> - <i>Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri</i> - <i>Tefsir Geleneğinde Psikolojik Yorumlama</i> - <i>Kur'an Psikolojisi Konuları: Duyular - Dil Yetisi – Duygular – Güdülenme</i> - <i>Kur'an Psikolojisi Konuları: Bilişsel Kapasite – İrade - Gelişim Psikolojisi – Kişilik</i> - <i>Kur'an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı - Sosyal Psikoloji - Eğitim Psikolojisi - Metapsişik Deneyimler</i> - <i>Kur'an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut</i> - <i>Kur'an'ın Üslup Psikolojisi</i> - <i>Psikolojik Tefsir Araştırmalarında Bilgi Kaynakları</i> - <i>Psikolojik Tefsirde Yöntem ve Problemler</i>

Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsiri* sistemleştirme çalışmaları, basitten mürekkebe doğru tedrici / aşamalı bir süreç izlemiştir. İlk olarak bir makâle formunda başlayan çalışmalar, bu gün itibarıyla on bir kitaplık detaylı literatüre dönüşmüştür. Yazar *psikolojik tefsire* dair sadece bir giriş denemesi yapıp bırakmamış, bu tefsir tarzını kuramlaştırabilmek için uzun soluklu bir çalışma yürütmüştür.⁷²

⁷² Yazar, psikolojik tefsiri sistemleştirme çalışmalarını ve bu konudaki devamlılığını espirili bir şekilde şöyle dile getirmiştir: “İlk makaleyi kaleme aldığımda, psikolojik tefsiri sistemleştirme çalışmalarını sürekli geçirme motivasyonu içerisinde oldum. “Mademki, bir şey uydurduk, iddiamızın altında kalmayalım...” (Yazar ile yapılan mülâkâtan).

Müellifin yukarıda tablo halinde verilen eserleri aslında tefsir tarihi, tefsir usûlü, tefsir problemleri, Kur'an muhtevası bilgisi ile ilgilidir. Ama hepsinin yönü, nüansı “psikolojik”tir. Yazar bu eserlerde tefsir tarihinin ve tefsir usulünün genel sistematliğini kullanmış, fakat bunları yeni bir renk (psikoloji) ile sunmuştur. Yeni çıkan tefsir yönelişleri, Kur'an'ı anlamaya o yönelişin rengini verirler. Kasapoğlu ise burada tefsir tarihine ve tefsir usulüne “psikolojik” rengini vermiştir.

Bilinen ilk “Kur'an psikolojisi” çalışması bir Türk bilim adamı olan Ziya Talat Çağıl tarafından 1928 yılında hazırlandığı gibi,⁷³ *psikolojik tefsîr*in müstakil, bağımsız bir tefsir yönelimi, nüansı olarak bütün kapsamıyla sistemleştirilmesi de Türkiye’de yazarımız Kasapoğlu tarafından 2011 yılından günümüze kadar gelen süreçte gerçekleştirilmiştir.

Yazar, 2011 yılında yayınladığı makaledeki meseleleri bir miktar genişleterek *Kur'an'a Psikolojik Yöneliş: Psikolojik Tefsirde İlke ve Yöntemler*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016 unvanıyla kitap olarak yayınladı. Hatta bu kitabın İngilizce yayını da gerçekleştirir: *A Psychological Approach To Quran*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016. Kasapoğlu, bu kitabı geliştirme sürecini devam ettirerek, psikolojik tefsire “ekol” nitelimesinde bulunmaya karar verir ve bu süreçte yayınladığı esere “Psikolojik Tefsir Ekolü” nitelimesinde bulunur: *Psikolojik Tefsir Ekolü*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

Daha sonra 2020 yılında psikolojik tefsir ekolüne dair yöntemsel ve tarihsel çalışmalarını geliştirerek / genişleterek 11 kitap halinde yayınladı. Bu kitaplarda *psikolojik tefsir*le ilişkili olduğunu düşündüğü her meseleyi ayrı ayrı değerlendirir.

1. *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Bu eserde yazar psikolojik tefsire dair tanım geliştirmeye çalışır. Bunun yanında psikolojik tefsirle ilgili diğer tabirlerin tespitini yapar. Psikolojik tefsire özgü, hatta Kur'an psikolojisine dair temel, ayırt edici özellikleri tespit ederek bunları “psikolojik tefsirin karakteristikleri” başlığı altında toplar. Yine bu kitapta Kur'an'ın psikolojik tefsirini yapabilmenin *cevâzına* ilişkin naklî ve aklî delilleri bir araya getirir.

2. *Psikolojik Tefsîrin Önemi ve Amaçları*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Yazar bu kitapta psikolojik tefsirin önem ve amaçlarını iki ana başlık altında inceler. Bu

⁷³ Abdurrahman Kasapoğlu, “Bilinen İlk “Kur'an Psikolojisi” Çalışması: Ziya Talat Çağıl / Çorum-İskilipli: Die Seelenehre des Korans: Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie (Halle (Saale) Buchdruckerei Heinrich John, 1929)”. *Tafsir Dergisi* 2/2 (Kasım 2022).

başlıklardan birisi, Kur'an'ın anlaşılması açısından psikolojik tefsirin önem ve amaçları, diğeri ise birey ve toplum hayatı açısından psikolojik tefsire duyulan ihtiyaçtır.

3. *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Yazar bu kitabında çağdaş dönemde *psikolojik tefsirin*, bir başka deyişle müstakil Kur'an psikolojisi çalışmalarının başlama sürecini, bu alanda ortaya konan eserlerden hareketle incelemiştir. Psikolojik tefsire yönelişteki entelektüel ve kültürel sebeplere değinmiştir.

4. *Tefsir Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Yazar bu kitabında tefsir tarihinden günümüze kadar teşekkül eden bütün tefsir ekol ve nüansları bünyesinde yer alan psikolojik yorumlamaları konu edinmiştir. Psikolojik yorumlama bakımından öne çıkan ekol ve tefsir eserlerine işarette bulunmuştur.

5. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Duyular - Dil Yetisi – Duygular - Güdülenme*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. “Kur'an Psikolojisi Konuları” üst başlığını taşıyan bu kitapta ve aşağıda aynı üst başlığı taşıyan kitaplarda Kur'an psikolojisi konuları ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu kitaplarda Kur'an psikolojisinin alt konularına dair son dönemlerde dünya çapında kaleme alınan literatür konularına ve kaleme alındıkları dillere -Türkçe, Arapça, Farsça, Endonezce, İngilizce, Almanca- göre tasnif edilmiştir.

6. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Bilişsel Kapasite – İrade - Gelişim Psikolojisi - Kişilik*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Bu kitabın alt başlığından da anlaşılacağı üzere yazar, irade, gelişim psikolojisi, insanın kişiliği ve karakter özelliklerine dair farklı dillerdeki literatürü derlemiş ve ilgili konuların Kur'an'da nasıl yer aldığını ana hatlarıyla açıklamıştır.

7. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı - Sosyal Psikoloji - Eğitim Psikolojisi - Metapsişik Deneyimler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Eserde ruh sağlığı, sosyal psikoloji, eğitim psikolojisi, metapsişik deneyimler gibi konuların Kur'an'da ne şekilde yer aldığı genel olarak açıklamış ve ilgili meselelere dair dünya ölçeğinde kaleme alınan literatürün derlemesi yapılmıştır.

8. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Yazar Allah-insan ilişkisi alanına giren psikoloji konularını *Din psikolojik Deneyimler* başlığı altında değerlendirmiştir; ayrıca

bu sahada farklı dillerde kaleme alınan literatürün derlemesini yapmıştır. Kur'an'ın muhtevasındaki psikoloji konularının yanında, ilâhî kelâmın metin dışı bağlamını psikolojik tahlile tâbi tutmuştur. Nüzûl ortamı ve nüzûl sebepleri, Mekkî-Medenî bilgisinin taşıdığı psikolojik, psiko-sosyal, psiko-eğitsel mesajları da Kur'an psikolojisi konuları içerisinde düşünmüştür.

9. *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Yazar, üslup psikolojisi başlığı altında Kur'an'ın üslubunun ve edebî metninin taşımış olduğu psiko-eğitsel mesajları inceleme konusu edinmiştir. Kur'an'ın üslubunu da psikolojik tefsirin konuları arasında değerlendirmiştir. Bu kitapta Kur'an'da kullanılan her üslûbun, her edebî sanatın psiko-eğitsel işlevinin olduğunu ortaya koymuştur. Yine yazar, bu araştırmada “Kur'an âyetlerinin genel psikolojik etkileme gücü” meselesini Kur'an psikolojisi / psikolojik tefsir konularına dahil etmiştir.

10. *Psikolojik Tefsir Araştırmalarında Bilgi Kaynakları*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Bu kitapta psikolojik yorumlama alanında tefsir disiplininin geleneksel kaynaklarından nasıl yararlanılacağı gösterilmiştir. Yine bu kitapta psikolojik tefsir araştırmalarında psikoloji biliminin verilerine duyulan ihtiyaç ortaya konulmuştur. Bununla birlikte psikolojik tefsir araştırmalarında psikoloji biliminin verilerinden yararlanmanın ölçü ve esasları da belirlenmeye çalışılmıştır. Psikolojinin alt dalı olan din psikolojisi biliminin verileri de bu kitapta ayrıca ele alınmış ve din psikolojisi disiplininin psikolojik tefsire nasıl kaynaklık edebileceği açıklanmıştır. Bu kitapta müstakil bir bölüm halinde psikolojik tefsirin ilişkili olduğu ilâhiyat disiplinleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda din psikolojisi, kelâm, tasavvuf, İslâm felsefesi, fıkıh disiplinleri Kur'an ile olan ilişkileri ve bünyelerindeki psikolojik, psiko-sosyal muhteva açısından ele alınmıştır.

11. *Psikolojik Tefsirde Yöntem ve Problemler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Kasapoğlu, bu kitapta psikolojik tefsir çalışması yaparken uyulacak ilke ve esaslara yer verir. Bunun yanında “psikolojik tefsirde problemler” olarak iki meseleye daha değinir. Bunlardan birisi psikolojik tefsir ile modern psikoloji arasındaki farklar, diğeri ise psikolojik tefsirin eleştirisidir.

Bu tezin doğrudan konusu olmamakla birlikte, yazarın *psikolojik tefsîri* bağımsız bir ekol olarak sistemleştirdiği çalışmalar kapsamından kaleme aldığı on bir eser kısaca

tanıtılmıştır. Yazar bu çalışmalarda *psikolojik tefsîr*in usûlünü, bilgi kaynaklarını, problemlerini ortaya koymuştur. Müellif burada önemli bir noktayı keşfetmiştir. Bu nokta, her bir tefsir yöneliminin usûlünün, anlama metotlarının kendine özgü olduğudur. Tefsirin genel anlama metotları *psikolojik tefsîr*de geçerli olsa da, yazar bu yöntemlerin *psikolojik tefsîr* için ihtiyaç duyulan yanlarını göstermeye çalışmıştır. Kasapoğlu böylece tefsir disiplinine, “tefsir usulünün her bir tefsir yönelişi için ayrı ayrı düzenlenebileceği” tercihini getirmiştir. Bunu bizzat *psikolojik tefsîr* üzerinde uygulamıştır. Dolaylı olarak, her bir tefsir yönelişinin, ekolünün tefsir usulünün, Kur’an’ı anlama yöntemlerinin o ekole uygun şekilde sistemleştirilebileceği seçeneğini işaret etmiştir.

Kasapoğlu’nun *Kur’an Psikoloji Atlası* eseriyle, bir Kur’an yorumcusu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte onun psikolojik tefsiri bir ekol olarak sistemleştirmeye yönelik on bir kitaplık çalışması, Kasapoğlu’nu bir tefsir yöntemi kuramcısı, tefsir alanında yeni bir ekol, yöneliş tarzı geliştiren kimse konumuna getirmektedir. Zira *psikolojik tefsîr* daha önce bu denli kapsamlı şekilde bağımsız ekol olarak değerlendirilmemiştir.

1.4.3. Yazarın Psikolojik Tefsîr Alanı Dışındaki Eserleri

Kasapoğlu, genellikle konulu Kur’an psikolojisi çalışmaları ortaya koymuştur. Akademik / ilmî hayatında tefsir disiplininin genel, farklı alanlarında -usûl ve târihe- ilişkin eserler vermemiştir. *Tefsîr*in usûl ve tarihine dair kaleme almış olduğu eserler de yine *psikolojik tefsîr*le ilgilidir. Bir başka deyişle yazarın hemen hemen bütün eserleri Kur’an psikolojisi ve psikolojik tefsirin bağımsız bir ekol olarak sistemleştirilmesine dairdir. “Kur’an psikolojisi” ve “psikolojik tefsir” alanından bağımsız birkaç çalışması mevcuttur. Aslında bunlar da Kur’an psikolojisi çalışırken yazarın uyguladığı tefsir yazım esaslarıyla ilişkilidir. Zira müellif, Kur’an psikolojisi konularını, semantik tahlil yöntemine uyarak ve konulu tefsir tarzında kaleme almıştır.

“Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2013, sayı: 7/11, s. 105-178. Bu geniş hacimli makale, Kur’an semantiğinde uygulanan ilke ve yöntemlerin yanı sıra, bu sahadaki diğer teorik meseleleri ihtiva etmektedir. Bu araştırma, Kur’an semantiği alanında ortaya konan ilke ve yöntemleri, problemleri detaya girmeksizin, kısa bazı örneklerle açıklamaktadır. Bu

makalenin ele aldığı konular şu başlıklardan oluşmuştur: Semantiğin tanımı, konu ve tarihçesi, Kur'an tefsirinde semantiğin önemi, semantik tahlil yönteminin konulu tefsir içerisindeki rolü, semantik tahlil yönteminin Kur'an'daki delilleri, dilbilimin geleneksel tefsirdeki yeri, Kur'an tefsirinde eş zamanlı, art zamanlı semantik, anlam değişimleri ve bunlara Kur'an'dan misâller, aslî mana ve izafî mananın açıklaması, Kur'an lafızlarının manalarının belirlenmesinde nüzûl öncesi ve nüzûl döneminin yeri, semantik tahlilde semantik alan, anahtar terim ve odak kelime tabirleri, semantik tahlil yapılırken takip edilen evreler, bilimsel tefsirin eleştirisinde semantik yaklaşım, Kur'an semantiği alanında kaleme alınan bazı literatür, semantik metodun tenkidi. Kasapoğlu bu araştırmada Kur'an semantiğine dair teorik konuları ve problemleri ele almıştır. Konu ve problemleri incelerken Kur'an'dan vermiş olduğu örnekleri ayrıntıya girmeden kısaca aktarmıştır.

“Kur'an'ın Konulu Tefsiri”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2009, sayı: 2/3, s. 111-146. Yazar bu makalede, konulu tefsirin metodolojisi alanında kaleme alınan bazı eserleri esas alarak bu sahada yeni bir derleme yaptığını belirtmiştir. Yaptığı bu derlemede, konulu tefsire neden ihtiyaç duyulduğunu, konulu tefsirin yöntemini ve diğer tefsir çeşitlerinden ayrıldığı hususları kolay anlaşılır bir tarzda sunmayı amaçlamıştır. Bu makalenin ana temasını konulu tefsir çalışmalarında başvurulan araştırma yöntemleri, konulu tefsirin önemi ve ona duyulan ihtiyaç oluşturmaktadır. Ayrıca makalede konulu tefsirin tanımına, ortaya çıkış sebeplerine, müselsel tefsirden ve kavram tefsirinden farklı olan yönlerine değinilmiştir.

“İlahiyat Alanında Bilim Etiği -Bir Akademik Etik Bilimsel Raporu-”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sayı: 9/9, 2016, 21-51. Bu makale aslında *psikolojik tefsir*le ilişkilidir. Yukarıda da işaret edildiği gibi, Kasapoğlu 2011 yılında “Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri” unvanlı bir makale yayınlamıştır. Kasapoğlu, “Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri” unvanlı makalesinin 2015 yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından “Psikolojik Tefsir” başlığı altında, başka bir şahsın adıyla nasıl intihal edildiğini, çalındığını kanıtlamak amacıyla “İlahiyat Alanında Bilim Etiği” makalesini yayınlamıştır. Yazar, “İlahiyat Alanında Bilim Etiği, 2016” unvanlı makalesinde, “Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri, 2011” başlıklı makalesinin nasıl intihal edildiğini, aşırıldığını paragraf paragraf bütün ayrıntılarıyla, tablo halinde göstermiştir. Kasapoğlu, “İlahiyat Alanında Bilim Etiği” başlıklı

makaleyi, *ilahiyat / tefsir* alanında bilim hırsızlığının önüne geçilmesi konusunda farkındalık oluşturma amacıyla kaleme aldığını belirtmiştir. Yazar bu makale ile *intihal* davranışının, bilim hırsızlığının dinî vebâli yanında, bilimsel düzenin işleyişini bozma gibi zararlarına vurgu yapmıştır.

Kur'an'da Bahsi Geçen Mümin Kadınlar", *İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, 1995.

Atatürk'ün Kur'an Kültürü, İstanbul, 2006. Yazar bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, devlet adamı, asker ve bir entelektüel olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrudan ve dolaylı olarak Kur'an ile ilişkili söz ve beyânatlarını kaynaklara dayalı olarak bir araya getirmiştir. Onun Kur'an ile ilişkili olarak kaynaklarda yer alan açıklama ve sözlerini derlemiştir. Yazar aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün Kur'an ile ilişkili açıklamalarının İslâmî literatürdeki karşılığını göstermeye çalışmıştır. Hayatı ve sözleri büyük ölçüde kayda geçen, içinden çıktığı topluma liderlik eden, yaşadığı çağı etkileyen şahsiyetlerden birisi olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü Kur'an ve İslâm kültürü hakkındaki görüşleri açısından incelemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Kur'an'ın tilâveti ve muhtevası, Kur'an tarihi, Kur'an'ın tefsiri ve tercümesi gibi pek çok sahadaki görüşünü tefsir disiplini açısından tahlil etmiştir. Yazarın *Atatürk'ün Kur'an Kültürü* isimli bu kitabı hakkında muhteva, üslup ve yöntem bakımından değerlendirmede bulunan çeşitli yazılar kaleme alınmıştır.⁷⁴

"Samsûnîzâde (ö. 998) ve "Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vîl" Adlı Eseri", *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2009, sayı: 2/3, s. 427-432. Yazar bu çalışmada müellife ve eserine dair tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Müellif, Samsunlu hemşehrisi olarak merak ettiği Samsûnîzâde'yi ve eserini kısaca açıklamıştır.

Müellifin çalıştığı bir diğer şahıs ve eseri de Ziya Talat Çağıl hakkında yapmış olduğu "Bilinen İlk "Kur'an Psikolojisi" Çalışması: Ziya Talat Çağıl / Çorum-İskilipli: Die Seelenehre des Korans: Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie (Halle (Saale) Buchdruckerei Heinrich John, 1929)", *Tafsir Dergisi* 2/2 (Kasım 2022)

⁷⁴ Kübra Konur, "Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk'ün Kur'an Kültürü", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2022), 107-111; Tacettin Yeral, "Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk'ün Kur'an Kültürü, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008, 480 Sayfa, ISBN: 9799944978100", *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, (2022), 91-94.

araştırmadır. Kasapoğlu, Ziya Talat Çağıl'ı da 1928 yılında ilk Kur'an psikolojisi eseri veren müellif olarak merak etmiş ve tanıtmıştır. İki çalışmanın dışında müellifin, şahıs-eser ilişkili araştırması bulunmamaktadır. Kasapoğlu, zaman zaman ilmî ortamlarda kendisine, şu müellifi, şu eseri çalışalım önerileri geldiğinde; "Biz kendimiz özgün eserler yazalım, başkaları, bizi ve eserlerimizi çalışsın!" dermiş.⁷⁵ Müellif burada gelecek çağlara bırakılacak özgün eserlerin kaleme alınmasında üzerimize düşeni yapmalıyız demek istemektedir.

Nitekim Kasapoğlu, *psikolojik tefsîri* bağımsız ekol olarak sistemleştirdiği 11 Kitaplık çalışmasında Türkiye'deki ilahiyat / tefsir akademiasına yönelik olarak şöyle bir temennide bulunmaktadır: "Dinî tefekkür alanında çeşitli İslâm coğrafyalarında üretilen bilgilerin tekrarcısı, takipçisi, taklitçisi, tüketicisi değil, mucidi, üreticisi olabilmek dileğiyle..."⁷⁶ Müellif, eser önsözünde geçen bu ifadesiyle Kur'an tefsiri alanında kreatif çalışmalara verdiği kıymeti göstermektedir.

1.4.4. Yazarın Eserleri Hakkında Yapılan Bazı Değerlendirmeler

Yazarın gerek *Kur'an Psikoloji Atlası* gerekse diğer eserleri bağlamında tefsir alanına, özelde ise *psikolojik tefsire* getirmiş olduğu katkı ve yenilikle ilgili yapılan bazı değerlendirmelere rastlanmıştır / ulaşılmıştır. *Psikolojik tefsir* alanında öncü bir bilim adamı olarak Kasapoğlu'nun eserleri hakkında yapılan bu değerlendirmeler aşağıda zikredilmiştir.

İbrahim Yıldız, Abdurrahman Kasapoğlu'nun çalışmalarıyla *psikolojik tefsirin* özgün bir tefsir ekolü olarak sistemleşme yolunda önemli bir mesafe kaydettiğini belirtir. Kasapoğlu'nun, *psikolojik tefsirin* yöntemini geliştirmiş, tarihçesini yazıp problemlerini ortaya koymuş olduğu tespitinde bulunur.⁷⁷

Merve Saçlı, günümüzde *psikolojik tefsirin* bir nevi ekol hâline gelmenin eşiğinde olduğunu söyler. Düne kadar tefsirlerin içerisinde sadece bazı ara açıklamalar tarzında varlık bulan *psikolojik tefsirin*, bugün itibarıyla bağımsız çalışmalarla kendini göstermekte olduğunu belirtir. Bu anlamda Abdurrahman Kasapoğlu ismini zikretme gereği olduğunu ifade eder. Kasapoğlu'nun 11 cilt hacmindeki kapsamlı çalışması

⁷⁵ Müellif ile yapılan mülâkâtan...

⁷⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, xiii.

⁷⁷ İbrahim Yıldız, *Kur'an'da Psikolojik Şiddet*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021), s. 20.

Kur'an Psikoloji Atlası isimli eserinin Kur'an ve psikolojiyi buluşturma sahasında dikkate değer bir çığır açtığı kanaatinde olduğunu beyan eder.⁷⁸

Hikmet Koçyiğit, Kur'an'ı daha iyi anlayabilmek ve anlatabilmek için çeşitli disiplinlerin verilerinden yararlanmaya çalışan ve bu sayede yeni tefsir eğilimlerine kapı aralayan müfessirlerden söz eder. Çağımızda bu bağlamda kapı aralanan tefsir eğilimlerinden birisinin “psikolojik tefsir” olduğunu söyler. Kur'an'ın ilgili ayetlerinin daha iyi anlaşılması ve psikolojiden faydalanmanın gereğine vurgu yapan Koçyiğit, *psikolojik tefsir*le ilgili Abdurrahman Kasapoğlu gibi araştırmacıların teorik çalışmalarını, bu alanda kaleme aldığı makale ve kitaplarını işaret eder.⁷⁹

“Bibliyoterapi” konusunda ilahiyat / tefsir alanlarında sınırlı sayıda araştırma yapıldığına dikkat çeken Fatıma Zeynep Belen, tefsir disiplinde Abdurrahman Kasapoğlu tarafından kaleme alınan “Kur'an'da Kıssa Terapisi Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması” başlıklı makaleye dikkat çeker. -Bu makale *Kur'an Psikoloji Atlası* eserinin içerisinde yer alır.- Fatıma Zeynep Belen, bu makalenin Kasapoğlu tarafından teorik boyutta ele alınmış olduğunu, kıssa tekniğinin kaygı, stres ve üzüntüde terapi için kullanılıp kullanılmayacağı konusunu tartıştığını söyler.⁸⁰

Yasemin İpek, Kasapoğlu'nun, Jung'un Kehf sûresi yorumunu diğer bazı müfessirlerin açıklamalarıyla mukayese ettiği çalışmasını değerlendirmiştir. İpek, bu değerlendirmeyi yaparken Abdurrahman Kasapoğlu hakkında “Kur'an'ın psikolojik muhtevalı âyetlerini psikoloji ilminin verilerini de dikkate alarak analiz eden tefsir bilimcisi” nitelemesinde bulunmuştur.⁸¹

Kur'an'ın muhatabı insan olduğu ve ondaki hitaplar insan davranışlarına yönelik olduğu için, insan davranışlarını konu alan psikoloji bilim dalının tefsire yansıtılmasının ve bu bakış açısıyla yeni bir tefsir yaklaşımının isabetli olduğunu belirten Mûsâ Turşak, psikoloji ile tefsiri harmanlamanın, psikoloji verileriyle tefsir çalışmaları gerçekleştirmenin içinde bulunduğunuz çağın ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmesi

⁷⁸ Merve Saçlı, “Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'nde Bakara Sûresi Bağlamında Psikolojik Yorumlar”, *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 3/2, (2020), 250-251.

⁷⁹ Hikmet Koçyiğit, “Çağdaş Dönemde Müfessirin Halka Ulaşma Çabalarının Tefsire Etkisi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1/1, (2017), 58.

⁸⁰ Fatıma Zeynep Belen, “Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Uygulama Örneği: Bibliyoterapinin Algılanan Stres ve Dini Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 10/19, (2016), 16.

⁸¹ Yasemin İpek, “Din Eğitiminde Yeni Bir Araştırma Alanı: Kutsal Metnin Yorumlanmasında Kişilik Özelliklerinin Rolü”, *Dini Araştırmalar*, 25/63, (2022), 690.

açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Günümüzde psikolojik yaklaşımla gerçekleştirilen tefsir çalışmalarının yeni yeni yaygınlaşmakta olduğunu açıklamıştır. Bu alanda Türkiye’de ilk akla gelenin, Abdurrahman Kasapoğlu’nun *psikolojik tefsîr* çalışmaları olduğunu ifade etmiştir.⁸²

Abdurrahman Kasapoğlu’nun eserleri hakkında yapılan bir kısım değerlendirmeler Nihat Uzun’a aittir. Nihat Uzun’un söz konusu değerlendirmeleri Kasapoğlu’nun çalışmalarına yönelik eleştiri mahiyetindedir. Uzun’un bu değerlendirmeleri, aşağıda “Kur’an Psikoloji Atlası Kitabının Eleştirisi” bahsinde ele alınacaktır.

Yukarıda nakledilen anekdotlar, müellifimizin çalışmalarının günümüz araştırmacıları tarafından ilgiyle takip edildiğini; görüş ve yaklaşımlarının akademik dünyada karşılık bulduğunu göstermektedir.

1.4.5. Yazarın Alanına Etkisi

Yazarın alanına etkisini söyleyebilmek için henüz erken. Bununla birlikte yazarın *psikolojik tefsîri* bağımsız bir tefsir yönelimi olarak sistemleştirmesine bağlı olarak, yapılan çalışmalarda *psikolojik tefsîr* söylemi açıkça dillendirilmeye başlanmıştır.

Kasapoğlu’nun sistemleştirmiş olduğu *psikolojik tefsîr* yaklaşımı bazı araştırmalarda kabul görmekte, yazara yapılan atıf üzerinden bu araştırmalar kendilerini *psikolojik tefsîr* çalışması olarak nitelemektedirler. Araştırmacılar, yaptıkları araştırmaları *psikolojik tefsîrin* bir uygulaması olarak göstermektedirler. Araştırmacılar, Kasapoğlu’nun *psikolojik tefsîri* tanımlayıp sistemleştirmesine dayanarak, bu yönelişi özgün bir tefsir nüansı olarak gördüklerini ima etmektedirler.

İbrahim Ethem Özkan, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları* başlıklı bir araştırma yapmıştır. Araştırmasını *psikolojik tefsîr* yönelimi üzerine temellendiren yazar, Abdurrahman Kasapoğlu’nun tanımlayıp sistemleştirdiği psikolojik tefsir tasavvurunu –tarihçesini, önemini, amaçlarını, yöntemini, dayanaklarını, problemlerini) tezinde nakletmiştir.⁸³

⁸² Musa Turşak, “Kur’an’da Özeleştirisi”, 25 Mayıs 2021, https://www.youtube.com/watch?v=L7IAdkck_mE (Erişim Tarihi: 22.03.2023).

⁸³ İbrahim Ethem Özkan, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018),

Beyhan Alan, Hucurât sûresini psikolojik yorumlamaya tâbi tuttuğu tezinde tefsirde psikolojik yönelimi esas almıştır. Bu araştırmayı Abdurrahman Kasapoğlu'nun 2011 yılında tanımlayıp sistemleştirdiği “psikolojik tefsir” yönelimi⁸⁴ üzerine temellendirmiştir.⁸⁵

Şeyma Turan ve Bayramali Nazıroğlu, “Dinî Uzlaşma Kültürü Bağlamında İlahiyat Eğitimi” başlıklı makalesinde ilâhiyat eğitiminin empati ve sempati becerisi kazandırdığı tezini, Kasapoğlu'nun Kur'an'da empati ve sempatiyi konu edindiği yazısına dayandırmıştır.⁸⁶

Akademik tefsir çalışmalarında araştırmacı çalışmasını belli bir tefsir eğilimiyle ya da eğilimleriyle ilişkilendirir. Meselâ araştırmasını fikhî tefsir ya da işârî tefsir yahut çağdaş yönelim olarak ilmî tefsir ile temellendirir. Artık Türkiye’de yapılan Kur'an-psikoloji ilişkili çalışmalar *psikolojik tefsir* yönelimi / nüansı ile temellendirilebilmektedir. Bu kullanım zamanla daha da yaygınlaşacak gibi görünüyor.

Yazarın eserlerine yapılan atıflar, sadece tefsir alanından olmamaktadır. Beşerî bilimlerle ilgili farklı disiplinlerden de yazarın eserlerine atıflar yapılmaktadır.⁸⁷

Kasapoğlu'nun alanına etkisi denildiğinde, aslında onun *psikolojik tefsiri* sistemleştirmek amacıyla yapmış olduğu çalışmalarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yazarın *psikolojik tefsiri* bağımsız ekol olarak sistemleştirme çalışmaları bugüne hitap etmekle birlikte, bu çalışmaların tesir disiplini üzerindeki etkilerinin gelecekte daha yaygın ve daha belirgin olabileceği söylenebilir.

7-18.

⁸⁴ Kasapoğlu, “Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri”, 1-47; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'a Psikolojik Yöneliş*, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2016).

⁸⁵ Beyhan Alan, *Psikolojik Tefsir'e Hucurat Süresi Örneği*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁸⁶ “Öğrencilerin bu bahiste ele alınan sempati kavramını, literal anlamının dışında daha olumlu bir mana yükleyerek, empatiyle birlikte değerlendirdikleri; buna karşın antipati kavramını literal anlamı doğrultusunda kullandıkları görülmüştür. Bu öğrencilerden biri olan Pelin, aldığı ilahiyat eğitiminin genel anlamda empati ve sempati kazandırdığının altını çizmiştir: “İlahiyat eğitimi anlamaya ve hak vermeye katkı sağladı. Çünkü çok fazla insan gördüğün için onun neden öyle düşündüğünü daha farklı düşüncelere neden sahip olduğunu anlıyorsun ve hak veriyorsun.” Kur'an-ı Kerim'den hareketle empati ve sempati kavramlarını ele alan Kasapoğlu da bir taraftan çeşitli ayetler doğrultusunda Kur'an-ı Kerim'in insanları empatiye yönlendirdiğini vurgulamış, diğer taraftan Hz. Peygamberin kişiliğiyle ilgili ayetler ışığında sempatik davranışların varlığına işaret etmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin sempatiye yaklaşımları, dinî inançlarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.” (Şeyma Turan, Bayramali Nazıroğlu, “Dinî Uzlaşma Kültürü Bağlamında İlahiyat Eğitimi”, *Darulfunun İlahiyat*, 32/1, (2021), 241).

⁸⁷ <https://scholar.google.com.tr/citations?user=cVHZsp0AAAAJ&hl=tr> (Erişim tarihi: 19.03.2022).

İKİNCİ BÖLÜM

“KUR’AN PSİKOLOJİ ATLASI”NIN İÇERİK, ÜSLUP VE YÖNTEM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kur’an Psikoloji Atlası’nı tefsir yazım yöntemi açısından konulu tefsir ve tahlili tefsir olarak değerlendirmek mümkündür. Eserin bu açılardan değerlendirilmesi aşağıda yapılacaktır. *Kur’an Psikoloji Atlası*’nı yönelim tarzı tefsirler bakımından da değerlendirmek mümkündür. Kur’an’daki psikoloji ilmi alanındaki âyetleri incelemesi bakımından eser, -ilk bakışta- “ilmî tefsir” yönelişine dahil edilebilir. Ama günümüzde “tefsirde psikolojik yöneliş” bağımsız bir akım olarak değerlendirildiği için *Kur’an Psikoloji Atlası*’nı bu kapsam içerisinde dahil etmek mümkündür.

Tezin ikinci bölümü *Kur’an Psikoloji Atlası*’nın psikolojik tefsir çalışmalarındaki yeri, *Kur’an Psikoloji Atlası* ve eserin yazılmasındaki sâikler, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nın tefsir usûlü açısından incelenmesi, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda ele alınan Kur’an Psikolojisi konuları ve konu tercihleri, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda bilgi kaynakları, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nın kendine özgü karakteristikleri, Abdurrahman Kasapoğlu sözlüğü, *Kur’an Psikoloji Atlası* kitabının eleştirisi başlıkları altında incelenecektir.

2.1. Kur’an Psikoloji Atlası’nın Psikolojik Tefsîr Çalışmalarındaki Yeri

Bu tezin başlığı, “Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “Kur’an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri”dir. Kasapoğlu’nun eserinin *psikolojik tefsîr* içerisindeki konumunu gösterebilmek için, öncelikle *psikolojik tefsirin* açıklanmasına ihtiyaç vardır. Kaldı ki *psikolojik tefsîr* de müellifimiz tarafından bir tefsir yönelimi olarak sistemleştirilmiştir. *Psikolojik tefsîr*’i detaylı olarak açıklamak bu tezin sınırlarını aşmaktadır. O nedenle aşağıda sadece tanım ve önemli birkaç Kur’an psikolojisi literatürünün tanıtımı ile yetinilmiştir.

Abdurrahman Kasapoğlu’nun geliştirmiş olduğu tanımda *psikolojik tefsîr* konuları ve amaçları bakımından şöyle tasvir edilir: “*Psikolojik tefsîr*, Kur’an’da insanın duygu, düşünce, davranış gibi psikolojik yönünü doğrudan konu edinen kavram ve tasvirleri yorumlamayı amaçlayan, insanlara sunulan ilâhî mesajdaki genel ilke ve esasların

öğretilmesinde izlenen psikolojik süreçleri ortaya çıkarmayı hedefleyen, dinin önerdiği iman ve amelle ilgili bütün değerlerin insanın psikolojik yapısıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışan bir anlama ve yorumlama faaliyetidir.”⁸⁸

Kur'an Psikoloji Atlası’nın çağdaş tefsir akımları ve literatürü içerisindeki yerini belirleyebilmek için son dönemde keleme alınan önemli Kur'an psikolojisi çalışmaları burada kronolojik olarak aktarılacaktır.

Kur'an psikolojisi alanında kaleme alınan eserler burada bahsi geçenlerden çok daha fazladır. Bu araştırmada ilk çalışmalar olması nedeniyle *Die Seelenlehre des Korans (Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie)*, el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs (*Abdolvahhâb Hamûde*), el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs (*Muhammed Osman Necâtî*), *Min İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî* kısaca tanıtılacaktır. Kapsamlı Kur'an psikolojisi çalışmalarına örnek olarak ise *İlmü'n-Nefs: Ma'rifetü'n-Nefsi'l-İnsâniyye fî'l-Kitâbi ve's-Sünne*, *Mevsûatü İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî* isimli eserlere değinilecektir.

2.1.1. Die Seelenlehre des Korans (Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie)

Abdurrahman Kasapoğlu'nun tespitlerine göre, bilinen ilk müstakil, konulu *Kur'an psikolojisi* çalışması Almanca olarak kaleme alınmıştır. Bu araştırmayı Ziya Talat Çağıl (1901-1974), Friedrich Üniversitesi'nde doktora tezi olarak hazırlamıştır.⁸⁹

Sia Talaat (Ziya Dalat), *Die Seelenlehre des Korans (Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie) (Kur'an'ın Ruh Öğretisi)*, Inaugural-Dissertation / Doktora Tezi, Haller Wittenberg Universität Philosophische Fakultät, (Friedrich Üniversitesi Felsefe Fakültesi), 1928.

“Die Seelenlehre des Korans (Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie)” isimli araştırmanın birinci bölümünde, bilgi edinme, öğrenme psikolojisi, bilginin insan tarafından algılanması ve öğrenilmesi, insanın bilgiye ulaşma yolları, bir bilgi türü olarak vehbî bilgi, vahiy tecrübesi, psikolojik bir realite olarak vahiy hadisesi, inanç ve benzeri meseleler yer alır. İkinci bölümde, beden ile ruh arasındaki ilişkiler, otogenetik gelişim Kur'an merkezli olarak incelenir. Üçüncü ve

⁸⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1, (2011), 3.

⁸⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 86.

dördüncü bölümlerde, Kur'an'da kavrama ile ilgili fenomenler, duyular, duygular gibi psikoloji konuları işlenir. Kur'an'a göre zaman ve mekân algılaması, tasavvurlar, dikkat, bilinç ve benzeri kognitif / bilişsel konular değerlendirilir. Beşinci, altıncı bölümlerde Kur'an'a göre duygulardan ve irade meselesinden bahsedilir. Ziya Dalat, bu eseri eğitimci kimliği / uzmanlığı ile kaleme almıştır.⁹⁰

2.1.2. el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs (Abdolvahhâb Hamûde)

Abdolvahhâb Hamûde'nin *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs* isimli çalışması, çağımız açısından psikolojik tefsirin ilk denemelerinden birisidir. Eser,⁹¹ birincisi uzun bir giriş olmak üzere, toplam dört bölümden oluşmuştur. Müellif, mukaddime kısmında Kur'an'ın üsluplarının psikolojik ve pedagojik yönlerine işaret etmiştir. Eserde, kıssa ve mesel üslubunun yanında ağırlıklı olarak kasem / yemin üslubunun da psikolojik, pedagojik boyutu izah edilmeye çalışmıştır. Yazar, ikinci bölümde *ilmî / bilimsel tefsire* dair bilgi vermiştir. Üçüncü bölümde tefsir ilmi hakkında genel bilgiler sunmuştur. Söz konusu bölümde, bir müfessirin sahip olması gereken ilmî birikime psikoloji disiplini de dahil etmiştir. Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesinde edebiyat-psikoloji ilişkisinin önemine değinmiştir. Kitabın son bölümünde ise bazı konularda, ilgili âyetlerden hareketle psikolojik tahlillerde bulunmuştur. Kitapta ele alınan bu konular, dil-anlama ilişkisi, münâfıklığın psikolojisi, kişinin bir başkasının duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemesi meselesi, kolektif bilinç, eğitimde tekrar, pekiştirme ve motivasyon, içgüdüler ve bunların ahlâkî kontrolüdür.⁹²

2.1.3. el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs (Muhammed Osmân Necâtî)

el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs, Kur'an-psikoloji ilişkisine dair en sistematik eserlerden birisidir. Muhammed Osmân Necâtî, (1914-2000) bu eserinde⁹³ psikolojik kavram, kuram ve literatüre olan hâkimiyetini, ilgili Kur'an âyetlerinin tefsirinde başarılı bir şekilde uygulamıştır. Kur'an âyetlerine atıfta bulunarak psikoloji alanında insanla ilgili ele alınan konuları yorumlamıştır. Necâtî, bu kitabında Kur'an'da geçen psikolojik meseleleri incelemiştir. Psikolojide öne çıkan insanla ilgili konuları Kur'an'dan

⁹⁰ Kasapoğlu, "Bilinen İlk "Kur'an Psikolojisi" Çalışması: Ziya Talat Çağıl / Çorum-İskilipli: Die Seelenlehre des Korans: Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie (Halle (Saale) Buchdruckerei Heinrich John, 1929)" 52-57.

⁹¹ Abdolvahhâb Hamûde, *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs*, (el-Kâhire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye, 1962).

⁹² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 94.

⁹³ Muhammed Osmân Necâtî, *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs*, (Beyrût: Dâru's-Şurûk, 1987).

hareketle açıklamıştır. On bölümden oluşan eserde Kur'an'da insanı davranışa yönlüten motifler kapsamında fizyolojik, psikolojik ve ruhsal motifler ele alınmıştır. Yine eserde, Kur'an'da reaksiyonlar, hissî idrak, düşünme, öğrenme, ledünnî bilgi, hatırlama, unutma, sinir sistemi, beynin işleyişi, kişilik, psikoterapi bölümleri yer almıştır. Esere konu olan psikolojik meseleler âyetlerle örneklendirilip açıklığa kavuşturulmuştur. Bu yazım üslubu, eserin tümünde uygulanmıştır.⁹⁴ Eser, genel kurgusu içerisinde tutarlı olmakla birlikte çoğu tartışma ve değerlendirmelerin yüzeysel kaldığı söylenir.⁹⁵ Yazar psikoloji ve pedagoji alanında uzmandır.⁹⁶

2.1.4. Min İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî

Adnân eş-Şerîf, *Min İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî* adlı eserinde⁹⁷ imanın yapısında *fıtratın* konumuna, zihinsel süreçlerin iman olgusundaki işlevlerine işaret eden âyetleri yorumlar. “Nefs” kavramını esas alarak insanın kişilik yapısını tahlil eder. İnsanın yaşadığı ölüm deneyimine ve ölümün insan için anlamına işaret eden âyetleri tefsir eder. İnsanın güdülerine, bilhassa cinsel güdüye işaret eden âyetlerin yorumunu yapar. Psikiyatri bağlamında kişilik ve akıl sağlığı bozuklukları gibi konulara işaret eden âyetleri açıklar. Yaşanan felâket, musibetlere bağlı olarak ortaya çıkan travma durumlarında insan davranışlarını tasvir eden âyetleri inceler. Psikolojik problemlerle başa çıkmada Kur'an'ın tavsiye ettiği çözüm yollarını araştırır.⁹⁸ Kişilik sorunları, korku, ölüm, stres, nefis olgusu ve benzeri konulardaki âyetleri psikolojik yaklaşımla yorumlar.⁹⁹ Yazar psikiyatri alanında tıp uzmanıdır.¹⁰⁰

⁹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 94-95.

⁹⁵ Muhammet Enes Vural, “Kitap Tanıtımı Kur'an ve Psikoloji Osman Necati Fecr Yayınları, Ankara, 2017”, *Bilimname*, 37, (2019), 1312.

⁹⁶ https://sst5.com/authorinf.aspx?Author_id=246 (Erişim Tarihi: 09.04.2023);

<https://www.aseeralkotb.com/authors/> (Erişim Tarihi: 09.04.2023);

<https://www.goodreads.com/author/show/2839611.> (Erişim Tarihi: 09.04.2023).

⁹⁷ Adnân eş-Şerîf, *Min İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî*, (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987).

⁹⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 95-96.

⁹⁹ Yasemin Düven, “Seyyid Kutub'un Tefsire Psikolojik Yaklaşımı: Bakara Sûresi Örneği”, *Tevilat Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2020), 385.

¹⁰⁰ <https://jeihoon.net/Product/> Erişim Tarihi: 07.04.2023; <https://www.iijazforum.org/sample-page/>

Erişim Tarihi: 07.11.2022; <https://www.gisoom.com/book/11508132/> Erişim Tarihi: 07.04.2023;

<https://didedaroon.com/product/ravanshenasi-quran/> Erişim Tarihi: 08.04.2023).

2.1.5. İlmü'n-Nefs: Ma'rifetü'n-Nefsi'l-İnsâniyye fi'l-Kitâbi ve's-Sünne

Bu kitap,¹⁰¹ öncelikle Kur'an'ın, insanın yaratılışına dair tasavvuruna yer verir. “Nefs” kavramı etrafında Kur'an'ın insana ilişkin kişilik tasavvurunu değerlendirir. İnsanı davranışa sevkeden motivlerden bahseder. Kur'an'ın “kalb” ifadesi çerçevesinde işaret ettiği her türlü psikolojik süreçleri inceler. “Akıl”, “fikir”, “idrak”, “marifet” kavramları etrafında zihinsel süreçlere işaret eden âyetleri değerlendirir. Zihinsel süreçlerle ilişkili olarak insanın tasavvur, imgelem, dikkat, hatırlama, unutma gibi özelliklerine işaret eden âyetleri tahlil eder. “Hevâ” kavramıyla anlatılmak istenen kişilik durumunu açıklar. “İrâde” meselesini âyetlerden hareketle açıklar. Kişilik konusunu ve insana dair çeşitli karakter özelliklerini, “mümin”, “kâfir”, “münâfik” gibi inanç tiplerini üzerinden tahlil eder. İtaat ve taklit davranışına dair âyetleri sosyal psikolojik bakımdan yorumlar. İnsan-gayb ilişkisine psikolojik açıdan yaklaşılmaya çalışır. Ledün ilmi ve sâdık rüyaları da yine bu bağlamda izah eder. “Şeytan” faktörünü, insan davranışlarına etkisi bakımından ele alır. Şahsiyet psikolojisi bağlamında güdü ve eğilimlerin kontrolü meselesi üzerinde durur. Kur'an'ın yer verdiği insan duygularına açıklık getirir. İnsana dair sıdk-kizb, yakîn-zan / şek, bağışlama-intikam, sabır-sabırsızlık, ihlâs-riya, tevâzu-kibir gibi birbirine zıt karşılıklı durumlara işaret eden âyetleri konu edinir. Ruh sağlığı alanında Kur'an'ın getirmiş olduğu çözüm ve tavsiyeleri ortaya koyar.¹⁰²

2.1.6. Mevsûatü İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî

Bir psikolog ve eğitimci olan¹⁰³ Abdu'l-Alî el-Cismânî'nin Kur'an psikoloji ansiklopedisi aşağıdaki kitaplardan oluşmaktadır. Ansiklopediyi oluşturan her bir cildin ayrı bir –alt- başlığı vardır:

Abdu'l-Alî el-Cismânî (1925-2009), “Mevsûatü İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî” / Kur'an psikolojisi ansiklopedisi serisi altında 8 ciltlik bir eser kaleme almıştır: 1. Cilt: *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997. 2. Cilt: *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs: el-İdrâkü'l-İnsânî*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997. 3. Cilt:

¹⁰¹ Semîh Âtîf ez-Zeyn, *İlmü'n-Nefs: Ma'rifetü'n-Nefsi'l-İnsâniyye fi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Lübnânî, 1991).

¹⁰² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 96-97.

¹⁰³ <https://ar.wikipedia.org/wiki/> (Erişim Tarihi: 25.04.2023); <https://ektab.com/> (Erişim Tarihi: 25.04.2023); <https://books-library.net/a-1523-download> (Erişim Tarihi: 25.04.2023).

el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs: el-İdrâkü'l-İnsânî, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997. 4. Cilt: *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs: en-Nefs fi'l-Menheci'l-Kur'ânî*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997. 5. Cilt: *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs: Nidâu'l-Fitrati'l-Îmânî*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997. 6. Cilt: *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs: eş-Şahsiyyetü'l-Müslime Hasbe'l-Menâhici'l-Kur'ânî*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997. 7. Cilt: *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs: eş-Şahsiyyetü'l-Müslime Hasbe'l-Menâhici'l-Kur'ânî*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997. 8. Cilt: *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs: Rukıyyi Akli'l-İnsân bi'l-İlmi ve'l-Îmân*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm, Beyrut, 1997.

2.1.7. Kur'an Psikoloji Atlası

Kur'an Psikoloji Atlası tefsir tarihinde -geriye dönük olarak- yukarıda zikredilen Kur'an psikolojisi çalışmaları kategorisinde yer alan bir literatürdür.

Türkiye'de psikolojik tefsirin seyriyle ilgili olarak ilk zikredilmesi gereken isim Abdurrahman Kasapoğlu'dur. Kasapoğlu'nun gerek Kur'an psikolojisi konularındaki gerekse *psikolojik tefsîr*in ekol haline gelmesi konusundaki çalışmaları bu alanda dikkate değer bir çıkış açmıştır. Nitekim tarafımızdan hazırlanan bu tezde Abdurrahman Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi araştırmaları incelenmiştir. Özellikle yazarın, kapsamlı Kur'an psikolojisi çalışması olan “Kur'an Psikoloji Atlası” adlı eseri içerik, üslup ve tefsir disiplini yönünden tahlil edilmiştir. Kasapoğlu'nun bu eseri bu tezin konusu olarak incelenmiştir. Eserin basım, içerik ve üslup özellikleri tahlil edilmiştir. *Ulûmu'l-Kur'ân* açısından eserin analizi yapılmıştır. Eserin klasik ve çağdaş kaynakları gösterilmiştir. *Kur'an Psikoloji Atlası*’nda hangi psikoloji temalarının işlendiği özet olarak sunulmuştur. *Kur'an Psikoloji Atlası*’nın eleştirilebilir boyutları üzerinde durulmuştur. Kasapoğlu'nun eserinde terimleştirdiği bazı ifade ve konular gösterilmiştir.

2.2. Kur'an Psikoloji Atlası ve Eserin Yazılmasındaki Sâikler

Müfessirlerin tefsirlerini çeşitli sebeplere dayanarak yazdıkları bilinmektedir. Bu sebepler arasında tefsir ilmini ilimlerin en şerefli kabul etmek, tefsirle uğraşmayı âlimin bir görevi olarak benimsemek, çevreden gelen istek ve beklentilere göre davranmak, mevcut tefsirleri yeterli görmemek, özgün bir tefsir kaleme almayı

amaçlamak, okuduğu ve okuttuğu tefsir derslerini yazıya dökme ihtiyacı duymak ve benzerleri sayılabilir.¹⁰⁴ Burada *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın yazılmasındaki saikler üzerinde durulacaktır.

Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017. *Psikolojik tefsir* sahasında hazırlanmış bilinen en kapsamlı eserdir. Toplam 11 cilt olan eserin ilk iki cildinde *psikolojik tefsirin*, tanımı, konuları, gelişim tarihi, yöntemi ve problemleri incelenmiştir. Geri kalan dokuz cilt (3.-11. ciltler), konulu tarzda kaleme alınmış *psikolojik tefsir* uygulamalarını kapsamaktadır. Eser, 1928'de Ziya Dalat ile başlayan uygulamalı *Kur'an psikolojisi* çalışmalarında gelinen şu an ki son noktadır.¹⁰⁵

Tefsirler daha ziyade Kur'an'ı nasıl müdafa edebilir, onun i'câzını nasıl ortaya koyabilirim? Onun edebî / beyânî nüktelerini nasıl keşfedebilirim? Kur'an'ı kendi hayatımda ve toplumun hayatında nasıl işlevsel kılabilirim? Bilimsel düzeyde vahyi nasıl anlayabilir ve anlatabilirim? gibi sorulara cevap bulmak amacıyla kaleme alınırlar.¹⁰⁶ *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın hem üslubunda hem de vurgularında burada sayılan amaçların varlığı görülür.

Aşağıda, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın yazılmasına ilişkin saikler iki yolla elde edilmiştir. Bunlardan ilki müellifinden eserlerinden hareketle elde edilen çıkarımlardır. Diğerisi ise müellif ile yapılan mülâkât neticesinde doğrudan müellifin kendisinden elde edilen niyet ve düşünceleridir.

2.2.1. Kur'an'la Olan Bağını İlmî Düzeyde Sürdürme

Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nı kaleme almaya başlamazdan evvel *psikolojik tefsir* çalışmaya, bir başka deyişle *Kur'an'a psikolojik yönelişe* eğilim duymuştur. Müellif, doksanlı yıllarda Kur'an'a psikolojik yöneliş alanındaki ilk deneme çalışmalarını kaleme aldığı dönemdeki motivasyonunu şöyle açıklamıştır: “Nereden nasıl beni etkilediğini tam olarak ifade edemeyeceğim bir şekilde psikolojiye karşı olan ilgim bir hayli arttı. Bu arada hiçbir zaman kendisinden ayrı kalamadığımız Yüce Kitâb'ımızla olan bağımızı bilimsel seviyede sürdürme emelini de her zaman içimde

¹⁰⁴ Hikmet Koçyiğit, “Müfessirleri Tefsir Yazmaya Sevk Eden Amiller”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, (2012), 107.

¹⁰⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 87.

¹⁰⁶ İbrahim Görener, “Tefsir Oluşturan Sorular ve Tefsir Formlarının Oluşum Süreci”, *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları: 2, 2010), 154-155.

taşıyıp durdum. Ve neticede “Kur’an Psikolojisi Araştırmaları” şeklinde işlenmemiş bir saha karşıma çıktı.”¹⁰⁷

Müellif, hayatı boyunca aldığı Kur’an / dinî eğitim ile fazlaca ilgi duyduğu psikoloji alanı arasında entelektüel olarak bağ kurma eğilimi göstermiştir.¹⁰⁸

2.2.2. Kur’an’ın İlmî-Psikolojik İ’câzını Anlayabilme

Müfessirlerin tefsir yazmasında etkili olan saikler vardır. Abdurrahman Kasapoğlu’yu Kur’an psikolojisi çalışmaya yöneltten hem entelektüel ve hem de pratik saikler mevcuttur. Son asırlarda pozitivist / seküler Batı düşüncenin etkisi altındaki “psikoloji”nin vahiy temelli inşasının sürdürülebilmesi entelektüel bir saik olarak *Kur’an Psikoloji Atlası* eserinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Müellif, Kur’an’ın ilmî-psikolojik i’câzını bütün boyutlarıyla anlayabilmeyi ilke edinmiştir.¹⁰⁹

Yazar bazen açıkça vurguladığı şekliyle Kur’an’da psikoloji konularının ele alınışındaki i’câzı göstermeyi amaçlamıştır. Eserde âyet ve tefsir bilgisinin psikoloji disipliniyle mukayeseli olarak ele alınması, yazarın vahyi bilimsel düzeyde anlama eğilimini göstermektedir.

2.2.3. Müslümanların Psikolojik Soru ve Sorunlarına Kur’an’dan Çözümler Önerme

Eserin telifinin pratik amacı ise Müslümanların kendi iç dünyalarıyla ilgili sorunlarını Kur’an merkezli olarak çözmelerini sağlamaktır. Zira birey ve toplum psikolojisi açısından Kur’an merkezli zihniyet dünyasına sahip olanlar, hayatın bütün alanlarında vahyin yönlendirmesine tâbi olacaklardır.¹¹⁰

Müfessir, akademik ve entelektüel saiklerin yanında, pragmatik, hayata dönük saiklerle de bu eseri kaleme almıştır. Kur’an’daki psikolojik mesajları özel, müstakil olarak inceleyip, ortaya çıkartıp bunları okuyucuların istifadesine sunmayı amaçlamıştır. Bunu, müellifin, *psikolojik tefsîrin* ortaya çıkış sebeplerine¹¹¹ ve

¹⁰⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’da Ahlâk Psikolojisi* (İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997), 5.

¹⁰⁸ Bu bilgi doğrudan müellifin kendisinden alınmıştır.

¹⁰⁹ Bu bilgi doğrudan müellifin kendisinden alınmıştır.

¹¹⁰ Bu bilgi doğrudan müellifin kendisinden alınmıştır.

¹¹¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 1-52.

psikolojik tefsîrin önemine, amaçlarına¹¹² dair kaleme almış olduğu eserlerinden anlayabiliyoruz.

Yazar eserinde her bireyi, her toplumu ilgilendiren psikoloji konularını öğretici, bilgilendirici üslubun yanında, Kur'an'ın insanlara emir ve tavsiyeleri olarak sunmuştur. Bu durum yazarın bu eser aracılığıyla birey ve toplumun hayatının psikolojik yönüne dokunmayı amaçladığını göstermektedir.

2.2.4. Tefsîre Yenilik Getirme

Eserin yazılma amaçları arasında tefsire yenilik getirme arayışlarının olduğu da söylenebilir. Kur'an'a psikolojik yöneliş, tefsirde oldukça yeni bir akımdır. Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda konuları işler ve âyetleri yorumlarken ısrarla, kararlı bir şekilde onlardaki psikolojik mesajı anlama ve yorumlama çabası içerisinde olmuştur. Âyetleri anlamaya yardımcı bilgi kaynakları arasında ağırlıklı şekilde psikoloji literatürünü kullanmıştır. Başvurduğu geleneksel İslâmî literatürden de psikolojik veri sağlama amaçlı yararlanmıştır. Hatta tefsir literatürüne de hep bu gözle bakmıştır. *Tefsirde tecdîd*'in müellifin açık ya da örtük hedefleri arasında olduğu söylenebilir. Müellifin *Kur'an Psikoloji Atlası*'ndan sonra kaleme aldığı, *psikolojik tefsiri* yeni bir ekol olarak sunma çabaları da bunu göstermektedir.

Müellif, kendi çağına kadar *tefsîr*'de var olanları birebir tekrar etmek, mevcut üsluplardan birini yansıtmak yerine, *tefsîre* bir şeyler eklemek, ona yeni bir tarz vermek çabası içerisinde görünür. Özellikle müellifin *psikolojik tefsiri* bağımsız tefsir ekolü olarak sistemleştirme çalışmaları, *tefsîre* yapılan yeni dokunuştur.

2.2.5. Yazarak Öğrenme

İnsan okuyarak öğrenebildiği gibi, yazarak da etkili şekilde öğrenebilir. Bu durum Kur'an bilgisi ve onun etrafında oluşan tefsir kültürü için de geçerlidir.

¹¹² Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Önemi ve Amaçları*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020).

Müellifimiz, yazdığı eserleri, bir başka deyişle bunları kaleme almayı vahiy bilgisini öğrenmenin yolu olarak tercih etmiştir. Vahyi ve onun etrafında şekillenen tefsir mirasını öğrenmenin bir yolu olarak okuduklarını, düşündüklerini kaleme almıştır. Eserini, öncelikle vahye olan kendi ihtiyacını karşılamak için yazmıştır.¹¹³

2.3. Kur'an Psikoloji Atlasının Tefsir Usûlü Açısından İncelenmesi

Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi, isabetli bir şekilde yorumlanabilmesi için *tefsir usûlü* / *Kur'an ilimleri* başlığı altında bir sistem oluşmuştur.¹¹⁴ *Tefsir usûlü*, Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi amacıyla belirlenen ilke ve esaslarla âyetlerin yorumuna yardımcı olan ilimdir.¹¹⁵ *Ulûmu'l-Kur'ân*, Kur'ân ile ilgili, bağlantılı ilimler olup Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlarlar. Bu tabir farklı yönlerden Kur'an ile ilgili bulunan ve her biri başlı başına birer ilim dalı sayılabilecek konulara işaret eder.¹¹⁶ *Ulûmu'l-Kur'ân* ve *tefsir usûlü* tabirlerini farklı anlamlarda kullananlar olduğu gibi, aynı anlamda kullananlar da olmuştur.¹¹⁷ Yine *kavâidü't-tefsîr* tabiri de *ulûmu'l-Kur'ân* ve *usûlü't-tefsîr* tabirleri ile ilişkilidir.¹¹⁸ Bu tezde her iki tabir (*ulûmu'l-Kur'ân* ve *usûlü't-tefsîr*) aynı anlamda kullanılmıştır.

Müfessirden psikoloji, sosyoloji, eğitim gibi alanlarda belli düzeyde altyapıya sahip olması beklenir. Fakat söz konusu alanlarda birikim sahibi olmak tek başına Kur'an'ı tefsir edebilmek için yeterli görülmez. Kur'an araştırmacısının *tefsir usûlünü* ve yardımcı klasik ilimleri bilmesi, uygulaması bir zorunluluktur.¹¹⁹

Kur'an Psikoloji Atlası Kur'an'daki psikoloji çalışmalarını inceliyor olmakla birlikte, her şeyden önce bir tefsir çalışmasıdır. Psikoloji disipliniyle ilişkisi olduğu gibi, tefsir disipliniyle de kaynak ve yöntem bakımından bağı olması gerekir. Hatta bir

¹¹³ Müellif ile mülâkâtan...

¹¹⁴ Ali Kaya, "Sure Mukaddimelerinde Verilen Bilgiler Çerçevesinde Müfessirlerin 'Sure Bütünlüğü'ne Yaklaşımları (Klasik-Çağdaş Karşılaştırılması)", *Mütefekkir: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 6/11, (2019), 34.

¹¹⁵ Mehmet Bağış, "Tefsir Usûlü ve 'Ulûmu'l-Kur'ân İlişkisi (Kapsam ve Sınırlılıklar)", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 11/2, (2020), 545.

¹¹⁶ Ömer Dumlu, *Tefsir Usûlü*, (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2017), 32-33; Abdülcelil Bilgin, "Tarih - Dil ve Yorum Çerçevesinde Kur'an'ı Tanımak -Kur'an İlimlerine Dair Bir Tasnif Denemesi-", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1, (2018), 150.

¹¹⁷ Salih Gedük, "Ulûmu'l-Kur'ân, Usûlü't-Tefsîr Kavramları ve Tefsirde Usûlün İmkânı Meselesi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, (2015), 207.

¹¹⁸ Hüseyin Erbağ, *Kavâidü't-Tefsîr Cem'an ve Dirâseten Adlı Eser Bağlamında Tefsir İlminin Kâideleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 10-19.

¹¹⁹ Murat Sülün, *Tefsir ve Otoriteleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 29-32.

Kur'an çalışmasının tefsir disipliniyle ilişkisi zorunluluktur. Bu nedenle burada *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nın Kur'ân ilimleri açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tefsir alanında eser incelemesi yapıldığında, incelenen eserin Kur'an ilimleri açısından değerlendirilmesi gelenek halini almıştır. Tefsir-müfessir merkezli araştırmalarda öncelikle incelenen tefsir eserinin tefsir usûl ve kâideleri açısından tahlilinin yapılması gerekli görülmüştür. Bu geleneğe yani eser incelemesi uygulamasına bağlı olarak aşağıda *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eser *ulûmu'l-Kur'ân*, tefsir usûlü açısından tahlile tâbi tutulacaktır. Nüzûl sebepleri, emsâlû'l-Kur'ân, mecâzu'l-Kur'ân, müşkilû'l-Kur'ân, müteşâbihu'l-Kur'ân, hurûf-ı mukattaa, mücmel-mübeyyen, mübhemâtü'l-Kur'ân, i'câzu'l-Kur'ân, üslûbu'l-Kur'ân, münâsebâtü'l-Kur'ân, nesh meselesi, kısasu'l-Kur'ân, tekrâru'l-Kur'ân, aksâmu'l-Kur'ân, hıtâbu'l-Kur'ân, kıraatler, vakf ve ibtidâ, vucûh-nezâir, garîbu'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân, tencîmu'l-Kur'ân, Mekkî-Medenî ilmi, fezâilü'l-Kur'ân ve diğerleri açısından ele alınacaktır. Esmâü'l-Kur'ân gibi Kur'an ile irtibatlı bahislere de yer verilecektir.

2.3.1. Nüzûl Sebepleri

Esbâb-ı nüzûl, lafız olarak âyetlerin iniş sebebi anlamını içerir. Hz. Peygambere yöneltilen sorular ya da nüzûl koşullarında / döneminde cereyan eden olaylara bağlı olarak -Hz. Peygambere yöneltilen soruya cevap, cereyan eden hadiseyi aydınlatma mahiyetinde- Kur'an'dan âyet yahut âyetlerin ya da sûrenin nâzil olmasına neden olan durumlar “nüzûl sebebi” olarak nitelenir. Kur'ân âyetlerini doğru anlamadaki işlevleri nedeniyle *esbâb-ı nüzûl* ilmi ilk asırlardan itibaren tefsir disiplininin önemli bir unsuru olmuştur. Kur'an'ın anlaşılmasında *esbâb-ı nüzûl* bilgisi gerekli görülmüştür.¹²⁰

Tefsir ilminin unsurlarından birisi olarak *esbâb-ı nüzûl* bir âyetin ya da sûrenin - zaman, mekân ve diğer durumlar olmak üzere- iniş sebebini konu edinir.¹²¹ Nüzûl sebebi, mananın anlaşılmasına ve olası *işkâl*in giderilmesine yardımcı olur. Nüzûl sebebine vâkıf olmadan âyetin tefsirini tam olarak bilmek mümkün olmayabilir. Nüzûl

¹²⁰ Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (el-Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), I/106; Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 231; Muhammed Aydın, *Genel Tefsir Kuralları*, (İstanbul: Nun Yayıncılık, 2009), 133.

¹²¹ Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Teshîlü'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti Esbâbi'n-Nüzûl*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1998), 8.

sebebi bilgisi âyetlerin anlamlarını bilmenin yollarından birisidir.¹²² Müfessirin Kur'an'ı tefsirde ihtiyaç duyduğu ve bilmesi gereken bilgi alanlarından birisi olarak görülmüştür.¹²³

Kur'an Psikoloji Atlası, bir tefsir çalışması olarak âyetlerin anlaşılmasında nüzûl sebeplerinden faydalanmıştır. Aşağıda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda âyetleri anlamada nüzûl sebebi bilgisinden nasıl yararlanıldığının örnekleri verilmiştir:

Örnek – 1

Müellif, tefsir geleneğine bağlı kalarak, âyetlerin yorumunda nüzûl sebepleri rivâyetlerinden yararlanır. Kasapoğlu, hac ibadeti aracılığıyla saldırganlık güdüsünün kontrolü bağlamında ele aldığı Mâide sûresi 2. âyetin yorumunda konuyu nüzûl sebebiyle de destekleyerek daha iyi anlaşılır hale getirmeyi amaçlamıştır.¹²⁴

Hacla ilgili kuralların belirlenmesi sürecinde, belli bir döneme kadar müşrik putperestler de, mü'minlerle birlikte Mescid-i Harâm'ı ziyaret etmişlerdir. Bazı Müslümanlar, kendilerine daha önceden zulüm ve haksızlık yapmış olan müşrik hacılardan öç almak istemişlerdir. Yüce Allah, o günkü koşullarda, Mescid-i Harâm'ı ziyarete gelen, aynı zamanda haksızlık ve zulüm yapmış olan müşriklere bile saldırılmamasını emretmiştir. Hangi şekilde olursa olsun, Mescid-i Harâm'da saldırgan eğilimlere ket vurulmasını istemiştir: *“Ey inananlar, ne Allah'ın işaretlerine, ne haram aya, ne kurbana, ne gerdanlıklılı kurbanlara ve ne de Rablerinin rızasını arzu ederek Beyt-i Haram'a doğru gelenlere saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan çevirdiklerinden dolayı bir topluma karşı beslediğiniz kin, sizi saldırıya sevketmesin.”*¹²⁵ Müslümanların, Hudeybiye'de kendilerine umre yapmalarına engel olan müşriklere ve bölgedeki kabilelere duydukları düşmanlık ve kin, kendilerini, Kâbe'yi ziyarete gelenlere engel olmaya sevketmemelidir. Müşrikler, Hudeybiye'de Allah'ın Elçi'si ve sahâbilerin Kâbe'yi ziyaret etmelerine –Câhiliye adetlerine zıt olmasına rağmen- engel olmuşlardır. Bu durumdan müteessir olan, içleri öfke ve kızgınlık dolan Müslümanlar, Mekke'yi

¹²² Celâlî'd-Dîn Ebî Abdîrahmân es-Suyûtî, *Esbâbu'n-Nüzûl “Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl”*, (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2002), 7.

¹²³ Bedru'd-Dîn Muhammed İbn Abdullâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.), I/13.

¹²⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/458-469.

¹²⁵ Mâide, 5/2.

fethettikleri zaman, hac amacıyla gelen bazı müşriklere engel olmak istemişlerdir. Bu olay üzerine yukarıdaki âyet nâzil olmuştur. Müslümanlar, *Beyt-i Harâm*'ı ziyaret edenlere ve böylece Allah'ın rahmetini isteyenlere karşı, ilâhî sınırları aşmamaları konusunda uyarılmışlardır. İçlerindeki kin ve nefretin başkalarına karşı, öldürme, intikam alma, zulüm, saldırı, düşmanca davranma ve tecavüze sevketmemesi, dolayısıyla günaha düşürmemesi, Allah'ın işaretlerine saygısızlık suçu işlemeye yöneltmemesi istenmiştir.

Âyetin nüzûl sebebiyle ilgili şöyle bir rivayet daha aktarılır: el-Hutem İbn Hind el-Bekrî isimli bir şahıs Hz. Peygamber'in huzuruna gelip, İslâm dini hakkında bilgi edinmek istemiştir. Hz. Peygamber de dinin temel esaslarını ona açıklamıştır. el-Hutem, Medine'den giderken, şehrin merasında bulunan hayvanları da gasp edip beraberinde götürmüştür. Bir tüccar olan bu adam, ertesi yıl yüklü bir kervanla hacca gelmiş. Müslümanlar da bir yıl önce mallarını gasp eden bu adamın kervanının vurmak için Hz. Peygamber'den izin istemişlerdir. Bu olay üzerine söz konusu âyet inmiştir.

Rivâyetlerden anlaşıldığına göre, Hudeybiye'de yapılan haksızlıklar, el-Hutem olayına benzer gelişmeler Müslümanları intikam duygusuna sevketmiştir. Mekke'yi fethetmek suretiyle iktidara gelen ve gücü eline geçiren Müslümanlar, kendilerine kötülük etmiş olanları cezalandırmak, yapılan kötülüklere karşılık vermek istemişlerdir. Bunun üzerine inen âyetler, Müslümanlara, hacca gelenlere engel olmamalarını emretmiştir.

Hac ortamında ve hac ibadeti esnasında ibadetin bir şartı olarak saldırganlık güdüsünün tamamen ketlendiğini ifade etme anlamında âyetin içerdiği anlamı müellif, nüzûl sebebi rivâyetleriyle desteklemiş, somutlaştırmıştır.

Örnek – 2

Kasapoğlu, psikolojik savaş meselesi bağlamında *“O Mü'minler ki yaralandıkları halde yine Allah'ın ve Elçinin çağrısına uydular; onlardan güzel davrananlar ve günahlardan korunanlar için pek büyük ecir vardır. Onlar ki, halk kendilerine: “Düşmanlarınız olan insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!” deyince, bu söz, onların imanını artırdı. Ve: “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.” dediler.” Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadı. Ve Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük lütuf sahibidir. O şeytan sizi*

kendi dostlarından korkutuyor, eğer inanmış iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun!”¹²⁶ âyetlerini yorumlarken söz konusu âyetin nüzûl sebebi rivâyetini de aktarmıştır. Buna göre Ebû Süfyân, Uhud savaşından sonraki süreçte Naîm İbn Mes’ûd isimli şahsı Medîne’ye göndermiştir. Ondan Müslümanlar arasında Mekkelilerin büyük bir ordu hazırladıkları yönünde söylenti yaymasını istemiştir. Naîm de Medîne’ye gelip Ebû Süfyân’ın kendisinden istediği söylentiye yaymış ve Müslümanları korkutmaya çalışmıştır. Vahyin indiği dönemde gerçekleşen bu psikolojik harp uygulaması âyetlerin (3/172-175) nüzûl sebebi olarak nakledilmiştir.¹²⁷

Örnek – 3

Kasapoğlu, “evlilikte inanç uyumu” bağlamında ele aldığı “Allah’a ortak koşan kadınlarla, onlar inanıncaya kadar evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse dahi, inanan bir cariye, ortak koşan hür bir kadından iyidir. Ortak koşan erkekler de inanıncaya kadar, onları kadınlarınızla evlendirmeyin. Allah’a ortak koşan bir erkek hoşunuza gitse dahi, inanan bir köle, ortak koşan bir adamdan iyidir. Zira onlar ateşe çağırıyorlar. Allah ise izniyle cennete girmeye ve mağfirete çağırıyor. İnsanlara âyetlerini böyle açıklıyor ki öğüt alsınlar.”¹²⁸ âyetini nüzûl sebebi rivâyetinden hareketle tefsir etmiştir. Âyetin Mersed İbn Mersed isimli bir Müslümanın müşriklerden çekici ve güzel bir kadınla evlenmek amacıyla Hz. Peygamberden izin istemesi üzerine nâzil olduğunu aktarmıştır.¹²⁹

Örnek – 4

Müellif, beden mahremiyeti, cinsel mahremiyet konusunu işlediği bölümde “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, “Geri dönün” denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.”¹³⁰ âyetine nüzûl sebebi rivâyetinden hareketle açıklık getirmiştir. Rivâyete göre Ensâr’dan bir kadın Hz. Peygambere gelerek “Ey Allah’ın Resûlü! Bazen evde

¹²⁶ Âl-i İmrân, 3/172-175.

¹²⁷ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/152-153.

¹²⁸ Bakara, 2/221.

¹²⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/432-433.

¹³⁰ Nûr, 24/27-28.

öyle bir halde bulunuyorum ki, beni ne babamın ne de çocuğumun o vaziyette görmesini istiyorum. Fakat bakıyorum ki, ben o halde bulunuyorken, ailemden bir erkek yanıma gelmiş oluyor. Bu durumda ne yapmalıyım?” şeklinde şikâyetle bulunması üzerine âyetin indiğini nakletmiştir.¹³¹

Örnek – 5 (Sebebin Hususiliği, Hükmüm Umumiliğini Gösterme Örneği)

Müellif günahkârlık, Allah karşısında suçluluk duygusunun namaz ibadeti aracılığıyla telâfi edilmesi bağlamında “*Gündüzün iki tarafında (sabah, akşam) ve geceye yakın saatlerinde namaz kıl; çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir öğüttür.*”¹³² âyetini nüzûl sebebiyle birlikte yorumlamış; âyetle ilgili şu rivâyeti aktarmıştır: Bu âyet, Ensâr kabilesine mensup Ebu’l-Yüsr İbn Amr isimli şahıs hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi helâli olmayan bir kadınla öpüşmeyle, dokunmayla sınırlı kalacak şekilde cinsel doyuma ulaşmıştır. Sonra işlediği bu günahı Hz. Ömer’e ve Hz. Ebû Bekir’e itiraf etmiştir. Onlar da, “Allah suçunu örtmüş, onu kendin de ört!” tavsiyesinde bulunmuşlardır. Günah işleyen kişi daha sonra Hz. Peygamber’in yanına gelmiş ve orada vakit namazını kılmıştır. Kılınan namazın ardından kabahatini Hz. Peygambere açıklamış, işlediği suçun kefaretinin, yaptırımın ne olduğunu sormuştur. Hz. Peygamber bu tür bir suçun cezası hakkında ne yapılması gerektiğini bilmediğini ifade etmiştir. Fakat çok geçmeden meseleyle ilgili âyet (11/114) nâzil olmuştur. Hz. Peygamber de adamı çağırarak o esnada inen âyeti ona okumuştur. Günah işleyen kişi, “bu benim hakkımda mı?” diye sormuş, Hz. Peygamber de, “Senin ve ümmetimden diğerleri içindir.” cevabını vermiştir.¹³³ Yazar, rivâyette geçen Hz. Peygamberin “Senin ve ümmetimden diğerleri içindir.” açıklamasından hareketle, namaz ibadetinin –sadece hakkında âyetin nâzil olduğu kimse için değil-, günahkarlık, suçluluk duygusu yaşayan herkese telâfi imkânı sağladığı çıkarımını yapmıştır.

Kasapoğlu, nüzûl sebeplerini tefsir okuyucuları, âyetleri nüzul sebepleriyle birlikte okuyanlar üzerindeki etkileri bakımından değerlendirir. *Esbâb-ı nüzûle* Kur’an eğitiminin önemli unsurlarından birisi olarak yaklaşır. Âyetleri nüzûl sebepleriyle birlikte öğrenmenin iki temel işlevine dikkat çeker: Bunlardan birisi nüzûl sebeplerinin vahyin mesajlarını öğrenmeyi kolaylaştırması ve zihinde kalıcı kılmasıdır. Bir diğeri ise

¹³¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/336-337.

¹³² Hûd, 11/114.

¹³³ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/311.

öğrenilen mesajların inanç ve davranış olarak içselleştirilmesine, benimsenmesine aracılık etmesidir.¹³⁴ Yazar nüzûl sebeplerini vahyin öğrenilmesini kolaylaştıran araçlar olarak görür; onlara öğrenme psikolojisi açısından değer yükler.

2.3.2. Emsâlü'l-Kur'ân

Arap dilinde önemli bir yeri olan meseller Kur'an'da da zikredilirler. Kur'an bilgileri arasında Kur'an mesellerinin bilinmesinin değerine bizzat Kur'an'ın kendisi işaret etmiştir. Birçok âlim -el-Mâverdî (450/1058), eş-Şâfiî (204/820)- de Kur'an mesellerini, Kur'an'a dair bilinmesi gereken ilimlerden saymıştır.¹³⁵ “Emsâl”, *mesel* kelimesinin çoğuludur. Belâğatta *mesel*, kullanılışı yaygınlık kazanan, ilgisi müşâbehet olan mürekkebe mecâzdır. Meselin amacı, manaya çekicilik kazandırmak suretiyle onu hissî bir suret içerisinde ortaya koymaktır. *Emsâlü'l-Kur'ân* yani Kur'an meselleri, bir durumu diğer bir durumla temsîl eden âyetleri ihtiva eder. Buradaki temsîl istiâre ya da sarîh teşbîh yoluyla olabilir.¹³⁶ Kur'an'da insan kişiliğini eğitmek, onun irşât etmek amacıyla mesel üslubuna çok sık başvurulmuştur.¹³⁷

Müellif, mesellerin Kur'an'ın belli davranış kalıplarını insanlara benimsetmek, kazandırabilmek için başvurduğu psiko-eğitsel yöntemlerden birisi olduğunu *Kur'an psikoloji Atlası*'nda yeri geldiğinde belirtir. Mesel üslubu aracılığıyla insan davranışlarının nasıl yönlendirildiğini göstermeye çalışır.

Örnek – 1

Kur'an'ın mesel üslubunu kullanarak kazandırmaya çalıştığı davranışlardan birisi “infâk”tır. Kasapoğlu, “infâk” davranışının insana kazandırılmasında mesel üslûbunun kullanılışını şu şekilde ortaya koyar:¹³⁸

Kur'an çeşitli karakter yapılarını mukayeseli bir üslupla açıkladığı gibi, bu tür karakterleri ortaya koyan kimselerin bazı davranışlarını ve bunların sonuçlarını karşılaştırmalı bir üslupla ve temsille anlatmıştır. Kur'an'da temsil yoluyla anlatılan davranışlardan birisi de *infâk*tır:

¹³⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 100-101.

¹³⁵ Veli Ulutürk, “Kur'ân-ı Kerim'de Meseller (Emsâlü'l-Kur'ân)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, (1993), 85-86.

¹³⁶ Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (er-Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1992), 291-292.

¹³⁷ Abdulkâdir Mansûr, *Mevsûatü Ulûmi'l-Kur'ân*, (Haleb: Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, 2002), 246.

¹³⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/193-194.

*“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”*¹³⁹

Kur'an bu âyette, Allah yolunda, O'na itaat amacıyla harcanacak malların büyük sevaplara vesile olacağını açıklamak suretiyle, Müslümanları buna teşvik etmektedir. Allah yolunda, dinî amaçlar uğrunda mallarını infak edenlerin “meseli”, elde edecekleri ödüllerin miktarı, ekilmek üzere toprağa bırakılmış bir tanenin / tohumun benzeri gibidir. O tane yedi başak bitirmiştir ve her başakta yüz tane mevcuttur ya da bir sap bitmiştir, ondan da yedi dal türemiştir. Her bir daldan / filizden yüz tane / tohum olan başak meydana gelmiştir. İşte Allah yolunda yapılan bir iyiliğin, verilen bir zekâtın, sadakanın böylesine kat kat sevabı vardır. Bu “mesel”de olduğu gibi, Yüce Allah, Kendi yolunda ve rızasını kazanmak için *infâkta* bulunanların sevaplarını on mislinden yedi yüz misline kadar artırır. Bu “mesel”, insanların benliklerine tesir eden bir anlatım üslubudur. Tohumu verimli toprağa eken kimse nasıl bol ürün alırsa, Yüce Allah da iyi amelleri bereketlendirir, kat kat artırır.

Bir eğitim yönteminde sadece, korku, sevdirmeye ya da hayran bırakma unsurlarından birine yer verilmesi tek başına yeterli olmaz. Eğer eğitim metodu bu üç duygunun bir araya gelmesinden teşekkül eden dengeli bir sistem üzerine kurulursa yararlı olur. Bu âyette (2/261) sunulan meselde Kur'an'ın söz konusu unsurlara yer verildiği görülür.

Örnek – 2

Kasapoğlu, konuşma engeli olan bireylerin, insanlarla olan ilişkilerini yürütmede, ihtiyaçlarını karşılamada önemli zorluklar çektiklerini açıklarken Nahl sûresi 76. âyeti delil gösterir. Yüce Allah bu âyette, konuşma engellilerin yardıma muhtaçlığını Kendi zâtı ile Allah yerine konulup tanrı diye tapılan varlıklar arasındaki farkı vurgulamak amacıyla darb-ı mesel olarak kullanmıştır: *“Allah (şöyle) iki adamı misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?”*¹⁴⁰

¹³⁹ Bakara, 2/261.

¹⁴⁰ Nahl, 16/76.

Müellif bu âyetin yorumunda, “Yüce Allah’ın putlara tapanların dalâletini ortaya koymak amacıyla bir *mesel* ortaya koyduğunu” belirtmiştir. Yazar bu âyette, “Allah’ın, iki kişinin durumunu *mesel* olarak anlattığını ve aralarında bir mukayese yapılmasını istediğini” müfessirlerin yorumlarıyla açıklamıştır. Yorum özetle şu şekildedir:

Âyette sözü edilen iki kişiden birisi dilsiz, sağır, güçsüzdür, konuşup derdini anlatamaz. Aynı zamanda bir efendinin kölesi durumundaki bu dilsiz kişi, sahibinin üzerine yüküdür. Sonra Yüce Allah bu dilsiz, aciz köleyi onun tamamen zıddı olan özelliklere sahip birisiyle mukayese eder. Bu kimse ise sağlıklı düşünebilen, irade ve güç sahibi, en uygun şekliyle tasarrufta bulunabilen birisidir. Yüce Allah *misal* verdiği bu birbirine zıt niteliklere sahip olan kişilerin denkliğinden, eşitliğinden söz edilemeyeceğini açıklar. Sonra Allah bu iki kişinin başka iki kişiyle mukayese edilmesini tavsiye eder. Tanrıyla yani gerçek Yaratıcı ile insanların ilâh yerine koydukları herhangi bir varlık arasında karşılaştırma yapılmasını ister.¹⁴¹

Aslında âyette (16/76) getirilen *mesel*, Yüce Allah ile insanların ilâh yerine koydukları varlıklar arasındaki farkı anlatmak içindir. Kasapoğlu, “konuşma engelliliği” meselesini açıklarken, âyette dilsizlere yapılan atıftan hareketle söz konusu engellilik konusunu da izah yoluna gitmiştir. Söz konusu âyette geçen *meselin* tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılan dilsizliği, konuşma engelliliği meselesini açıklayabilmek için de değerlendirmiştir.

Örnek – 3

Yazar, dinpsikolojik bir olgu olarak imanın yapısını konu edinirken dil ile ikrar ve amelleri imanın dış boyutları olarak değerlendirmiştir. İmanda tasdik olgusunu ve buna eşlik eden duyguları ise içsel boyut olarak ele almıştır. İşte imanın dışa yansıyan (fizyolojik boyutu) ile içsel boyutu arasındaki bağı, ilişkiyi Kur’an’da geçen bir *mesel* aracılığıyla açıklamıştır:

Yüce Allah, imanın, uyumlu bir bütünlük arzeden kapsamlı yapısını, her yönüyle kusursuz, mükemmel bir ağaca benzetmiştir: “*Alah’ın sana nasıl misal verdiği baksan ya; güzel bir söz, kökü sağlam, sabit, dalları gökte güzel bir ağaç gibidir.*”¹⁴² Güzel bir kelimenin, güzel bir ağaca benzetildiği bu âyette mürsel ve mücmel teşbîh

¹⁴¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/229-230.

¹⁴² İbrâhîm, 14/24.

sanatı vardır. Burada Allah, *imân* kelimesini güzel bir ağaca benzetmiştir. Yukarıda boyutları verilen mutlak iman teşbîh sanatı uyarınca “güzel bir ağaca” şu şekilde yerleştirilebilir. İmanın görünmeyen kalpte ve zihinde gizli olan içsel / psikolojik boyutu, ağacın toprak altında kalan köklerine karşılık gelir. İmanın görülebilen fizyolojik / dış tezahürleri de ağacın dallarına ve meyvelerine karşılık gelir.¹⁴³

2.3.3. Mecâzu’l-Kur’ân

Kur’ân-ı Kerîm’de lafızlar esas anlamlarında kullanıldıkları gibi, mecâzî manalarda da kullanılmışlardır. Kur’ân’da mecâz lafızların mevcudiyeti, bazı istisnalar olmakla birlikte, İslâm âlimlerince kabul görmüştür.¹⁴⁴ Kur’ân’ın siyâkına göre “hakikat” ya da “mecâz” yoluyla ifade edilen ibareleri bilmek Allah’ın Kitâb’ının tefsiri için büyük önem arzeder.¹⁴⁵

Kur’ân’da mecâz, psikolojik ve ahlâkî konularda belli bir anlamın keşfedilebilmesi maksadıyla kullanılmıştır.¹⁴⁶ Kur’ân metaforları, psikolojik gerçeklikleri en etkili, en derinlikli anlatan araçlardır. Özellikle duygular, Kur’ân’da bu metaforlar aracılığıyla tasvir edilirler. *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda çeşitli ruhsal durumları, kişilik özelliklerini, insan tutum ve davranışlarını etkili bir şekilde anlatmak için kullanılan Kur’ân mecazlarının izahlarına rastlanmıştır.¹⁴⁷

Kasapoğlu, “Senden önce hiçbir insana ebedî yaşama vermedik. Şimdi sen ölürsen sanki onlar ebedî mi kalacaklar? Her nefis, ölümü tadacaktır. Biz sizi sınamak için şerre de hayra da müptelâ kılıyoruz. Sonunda bize döndürüleceksiniz.”¹⁴⁸ âyetinde geçen “zevk / tatma” ifadesinin mecâzî anlamda olduğunu, bunun ölümü hissetmeyi, tecrübe etmeyi dile getirdiğini açıklar.¹⁴⁹

¹⁴³ Kasapoğlu, *Kur’an’da İman Psikolojisi*, 59-60.

¹⁴⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1983), 177; Necat Akdeniz, *Kur’ân-ı Kerîm’de Mecâz*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987), 140.

¹⁴⁵ İmâd Alî Abdu’s-Semî’ Hüseyin, *et-Tefsîr fî Usûli’t-Tefsîr*, (İskenderiyye: Dâru’l-Îmân, 2006), 86.

¹⁴⁶ Hamyûde Abbûd, “Min Esrârî’l-Mecâzi’l-Mürsel fi’l-Kur’âni’l-Kerîm”, *Mecelletü’l-Mümâresâti’l-Lüğaviyye*, 32, (2015), 26.

¹⁴⁷ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/235-236, 345; VII/29; VIII/155-156, 323-324, 354; IX/196-200; X/29, 203, 252; XI/399, 416-417.

¹⁴⁸ Enbiyâ, 21/34-35.

¹⁴⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/416-417.

2.3.4. Müşkilü'l-Kur'ân

Müşkilü'l-Kur'ân, anlaşılması hususunda müşkülât çekilen âyetleri konu edinir. Aynı zamanda Kur'an'a bu açıdan yöneltilen itiraz ve soruları cevaplamaya çalışır.¹⁵⁰ “Müşkil” ile anlaşılması insanlara zorluk oluşturan şey kastedilir. Âyetler arasında ihtilâf, çelişki varmış zannına kapılmak da “müşkil” olarak değerlendirilir. Okuyan kimse için böyle bir vehim, zan söz konusu olsa bile, Kur'an'ın kendisinde ihtilâf, çelişki yoktur. İşte bu noktada müfessirin görevi, insanların anlamakta müşkil yaşadıkları âyetleri tevzîh etmek, açıklığa kavuşturmadır.¹⁵¹

Kasapoğlu, Kur'an'ın insan tasavvuruyla ilgili müşkillerin psikolojik tefsîr çalışmalarıyla tavzîh edilebileceğine dair uygulamalara *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda yer vermiştir. Bu uygulama örneklerinden birkaçı aşağıda zikredilmiştir:

Bir Müşkil ve Çözüm Örneği - 1

Bilinçli / kasıtlı ya da bilinçsiz olarak Kur'an'da bazı âyetlerde hayvanların aşağılandığı, hakir görüldüğü düşüncesi ortaya atılmaktadır. Kasapoğlu, bu konudaki müşkülü, kasıtlı ya da bilgisizliğe bağlı anlama sorununu çözmek üzere ilgili âyetleri yorumlamıştır. “Kur'an'da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”¹⁵² başlığı altında “hayvanlara hakaret içerdiği” iddia edilen âyetleri Kur'an'ın amaçları doğrultusunda değerlendirmiştir.

Kasapoğlu, Kur'an'ın hayvanlar üzerinden yapmış olduğu anlatıma dair bazı kimselerin / kesimlerin ortaya attıkları anlama sorununu şu şekilde dile getirmiştir: “Kur'an'da hayvan davranışlarına benzetilen insan davranışları, olumsuz ve kötü davranış kalıplarıdır. Yüce Allah yapmış olduğu benzetmeler yoluyla bu olumsuz davranışları kötölemekte, yermekte ve böylece insanları bunlardan sakındırmayı amaçlamaktadır. Âyetlerde, olumsuz insan davranışlarının kötülendiği ve ayıplandığı açıktır. Bununla birlikte benzetmede yer alan hayvanın ve davranışının da kötülendiği gibi bir anlam çağrışım yapabilmektedir. Çirkin eşek sesi, kitap yüklü eşek, dilini sarkıtıp soluyan köpek, aşağılık maymun gibi ifadeler, doğrudan bu hayvanları hedef alıyormuş gibi anlaşılabilir. Fakat âyetlere dikkat edildiğinde Kur'an'ın

¹⁵⁰ Yusuf Işıcık, *Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler*, (Ankara: Esra Yayınları, 1997), 53.

¹⁵¹ Alî İbn Süleymân el-Ubeyd, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm Usûlühû ve Zavâbituhû*, (er-Riyâd: Mektebetü't-Tevbe, 2010), 110.

¹⁵² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/383-413.

hedefinin hayvan davranışları değil, insan davranışları olduğu anlaşılmaktadır. Maymun, köpek ve eşeğin kendi yaratılışlarına uygun davranışlarının kötülüğünden söz edilemez. Hayvanların ahlâkî sorumlulukları yoktur. Bir davranışın kötü ya da iyi olması insanlar için bir anlam ifade eder.”¹⁵³

Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları* adlı eserinde Kur'an psikolojisi çalışmalarına özgü bir tür “müşkilü'l-Kur'ân” konularının varlığından söz eder. Kur'an psikolojisi çalışmalarının, özellikle insan tasavvuru konusunda ortaya çıkan anlama müşkillerini çözmeye odaklandığını belirtir. Bu bağlamda çağımızda gündem oluşturan bir *müşkilü'l-Kur'ân* konusunu tartışır ve *psikolojik tefsir*in bu tür meselelere nasıl yaklaşabileceğini açıklar.

Bir Müşkil ve Çözüm Örneği - 2

Kasapoğlu, Kur'an'a ve onun insan tasavvuruna muâriz / muhalif bazı kimselerin, Kur'an'da tasvir edilen kişilik ve karakter özelliklerinden sadece negatif olanları seçerek, “Kur'an'ın insan tasavvuru kötümserdir”, “Kur'an'ın insana yaklaşımı, onu kötüleyicidir” şeklinde çarpıtmaya gittiklerini aktarır. Bu tür muâraza ve çarpıtmaların Kur'an'ın insan tasavvuru konusunda yeterli bilgisi olmayan müminleri bile tereddüde düşürebildiğini söyler. Müellif, bu konuda yapılan itirazlara yani *müşkil* meselesine verilebilecek bazı cevapları, açıklamaları şu şekilde aktarır:

“Kur'an âyetleri, insanın yaratılışında bazı zaafların ve eğilimlerin olduğunu açıklar. İnsan hakkındaki olumsuz gibi görünen bu nitelemelere bakarak, “Kur'an'ın insan hakkında olumsuz / negatif bir bakış açısı ortaya koyduğu” zannına düşülebilir. Oysa Kur'an'ın insan hakkındaki olumsuz nitelemelerinin hepsi doğuştan getirilen eğilimleri anlatmaz. Bunların bir kısmı yaratılıştan insan türüne özgü özellikler olup mutlak anlamda negatif olarak değerlendirilemezler. Diğer bir kısmı ise sonradan geliştirilmiş / kazanılmış olumsuz özelliklerdir. Kaldı ki, insandaki olumsuz özelliklerin eğitim vasıtasıyla olumluya dönüştürülmesi, güdü ve eğilimlerin kontrol altında tutulması Kur'an'ın temel hedeflerinden birisidir. Kur'an'ın insan tanımları / tasvirleri bütünüyle olumlu nitelikler taşımaz. Bu tanımların önemli bir kısmı menfi niteliğe sahiptir. Her iki tanım / tasvir türü Kur'an'ın amaçları açısından önemlidir. Müspet

¹⁵³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/411-412.

tanımlar edinilmek için, menfî tanımlar ise kaçınılmak içindir.”¹⁵⁴

2.3.5. Müteşâbihu'l-Kur'ân

Kur'an'da müteşâbihler, “manevî müteşâbihler” olarak da değerlendirilir. Bir başka deyişle müteşâbihlik bazen âyetlerin manalarında görülür. Yüce Allah'ın varlığını ve sıfatlarını anlatan âyetler, kıyâmet ve cennet-cehennem ahvâlinden bahseden âyetler, mukattaa harfleri bu kategoride değerlendirilir. Bu âyetlerle neyin kastedildiği insanlar tarafından kesin olarak bilinemediği için muhkem âyetler yardımıyla tefsir edilirler.¹⁵⁵ “Muhkem”, anlamı âyetin zahirinden ya da yorum yoluyla anlaşılabilir. “Müteşâbih” ise -kıyâmet saati, mukattaa harfleri gibi- mahiyetiyle bilinmesini Yüce Allah'ın kendisine sır kıldığı âyetlerdir.¹⁵⁶

Abdurrahman Kasapoğlu'nun *müteşâbihâta* yaklaşımı, insanın metafizik âlemi tasavvur edebilme imkân ve kabiliyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Müellif, müteşâbihliğin “manada müteşâbihlik” alanıyla ilişkili değerlendirmeler yapmıştır:

“Fizik dünyanın / müşâhede âleminin iletişim koşullarının gereği olan dil sembolleri Allah-insan iletişiminde de aynen kullanılır. Fakat sembollere insan-insana iletişimde yüklenen anlam ile; Allah-insan iletişiminde yüklenilen anlam ve içerik aynı değildir. Fizik dünyada edinilen tecrübe ve kavramlaştırma deneyimlerinden büsbütün bağımsız ve ilgisiz, metafizik iletişimden söz etmek de mümkün olmaz. Metafizik iletişimde kullanılan “dil sembolü” fizik dünyada edinilen tecrübeler dikkate alınmaksızın oluşturulamaz. İnsan, fizik dünyaya dönüp bakmaksızın metafizik âleme ilişkin fazla bir şey söyleyemez. Metafizik ve fizik âlem hakkında kullanılan dil sembolleri aynıdır, ama içerikleri farklıdır. Bu dünyadaki tecrübelerine dayanmadan, fizik dünyadan bağımsız şekilde insanın Allah hakkında söyleyebileceği fazla bir şey yoktur. İnsanın Allah hakkında söyleyebildikleri, fizik dünyada edindiği tecrübelerin çağrıştırdığı aşkın ve sınırsız bir anlam içeriğine sahiptir. Metafizik âlem hakkında söylenen bir kavrama yüklenen anlam, o kavrama fizik dünya koşullarında yüklenen anlamla bir değildir. İşte bu tür söyleyiş ve anlam yükleme özelliğine sahip olan Kur'an

¹⁵⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 57-58.

¹⁵⁵ Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, (İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996), 96-97; İbrahim Çelik, *Örnekleriyle Tefsir Tarihi ve Usulü*, (Bursa: Rehber Ajans, 2000), 31.

¹⁵⁶ Muhammed İbn Lutfî es-Sabbâğ, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve İtticâhâtü't-Tefsîr*, (Beyrût: el-Mektebû'l-İslâmî, 1990), 152.

ifadelerine “müteşâbihât” nitelemesinin yapıldığını düşünenlerin görüşlerini benimsiyoruz.”¹⁵⁷

Kasapoğlu, müteşâbih kavramları anlamlandırırken, bir başka deyişle metafizik âlem hakkında konuşurken Kur’an’ın muhataplarını eğittiğini, yönlendirdiğini belirtir. Buna göre metafizik âlemle iletişim kurarken *müteşâbih* kavramlara isabetli ve ölçülü anlamlarla yaklaşmak, Allah ile kurulan iletişimde *tenzîh* ilkesine riâyet etmek, O’nunla ilgili niteliklerin tanımlanmazlığı, dolayısıyla sınır ve hududunun çizilmezliği bilinciyle hareket etmek, niyet ve iradeyi O’nunla, O’na layık bir şekilde iletişim kurabilme doğrultusunda yönlendirmek gibi esasları hesaba katmak gerekir.¹⁵⁸

2.3.6. Hurûf-ı Mukattaa

Yüce Allah Kur’an’da sûrelerin açılışını, başlangıcını farklı şekillerde yapmıştır. Bu açılış şekillerinden birisi *hurûf-ı mukattaa* ile yapılan başlangıçlardır. 29 sûrenin açılışı bu şekildedir.¹⁵⁹ İşte Kur’ân-ı Kerîm’in bazı sûrelerinin baş tarafında bulunan bir ya da birkaç harften teşekkül eden ve bu haliyle Arapçada belli bir anlamda kullanılmayan harf yahut harfler dizisine *hurûf-ı mukattaa* denilmektedir.¹⁶⁰ *Hurûf-ı mukattaa*yı oluşturan harfler alfabedeki isimleriyle bağımsız şekilde telâffuz edilirler. Bunlar belli bir kelime oluşturmazlar; ayrı ayrı hecelenerek okunmalarından dolayı *hurûf-ı mukattaa* olarak nitelenirler. Kelime olarak herhangi bir anlamları olmamakla birlikte Kur’an’ın bir parçası, âyetidirler.¹⁶¹

“Kur’an Psikoloji Atlası”nda *mukattaa’ harfleri*yle değerlendirmelere rastlanmaz. Bununla birlikte müellifin bir başka eserinde *mukattaa’ harfleri* psikolojik ve eğitsel yaklaşımla değerlendirilir. Bu eserde *mukattaa’ harfleri*, psiko-eğitsel etkileri bulunan Kur’an ifadeleri olarak yorumlanır. Bu harflerin, öğrenme ve iletişim sürecinde ilgi

¹⁵⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, (İstanbul: Nursan Yayınları, İstanbul, 2000), 236-237.

¹⁵⁸ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 237.

¹⁵⁹ Fehd İbn Abdurrahmân İbn Süleymân er-Rûmî, *Vucûhu’t-Tahaddî fi’l-Î’câz fi’l-Ahrufi’l-Mukattaati fi Evâili’s-Süver*, (er-Riyâd: Mektebetü’t-Tevbe, 1418), 8-10.

¹⁶⁰ Hâlis Albayrak, *Tefsir Usûlü Yöntem – Ana Konular – İlkeler – Teklifler*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 1998), 160-161.

¹⁶¹ Abdülcelil Bilgin, *Kur’an’ı Tanımak Tarih – Dil – Yorum*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2018), 146; İbrahim H. Karlı, *Kur’ân’ı Anlamaya Giriş*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 119-120.

uyandırabilme, derin dikkat oluşturabilme işlevine dikkat çekilir.¹⁶²

2.3.7. Mücmel-Mübeyyen

Mücmel, tefsiri yapılmıyaya yani *tebyîn* edilinceye kadar kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılamayan söz, delâleti açık olmayan lafızdır.¹⁶³ *Mücmel*, -okuyucu, dinleyici nazarında- manaya delâleti açıklığa kavuşmamış olan ya da birden fazla duruma delâlet etme olasılığı bulunan ifadedir. Kur'an âyetlerinde mücmelliğin çeşitli nedenlerle ortaya çıkabileceği üzerinde durulmuştur. Bu nedenlerden birisi lafzın *garîb* olmasıdır. Bu duruma Kur'an'da *helû*' (70/19-35) ifadesi örnek verilebilir. Nitekim bu ifadedeki mücmelliği kelimenin içinde yer aldığı bağlam *mübeyyen* hale getirmektedir.¹⁶⁴

Kasapoğlu, psikolojik tefsir bağlamında *helû*' ifadesini “insanın hazza eğilimi, elemenden kaçışı” olarak yorumlamıştır. Müellif *helû*' ifadesine bu yorumu söz konusu kelimenin bağlamından ve müfessirlerin bu bağlama yapmış oldukları açıklamalardan hareketle getirmiştir. Müellif, bu bağlamda şu yorumu nakletmiştir:

“Aslında Kur'an'da *helû*', kelimesinin tefsiri Yüce Allah tarafından yapılmıştır. Bu ifadenin tefsiri, hemen ondan sonra gelen ifadelerle –âyetlerle yapılmıştır. Yüce Allah, *helû*' ifadesini, “izâ messehû's-şerru cezûâ ve izâ messehû'l-hayru menûâ” âyetleriyle tefsir etmiştir. Bu, Allah tarafından yapılmış açık seçik bir tefsirdir.”¹⁶⁵

2.3.8. Mübhemâtü'l-Kur'an

Kendisiyle neyin veya kimin kastedildiği tam olarak bilinmeyen, anlamında kapalılık bulunan zamirler, işaret isimleri, *ism-i mevsûller*, cins isimler, belirsiz mekân ve zaman zarfları, belirsiz miktar belirten lafızlar *mübhemâtü'l-Kur'an* kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁶⁶ Böyle durumlarda âyetin neyi kimi kastettiğini anlayabilmek amacıyla sünnet, sahâbe kavli başta olmak üzere erken dönem rivâyetlerine başvurulmuştur.¹⁶⁷ Zira mübhemleri bilmenin tek yolu nakle başvurmaktır.

¹⁶² Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 40-42.

¹⁶³ Muhammed İsa Yüksek, “Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'an'ın Kur'an'la Tefsirinin Bilgi Değeri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/39, (2019), 180.

¹⁶⁴ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, çev: M. Said Şimşek, (İstanbul: Esra Yayınları, 1994), 323.

¹⁶⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/393-394.

¹⁶⁶ Mustafa Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016), 120; Bilal Deliser, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 160.

¹⁶⁷ Ömer Çelik, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 169.

Mübhemâtü'l-Kur'ân ilmine selef âlimleri tarafından ilgi gösterilmiş ve onlar tarafından araştırılmıştır.¹⁶⁸

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda bazen, tefsir geleneğinde var olan *mübhemâtın tavzîhi* kabilinden izahlara rastlamak mümkündür. Yazar zaman zaman anlamı zenginleştirme ve somutlaştırma, hatta nüzûl koşullarıyla bağ kurma amacıyla tefsirlerdeki bazı *mübhemin tavzîhi* uygulamalarını aktarmıştır. Eserde rastladığımız bu uygulama örnekleri aşağıda verilmiştir:

Örnek –1

Yazar, şüphe-inkâr ilişkisi konusu bağlamında ele aldığı “(Allah sürücü ve şahide buyurdu ki): Haydi ikiniz, atın cehenneme her inatçı nankörü! Hayra engel olan saldırgan şüpheci!”¹⁶⁹ âyetinde geçen “mürîb / şüpheci” kelimesinin tavzîhi bağlamında nüzûl ortamından rivâyet edilen Velîd İbn Muğîre (ö. 1/622) ismini zikreder. Âyette bahsedilen “mürîb”in, Allah’tan ve O’nun dininden şüphe eden, öldükten sonra dirilmekten ve tevhîd inancından kuşku duyan insan olduğunu belirten Kasapoğlu, “Nüzûl ortamına gidildiğinde bu şahsın Velîd İbn Muğîre olduğu haber verilir.” der.¹⁷⁰

Örnek – 2

Müellif, psikolojik harp konusu bünyesinde incelediği “O Mü’minler ki yaralandıkları halde yine Allah’ın ve Elçinin çağrısına uydular; onlardan güzel davrananlar ve günahlardan korunanlar için pek büyük ecir vardır. Onlar ki, halk kendilerine: “Düşmanlarınız olan insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!” deyince, bu söz, onların imanını artırdı. Ve: “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.” dediler.” Bundan dolayı Allah’tan bir nimet ve bollukla geri döndüler, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadı. Ve Allah’ın rızasına uydular. Allah büyük lütf sahibidir. O şeytan sizi kendi dostlarından korkutuyor, eğer inanmış iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun!”¹⁷¹ âyetinde geçen “şeytan” ve “dostları” ifadelerindeki mübhemliğe dair rivâyetlere değinmiştir.

¹⁶⁸ İbn Akîle el-Mekkî, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (eş-Şârika: Câmiatü's-Şârika, 2006), VII/105.

¹⁶⁹ Kâf, 50/24-25.

¹⁷⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/347.

¹⁷¹ Âl-i İmrân, 3/172-175.

Kasapoğlu şu rivâyetini zikretmiştir: “Söylentinin konu edildiği bu âyet grubunda, “şeytan sizi/mü’minleri müşrik dostlarından korkutuyor” deniyor. Âyette “şeytan” ifadesi ile doğrudan şeytanın kendisi kastedilmiştir. Söylentiği insanlar çıkarmakla birlikte korkutmayı şeytan yapmaktadır. Şeytan kâfir dostlarının sözleriyle mü’minleri korkutmaya çalışmaktadır.” yorumunu aktardıktan sonra nüzûl ortamı bilgisi olarak, “Burada sözü edilen “şeytan”ın, Naim İbn Mesut, “dostları”nın ise, Ebû Süfyân (ö. 651) ve çevresi olduğu da söylenmiştir. “Şeytan”ın Naîm’i yönlendiren Ebû Süfyan olduğu da ileri sürülmüştür.” Müellif, bu rivâyetler aracılığıyla âyetlerde (3/172-175) geçen “şeytan” ve “dostları” ifadelerindeki mübhemliği tavzîh etmiştir.¹⁷²

2.3.9. İ’câzu’l-Kur’ân

Kur’an, insanları kendisine muârazada bulunmaktan, benzerini getirmekten aciz bırakmıştır.¹⁷³ *İ’câzu’l-Kur’ân*, Kur’ân-ı Kerîm’in, meydan okuduğu şeyi getirmeleri konusunda yaratılmışları aciz bırakmasını ifade eder. Fakat bununla ilâhî Kitâb’ın hak ve onu getiren Peygamberin sâdik olduğunu ispat etmek kastedilir.¹⁷⁴ Her peygambere olduğu gibi Hz. Muhammed’e de nübüvvetini ispat için mucizeler verilmiştir. Ona verilen en büyük mucize Kur’ân-ı Kerîm’dir. İslâm âlimleri Kur’an’ın bütün vecihleriyle mucize olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁷⁵

Kasapoğlu, Kur’an’ın birçok *i’câz* veçhi arasında *psikolojik i’câza* yönelir. Müellif, Kur’an’ın insan psikolojisine dair açıklamalarını bazen modern psikolojinin keşif ve kuramlarıyla karşılaştırarak, psikolojinin son çağlarda yapmış olduğu keşiflerin Kur’an’da çok önceleri açıklanmış olduğunu belirtir. Bu durumun Kur’an’ın bilimsel / *psikolojik i’câz* veçhinin yansıması olduğunu ifade eden çıkarımlarda bulunur.

Bilimsel tefsirin önemli bütünleyenlerinden *bilimsel i’câz*, Kur’an’ın nâzil olduğu dönemde beşer tarafından ortaya konulması mümkün olmayan bazı gerçekleri içermesidir.¹⁷⁶ Kur’an’daki psikoloji konularını ve Kur’an’ın değer hükümlerindeki psiko-sosyal hikmetleri modern psikolojinin verileriyle mukayeseli olarak inceleyen

¹⁷² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/154.

¹⁷³ Muyyi’-d-Dîn Muhammed İbn Süleymân el-Kâfiyeci, *et-Tefsîr fî Kavâidi’t-Tefsîr*, (el-Kâhire: Mektebetü’l-Kudsî, 1998), 35.

¹⁷⁴ Mehmed Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 116.

¹⁷⁵ Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü’t-Tefsîr ve Kavâiduhû*, (Beyrût: Dâru’n-Nefâis, 1986), 307.

¹⁷⁶ Hind Çelebi, *Farklı Yaklaşımlar ve Örnekler Işığında Kur’ân-ı Kerîm’in Bilimsel Tefsiri*, çev: Muammer Erbaş, (İzmir: Birleşik Yayıncılık, 2008), 149.

Kasapoğlu, ilâhî kelâm ile modern psikoloji arasındaki uyumu, örtüşmeyi vurgulayarak *ilmî i'câza* dikkat çekmiştir.

Kasapoğlu'nun hayatına ilişkin yukarıda bilgi verdiğimiz bölümde müellifin Kur'an'a dair tasavvurlarının başında *i'câzın* önemli bir yerinin olduğunu aktarmıştık. Burada, Kur'an'ın mu'cize kitap oluşuna iman eden, ilkesel planda bu *i'câzın* varlığını öğrenen Abdurrahman Kasapoğlu'nun, lise öğrencilik yıllarında bu mucizeliği tecrübe edebilme merakının ardına düşmüş olduğunu aktarmıştık. Terme İmam Hatip Lisesi öğrencisi iken kendi kendine “Ya Rabbi, evet senin Kitab'ın mucizedir? Ama nasıl? Bunun mahiyetini bana göster.” diye düşündüğünü nakletmiştik. Lisans öğrenimini tamamladıktan sonra Kur'an'da psikolojik *i'câza* odaklandığını açıklamıştık. *Psikolojik tefsîrin* yöntemini geliştiren ve uygulamalı örneklerini -*Kur'an Psikoloji Atlası*- kaleme alan Kasapoğlu, geldiği noktada, “*Rabb'inin kendisine Kur'an'ın i'câz perdesinden bir hüzmeye araladığı*” hissini taşıdığını belirten açıklamalarda bulunmuştur. Yazar bu fikrini, yayımladığı eserlerinin “özgeçmiş”¹⁷⁷ faslında paylaşmıştır. Buradan, yazarın tefsir yazma amaçları arasında Kur'an'ın *i'câzını* ortaya koymak olduğu, *i'câza* dair özel bir ilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıda Kasapoğlu'nun *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda psikolojik *i'câz* vurgusu yaptığı iki örnek verilmiştir:

Örnek - 1

Sosyal-psikolojik bir gerçeklik olarak iletişimde kaynağın güvenilirlik esasına işaret eden âyetleri tefsir kaynaklarına dayalı olarak yorumlayan Kasapoğlu, söz konusu âyetleri modern iletişim biliminde kaynağın güvenilirliği ile ilgili verileriyle karşılaştırdıktan sonra şu sonuca ulaştığını belirtir:

“Bu araştırmanın en dikkat çekici sonucu, modern iletişim biliminin “güvenilirlik” tarifiyle, Kur'an'ın “güvenilirlik” tarifinin aynılığıdır. Kaynağın güvenilirliği konusunda bu iki farklı kaynaktan bir benzerlikten öte, tam bir aynılık kendini göstermektedir. Kaynağın güvenilirliği konusunda adeta insanlığın ortak aklı, ilâhî öğretiyi buluşmuş gibidir.”¹⁷⁸

¹⁷⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikolojisi Konuları Dinpsikolojik Deneyimler / Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyutlar*, x.

¹⁷⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/385.

Örnek – 2

Müellifin Kur'an'daki *i'câz* yansımalarına gösterdiği örneklerden birisi şu şekildedir: Yazar cinsel güdüyü konu edindiği bölümde, insanın üreme hücrelerinin teşekkül ettiği ve çıktığı vücut bölümünden bahseden “yahrucu min beyni's-sulbi ve't-terâib” ifadesinin yorumunda tebârüz eden *i'câz* olgusunu aktarır: “Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar. Şüphesiz Allah'ın onu, öldükten sonra tekrar diriltmeye de gücü yeter.”¹⁷⁹ Âyete göre, kadının yumurtalığının geliştiği bölge “beyne's-sulbi ve'tterâib”dir. Yani omurga kemiği ve ege kemiği arasındadır. Erkeğin üreme organları için de aynı durum söz konusudur. Kur'an, bu âyette, “bel kemiği ile ege kemiğinden” demeyip “bel kemiği ile ege kemiği arasından” demek suretiyle açık bir *i'câz* ortaya koymuştur. Âyette “ara” anlamına gelen “beyn” kelimesi, sadece edebî yönden değil, aynı zamanda bilimsel gerçeklik açısından da önemli bir ifadedir.¹⁸⁰

Müellifin Psikolojik *i'câz* Anlayışı

Psikolojik *i'câz*, Kur'an'ın *i'câz* vecihlerinden birisi kabul edilir. Kur'an'ın psikolojik *i'câz*ı üç şekilde tezâhür eder. Bunlardan birisi Kur'an'ın psikolojik etkileyciliği *i'câz*ı, diğeri Kur'an'ın psikolojik muhtevası yönünden *i'câz*ı, üçüncüsü ise belâğat-psikoloji ilişkisi (üslup) açısından *i'câz*ıdır. “Psikolojik *i'câz*” denildiğinde öncelikle Kur'an muhtevasındaki *i'câz* kastedilir. Kur'an'da insan psikolojisini keşfeden hususlar, *psikolojik i'câz*ın bu yönünü oluşturur.¹⁸¹ *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda ortaya konulan psikolojik *i'câz*, Kur'an'ın psikolojik muhtevası yönünden *i'câz*ı olmuştur. Kur'an'ın psikolojik açıdan etkileme *i'câz*ı bu eserde konu edilmemiştir. Belâğat-psikoloji ilişkisi (üslup) açısından *i'câz* ise kısmen eserde yansıtılmıştır. Fakat yazar belâğat-psikoloji ilişkisinden hareketle anlam çıkarma konusuna ve Kur'an'ın, edebî sanatlar aracıyla gerçekleştirmiş olduğu psikolojik ve eğitsel yönlendirmelere özel bir vurgu yapmamıştır.

Kasapoğlu, *i'câzu'l-Kur'an* meselesine *psikolojik tefsirin* bir ekol olarak sistemleştirilmesi çalışmalarında da yer vermiştir. Burada bir *i'câz* veçhi olarak “el-*i'câzu'n-nefsî*” yani *psikolojik i'câz*ı konu edinmiştir. Bu *i'câz* veçhini üç boyutta ele

¹⁷⁹ Târik, 86/5-8.

¹⁸⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/60-62.

¹⁸¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Önemi ve Amaçları*, 10-18.

almıştır. Birincisi, Kur'an'ın muhtevastaki psikoloji konularına dair i'câz, ikincisi Kur'an'ın, onu dinleyen, okuyan kimseleri psikolojik olarak etkilemesi i'câzı, üçüncüsü ise ilâhî kelâmın edebî üslubunun, belâğî sanatlarının taşıdığı psikolojik mesajlar yönünden i'câzıdır.¹⁸²

Yazar, Kur'an'ın onu okuyan dinleyen kimseler üzerinde bıraktığı tesiri de *psikolojik i'caz* bahsi olarak incelemiştir. “Kur'an Âyetlerinin Genel Psikolojik Etkileme Gücü” başlığı altında *psikolojik i'câz*ın bu türüne, nüzûl evresinde psikolojik etkilemeye, i'câzının ilk muhataplar üzerinde oluşturduğu tesire, bu veçhin insanlarda ortaya çıkardığı duygulara değinmiştir. Bu i'câz veçhinin el-Hattâbî (931-998) ile başlayan önemli temsilcilerinin görüşlerine atıfta bulunmuştur.¹⁸³

2.3.10. Üslûbu'l-Kur'ân

Üslûbu'l-Kur'ân, aslında i'câzu'l-Kur'ânın vecihlerinden birisidir; hatta en önemli i'câz veçhidir.¹⁸⁴ *Üslûbu'l-Kur'ân*, Kur'ân'ın kendine özgü anlatım tarzını ifade eder.¹⁸⁵ İlâhî kelâmın kendine özgü üslûbu yani ifade biçimi vardır. *Üslûbu'l-Kur'ân*, ilâhî kelâmın ifadelerindeki edebî incelikleri içerir, *kast-ı ilâhî*nin tezâzür şekillerini kapsar. Kur'an'ın üslubuna özgünlük kazandıran hususlar öteden beri ilim ehlinin ilgi odağı olmuştur.¹⁸⁶

Kasapoğlu'nun *üslûbu'l-Kur'an* meselesine yaklaşımını “Kur'an'ın Üslup Psikolojisi” eserindeki açıklamalarından hareketle izah etmek mümkündür. Müellif, bu eserinde *üslûbu'l-Kur'an* bağlamında ele alınan iki meselenin -akla ve duygulara dengeli hitap, Kur'an'ın farklı düzeydeki insanlara hitap edebilme özelliği- psikolojik boyutlarına dikkat çeker. Üslûbu'l-Kur'an bağlamında öne çıkarılan bir iki mesele de zaten mahiyetleri bakımında psikolojiktir.¹⁸⁷

¹⁸² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 27; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Önemi ve Amaçları*, 9-17.

¹⁸³ Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, 147-159.

¹⁸⁴ Nûruddîn İtr, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Dimeşk: Matbaatü's-Sâlih, 1993), 209.

¹⁸⁵ İsmail Aydın, “Kur'ân Üslubunun Edebî Sanatlara Etkisi”, *Marife*, 10/3, (2010), 283.

¹⁸⁶ M. Halil Çiçek, *Kur'an Nasıl Bir Kütaptır*, (İstanbul, Beyan Yayınları, 2007), 88; Baysal, “Üslûbu'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmi ile İlişkisi”, 399.

¹⁸⁷ Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, 60-65.

Müellif, bu iki özelliğin yanında “duruma göre üsluptaki “sertlik-yumuşaklık”, “tasrîf üslubu”, gibi meselelere de psikolojik ve pedagojik açıdan yaklaşır.¹⁸⁸

2.3.11. Münâsebâtü'l-Kur'ân

Kur'an'ı anlamaya yarayan ilimlerden biri olan *münâsebâtü'l-Kur'ân*, âyetler ve sûreler arasındaki anlam ilişkisini ortaya koymayı amaçlar.¹⁸⁹ *Münâsebâtü'l-Kur'ân* ilmi aracılığıyla âyetlerin tertibindeki nedensellik ortaya konur.¹⁹⁰ *Münâsebet* bir kelâmın / metnin parçalarını uyumlu bir şekilde birbirini bütünlemesi / tamamlamasıdır. Âlimler Kur'an'da âyetler ve sûreler arasındaki *münâsebetin* önemi, sebepleri ve çeşitleri üzerinde durmuşlardır.¹⁹¹ Aşağıda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda geçen *münâsebâtü'l-Kur'ân* uygulamaları gösterilecektir:

Örnek - 1

Kur'an Psikoloji Atlası'nda “münâsebâtü'l-Kur'ân”a dair en ilgi çekici değerlendirmelerden birisine, *Carl Gustav Jung'un Kehf Sûresi Yorumu “Ashâb-Kehf”, “Mûsâ-Hızır” ve “Zülkarneyn” Kıssaları* başlığı altında yer verilmiştir. Kasapoğlu, bu başlık altında Carl Gustav Jung (1875-1961)'un Kehf sûresi üzerine yapmış olduğu yorumları değerlendirmiştir. Jung Kehf sûresinde yer alan “*Ashâb-Kehf*”, “*Mûsâ-Hızır*” ve “*Zülkarneyn*” kıssalarını birbirini bütünleyen, birbiriyle örtüşen gerçeklik içerisinde değerlendirmiştir. Kasapoğlu, Jung'un bu değerlendirmesini sûre içerisinde geçen kıssaların *tenasüp* ve *insicâmı* olarak açıklamıştır. Kehf sûresindeki üç kıssanın psikolojik tahlilini yapan Jung'un, dolaylı olarak bu kıssalar arasındaki ilişkiyi ve konu bütünlüğünü ortaya koymuş olduğunu, böylece âyetler arasında ahenk ve uyum olduğu yönündeki genel kanıyı destekler mahiyette bakış açısı zenginliği getirdiğini belirtmiştir.¹⁹²

Kasapoğlu'nun aktardığına göre, Jung, Kehf sûresinin konu bütünlüğü hakkında bir adım daha ileri gider. Sûrede anlatılan kıssaların ardından yapılan ahlâkî

¹⁸⁸ Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, 60-65.

¹⁸⁹ Gülhan Maden, “Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Çerçevesinde Mâide Suresinin Değerlendirilmesi”, *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, 3 (Aralık 2022), 165.

¹⁹⁰ Nureddîn İtir, “Münasebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi”, (çev. Eyüp Yaka), *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/2, (Güz 2006), 220.

¹⁹¹ Mûsâ İbrâhîm el-İbrâhîm, *Buhûsun Menheciyye fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Ammân: Dâru Ammâr, 1996), 231.

¹⁹² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/179-180.

açıklamaların kıssalarla olan bağıını izah eder. Kasapoğlu Jung'un bu değerlendirmesiyle, "âyetler arasındaki tenasüp ve insicam" konusunda da yeni bir örnek ve bakış açısı getirmiş olduğunu belirtir.¹⁹³

Örnek - 2

Münâsebâtü'l-Kur'an'ın tezahürlerinden birisi, âyette verilen mesaj ile, o âyeti bütünleyen Yüce Allah'ın sıfatları arasındaki anlam uyumudur. Bir âyetin sonunda yer alan *ilâhî esmâ* ile âyetin anlamı arasında tam bir uyum vardır.¹⁹⁴ Bu tarz münâsebette Kur'an'da bir âyetin başı ile sonu arasında uyum, ahenk olduğu gözlenir.¹⁹⁵ Kasapoğlu, bu tür bir uyumu Nisâ sûresinin 34. âyetinin yorumunda gösterir. Âyetin sonundaki *alî* ve *kebîr* sıfatlarının âyetin içeriğiyle bağıını kurar: "*Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harcayıp (kadınların geçimini sağladıkları) için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler. Bundan dolayı iyi kadınlar itaatkâr olup, Allah'ın kendilerini korumasına karşılık kendileri de gizliyi korurlar (kocalarına gizli gizli ihanet etmezler). Hırçınlık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın ve (bunlarla yola gelmezlerse) onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah yücedir, büyüktür.*"¹⁹⁶

Kasapoğlu, âyetin sunundaki iki *esmâyı* âyetin ana mesajıyla şöyle ilişkilendirir: Evlilik sorununun çözümünde terapi amaçlı sembolik eş dövme, Kur'an'ın eş dövme davranışına kapı araladığı şeklinde çağrışıma yol açabilir. Oysa Kur'an terapi amaçlı dövmeden bahsettiği âyette kocaların karılarına şiddet uygulamalarını onaylamaz. Gerek bireysel yetersizlik duygularının etkisiyle gerekse aile içi güç ve statü ilişkilerinde konumunu korumak masadıyla kocalar eşlerine şiddet uygulayamaz. Yüce Allah tam bu noktada kendi kudret ve hâkimiyetini *alî* ve *kebîr* sıfatlarıyla bir anlamda kocaya hatırlatır. Kocanın, karısına şiddet uygulamak suretiyle onun üzerinde otorite kuramayacağını, eğer bunu yapmaya kalkarsa karşısında *Kendisini* bulacağını hatırlatır. Yüce Allah, -söz konusu sıfatları aracılığıyla- ailede şiddete maruz kalan kadının koruyucusunun bizzat *Kendisi* olduğunu ima eder.¹⁹⁷

¹⁹³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/151.

¹⁹⁴ Abdülkâki Güneş, *Kur'an'da Bütünlük Mucizesi*, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014), 109.

¹⁹⁵ Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 105.

¹⁹⁶ Nisâ, 4/34.

¹⁹⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/486-487.

Yüce Allah, ilgili âyette bir yandan kocanın karısını *nüşûz*dan vazgeçirebilmesinin yollarını açıklarken, diğer yandan Kendi *kudret* ve *büyükliğini* hatırlatır. Sebepsiz yere eşlerine haksızlık yapan kocalara uyarılarda bulunur. Kocaların dikkatini çekmek amacıyla sanki şöyle demek ister: Allah'ın kudreti, otoritesi, hâkimiyeti sizin eşleriniz üzerindeki avantajınızdan daha büyüktür. Konumunuza ve sahip olduğunuz güce güvenerek onlara haksızlık yapmayın! Eşiniz olan kadın haksızlığa karşı koyamasa, hakkını almaya gücü yetmese bile, Allah, *yüce*, *kâdir*, *her istediğini yaptırabilendir*. Kocalar bazı noktalarda eşlerinden biraz fazla imkân sahibi olmalarına güvenerek onlara haksızlık yapamazlar.¹⁹⁸ Yazar âyetteki bu anlamın âyetin mesajı ile âyetteki *ilâhî esmâ* arasındaki ilişkiden, tenâsüpten çıktığına vurgu yapar.

2.3.12. Nesh Meselesi

Istılâhî anlamı konusunda farklı yaklaşımlar olan *neshin* yaygın tanımlarından birisi şöyledir: *Nesh* şer'î bir hükmün Yüce Allah tarafından yine şer'î bir hükümle kaldırılmasıdır. *Neshin* gerçekleşmesinin ardından neshedilen hüküm ile amel edilmez; sonra gelen hükümle amel etmek geçerli olur. Tariften de anlaşılacağı üzere *neshe* konu olan âyetler ahkâm âyetleridir. Tabi burada sözü edilen Kur'an'da câri olan *neshtir*.¹⁹⁹

Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'an'da psikolojik tahlile tâbi tuttuğu âyetlerin tefsirinde *nesih* konusuna yer vermemiş, âyetleri bu açıdan değerlendirmemiştir. Bununla birlikte müellifin *neshe* konu olan, *mensûh* olarak gösterilen âyetlere yaklaşımı, onların işlevlerinin devamlılığı yönündedir. “Kur'an Psikoloji Atlası”nda müellifin *mensûh* âyetler konusundaki tutumunu yansıtabilecek örnekler göstermek mümkündür.

Meselâ müellif, bazılarınca *neshe* konu edilen Nisâ sûresi 15-16. âyetleri *mensûh* olarak değil, cinsel davranışta sapma -eşcinsellik- olarak ifade eden görüşler doğrultusunda değerlendirir: “Kadınlarınızdan sevicilik yapanlara, *içinizden dört şahit talep edin! Eğer dört kişi gördüklerine dair şahitlik ederlerse, ölüm alıp götürünceye veya Allah kendilerine bir yol açıncaya dek onları evlerde alıkoyun! Sizden iki erkek eş cinsel ilişkiye girerse, ikisine de eziyet edin; eğer tövbe eder ve bu işi tamamen terk*

¹⁹⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/487.

¹⁹⁹ Mustafâ Dîb el-Buğâ, Muhyi'd-Dîn Dîb Mistû, *el-Vâzih fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Dimeşk: Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 1998), 140; M. Sait Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele (Müteşâbih-Nesh)*, (Konya: Selâm Yayınevi, 1987), 88-89, 92.

ederlerse, artık ikisine de ilişmeyin! Muhakkak ki Allah tövbeleri çok kabul edicidir, çok merhametlidir.”²⁰⁰ Bazı müfessirler bu iki âyetin kadınlar ve erkekler arasındaki eşcinselliğe göndermede bulunduğunu ileri sürerler. Kasapoğlu, âyetin bu yöndeki anlamını tercih eder.²⁰¹ Müellif, neshedildiği ileri sürülen âyetlere *mensûh* olarak değil, bu âyetlerin insan davranışının, birey ve toplumun psikolojik yapısının farklı boyutlarına bakan yönü olabileceği ihtimaliyle yaklaşır.

Müellifin *nesh* konusuna yaklaşımı, âyetlerdeki *nâsih-mensuh* âyetleri gösterip izah etmekten yana değildir. Müellif *psikolojik tefsîr* tasavvurunun bir yansıması olarak, *mensûh* olarak değerlendirilen âyetlerin işlevselliğini göstermekten yana tutum takınmıştır:

“İnsan davranışlarını, onun psikolojik ve psiko-sosyal gerçekliğini dikkate almadan değerlendirilen bazı Kur’an âyetlerinin hükmünün, aynı konudaki diğer âyetler tarafından kaldırıldığı yani *mensûh* olduğu iddia edilmiştir. Bu durumun sebeplerinden birisi, aynı konuda değişik hükümler sunan âyetlerin arasını bulamamak / uzlaştıramamak ve bunlardan birine “nâsih”, diğerine de “mensûh” demeyi çıkar yol olarak görmektir. Oysa psikolojik ve psiko-sosyal gerçeğin dikkate alındığı yaklaşımlarda, hakkında “nesh vardır” denilen bazı âyetlerin psiko-sosyal ya da eğitsel bir sürecin evresi, aşaması olduğu görülebilmektedir.”²⁰²

2.3.13. Kısasu’l-Kur’ân

Geçmiş peygamberlere, milletlere ve bazı önemli olaylara yer veren kıssalar, Kur’an’ın muhtevası içerisinde önemli bir yer tutar. Kıssaların Kur’an’da yer almasının amacı, Kur’an’ın indiriliş gayesiyle aynıdır.²⁰³ Kıssalar salt edebî işlev amacıyla değil, dinî amaçları gerçekleştirmek için, tebliğ ve davet vasıtası olarak Kur’an’da yer alırlar.²⁰⁴

Müellif, kimi kıssaları ya da kıssaların bazı pasajlarını çeşitli Kur’an psikolojisi konularını işlerken konu bütünlüğü içerisinde incelediği gibi, bazı konuları doğrudan kıssa merkezli olarak incelemiştir. Meselâ, görsel sadizm, şiddetin seyredilmesi

²⁰⁰ Nisâ, 4/15-16.

²⁰¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/446-449.

²⁰² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Önemi ve Amaçları*, 21.

²⁰³ İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 26-27.

²⁰⁴ Abdullâh Mahmûd Şehhâte, *Ulûmu’l-Kur’ân*, (el-Kâhire: Dâru’l-Garîb, 2002), 150.

konusunu Ashâb-ı Uhdûd kıssası bağlamında,²⁰⁵ kardeş kıskançlığı, rekabeti konusunu Âdem'in iki oğlu ve Hz. Yûsuf kıssaları bağlamında,²⁰⁶ iletişimde “ben dili” kullanımını Âshâbu'l-Karye kıssası bağlamında²⁰⁷ incelemiştir. Carl Gustav Jung, Kehf sûresinde geçen üç kıssayı –Ashâb-ı Kehf, Mûsâ-Hızır, Zülkarneyn- birlikte incelemiştir. Müellif, Jung'un bu üç Kur'an kıssasına getirmiş olduğu yorumu İslâmî kaynaklara dayalı olarak şerhetmiştir.²⁰⁸ Jung'ın Kehf sûresi yorumu üzerine Kasapoğlu'nun yaptığı açıklamalar bir nevi “hâşiye”²⁰⁹ gibidir. Yukarıda bahsedilen kıssa analizlerini müellif, “Kıssalara Psikolojik Yaklaşım” başlığı altında toplamıştır.

Kasapoğlu'nun belirttiği şekliyle Kur'an, kardeş kıskançlığıyla ilgili bakış açısını ortaya koyarken “kıssa” üslubunu kullanmayı tercih etmiştir. Anlatmış olduğu iki kıssa aracılığıyla kardeş kıskançlığı sorununa çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Bunun için tarihten iki kesit sunmuş; hem Âdem'in iki oğlunu örnek vermiş hem de Hz. Yûsuf ile kardeşleri arasındaki çekememezliği ayrıntılı olarak sunmuştur. Kur'an'ın konuyu bu şekilde sunması, “kıssa”nın Kur'an'ın kullandığı eğitim metotlarının başında geldiğinin göstergesidir.²¹⁰

Yazarın *Kur'an Psikoloji Atlası* 'ndan önce kaleme aldığı ilk çalışmalarından birisi Kur'an kıssaları üzerinedir. Müellif bu çalışmada Kur'an kıssalarına psikolojik açıdan yaklaşmış, kişilik psikolojisi yönünden peygamberleri ve onların kavimleriyle olan ilişkilerini değerlendirmiştir.²¹¹

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda kıssaların yer alışı “Kıssalara Psikolojik Yaklaşım” başlığı altında incelenen konularla sınırlı değildir. Eserin diğer bölümlerinde herhangi bir konu işlenirken kıssalardaki anlatım ve tasvirler de tahlil edilerek Kur'an'ın ilgili konulara yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Meselâ müellif, insanda utanma duygusunun, mahremiyet algısının doğuştanlığını Hz. Âdem ve eşi kıssasından

²⁰⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/101-117.

²⁰⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/73-97.

²⁰⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/123-135.

²⁰⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/139-184.

²⁰⁹ Tefsir eserlerindeki anlamı kapalı ifadelerin izahı, eksik hususların tamamlanması, hataların eleştirisi ve tashihi amacıyla *muhaşşî* denilen kimselerin özgün yorum ve tenkitlerini ihtiva eden literatüre *hâşiye* denilir. (Osman Kara, “Osmanlıda Tefsir Hâşiyesi Geleneği: Atûfî Örneği”, *derglabant AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9, (Bahar 2017), 43).

²¹⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/74-75.

²¹¹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Âdem'den Hâtem'e Kişilik*, (İstanbul: İzci Yayınları, 1997).

hareketle açıklamıştır.²¹² Yine insanda utanma karakterini, Hz. Mûsâ'nın Medyen'de karşılaştığı iki kız kıssası üzerinden izah etmiştir.²¹³ İnsandaki cinsel güdüye²¹⁴ Yûsuf kıssasındaki kesitler üzerinden açıklık getirmeye çalışmıştır.

Yazar, Kur'an kıssalarını aynı zamanda insanlar üzerinde etki oluşturabilen eğitim aracı, psikoterapik tesir meydana getirebilen ruh sağlığı unsuru olarak değerlendirmiştir. Meselâ engellilik bağlamında incelediği Abese sûresinde geçen Abdullah İbn Ümmü Mektûm kıssasını, Hz. Eyyûb ve Hz. Ya'kûb kıssalarını eğitim ve psikoterapi vasıtaları olarak sunmuştur.²¹⁵ Yine Yûsûf kıssasında sadâkat karakteri bağlamında sunulan kesitleri inceleyen müellif, bunları muhataplara sadâkat eğitimi vermeye yarayan araçlar olarak görmüştür.²¹⁶

2.3.14. Tekrâru'l-Kur'ân

Kur'an'ın üslubunda tekrarların varlığı kabul edilir. Buna göre ilâhî kelâmı bazen kelime, âyet ya da kıssa tekrarı mevcuttur.²¹⁷ Kur'an tekrarları, telâffuz tekrarı ve anlam tekrarı olarak da sınıflandırılmıştır.²¹⁸

Kur'an Psikoloji Atlası'nda Kur'an'ın önemli üsluplarından birisi olan tekrar olgusunu dikkate alan yorum ve değerlendirmelere rastlanmıştır. Aşağıda bunun örnekleri zikredilmiştir:

Örnek - 1

Kasapoğlu, şüphe-inkâr ilişkisini işlediği bölümde “*Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır. Biz cehennem bekçilerini hep melekler yaptık. Onların sayısını da inkâr edenler için bir imtihan kıldık ki, kendilerine Kitap verilmiş olanlar iyice inansın, inananların da imanı artsın. Kitap verilmiş olanlar ve inananlar şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: “Allah bu misalle ne demek istedi?” desinler. Böylece Allah, dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir. Rabb'inin ordularını ancak kendisi bilir. Bu (Sekar yahut cehennem muhafızlarının sayısı veya bu*

²¹² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/201.

²¹³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/204-206.

²¹⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/90-94.

²¹⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/275.

²¹⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/76.

²¹⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 194.

²¹⁸ Mohammad Luthfil Anshori, “Al-Takrâr fî Al-Qur'ân (Kajian Tentang Fenomena Pengulangan Dalam al-Qur'an)”, *Al Itqân Jurnal Studi Al-Qur'an*, 1/1, (2015), 59.

sûre) insanlara bir uyarıdır.”²¹⁹ âyetlerinde geçen tekrar ifadelerin yorumlanmasında şu görüşleri aktarır:

Âyette önce, “*Kitap verilmiş olanlar iyice inansın, inananların da imanı artsın*”, sonra, “*Kitap verilmiş olanlar ve inananlar şüpheye düşmesinler*” denilmektedir. Önce kesin ve kararlı bir inanıştan söz edilmekte, ardından bu inanışın şüpheden uzak olduğu belirtilmektedir. Anlatımda bu tarz bir tekrarın tercih edilmesinin amacı, “özelligi açıklanan imanın kesinlik ve kararlılık arz ettiğine ve hiçbir şekilde şüphe içermediğine” vurgu yapmaktır.²²⁰

Örnek - 2

Kasapoğlu, Kur’an’da Allah ile insan arasındaki sevgi ilişkisini incelediği bölümde konuyla ilgili birçok âyette tekrar eden “Allah sever” ifadesinin tekrarının eğitsel işlevine dikkat çekmiştir:

Müellif, söz konusu âyetlerde geçen “Allah sever” ifadelerinin tekrarının bile tek başına tutum ve davranış değişikliği oluşturmak için yeterli olabileceğini belirtir. Yine müellif, “güzel davrananları Allah sever” (Mâide, 5/13), “iyilik yapan kimseyi Allah sever” (Bakara, 2/195), “temiz olanları Allah sever”, (Tevbe, 9/108), “yanlıştan vazgeçeni Allah sever” (Bakara, 2/222), “günah işlemeyeni Allah sever” (Âl-i İmrân, 3/76; Tevbe, 9/7), “hak yemeyeni Allah sever” (Hucurât, 49/9; Mümtehine, 60/8) gibi Kur’an ifadelerini sıklıkla tekrarlamak özellikle hem çocuklukta hem de yetişkinlikte kalıcı ve aynı zamanda dengeli bir Allah tasavvurunun edinilmesine imkân sağlar, değerlendirmesinde bulunur.²²¹

Kur’an Psikoloji Atlası’nda ilâhî metinde çeşitli şekillerde tekrar eden ifadelerin işlevlerine yeri geldikçe değinildiği dikkat çeker.

2.3.15. Aksâmu’l-Kur’ân

Bazı Kur’an âyetlerinde Yüce Allah’ın adı üzerine, peygamberlere, Kur’ân-ı Kerîm’e meleklerle, kıyâmet gününe, yaratılan bazı varlıklara yemin edilmektedir. Bu nedenle Kur’an’ın bu önemli anlatım üslubu *aksâmu’l-Kur’ân* adıyla *ulûmu’l-Kur’ân*ın dallarından

²¹⁹ Müddessir, 74/30-31.

²²⁰ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/329-330.

²²¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/126.

birisi olmuştur.²²² Kur'ân-ı Kerîm'de sarîh ve gayrı sarîh olmak üzere, 460'tan fazla kasem yer almaktadır. Yeminler 84 sûrede geçer ve bu sûrelerin 66 tanesi Mekki'dir. Mekki sûrelerde kasem içeren âyetlerin sayısı 350'nin üzerindedir. Yine 18 Medenî sûrede kasem yer almaktadır. Medenî sûrelerde kasem ihtiva eden âyetlerin sayısı ise 110'dur.²²³

Kasapoğlu, bir eserinde Kur'an'ın anlatım üslubu olarak kasemlerin psikolojik ve eğitsel işlevlerine dikkat çekmiş,²²⁴ fakat *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda yeminlerin psikolojik, eğitsel işlevlerine doğrudan işaret eden yorumlarda bulunmamıştır. *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda bu konuda sınırlı sayıdaki örneklerden birisinde kasemin “dikkat çekme” amaçlı kullanılışına rastlanır. Kişilikte *nefs-i levvâmenin* konumuna vurgu yapılan âyette kullanılan kasem üslubunun öğrenmede dikkat amaçlı olduğuna işaret edilir:

Kasapoğlu, “*Kıyâmet gününe ant içerim, daima kendini kınayan nefse ant içerim.*”²²⁵ âyetinde kıyâmet günü ile *nefs-i levvâmeye* birlikte yemin edilmesinin nedeninin, her ikisinin konumunun büyüklüğüne, aralarındaki uyuma / örtüşmeye “dikkat çekmek” olduğu görüşünü aktarmıştır.²²⁶

2.3.16. Hıtbu'l-Kur'ân

Kur'an, hitaplarla doludur. Kur'an-ı Kerîm, Yüce Allah'ın insanlara hitabı, onlara söz yöneltmesidir. Ondaki hitapların farklı kişilere ve objelere yönelik olduğu görülür. Kur'ân'daki hitap şekillerinin otuzdan fazla olduğunu söylenir. Kur'an, öncelikle insana hitap ederek gelmiştir; onun âyetleri, başta Hz. Peygambere hitap eder, sonra nüzûl döneminde yaşayan muhataplara seslenir, daha sonra ise her coğrafya, her çağ ve her inançtaki tüm insanlığa seslenir. Ey İnsanlar! Ey Âdemoğulları! Ey Nuh'un Çocukları! Ey Cin ve İnsan Topluluğu! Ey Kitap Ehli! Ey İsrail Oğulları! Ey Kâfirler! Ey Cahiller! Ey Mücrimler! Ey Sapkınlara! Ey Peygamber! Ey İman Edenler! Ey Benim Kullarım! Ey Huzura Ermiş Nefis! Ey Örtüsüne Bürünen! ve benzerleri Kur'an'ın hitap çeşitlerine örnek gösterilebilir.²²⁷

²²² Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991), 174.

²²³ Abdülbâki Turan, “Kur'ân-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (1986), 112.

²²⁴ Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, 33-35.

²²⁵ Kıyâmet, 75/1-2.

²²⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/478.

²²⁷ Ahmet Sevinç, “Kur'an'da Hitap Şekilleri ve Müddessir Suresinde Yer Alan Hitapların Tahlili”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9, (2016), 133-140; Abdülhalim Yılmaz, “et-

Yazar, sosyal etkileşim bağlamında ailenin bireyi inanç bakımından etkilemesini, yönlendirmesini konu edinirken, ilgili âyetlerden birisindeki hitap üslubunun da başlı başına psikolojik ve eğitsel mesajlar içerdiğine dikkat çekmiştir:

“Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: “Yavrum, Allah’a ortak koşma, çünkü ortak koşmak büyük bir zulümdür.”²²⁸ Kasapoğlu, âyette geçen “yâ büneyye” yani ey benim küçük oğlum hitabının, çocuğun küçüklüğünü anlatmak için değil, bir incelik, sevgi, şefkat ifadesi olarak kullanıldığını belirtir. Âyette anlatılan kıssanın karakterlerinden Lokman (a.s.)’ın, oğluna öğüt verirken şefkatli, sevecen bir kimse olarak yaklaştığını ifade eder. Lokman (a.s.)’ın, oğluna, nasihat eden bir aile bireyi edasıyla hitap ettiğini, kalbî bir duyarlılık oluşturacak üslupla ona hakikati hatırlatıp, teşvik ettiğini, onu kötülükten sakındırdığını söylemiştir.²²⁹

Müellif, iman eğitiminin verildiği bu diyalogda kalp yumuşaklığı, sevecenlik ve yakınlık hissinin elden bırakılmadığına, “yâ büneyye” hitâbıyla kurulan cümlelerde şefkat ve sevgi duygularının iletişimin genel havasını şekillendirdiğine dikkat çekmiştir.²³⁰

2.3.17. Kıraatler

Kıraat, sahâbeden günümüze kadar âlimlerin üzerinde önemle durdukları Kur’an ilimlerinden birisidir.²³¹ Kıraat, Kur’ân lâfızlarını edâ keyfiyetini / tilâvet tarzını ve söz konusu lafızlardaki çeşitliliği -*tahrîk, teskîn, fasl, vasl, ibdâl, hazf* ve benzeri- onları nakleden râvîlere nispet ederek aktaran ilimdir.²³²

Kıraatlar, Kur’an’ın anlaşılmasında, tefsirinde müfessirlere katkı sağlayan unsurlardandır. Kur’an’ın okunuşunda farklılık ve zenginlik oluşturan kıraatlar, engin ve iç içe manalar ihtiva eden Kur’ân’ın anlam çerçevesini daha da genişletmiş, çoğaltmıştır. Tefsir disiplininde, Kur’an yorumuna zenginlik katan kıraat farklarından yararlanılmıştır.²³³

Tefsîru’l-Müeyesser Adlı Eserin ‘Ulûmu’l-Kur’ân Açısından İncelenmesi”, *Mutalaa*, 2/1, (Haziran 2022), 19.

²²⁸ Lokman, 31/13.

²²⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/126.

²³⁰ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/127.

²³¹ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Ebhâs fî Ulûmi’l-Kur’ân: el-Kirââtü’l-Kur’âniyye – el-Mushafu ve Resmuhû – İ’câzu’l-Kur’ân ve Vucûhuhû*, (Ammân: Dâru Ammâr, 2006), 7.

²³² Mehmet Ünal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2003), 12-13.

²³³ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat,

Tevcîhu'l-kırâât, kıraat vecihlerini beyan etmeyi ve çeşitli kıraat farklarını bilmeyi amaç edinir. Kıraatın değişmesiyle anlam değişebildiği için, *tevcîhu'l-kırâât*ın Kur'an tefsirine etkisi söz konusudur.²³⁴ *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda kıraatların sağladığı anlam zenginliğinden psikolojik yorum bağlamında istifade örneğine rastlanmıştır.

Yazar psikolojik yorumların tespitinde kırâât farklarından yararlanmıştır. Onun bu tercihi Tevbe sûresi, 128. âyetteki “min enfusikum” ve “min enfesikum” kırââtlarının oluşturduğu anlam zenginliği üzerinden örnek verilecektir.²³⁵

Yazar, et-Tabresî, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, el-Hâzin, *Lübâbu't-Te'vîl fî Maânî't-Tenzîl*, el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Ebussuûd *Îrşâdu'l-akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Said Havva, *el-Esâs fî't-Tefsîr*, İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Toptaş, *Şîfa Tefsiri*, er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, İzzuddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm ed-Dîmeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Konyalı Mehmed Vehbi, *Hulâsât-ül-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, tefsir kaynaklarına dayanarak her iki kıraat farkından çıkan psikolojik yorum zenginliğini yansıtmaya çalışır. Müellifin kıraat farklılıklarına dayalı psikolojik yorum zenginliği örneği şu şekildedir:

Kur'an, Hz. Peygamberin kişiliğinin önemli hatlarından birini tasvir ettiği, “*Ant olsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli ve merhametlidir.*”²³⁶ âyetinde, “min enfüsikum” kırâatıyla onun sempatiklik / duygudaşlık karakterini ön plana çıkarır.

Müfessirlerin değerlendirmelerine göre Yüce Allah, Hz. Peygamberi insanlara şöyle tanıtmaktadır: Size, sizin gibi insan olan, Hz. İbrahim'in soyundan, Arap asıllı, Kureyş kabilesinden, kendi içinizden, sizin benzeriniz olan bir peygamber gelmiştir. Sizin sıkıntıya uğramanız, kötü davranışlarda bulunarak sapıklığa düşmeniz, ilâhî öğretilerden yoksun ve uzak kalmanız, Allah'tan yüz çevirmeniz onun üzerine pek

2013), 235; Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 161.

²³⁴ Müsâid İbn Süleymân et-Tayyâr, *Fusûl fî Usûli't-Tefsîr*, (ed-Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1420), 126.

²³⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/206-209.

²³⁶ Tevbe, 9/128.

güç/ağır gelir. Maruz kaldığınız sıkıntılar, eziyetler ona zor gelir. Sizin düşebileceğiniz kötü durumunuzdan, felâkete uğramanızdan dolayı büyük üzüntü duyar, halinize acır. Sizi hem dünya hem de ahiretle ilgili her türlü zorluktan esirger. Günahınızdan, inkâra sapmanızdan, sonunuzun kötü olmasından ve bu yüzden ilâhî azaba maruz kalmanızdan dolayı sizin halinize sizden daha fazla üzülmür. Sizin başınıza gelen en ufak bir sıkıntı onun için büyük bir şeydir. Sizi zorlayan, hoşunuza gitmeyen durumlar aynı şekilde onu da etkiler. Nitekim nüzûl sürecinde müminler, Hz. Peygamberle birlikte savaş gibi pek çok acı ve sıkıntıya maruz kalmışlardır. Bu gibi durumlar da Hz. Peygamber'in mü'minler için acı ve sıkıntı duymasına yol açmıştır.

Hz. Peygamber, mü'minlerin acılarını paylaşırken adeta onlarla özdeşleşmiştir. O, kendisini acı çeken kimselerin yerine koyarak, adeta onlarla tek vücut olmuştur. Yüce Allah, Hz. Peygamber'le Müslümanlar arasındaki sempatiye dayalı bağı tasvir ederken, “*min enfüsiküm*” ifadesini kullanmıştır. Hz. Peygamberi onlardan bir parça, onların bir benzeri olarak tanıtmıştır. Onunla mü'minler arasında yaşanan duygudaşlığı, sevgi ve acı paylaşımını, aralarındaki yakınlık ve özdeşleşmeye bağlamıştır.

Âyette (9/128) geçen “enfüsiküm” ifadesi “enfesiküm” kırââtıyla okunduğu zaman “Andolsun size en şerefliiniz (saygınınız) elçi gelmiştir.” anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu anlam Hz. Peygamberin kişiliğinin bütününe olumlu yönde niteler. “Enfüsiküm” kırââtı ise kişiliğin önemli bileşenlerinden sempati / duygudaşlık özelliğini öne çıkarır.

Kur'an Psikoloji Atlası'ndan Tevbe sûresi, 128. âyetteki “min enfusikum” ve “min enfesikum” kırââtlarını psikolojik anlam zenginliğine örnek gösterdik. Fakat eserde bu tarz başka örneklerle rastlanmamıştır.

2.3.18. Vakf ve İbtidâ

“Vakf”, mananın tamam olduğu yerde okumayı kesip nefes almaktır. “İbtidâ” ise mana bütünlüğüne uygun olan yerlerden tekrar okumaya devam etmeyi ifade eder. *Vakf ve ibtidâ* ilmi, Kur'an'ın manasının doğru bir şekilde anlaşılmasıyla doğrudan ilgisi olması bakımından Kur'an'ın tefsiri noktasında önem arz eder. Zira âyet içerisinde durulan yere göre kelimelerin ve bağlaçların ilişkili bulunduğu kelimeler değişebilmekte ve bu durum anlama doğrudan etki edebilmektedir.²³⁷

²³⁷ Recep Koyuncu, “Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü”, *Marife Dini Araştırmalar*

Kasapoğlu, *vakf* ve *ibtidân*ın yorumuna etkisini gösteren bir uygulamayı Âl-i İmrân sûresi yedinci âyetin yorumunda ortaya koymuştur. Yazar bu meseleyi açıklarken önce âyette geçen “*vemâ ya’lemu te’vîlehû illâllâhu verrâsihûne fi’l-ilmî*”²³⁸ ifadesindeki “te’vîl” kelimesinin geldiği manaları verir. Bu manalardan birisi, bir şeyin hakikatini bilmektir. Eğer âyette geçen *te’vîl* kelimesi bu manada alınırsa âyyetteki “Allah” lâfzı üzerinde durmak yani vakfetmek gerektiğini belirtir. Bir başka manada *te’vîl* kelimesi, yorum ve açıklama anlamına gelir. Âyette geçen *te’vîl* kelimesinden bu anlam kastedilirse, “ve’r-râsihûne fi’l-ilmî” ifadesinde durmak gerekir. Bu duruma göre, âyetten “bilginler, müteşâbihlerin hakikatini bütün mahiyetiyle kavrayamazlarsa da kendilerine yöneltilen sözün içeriğine ilişkin tutarlı bir şeyler söyleyebilirler” anlamı çıkar.²³⁹

Kasapoğlu, bu verilerden hareketle şöyle bir çıkarında bulunur: Allah lâfzında durmadan da her iki anlamı *te’vîl* kelimesi hakkında kullanabiliriz. Bir başka deyişle müteşâbihlerin *te’vîli*ni hem Allah hem de âlimler bilebilirler. “Allah’ın bilmesi”, bütün hakikatine, mahiyetine ve içyüzüne vakıf olarak bilmesidir; “âlimlerin bilmesi” ise, dünya koşullarında kendilerine bu bilgidен ne kadar pay verilmişse o oranda bilmeleri ve bildiklerini açıklayıp yorumlamalarıdır.²⁴⁰

Kasapoğlu “Allah” lâfzında durmanın götürebileceği bir sonuçtan da söz eder: “Müteşâbihlerin *te’vîli*’ni Allah’tan başka kimse bilmez. İlimde ileri gidenler; “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler.” (3/7) ifadesi insanların, hatta din bilginlerinin bile, müteşâbih âyetlere karşı, salt inanmanın ötesinde hiçbir tepki, ilgi göstermedikleri anlamına gelir. Söz konusu ilâhî bilgidен, bilgi olarak insana hiçbir pay / nasip verilmediği anlamı çıkar. Kasapoğlu, bu durumu şöyle bir benzetmeyle açıklar: “Bu aynen Allah’tan gelen bir mektuba, “Allah’ım bana gönderdiğin mesajların hakikatini sadece sen bilirsin, bana düşen bu mesajlara iman etmek ve onları bilmeyi sana *tefvîz* (havale) etmektir.” şeklinde cevap vermek gibidir. “Allah” lâfzında durarak, *müteşâbihlerin* bilgisini bütünüyle ve yalnızca Allah’a havale ettiğimizde, insana da onlara inanmaktan başka iş kalmadığında, insan neye inandığının bile farkında olamayacaktır.”²⁴¹

Dergisi, 15/1, (2015), 164.

²³⁸ Âl-i İmrân, 3/7.

²³⁹ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

²⁴⁰ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

²⁴¹ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

Müellif, âyetteki durak yeri “ve’r-râsihûne fi’l-ilm”de bulunduğunda, “te’vîl” kelimesinin de Yüce Allah için “müteşâbihlerin hakikatini bilmek”; kullar için ise “dünya koşulları içinde, Allah’ın dilediği oranda bu ilâhî bilgiden pay sahibi olmak” anlamına geldiği zaman âyetin daha iyi anlaşılacağını söyler.²⁴²

2.3.19. Vucûh-Nezâir

Bir kelimenin Kur’an’ın farklı farklı yerlerinde başka başka anlamlar ifade etmesi durumuna *vucûh* denir. “Vucûh”, *lafz-ı müşterek*dir. Farklı lafızların aynı, yakın ve benzer anlama gelecek şekilde kullanılmasına ise *nezâir* nitelemesi yapılır.²⁴³ Burada vucûh ile “çok anlamlılık”, nezâir ile “eş anlamlılık” durumu söz konusudur. Kasapoğlu’nun *Kur’an Psikoloji Atlası* eseri, “çok anlamlılık” ve “eş anlamlılık” açısından değerlendirilecek, eserden bu konuda örnekler verilecektir.

Nezâir Örnekleri

Kur’an Psikoloji Atlası eserinde *nezâir* alanına giren kelimelerin kullanımı, aynı psikolojik konuyu ifade eden Kur’ân ifadelerinin birlikte incelenmesi şeklinde tezâhür etmiştir. Eserde bu uygulamayı birçok Kur’an psikolojisi konusunun işlenişinde gözlemlemek mümkündür. Örneğin rüya konusu işlenirken *rû’yâ* ve yakın anlamlısı *hulm*, *menâm*, *ahâdîs*, *büşrâ* kelimeleri birlikte işlenmiştir.²⁴⁴

Eserde “uyku konusu işlenirken *nevm*, *nuâs* gibi *nezâir* bağlamında değerlendirilebilecek kelimeler bir arada değerlendirilmiştir.²⁴⁵ Müellifin öfke, kin, nefret konularının işlendiği bölümde benzer olumsuz duyguları ifade eden *buğz*, *gayz*, *nefret*, *işmeezze*, *dağn*, *hısâm* / *husûmet*, *nekam* / *intikâm* gibi ifadeleri bir arada incelemesi *nezâir* / (eş anlamlılık, yakın anlamlılık) bağlamında değerlendirilebilir.²⁴⁶

Vucûh Örnekleri

Yazar, *vucûh* yani çok anlamlılığa bağlı olarak bazen Kur’an’da geçen aynı lafzı farklı psikolojik bağlamlarda incelemiştir. Meselâ, *sekîne*, *seken* lafzının geçtiği âyetleri

²⁴² Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

²⁴³ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, 345; Muhammed Hâmid Hasen Atıyye, “el-Vucûh ve’n-Nezâir fi’t-Terâkîbi’l-Kur’âniyye Bene’t-Ta’sîl ve’t-Tatbîk”, *Mecelletü’l-Ferâid fi’l-Buhûsi’l-İslâmiyye ve’l-Arabiyye*, 30, (2021), 14.

²⁴⁴ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/246-250.

²⁴⁵ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/217-233.

²⁴⁶ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/147-163.

-Tevbe, 9/26, 40, 103; Fetih, 48/4, 18, 26- din psikolojik bir olgu olarak çalıştığı bölümde Allah ile insan arasında yaşanan dinî tecrübe bağlamında işlemiştir.²⁴⁷ Yine aynı kökten gelen *sükûn* lafzını Kur'an'da eşler arasındaki cinsel, duygusal yakınlaşma (Rûm, 30/21) bağlamında incelemiştir.²⁴⁸ Burada *sekîne* ifadesi lafz-ı müşterek yani çok anlamlı Kur'an kelimelerinin kullanımına örnek gösterilebilir.

Yazar konuları işlerken, ele aldığı konuyla ilgili odak / anahtar kelimeleri genellikle semantik tahlile tâbi tutmuştur. Bu kelimelerin hem Arapçadaki vucûhunu hem de Kur'an'daki farklı yerlerindeki vucûhunu gösterme çabası içerisinde olmuştur. Meselâ, cimrilik bağlamında ele aldığı “katera” kökünün Arapçada bağlam açısından kazandığı farklı anlamları zikreder. Ardından “katera” kelimesinin Kur'an'da çeşitli yerlerde geldiği farklı anlamlara işaret eder:

Müellif, önce kelimenin Arapçada kullanıldığı anlamları zikreder. Buna göre, “katera” fiil kökü, birisi için bir şeyi daralttı, azalttı; bir şeyi diğer bir şeye ekledi, kattı anlamına gelir. “el-Katru” daraltma, kıt kanaat geçinecek kadar nafaka verme, geçim darlığı manasındadır. “el-Kıtru” kalıbı, küçük hisse demektir. Zayıf kimse hakkında ağırlık bakımından hafif olması sebebiyle “raculun kâtirun” denir. Geçim sıkıntısı çekmek “kutre” kelimesiyle anlatılır. “el-Kıtru” küçük pay anlamındadır. “el-Katerah”, ordunun bir yerden geçerken arkasından bıraktığı toz bulutu demektir. Başkalarına karşı büyüklenen kimseye “el-katiru” denir. “el-Katûr” ise cimri anlamındadır. “Katera” kelimesiyle insanın yüzü kastedildiği zaman, sıkıntı veya ölüm halinin insanın yüzünde sebep olduğu karanlık ve çöküntü durumu dile getirilir.²⁴⁹

Yazar daha sonra söz konusu kelimenin Kur'an'da geçtiği farklı yerlerdeki anlamlarına işaret eder.²⁵⁰ “Katûr” kelimesiyle Kur'an'da insanın cimriliğine işaret edilir. Bu kelimeyle insanın cimriliği bir çeşit alışkanlık haline getirmesi durumu dile getirilir. (İsra, 17/100) Yine Kur'an'da fakir durumdaki kimseden “muktur” diye söz edilir. (Bakara, 2/236) Kur'an'da, dini inkâr etmesinden ve kendisine ölümün gelip çatmasından dolayı bir kimsenin yüzünü toz kaplaması yani yüzünün aldığı şekil “katerah” lafzıyla anlatılır. (Abese, 80/40-41). Görüldüğü gibi, aynı kelimenin âyetlerdeki bağlamı değiştikçe anlamı da değişmektedir.

²⁴⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/51-60.

²⁴⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/396-398.

²⁴⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/271.

²⁵⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/271.

2.3.20. Garîbu'l-Kur'ân

Garîbü'l-Kur'ân ilmi, Kur'an kelimelerinin anlamlarını, inceliklerini bilmeye odaklanmıştır. Kur'an'da gerek yabancı dilden geçen gerekse Arapça kökenli olan ve manası ilk bakışta tam olarak anlaşılamayabilen kelimelerin izahlarına ihtiyaç duyulabilmektedir. Yine *müterâdif* ve *müşterek* kelimelerin anlamlarının bilinmesi tefsir için önemlidir. Nitekim bu amaçla, *garîbü'l-Kur'ân*, *müfredâtü'l-Kur'ân*, *lügatü'l-Kur'ân* tarzında literatür teşekkül etmiştir. Kur'an kelimelerinin anlamlarını tespit edebilmek için bu tür eserlerden faydalanılır.²⁵¹

Garîbü'l-Kur'ân, Kur'an'ın manası kapalı lafızlarının tefsiriyle ilgilenen ve bunların anlamlarını Arapça lügat kaynaklarından hareketle açıklayan bir ilimdir.²⁵² *Garîbü'l-Kur'ân*, konusunun tefsir ilminde önemli bir yeri vardır. Müfessirin bilmesi gereken bilgi alanlarından biri olarak gösterilir. Kur'an lafızlarının manalarını isabetli şekilde anlayabilmek için alanla ilgili kaynaklara başvurmak esastır.²⁵³

Kur'an kelimelerinin anlamları üzerine yapılan çalışmalar, analizler *Kur'an Psikoloji Atlası* kitabında belirgin bir şekilde dikkat çeker. Yazar, âyetin yüklendiği psikolojik anlamı dilsel dayanaklara istinat ederek verebilmek için lügat kaynaklarını etkili bir şekilde kullanır. Müellifin Kur'an kelimelerinin anlamlarını isabetli şekilde aktarabilmek için eserde başvurduğu sözlükler arasında aşağıdaki literatür öne çıkar:

Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009), *es-Sihâh*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1999.

Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991.

Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.

Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed el-Ezherî (ö. 370/980), *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luga*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001.

²⁵¹ Osman Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987), 180-181; İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 161.

²⁵² Fehd İbn Abdîrrahmân İbn Süleymân er-Rûmî, *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicuhû*, (er-Riyâd: Mektebetü't-Tevbe, 1419), 120.

²⁵³ Celâlü'd-Dîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 239-240.

Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994.

Ebû Bekr Muhanned İbn el-Hasen İbn Düreyd el-Ezdî (ö. 321/933), *Cemheretü'l-Lüga*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 2005.

Muhammed Ali İbn Ali İbn Muhammed et-Tahânevî (ö. 1158/1745), *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Ali İbn Muhammed İbn Ali el-Cürcânî (ö. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2002.

Yukarıda sayılan Arapça sözlükler, müellifin *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda kelime bilgisi açısından müracaat ettiği kaynaklardır. Müellifin sıklıkla başvurduğu klasik "Kur'an sözlükleri" arasında ise üç eser dikkat çeker:

Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.

Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-ilmî, Beyrut, tsz.

Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993.

2.3.21. İ'râbu'l-Kur'ân

Burada *i'râbu'l-Kur'ân*, başlığı *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda *i'râbu'l-Kur'ân*la ilgili izah ve örnekleri değerlendirmek için kullanılmamıştır. Bu başlığa yer verilmesinin amacı, eserde *i'râbu'l-Kur'ân* yönünde değerlendirmelerin bulunmadığı tespitini ortaya koymaktır. Zira eser taramış, *i'râbu'l-Kur'ân* uygulamasına rastlanmıştır.

İ'râbu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın tamamını ya da bazı kısımlarını nahiv kuralları uyarınca inceleyen disiplinin adıdır. Bu ilim âyetlerdeki i'râb vecihlerini, farklılıklarını gerekçeleriyle birlikte açıklar.²⁵⁴

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda *i'râbu'l-Kur'ân* uygulamalarına rastlanmaz. Yazar,

²⁵⁴ Emrullah Ülgen, *İrâbü'l-Kur'ân'ın Tefsirdeki Yeri ve Önemi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 58.

âyetlerden nahîv kaideleri uyarınca anlamların nasıl elde edildiğine dair bilgi ve açıklamalara yer vermez. Müellif, *i'râb*dan hareketle anlam vurgusu yapmak yerine doğrudan âyetlerin anlamlarına ilişkin yorumları tefsir kaynaklarından nakleder. Bir anlamda, tefsirlerden alıntılacağı anlamların ardındaki *i'râb* izahlarını *hazfeder*. Bu konudaki sorumluluğu alıntı yaptığı tefsir kaynaklarına bırakır. Kasapoğlu, yorumladığı âyetin anlamının *i'râb* yönünden nasıl elde edildiğiyle meşgul olmadan ve okuyucuyu da bu konuda meşgul etmeden doğrudan metindeki psikolojik anlamı, mesajı aktarma düşüncesi, niyeti içerisinde olmuştur. Yazarın bu tutumu, Muhammed Abduh (1849-1905)'un tefsir yazımında *i'râb* nüktelerini esere yansıtmama²⁵⁵ yönündeki tercihine benzemektedir.

Bununla birlikte Kasapoğlu'nun eserlerinde tek tük rastlanan *i'râb* izahlarından birkaçı burada zikredilecektir:

Kur'an Psikoloji Atlası 'ndan "nahiv" ilminin psikolojik yorumlamadaki rolüne misâl verilebilir. Psikolojik bir meselenin izahında "cer" harflerinin kullanımına bağlı olarak âyetin anlamının ortaya konulması şu şekilde örneklendirilebilir:

Yüce Allah Kur'an'da, insan yaşamında cinsel davranışın başlıca hedeflerinden birisinin eşler arasındaki ilginin, sevgi ve merhamet bağlarının ortaya çıkması olduğuna dikkat çekmiştir. Zira cinsel doyum kendi başına her şey demek değildir. Konuyla ilgili âyetle Yüce Allah eşler arasında sevgi ve şefkat duygularını ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bu durum, cinsel ilişkinin tamamen cinsel doyuma, cinsel hazzı indirgenemeyeceğine delâlet eder: "*O'nun âyetlerinden biri de, size, kendi nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhamet koymasıdır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır.*"²⁵⁶ Yüce Allah, birbirleriyle tatmin bulup huzura ermeleri, birbirlerine güven ve sevgi duyguları ile bağlanmaları, birbirine şefkat besleme duygu ve düşünceleri içerisinde bir bütünlük oluşturup hayatlarını sürdürebilmeleri için insanları karşı cinsten eşler edinebilecek şekilde yaratmıştır. İnsanın eşi, fizyolojik ve psikolojik doyumu, hazzı ortaya çıkartır. Bu anlam âyetten şu şekilde istinbât edilir: Arapçada "sekene ilâ"

²⁵⁵ Muhammed Abduh'a göre de Kur'an'ın sırf *i'râb* çözümleri üzerinde durularak tefsirinin yapılması, nahiv farklılıkları üzerinde gereğinden fazla durulması, uygun bir tefsir tarzı olarak görülmez. (Mehmet Bağış, "Tefsir Yazılarından Örneklerle Mehmet Akif Ersoy'un Dünya Görüşü", *İslâmî Araştırmalar*, 32/1, (2021), 220).

²⁵⁶ Rûm, 30/21.

kalben sükûnete ermeyi, “sekene indehû” ise maddî anlamda sakinleşmeyi dile getirir. Çünkü “inde” kelimesi bir mekân zarfı olup maddî varlıklar için kullanılır. “Îlâ” harf-i ceri, bir şeyin nihayeti, neticesi konusunda kullanılır. Bu âyet ise kalbe ait bir durumu dile getirir. Âyette “li teskunû indehâ” değil, “li teskunû ileyhâ” denilmiştir. Eğer “li teskunû indehâ” denilmiş olsaydı, eşlerin tenlerinde huzur bulurdunuz anlamı çıkardı. Oysa huzurun kaynağı eşin sadece teni ve bedeni değil, aynı zamanda ruhudur. Âyetteki bu anlam “cer” harfinin kullanımından çıkartılabilmektedir.²⁵⁷

Müellifin *i'râbu'l-Kur'ân* uygulamasına, *Kur'an Psikoloji Atlası* dışındaki eserlerinden de örnek verilebilir. Müellif *psikolojik tefsîrin* dayanakları, delilleri arasında Rûm sûresi 8. âyeti zikreder. Bu âyetin yorumlanmasında *i'râb* uygulamasına şu şekilde atıfta bulunur:

“Bazı müfessirler Rûm sûresi 8. âyette geçen “fî enfusihim” ifadesinin, Zâriyât sûresi 21. âyette geçen “ve fî enfusiküm” ifadesiyle aynı anlama geldiğini görüşünü savunmuşlardır. Âyette geçen “fî enfusihim” ifadesinin “yetefekkerû” fiilinin *mef'ûlû* olması caizidir. Buna göre Yüce Allah bu âyette insanlardan kendi nefisleri hakkında derinlemesine düşünmelerini istemiştir. Nefislerinin özellikleri, durum ve oluşları hakkında tefekkür etmelerini tavsiye etmiştir. Onları kendi varlıkları ve varlıklarındaki yaratılış mükemmelliği üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir.”²⁵⁸

Sarf ve İştikâk Bilgisinin Kullanımı:

Kur'an tefsirinde nahiv bilgisi kadar, Arapça *sarf* bilgisinin de önemli bir yeri vardır. *Sarf* ve *istikâk* ilmi de Kur'an'ı tefsir etmede gerekli olan disiplinlerdendir. Müfret lafızların girdiği kalıplar, çatıları, bunların siygalarının taşıdıkları anlamlar *sarf* bilgisi alanına dâhildir. *İştikâk* ilmi, müfret lafızların kullanıldıkları manayı ifade ederken hangi köke dayandığını, nereden hareketle söz konusu kökten bu anlamı yüklendiğini, başlangıçta hangi anlamı taşıdığını tespit etmeyi sağlayan disiplindir.²⁵⁹ Bu nedenle *sarf* ve *istikâk* ilmi müfessirin bilmesi gerek bilgilerden biri kabul edilir.²⁶⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda zaman zaman Kur'an kelimelerin *sarf* özelliklerinden hareketle psikolojik anlamların beyânını göstermeye çalışmıştır.

²⁵⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/298-299; IX/396-397.

²⁵⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 100.

²⁵⁹ Veli Kayhan, *Kur'an'ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler*, (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 67-69; Mehmet Sürmeli, *Hiz. Peygamber'in Kur'an Anlayışı*, (Ankara: MG V Yayınları, 2017), 73.

²⁶⁰ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *İlmü't-Tefsîr*, (el-Kâhire: Dâru'l-Maârif, ts.) 53.

Sarf ve İştikâk Örneği - 1

Yazar, insan tabiatında duygusal unsurun irade olgusuyla birlikte hareket ettiğini gösterebilmek için “habebe” kelimesinin kökünde sevgi duygusu anlamının bulunduğunu açıkladıktan sonra, bu kökün türevi olan “istehabbe” kalıbının “alâ” haf-i ceri ile kullanımının irade etme anlamı içerdiği üzerinde durmuştur.²⁶¹ “Ey inananlar, eğer imana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin. Sizden kim onları velî tanır / dost tutarsa işte zâlimler onlardır.”²⁶² Yazar, âyette geçen istehabbe kalıbını irade-duygu ilişkisi bağlamında şöyle açıklamıştır:

Yüce Allah, bu âyette (9/23), inkârın imana tercih edilmesini “istehabbe” kelimesiyle açıklamıştır. “İstehabbe” fiili kök itibarıyla sevgi anlamını da içerir. Ayrıca bu fiilin kökünde bir şeyi amaç edinme, irade etme manası da bulunur. Aslında “istehabbe” kalıbı doğrudan tercih etmek, seçmek manasına gelir. Bu fiilde irade ve sevgi duygusunun iç içe bulunduğu söylenebilir. Yüce Allah âyette “istehabbe” fiilini, inkârı tercih edenlerin yapmış oldukları bu seçimi anlatırken kullanmıştır. Bu durum, inanç alanında ortaya konulan irade eylemlerinde sevgi gibi duygusal faktörlerin de bulunduğu anlamına gelir.²⁶³

Sarf ve İştikâk Örneği - 2

Kasapoğlu, “Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: “Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah’ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah’ın adını anın, Allah’tan korkun. Çünkü Allah, hesabı çabuk görendir.”²⁶⁴ âyetini hayvanların koşullandırılması açısından incelemiştir. Koşullandırma eğitimi belli bir süreç ve devamlılık gerektirir. Müellif, koşullandırmanın gereği olan bu süreklilik durumunu, âyette geçen ve muzâri fiil kalıbında olan “tuallimûnehunne” kelimesinin *sarf* olarak kullanımından hareketle izah eder:

²⁶¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/69-71.

²⁶² Tevbe, 9/23.

²⁶³ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/90.

²⁶⁴ Mâide, 5/4.

“Âyette, “vemâ allemtum” (öğrettiğiniz) ifadesi kullanıldıktan sonra, ikinci kez “tuallîmûnehunne” şeklinde muzârî (gelecek zaman ifade eden fiil kalıbı) ile tekrar yapılması eğitim faaliyetinde tekrar etkinliğine işaret eder.”²⁶⁵

Sarf ve İştikâk Örneği - 3

Yazar, “*Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Siz de hep O’na döndürüleceksiniz. O’ndan başka tanrılar edinir miyim hiç. Eğer O çok esirgeyen, bana zarar vermeyi dilese, onların şefaati bana bir fayda sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar. O takdirde ben, apaçık bir sapıklık içinde olurum. Ben sizin Rabb’inize inandım, gelin beni dinleyin.*”²⁶⁶ âyetlerini iletişim psikolojisi bahsinde, iletişimde ben-dili uygulaması olarak değerlendirmiştir. Yazar bu âyetlerin “ben-dili” mesajları içerdiği konusundaki düşüncesini sarf yönünden temellendirmiştir:

Kıssada, halkını uyarmak üzere gelen şahıs, hakikatte halkının inanç ve davranışlarını kabul etmediğini açıklamak istemesine rağmen, ben-dilini kullanarak yani kendisinden bahsederek meseleyi onlara anlatmayı amaçlamıştır. Uyarıcı kişi sözlerinin odağına halkını değil, bizzat kendisini koymuştur. Bir başka deyişle, sen merkezli değil, ben merkezli mesajlar vermiştir. Kasapoğlu, durumun âyetlerde kullanılan *mütekellim* “isim” ve “fiil” kalıplarından anlaşılabilirdiğini belirtmiştir.²⁶⁷ Bu kanaate âyetlerde kullanılan “sarf” tercihlerinden yola çıkarak varmıştır.

Yukarıda “garîbu’l-Kur’an” bahsinde işaret edildiği gibi, müellif ele aldığı konu ve kavramlara dair semantik tahlil uygulamaları da gerçekleştirmiştir. Konuları işlerken “kavramsal çerçeve” gibi başlıklar altında etimolojik değerlendirmelerde bulunmuştur. Etimolojik inceleme bünyesinde Kur’an kelimelerinin *istikâk*ları üzerinde de durmuştur. Meselâ, inanma iradesi konusunu işlediği bölümde “kavramsal çerçeve” başlığı altında “râde”, “şâe”, habbe” kelimelerini inceler. Bu incelemede lügat anlamlarıyla birlikte, söz konusu kelimelerin *istikâk*larından kaynaklanan anlam değişikliklerine de işaret eder.²⁶⁸

²⁶⁵ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/91.

²⁶⁶ Yâsîn, 36/22-25.

²⁶⁷ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/129.

²⁶⁸ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/67-71.

2.3.22. Tencîmu'l-Kur'ân

Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e risâlet müddeti boyunca, yirmi üç yıllık zaman dilimi içinde, *müneccemen* yani çeşitli aralıklarla -âyet yahut âyet grubu veya sûre şeklinde- parça parça nâzil olması sürecine “tencîmü'l-Kur'ân” denilmektedir. “Tencîmü'l-Kur'ân” meselesinin pedagojik ve eğitim yönü öne çıkarılmış ve konu daha ziyade “Kur'ân'ın parça parça nüzûlünün hikmetleri” başlığı altında incelenmiştir.²⁶⁹ Kasapoğlu da Kur'an'a psikolojik yönelişin bir gereği olarak *tencîmü'l-Kur'ân* meselesine eğitim açısından yaklaşmıştır. Kur'an'ın “tenzîl”ini ifade eden âyetleri konu edildiği bölümde meseleyi, eğitimin programlanması, eğitimde tedricilik olarak değerlendirmiştir.²⁷⁰

Müellif, “Kur'an'da “Tenzîl” Kavramına Eğitim Açısından Bir Yaklaşım”, başlığı altında “tenzîl” kelimesinin geçtiği âyetleri, insanın eğitiminde, bilhassa dinî değerlerin kazandırılmasında tedricilik / aşamalılık ilkesi, öğrenme yaşantılarını düzenlemede sıralama esası, öğrenmenin yerleşmesinde süre olgusu, öğretimin planlanmasında hayatilik ilkesi açılarından ele almıştır.

Kasapoğlu, zekât psikolojisi bağlamında insanlara zekât verme alışkanlığı kazandırma eğitimindeki tedricilik ilkesini *tencîmu'l-Kur'ân* ilmi bağlamında temellendirmiştir. Zekâtla ilgili âyetlerin iniş süreçlerinin aşamalı oluşunu, zekât eğitiminde kolaydan zora, basitten ağıra doğru tedrici eğitim uygulaması olarak açıklamıştır. Yazar, eğitimde tedricilik ilkesi hakkında bilgi verdikten sonra zekât alışkanlığı kazandırma eğitiminin de tedrici yolla alabileceğini şöyle izah etmiştir:

Bireylere ve topluma zekât alışkanlığının kazandırılması sürecinde öğrenmede tedricilik ilkesinden yararlanılabilir. *İnfâka* / zekâta ilişkin âyetlerin iniş süreci bu açıdan değerlendirmeye tâbi tutulabilir. Vahyin nüzûlü sürecinde zekât yükümlülüğü, başlangıçta, verenlerin nefsinin arındırılmasını, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olma amacını taşıyan, tavsiye mahiyetinde dinî bir davranıştı. Hicretten önce / ilk dönemde Hz. Muhammed'in Mekke'de bulunduğu yıllarda zekât, fakirlere gönüllü olarak verilen

²⁶⁹ Muhammed Sâlim Muhaysın, *Târîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Cidde: Dâru'l-İsfahânî, 1402), 12; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 296; Faruk Tuncer, “Tencîmü'l-Kur'ân Bir İlim midir?”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2022), 319.

²⁷⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/15-49.

bir yardım hükmündeydi. Mekke’de başlatılan bu uygulama, Medine’de zorunlu bir dinî yükümlülük haline getirildi.²⁷¹

2.3.23. Mekkî-Medenî İlmi

Mekkî-Medenî Allah’ın kitâbını doğru anlayabilmek için müfessirin bilmesi gereken önemli Kur’an ilimlerindendir.²⁷² Âlimler Kur’an’ı *Mekkî* ve *Medenî* olarak iki ana devre şeklinde değerlendirmişlerdir. *Mekkî*, mekân olarak Mekke’nin dışında nâzil olsa bile hicretten önce Hz. Peygambere inen, *Medenî* ise Medîne’nin dışında indirilse bile hicretten sona inen âyetlerdir. *Mekkî-Medenî* ayrımında zaman kriterine itibar edilir.²⁷³

Kasapoğlu’nun *Mekkî-Medenî* ilmine psikolojik, psiko-eğitsel yaklaşımına “Kur’an Psikolojisi Konuları Dinpsikolojik Deneyimler / Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyutlar” isimli eserinden hareketle açıklık getirilecektir.

Müellif, *Mekkî-Medenî* ilmine *psikolojik tefsîr* bağlamında iki açıdan yaklaşmıştır. Bunlardan birisi, *Mekkî-Medenî* süreçlerde tedricilik ve eğitimin planlanması, diğeri ise *Mekkî-Medenî* sûrelerin taşımış oldukları üslup ve içeriğin psikolojik açıdan tahlilidir. Müellif, burada *Mekkî-Medenî* ilminin, Kur’an’ın nüzûlünün tedricilik özelliğiyle yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. *Mekkî* ve *Medenî* süreçlerde vahyin anlatım üslubunun düşünsel ve duygusal açılardan birbirinden farklı olduğunu izah etmiştir.²⁷⁴

3.24. Fezâilü’l-Kur’ân ve Havâssu’l-Kur’ân

Fezâilu’l-Kur’ân, Kur’an’ın tamamının ya da bazı sûre ve âyetlerinin faziletini, onu okumanın, öğrenmenin, ezberlemenin ve yaşamının değerini, erdemini ifade eder.²⁷⁵

²⁷¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/169.

²⁷² Muhammed Muhammed Ebû Şehbe, *el-Medhal li Dirâseti’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (er-Riyâd: Dâru’l-Vefâ’, 1987), 219.

²⁷³ Abdurrezzâk Hüseyin Ahmed, *el-Mekkî ve’l-Medenî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (el-Kâhire: Dâru İbni Affân, 1999), 1/43; Muhammed İbn Abdîrahmân eş-Şeyh, *el-Mekkî ve’l-Medenî fi’l-Kur’ân*, (er-Riyâd, Fehresetü Mektebeti’l-Melik Fehdi’l-Vataniyye, 1997), 13-14; Muhammed İbn Sâlih el-Useymin, *Usûl fi’t-Tefsîr*, (ed-Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1423), 17-18.

²⁷⁴ Kasapoğlu, *Kur’an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut*, 90-96.

²⁷⁵ Mesut Çakır, *Fezâilü’l-Kur’ân Hadisleri Çerçevesinde Kur’an’ın Ezberlenmesi ile İlgili Rivâyetlerin Tahrîc ve Değerlendirmesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 2.

Havâssu'l-Kur'an, ilâhî sözün bazı kelime, âyet veya sûrelerinin belli bir düzene göre okunması, yazılması halinde niyet ve maksada uygun neticeler doğurabilecek tesir ve özelliklerinden bahseden *ulûmu'l-Kur'an* dalıdır. *Havâssu'l-Kur'an* konusu çerçevesinde Kur'an'ın insana manevî tesirleri, koruyucu ve şifâ özelliği incelenir. Kur'an'ın âyet ve sûrelerinin kendilerine özgü havâssının bulunduğunu ileri süren âlimler bu görüşlerini, ilâhî metnin şifâ olduğunu bildiren âyetlerle ve bazı rivâyetlerle desteklemişlerdir.²⁷⁶

Kur'an Psikoloji Atlası'nda, *fezâilü'l-Kur'an ya da havâssu'l-Kur'an* alanına dair herhangi bir bahis açılmamıştır. Eser, âyetlerdeki psikolojik mesajlar üzerine odaklandığı için Kur'an'ın, sûrelerin ya da âyetlerin faziletlerini konu alan rivâyetleri yahut havâssını konu edinmemiş olabilir. Tefsirde *fezâil* hadîsleri müselesel tefsirlerde belli bir sûrenin tanıtımında kendine yer bulmaktadır. *Kur'an Psikoloji Atlası* ise mushaf tertibine göre sûre sûre yorumlanmamıştır. Dolayısıyla eserde *fezâil* geleneğine uymayı gerektirecek tefsir yazım tarzı oluşmamıştır. Yazar başka vesilelerle de bu *fezâil* hadîslerine atıfta bulunmamıştır. Bununla birlikte Kasapoğlu, *fezâilü'l-Kur'an ya da havâssu'l-Kur'an* meselesi altında olmasa da Kur'an'ı ya da bazı sûreleri yahut âyetleri okumanın, dinlemenin, hatta ezberlemenin insanların psikolojik durumları²⁷⁷ ve ruh sağlığı²⁷⁸ üzerindeki etkilerini incelemiştir; bu alandaki literatürü araştırmıştır. Müellifin ele aldığı bu bahisler *fezâilü'l-Kur'an ya da havâssu'l-Kur'an* dallarıyla ilişkilidir. Zira konu Kur'an'ın insan üzerindeki manevî tesirlerini, koruyucu ve şifâ özelliğini içermektedir.

“Rukye” yani Kur'an okuyarak ya da dinleyerek şifâ temin etme meselesi *fezâilü'l-Kur'an* konusunun içerisinde yer almaktadır.²⁷⁹ Yine ilk dönemlerden itibâren *havâssu'l-Kur'an*, genellikle *rukye* olarak tabir edilen Kur'an tilâveti aracılığıyla hastalıkların iyileştirilmesi süreciyle ilişkili olarak ortaya çıkmıştır.²⁸⁰

²⁷⁶ Muhammed Eroğlu, “Havassu'l-Kur'an”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), XVI/522-523; Harun Bekiroğlu, *el-Burhan ve el-İtkan Adlı Eserlerin Tefsir Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 177.

²⁷⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikolojisi Konuları Dinpsikolojik Deneyimler / Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyutlar*, 74-80.

²⁷⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı - Sosyal Psikoloji - Eğitim Psikolojisi - Metapsişik Deneyimler*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 23-46.

²⁷⁹ Güven Ağırkaya, “Tefsirde Nakledilen Bazı Rukye Tarifleri Üzerine (Ettafeyyiş Örneği)”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, (2022), 118.

²⁸⁰ Huriye Akbıyık, *Kur'an İlimlerinden Biri Olarak Havassu'l-Kur'an*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 50.

2.3.25. Mutlak-Mukayyed

Mutlak-Mukayyed, fıkıh usûlü ve hadîs disiplini ile ilgili olduğu kadar tefsîr / Kur’ân ile de ilgilidir.²⁸¹ *Mutlak*, muayyen olmayan bir ferdi ya da fertleri gösteren aynı zamanda -özellikle-herhangi bir kayda bağlanmamış lafızdır.²⁸² *Mukayyed* ise, sayı mefhumu dikkate alınmaksızın nitelik, durum, amaç ve koşul gibi kayıtlarla sınırlanmış şekilde mâhiyete delâlet eder.²⁸³

Müellif namazda Kur’ân kıraatini dinpsikolojik bir olgu olarak incelemiştir. Namazda kıraat şartını hem bir dinî sembol hem de onu bütünleyen dinî tecrübe olarak ilgili âyetlerden hareketle işlemiştir. Kıraatın namazın şartlarından birisi olduğuna işaret eden hadîs-i şerîflerden birisine atıfta bulunmuştur. Bu hadîs aynı zamanda Kur’ân’daki *mutlak* ifade olarak namaz kıraatini şart koşan âyetleri *takyîd* etmekte yani şarta bağlamakta olan rivâyettir:

Müellif namazda Kur’ân kıraatının zorunluluğunun Hz. Peygamberin hadîsleriyle teyit edildiğini açıklamıştır. Hz. Peygamberin hadislerinin namazda Kur’ân kıraatıyla ilgili âyetlerin içerdiği hükmü hem pekiştirdiğini hem de şarta bağladığını belirtmiştir. Hadîsin koymuş olduğu hükümden hareketle bu şartın, Fâtiha sûresinin namazda okunması olduğunu söylemiştir.²⁸⁴ “Fâtiha okumayanın namazı olmaz.”²⁸⁵ Fakat müellif, buradaki mutlak-mukayyetlik durumunu psikolojik izaha tâbi tutmamıştır.

2.3.26. Esmâü’l-Kur’ân (Kur’ân’ın İsimleri)

Tefsîr usulü âlimleri, ilâhî kitaba isim verirken onun bizzat kendisini nitelediği isimleri esas almışlardır.²⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm’i tanıtan pek çok isim ve sıfatı vardır. Yüce Allah’ın Hz. Muhammed’e indirdiği vahyin “Kur’ân” adının yanında elliden fazla isim ve sıfatı bulunmaktadır. Kur’ân, aceb, adl, ahsenü’l-hadîs, aliyy, arabiyy, azîm, azîz, balâğ, besâir, beşîr, beyân, beyyine, büşrâ, fasl, furkân, hablullâh, hakîm, hakk, hikmet, hüdâ, hüküm, ilim, kavl, kayyim, kelânullâh, kerîm, kitâb, mecîd, merfûa, mesânî,

²⁸¹ Ersin Çelik, “Ulûmu’l-Kur’ân’la İlgili İlimlerin Tasnifi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/12, (2017), 247.

²⁸² Ferhat Koca, “Mutlak” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), XXXI/402-405.

²⁸³ Muhammed Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-Fıkıh*, (İstanbul: Tebliğ Yayınları, ts.), 170.

²⁸⁴ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/272.

²⁸⁵ Hafız Ebû Abdullah Muhammed İbn Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I/273.

²⁸⁶ Ali Rıza Gül, “Geleneksel Kur’an Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, (2006), 12.

mev'ize, muhkem, musaddik, mushaf, mutahhara, mübârek, mübeyyin, mübîn, müheymin, mükerreme, münâdî, müteşâbih, nezîr, nûr, rahmet, rızk, rûh, sıdk, sırât-ı müstakîm, suhuf, şâhid, şifâ, tenzîl, tezkire, tibyân, urvetü'l-vüskâ, ümmü'l-kitâb, vahy, zikr ilâhî kelâmın isim ve sıfatlarıdır.²⁸⁷

Kasapoğlu, Kur'an bazı isimlerine ilâhî kelâmda geçtikleri bağlamlarından hareketle psikolojik ve eğitim-psikolojik açıdan yaklaşmıştır. Onun değindiği bu isimler arasında *mesânî*, *tenzîl*, *büşrâ*, *şifâyı* örnek verebiliriz. Müellifin çalışmalarında Kur'an'ın bu isimlerinin -ilgili âyetlerde geçtikleri bağlamlarda- psiko-eğitsel açıdan kullanımları dikkat çeker. Örnek olarak seçilen bu dört ismin konuya delâletleri aşağıda açıklanacaktır:

2.3.26.1. Mesânî

Mesânî, Kur'an'ın isimlerinden birisidir. Bu sıfatın işaret ettiği anlamlardan birisi, ilâhî kelâma hâkim olan ikili, karşılıklı, kutuplu anlatım üslubudur. Kasapoğlu Kur'an'ın *mesânî* özelliğini eğitim psikolojisi, insan davranışlarının motivasyonu açısından şu şekilde değerlendirmiştir:

Kur'an'ın taşıdığı üsluplarından birisi, *mesânî* yani ikili / kutuplu anlatımdır. Kur'an'da çeşitli durum ve olgular *mesânî* / ikili ve birbirine karşıt kutuplu olarak dile getirilir. İlâhî kelâm göz önünde bulundurulduğunda, insan psikolojisine hitap eden “terğîb-terhîb” “inzâr-tebşîr”, “va'd-vaîd” gibi zıt kutuplu psiko-eğitsel unsurları kullandığı dikkat çeker. Kur'an'ın, inanç ve davranış değerlerinin eğitiminde bu tür psikolojik ve pedagojik araçlara başvurduğu görülür. Kur'an *mesânî* anlatım üslubu aracılığıyla muhataba aynı gerçekliğe iki zıt yönden bakabilme imkânı sunar. Kur'an üslubunun bu özelliği, insanların psikolojisi üzerinde etki oluşturmak suretiyle doğru, isabetli tercihlerde bulunmasını sağlar.²⁸⁸

Kur'an'da *mesânî* anlatım üslubunun uygulamaları *inzâr-tebşîr*, *terğîb-terhîb*, *vaad-vaîd* ve benzeri üsluplar olarak tezahür eder. Kasapoğlu, bu üslupların, birer anlatım tarzı olmanın yanında ödül-ceza yönünde insan davranışlarını etkileyen, yönlendiren motivler olduğunu söyler. Kur'an'ın kullanmış olduğu *inzâr-tebşîr*, *terğîb-*

²⁸⁷ Abdurrahman Çetin, “Kur'an'a Göre Kur'an'ın İsim ve Sıfatları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5, (1993), 67-103; Recep Demir, “İsim ve Sıfatları Çerçevesinde Kur'an”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2/1, (2013), 263-282.

²⁸⁸ Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, 42.

terhîb, *vaad-vaîd* gibi üslupları, motivasyon psikolojisi ile ilişkilendirir. Bu üslupların arkasında ödül-ceza motivlerinin mevcut olduğunu ileri sürer.²⁸⁹

Görüldüğü gibi müellif, Kur'an'daki *mesânî* anlatım üslubuna motivasyon psikolojisi açısından yaklaşmıştır. Kur'an'ın bu üslup aracılığıyla ödül ve cezâ pekiştireçlerini kullanarak motivasyon sağladığına dikkat çekmiştir. Kur'an'ın bazen insanların *tergîb*, *va'd*, *tebşîr* ile ümit duygularına hitap ederek onları istendik davranışlara motive ettiğine vurgu yapmıştır. Bazen de *terhîb*, *vaîd*, *inzâr* ile onların korku duygularına hitap ederek istenmeyen davranışlardan sakınmalarını hedeflediğine işaret etmiştir.

2.3.26.2. Tenzîl

Tenzîl, Kur'an'ın 23 yıl boyunca peyderpey indirilmesini ifade eder.²⁹⁰ Kasapoğlu, Kur'an'ın isimlerinden ve aynı zamanda onun nüzûl sürecini konu edinen durumu anlatan “tenzîl” kavramına eğitim psikolojik olarak yaklaşmıştır. *Tenzîli*, bu kavramın geçtiği âyetlerden hareketle eğitimde tedricilik, eğitimin programlanması olarak açıklamıştır.

Müellif, “tenzîl” kelimesi ile ilgili semantik tahlil yapmış ve ilgili âyetleri tefsir etmiştir. Bu kavramla anlatılmak istenenin eğitimde tedricilik, aşamalılık olduğu çıkarımını yapmıştır. Kur'an'ın hem ismi hem de nüzûl şekli olan *tenzîlin*, öğrenmenin planlanmasıyla ve öğrenmede program geliştirmeye ilişkili olduğunu değerlendirmiştir. Kasapoğlu, “tenzîl” kelimesinin geçtiği âyetlerde ve bunların tefsirlerinde, dinî değerlerin öğrenilmesinin yerleşmesi için “süre” olgusunun dikkate alınması yönünde işaretler olduğunu ifade etmiştir. Yine öğrenme yaşantılarının düzenlenmesinde “sıralama” ilkesinin, öğretimin planlanmasında “hayatilik” ilkesinin, Kur'an'ın “tenzîl” kelimesiyle ortaya koyduğu öğrenme etkinliğinin içerisinde yer aldığını belirtmiştir. Müellif, Kur'an'ın “tenzîl” yoluyla zamana yayılarak bölüm bölün nâzil olmasının, her şeyden önce onun ezberlenmesini, öğrenilmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırdığını söylemiştir.²⁹¹

²⁸⁹ Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, 43.

²⁹⁰ Niyazi Beki, “Kur'an'da İnzal ve Tenzil Kavramları”, *Ekev Akademi Dergisi*, 57, (2013), 256.

²⁹¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/49-50.

2.3.26.3. Büşrâ / Beşîr-Nezîr

Kasapoğlu, Kur'an'ın *büşrâ / beşîr-nezîr* isimlerini ilâhî kelâmın üslup psikolojisi bağlamında değerlendirmiştir. *Beşîr*in insanda ümit, sevgi duyguları uyandırarak motivasyon sağlamayı amaçlayan bir üslup olduğunu belirtmiştir. *Nezîr*in ise korkutma, sakındırma yoluyla istenmedik tutum ve davranışlardan uzaklaştırma amaçlı bir ifade tarzı olduğu üzerinde durmuştur. Böylece *beşîr-nezîr*in Kur'an'ın sadece birer ismi olmadığını, aynı zamanda onun psiko-eğitsel işlevini gerçekleştiren araçlardan olduklarını göstermiştir. Müellif, Kur'an'ın *beşîr-nezîr* isimlerinin ilâhî kelâmın bir üslubu olarak psiko-eğitsel işlev gördüğünü şu şekilde açıklamıştır:

İnzâr-tebşîr yani korkutma ve sevindirme aslında Kur'an'ın insanlara gönderiliş amaçlarından birisidir. Kur'an, insanları hem müjdeleme / sevindirme hem de korkutma yöntemlerine başvurmuştur. Onun üslûbunda sevindirme, ümit verme yönünün yanında korkutma, uyarma, sakındırma boyutu da vardır. Kur'an'ın “*inzâr*” üslubuna yönelmesinde muhatabı korkutarak, tehdit ederek inanç ve davranış değiştirmek hedeflenir. Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirenleri müjdelemek, sevinçli haber olarak iletmek ise “*beşîr*” yani müjdeci olan peygamberin “*tebşîr*” yani müjdeleme görevidir. Modern eğitim bilimin ödül-ceza yöntemi olarak başvurduğu yöntem, Kur'an'da *inzâr-tebşîr* üslubu tarzında etkili bir şekilde kullanılmıştır.²⁹²

2.3.26.4. Şifâ

Müellif Kur'an'ın *şifâ* ismini, bu ismin geçtiği âyetler bağlamında değerlendirmiş ve ruh sağlığı ile ilişkilendirmiştir. Yazarın, Kur'an'ı “*şifâ*” olarak isimlendiren âyetlere yaklaşımı şu şekildedir:

Âyetlerde işaret edildiği üzere, Kur'an'ın insanlara gönderilişinin amaçlarından birisi onun ruhsal rahatsızlıklara şifa olmasıdır. Kur'an'ın “*şifâ*” ismi / sıfatı, oldukça geniş bir alanda *şifâ* / çare olabileceği şeklide yorumlanabilir (10/57-58; 41/44; 17/81-82). Onun şifa olması, kin, nefret, haset gibi olumsuz kişilik özelliklerini iyileştirmesi şeklinde de anlaşılabilir. İlâhî kelâmı *şifâ* olarak niteleyen âyetlerde sözü edilen şifayı Kur'an'ın psikolojik hastalıklara da şifa olacağı şeklinde genişleten yorumlar vardır. Bu yorumlar, Kur'an'ın şifa özelliğinin manevî anlamda olduğunu kabul etmekle birlikte,

²⁹² Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, 44-46.

bunun yanında ayrıca zihinsel, psikolojik ve kişilikle ilgili sorunlara da şifa, çözüm olabileceğini kabul ederler.²⁹³

Mümin bireyler için “şifâ” olması, Kur’an’ın hem isimlerinden hem de özelliklerinden birisidir. Buna göre Kur’an her türlü ruhsal, manevî hastalıklar için müminlere şifadır. İnsanlar için huzur, sükûn ve ferahlık kaynağıdır. Kasapoğlu, Kur’an’ın kendisini açık bir şekilde “şifâ” olarak isimlendirmesine, ruh sağlığı açısından yaklaşmıştır. Onun öğretilerinin, sunduğu manevî yaşam tarzının, psikolojik gerçekliğe bakışının, şahsiyet teşekkülünü ele alış biçiminin, insanın ruh sağlığıyla yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir. Kur’an’ın “şifâ” olmasını, doğrudan psikiyatrik bozukluklara, psikolojik sorunlara çare olmasından ziyade, insanın düşünce, inanç, tutum ve davranışlarına, kişilik yapısına dair düzenleyici ve onarıcı mesajlarıyla çözüm ve çareler üretmesi olarak değerlendirmiştir.²⁹⁴

2.3.27. Yazarın Tefsir Usûlü ve Kur’an İlimlerine Eserinde Yer Vermesinin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki eser analizlerinden ve gösterilen delillerden, örneklerden hareketle yazarın tefsir usûlü ve Kur’an ilimlerine tefsir çalışmasında (*Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir* 3-11. ciltlerde) yer vermesini değerlendirebiliriz. Müellifin, bilinçli bir Kur’an araştırmacısı hassasiyetiyle Kur’an’ı anlama ilke ve yöntemlerine uyma gayreti içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Yazar hem tefsirde bilgi kaynaklarını kullanma hem de âyetleri yorumlama ilkelerine uyma konusunda tefsir geleneğine sadık kalmaya, tefsir usûlüne bağlı kalmaya çalışmıştır. Fakat yazar *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*’de tefsir usûlü problemlerine açıkça yer vermemiş, bunları doğrudan tartışmamış, *ulûmu’l-Kur’ân*’ı eserine taşımamıştır. Tefsir usûlü ilkelerini kullanmıştır; eserinde uygulamıştır.

Yazarın eserini kaleme almasının öncelikli amacı, ilâhî kelâmdaki psikolojik mesajları ortaya koyabilmek olmuştur. Psikolojik mesaj sunumunu arka planda bırakacak şekilde tefsir usûlü, *ulûmu’l-Kur’ân* uygulamalarının açıklamalarına, Kur’an’ı anlama ilkelerinin detaylarına eserinde yer vermemiştir. Psikolojik mesaj sunumunun akışını teknik bilgilerle kesmeme çabası içerisinde olmuştur. Meselâ her ele aldığı

²⁹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Önemi ve Amaçları*, 72-73.

²⁹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Önemi ve Amaçları*, 72-73.

âyetin i'râbını yapma ya da edebî sanatlarını gösterme amacı gütmemiştir. Her defasında âyetler arasındaki tenâsübü gösterme yahut kıraat farklarına dikkat çekme tavrı sergilememiştir. Fakat yazarın Kur'an konu ve kavramlarını işlerken her defasında ayrıntılı olarak ortaya koyduğu uygulamalardan birisi "lügavî izahlar"dır.

Müellif ele aldığı konuda geçen kelimelerin etimolojisini ve bu kelimelerin Kur'an'da geçtikleri yerdeki bağlamını izah etme hassasiyeti içerisinde olmuştur. Lügavî izahlardan hareketle anlam zenginliği elde etmeyi ve isabetli anlamı göstermeyi hedeflemiştir. Bu konuda aşağıda "Semantik Tahlil Yönteminin Uygulanması" başlığı altında örnekler verilecektir.

-Yazarın ayrıca *psikolojik tefsîr*de usûle dair çalışmalarının olduğunu, usûl ile ilgili meselelere bu çalışmalarında doğrudan yer verdiğini yeri geldikçe belirtmiştik-.

2.4. Kur'an Psikoloji Atlası'nda Ele Alınan Kur'an Psikolojisi Konuları ve Konu Tercihleri

Bu tezde *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*'in muhtevası / temaları (3.-11. ciltler) ayrıntılı olarak analiz edilmemiştir. Bunun yerine eserin bütün muhtevası, içermiş olduğu konular ana hatlarıyla ortaya konulmuş; topluca gösterilmeye çalışılmıştır. Sadece -aşağıda / ileride- "Abdurrahman Kasapoğlu Sözlüğü" başlığı altında yazarın özgün bulunan bazı yorumları muhteva yönünden değerlendirilmiştir. Sınırlı bazı noktalardan muhteva analizi yapılmıştır.

Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası* isimli eserinde işlediği konuları belli ana başlıklar halinde sınıflamıştır. Bu ana başlıklar altında da belli konu ve kavramları işlemeyi tercih etmiştir. Araştırmanın bu bölümünde Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi bağlamında işlemeyi tercih ettiği konu ve kavramlar kısaca değerlendirilecektir.

"Kur'an Psikoloji Atlası" çalışmasında Kasapoğlu, Kur'an'ın psikolojik coğrafyasını belirlemeye çalışmıştır. Bu kitapta Kur'an'ın psikolojik coğrafyasından bazı kesitler sunmuştur. Yazar, bütün coğrafyayı yüzeysel olarak tanıtmak yerine, derinlemesine bazı bölgeleri öne çıkarmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda bazı Kur'an kavramlarının, bazı konuların derinlemesine psikolojik tahlilini yapmıştır. Araştırmayı "iman psikolojisi", "kişilik psikolojisi", sosyal psikoloji" gibi belli ana konular /

başlıklar altında tasnif etmiştir. Bu ana konular içerisinde de bütün coğrafyayı değil, yine örnek bazı kavram ve konuları işlemiştir.²⁹⁵ Aşağıda bu ana başlıklar ve söz konusu başlıklar altında ele alınan kavram ve meseleler zikredilecektir. Böylece *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*'deki bütün başlıklar yani muhteva topluca bir arada gösterilecektir.

2.4.1. "İman Psikolojisi" Başlığı Altında İşlenen Konular

Kasapoğlu, "iman psikolojisi" başlığı altında Kur'an'da imanı konu edinen âyetlerden hareketle imanın psikolojik yapısını tespit etmeye çalışmıştır. Bu araştırmada öncelikle imanın insan fıtratındaki yerine işaret eden âyetleri incelemiştir. Kur'an'da "tasdik" ifadesini inceleyerek, bu kavramın geçtiği âyetleri tahlil ederek, *tasdik*in iman olgusunda hangi psikolojik durumu anlattığını tespit etmeye çalışmıştır. İman yaşantısında en önemli psikolojik faktörlerden birisinin "irade" olduğunu belirten yazar, gerek belli bir iman yaşantısını tercih ederken gerekse tercih edilen iman yaşantısı üzere kalma kararlılığını sürdürürken *irade* faktörünün rolünü konuyla ilgili âyetlerden hareketle ortaya koymuştur. Bu araştırmada, yazar tarafından dinî inancın teşekkülünde ve yapısında iradenin rolünü belirten âyetler bir arada değerlendirilmiştir.

Yine imanın teşekkülünde duygusal faktörlerin önemli bir yer tuttuğuna işaret edilmiştir. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda bu faktörlerden "ümit" olgusunu konu edinen âyetler esas alınarak, imanın yapısında ve imana konu olan değerler doğrultusunda bir hayat sürmede ümidin yeri ele alınmıştır.

Kasapoğlu'nun ele aldığı konulardan birisi, imanın içsel yapısındaki psikolojik değişimleri anlatan "imanda artma veya azalma" meselesidir. Müellif, imanda artma veya azalma meselesine dair âyetleri, el-Mâtürîdî'nin görüş ve yorumlarını esas alarak incelemiştir. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda belli bir tefsir-müfessir görüşü esas alınarak hazırlanan tek bölüm burası olmaktadır.

Kasapoğlu, gerek âyetlerin gerekse hadîslerin iman yaşantısında zaman zaman ortaya çıkan ve iman yaşantısına zarar vermeyen, hatta onu besleyen olumlu / yapıcı şüpheden bahsettiğini nakleder. Yazar, imanın yapısında arız olan ve inkârcı şüpheden farklılık gösteren "dinî şüphe" olgusuna değinen âyet ve hadîsler ışığında, bu şüphenin

²⁹⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/13.

psikolojik yapısına ve bu tür şüphelerle mümin bireyin nasıl başa çıkacağına dair hususları bu araştırmanın konuları arasına dahil eder.

Müellife göre, insan doğasında var olan iman eğilimini ortaya çıkartan birçok faktör vardır. Kasapoğlu, bu faktörler arasında insanın yaşadığı çaresizlik tecrübelerini, evrende tecrübe ettiği “estetik / güzellik” olgusunu, insanda Allah’a imanı harekete geçirebilen, insanı O’na yönelten faktörler olarak inceler. Yazar, bu faktörleri ilgili âyetler perspektifinden değerlendirir.

2.4.2. “İnkâr Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

Kur’an’ın inkâr psikolojisi ve inkârcının kişilik özellikleri hakkında da geniş açıklamalarda bulunduğu dikkat çeken Kasapoğlu, bu çalışmada inkârcı bireyin kişilik özelliklerini konu edinen âyetleri incelemiştir. İnkârcılığın birey üzerinde oluşturduğu olumsuz tesirlerden bahseden âyetleri konu bütünlüğü içerisinde bir arada değerlendirmiştir.

Müellif bu çalışmada Kur’an’ın umutsuzluğu inkârla ilişkilendirdiğine, özellikle Allah’tan ümit kesmeyi, inkârcıların bir kişilik özelliği olarak açıkladığına dikkat çeker. Yine yazarın bu araştırmadaki tespitlerine göre Kur’an, inkârcıların umutsuzluğunu, onların Allah’ın nimetleri karşısındaki nankörlüğüyle ve sahip oldukları suçluluk eğilimiyle ilişkilendir; inkârcılardaki umutsuzluk yaşantısının onlarda büyüklenme ve taşkınlık biçiminde ortaya çıktığını açıklar.

Kasapoğlu, Kur’an’da inkârcı kimselerin, peygamberlerin davetinden, ilâhî kitaplardan, âhiretten, genel mananda dinden ve iman konusu olan gerçeklerden şüphe edişlerinden detaylı olarak bahsedildiğini belirtir. Acelecilik, şımarıklık gibi birçok olumsuz karakter özelliğinin inkârcıların bir vasfı olarak Kur’an tarafından ele alındığını açıklar. Yazar bu çalışmada, inkârcıların Kur’an’da bahsi geçen pek çok karakter özelliğinden bazılarını inceler.

Kasapoğlu, bu araştırmada inkârcı kişilik özelliğinin insanın ruh sağlığına olumsuz yansımalarını konu edinen âyetleri bir arada değerlendirmiştir. Aynı zamanda ruh sağlığı ile ilişkili olan bu mesele inkârcılar üzerinden işlenmiştir.

Yazara göre, Kur’an inkârcı bireylerin kişilik özelliklerini tanıtırken onların “fatalist” bir düşünce yapısına sahip olduklarını açıklar. Bu kimseler, kendilerine

yapılan iman çağrısı karşısında fatalizmi bir psikolojik savunma mekanizması olarak kullanırlar. Kasapoğlu bu çalışmada inkârcı kimselerin, inkârcı tutumlarına bahane olarak fatalizme sığınmalarını konu edinen âyetleri inceler.

2.4.3. “Dinî Tecrübe Çeşitleri” Başlığı Altında İşlenen Konular

Kasapoğlu’nun ifade ettiği üzere, gerek belli kelime ve kavramlarla gerekse yapılan tasvirî açıklamalarla Kur’an’da dinî tecrübenin bütün çeşitlerine yer verilmiştir. Yazar bu araştırmada “inâbe”, “tevbe”, “sekîne”, “huşû”, “muhabbet”, “istiâne” ve “istiğâse” gibi kelimelerle ifade edilen dinî tecrübe çeşitlerini, ilgili âyetler ve bunların yorumları çerçevesinde incelemiştir.

Yazarın açıklamasına göre Kur’an’ın dinî tecrübe çeşitlerinden birisi olarak öne sürdüğü “inâbe”, tasavvuf literatürünün de önemli ıstılahlarından birisidir. Yazar bu incelemesinde Kur’an’da “inâbe” kelimesinin, inançsızlıktan imana yönelme, bireyi imana motive etme, acizlik ve çaresizlik durumlarında Allah’a yönelme, tabiat tecrübesi vesilesiyle Allah’a dönme, Allah’tan bağışlanma dileme gibi dinî tecrübeleri anlatmak için kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Kasapoğlu, tasavvuf literatürünün dinî tecrübe terimi olarak kullandığı “sekîne” ifadesinin Kur’an’da Allah-insan ilişkisinin dinî duygu boyutlarından birisini anlattığını ifade eder. Bu kelimeyle Allah’a duyulan güven ve sığınma eğilimi, Allah’a iman ediyor olmanın verdiği manevî güç, Allah’a gösterilen teslimiyet ve bağlılık gibi manaların kastedildiği sonucunu çıkarır. Yine müellif yaptığı incelemede Kur’an’ın “huşû” kelimesiyle anlattığı dinî tecrübe çeşidinin de gerek namaz ibadeti sırasında gerekse namazın dışında mümin bireyin yaşadığı deneyimlerden birisi olduğu çıkarımında bulunur.

Yazarın kitapta incelediği dinî tecrübe çeşitlerinden birisi Allah sevgisidir. Bu incelemeye göre Kur’an’da Allah-insan ilişkisinin sevgi boyutu çeşitli kelimelerle dile getirilir. Bu kelimelerden birisi de “muhabbet”tir. Kur’an, “muhabbet”i, Allah’a imanın duygusal boyutlarından birisi olarak sunar. Kullar Yüce Allah’a muhabbet ile yöneldikleri gibi, Allah da kullarına muhabbet ile karşılık verir. Yazar bu incelemesinde Kur’an’ın birçok âyetinde Allah’ın muhabbet ile karşılık verdiği kişilik özelliklerinin açıklandığını, yine bazı âyetlerde Yüce Allah’ın sevmediği kişilik özelliklerinin vurgulandığını ortaya koyar.

Yazar, Kur'an'da yer verilen Allah'tan yardım dileme ve O'na muhtaç olma tecrübesini anlatmak için kullanılan birçok ifade ve tasviri de inceler. “İstiâne”, “istiğâse” ve “fakr ilâllâh” ifadelerini esas alarak Allah'tan yardım dileme ve O'na muhtaç olma durumunu dinî tecrübe bağlamında değerlendirir.

Kısacası yazar bu bölümde, Allah-insan ilişkisini anlatmak için Kur'an'da geçen “inâbe”, “tevbe”, “sekîne”, “huşû”, “muhabbet”, “istiâne” ve “istiğâse” kavramlarını birer dinî tecrübe çeşidi olarak incelenmiştir. Ayrıca Kur'an'da dinî tecrübe alanına giren konuların, İslâmî ilimler literatüründe tasavvuf disiplini bünyesinde nasıl ele alındığını göstermeye çalışmıştır.

Kasapoğlu, Kur'an'da bahsi geçen dinî tecrübe çeşitlerini incelerken, tefsir kaynaklarının yanında hem modern literatürden hem de İslâm düşünce geleneğinden istifade etmiştir. Modern literatürden din psikolojisi, din felsefesi, din fenomenolojisi alanlarından yararlanmıştır. Dinî tecrübe çeşitleri konusunda İslâm ilim geleneğinde veri sağlayabilecek öncelikli alan tasavvuftur. Müellif de Kur'an'daki dinî tecrübe çeşitlerini kaleme alırken, aynı konularda tasavvuf disiplininin verilerini de hesaba katmıştır.

2.4.4. “Namaz ve Oruç Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda, ibadet psikolojisi konularını ayrıntılı şekilde ele almazdan evvel –daha önceki yıllarda- bu sahada giriş mahiyetinde bir çalışma yapmıştır. Yazar bu giriş çalışmasında ibadetleri mümin bireyin kişilik yapısı üzerindeki etkileri açısından incelemiştir.²⁹⁶ Bu kısa çalışma *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda geniş ve ayrıntılı olarak ele alınan ibadet psikolojisi konularına bir tür hazırlık mahiyetindedir.

Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda ise “namaz ve oruç psikolojisi” başlığı altında namaz ve orucun sembol ve dinî tecrübe boyutları arasındaki ilişkiyi, yine namaz ve orucun mümin bireylerin kişilik yapıları ve sosyal yaşantıları üzerindeki tesirlerini, ilgili âyetlerin delâletleri ve tefsirlerdeki yorumları çerçevesinde incelemiştir.

Müellif tarafından bu araştırmada namaz ibadetini oluşturan rükunlardan olan abdest, rükû ve kıbleye yönelme sembolleri, ifade ettikleri dinî tecrübe unsurlarıyla

²⁹⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İbadet Psikolojisi*, (İstanbul: İzci Yayınları, 1997).

birlikte incelenmiştir. Bu rükunların sembol ve dinî tecrübe boyutlarına işaret eden âyetler bir arada değerlendirilmiştir. Yine namazın şartlarından olan “Kur’an kıraatı” dinî sembol ve dinî tecrübe bağlamında ele alınmıştır.

Namazın mümin bireyin kişiliğinin bütün alanlarını ilâhî değerlere göre şekillendirme gücüne sahip olduğunu belirten Kasapoğlu, namazın insan kişiliğini şekillendirmedeki etkisine işaret eden âyetleri bu çalışmada işlemiştir.

Kasapoğlu, “namaz ve oruç psikolojisi” başlığı altında oruç ibadetinin şekil ve formunun anlatıldığı âyetlerden hareketle bu ibadetin işlevlerine dikkat çekmiş, onun kişilik üzerindeki tesirlerini öne çıkartmıştır. Yine bu ibadetin dinî tecrübe boyutuna, konuyla ilgili âyetlerden hareketle izah getirmiştir.

2.4.5. “Hac Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

Bu araştırmada yazar tarafından hac ibadetinin sembol ve dinî tecrübe boyutları arasındaki ilişki, haccın mümin bireylerin kişilik yapıları ve sosyal yaşantıları üzerindeki tesirleri, ilgili âyetlerin delâletleri ve tefsirlerdeki yorumları çerçevesinde incelenmiştir. Yazar, çok sayıda dinî sembol içeren hac ibadetinin bu sembollerinin ardındaki dinî tecrübeleri ilgili âyetlerden hareketle yorumlamıştır. Ayrıca Kur’an’da hac ibadetinin mümin kişiliğinin hangi boyutlarını, nasıl şekillendirdiğine ilişkin âyetler bulunduğuna işaret eden Kasapoğlu, bu âyetleri haccın mümin kişiliğine etkileri açısından ele almıştır.

2.4.6. “Zekât Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

Bu araştırmada Kasapoğlu, zekâtın / *infâk*ın sembol ve dinî tecrübe boyutları arasındaki ilişkiyi, *infâk*ın mümin bireylerin kişilik yapıları ve sosyal yaşantıları üzerindeki tesirlerini, bireyin karakterini olumlu yönde nasıl şekillendirdiğini ilgili âyetlerin delâletleri ve tefsirlerdeki yorumları çerçevesinde incelemiştir.

Bilindiği gibi *infâk* ibadetini yerine getirirken uyulması gereken psiko-sosyal ilkeler Kur’an’da önemle vurgulanır. Ayrıca Kur’an’da, bireylere *infâk* alışkanlığı kazandırılırken izlenecek eğitsel yöntemlere işaret edilir. İşte müellif, bütün bu konuları, ilgili âyetler ışığında bu araştırmada incelemiştir.

2.4.7. “İnsanın Temel İhtiyaçları” Başlığı Altında İşlenen Konular

Yazar, bu bölümde insanın fizyolojik ihtiyaçlarından uyku ve beslenme ile ilgili âyetleri incelemiştir. Yine bu çalışmada beslenmenin bir unsuru olan tat alma olgusuna dair âyetlerin değerlendirmiştir. Aslında tat alma olgusu insanın duyularıyla ilgili bir meseledir. Fakat yazar *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda duyulara dair –tat alma duyusu dışında- müstakil bir çalışma yapmamıştır. *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda incelediği tek duyuyu olan “tatma duyusu”nu bu bölüme koymayı tercih etmiştir. Müellif, bu araştırmada “İnsanın Temel İhtiyaçları” başlığı altında ele alınan insan ihtiyaçlarına, Kur'an'ın hangi amaçlara yönelik olarak değindiğini araştırmıştır.

Kasapoğlu, Kur'an'da uyku ile ilgili âyetleri incelediği çalışmasında şu çıkarımlarda bulunmuştur: Uykuyu konu edinen âyetler, bu ihtiyacın insan yaşamındaki önemine işaret etmektedir. Kur'an'da, uyku nimeti aracılığıyla insanda uyku ihtiyacını yaratan Allah'ın kudretine işaret edilmiştir. Yine uyku Kur'an'da, ölüme benzeyen bazı özellikleri sebebiyle, ölümlle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Yüce Allah Kendi Zât'ı ile insanlar arasındaki ontolojik farklılığı göstermek amacıyla, insanın uykuya ihtiyaç duyan bir varlık oluşuna; ilâhlık vasfına sahip varlığın ise bu tür ihtiyaçlardan münezzeh olduğuna dikkat çekmiştir. Kur'an'da geçen, uykuya dair âyetlerin işaretlerinden hareketle uyku-bilinç, uyku-rüya ilişkisi, yine “uyuklama” tarzındaki uyku çeşidi ve insanların uykularındaki sirkadiyen ritim hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Kur'an'da insanların açlık güdülerini doyurdukları yiyecekler, “yenilmesi helâl ve haram” diye sınıflamaya tabi tutulmuştur. Kasapoğlu, bu araştırmada, Kur'an'ın getirmiş olduğu yiyecek yasaklarının metafizik ve psikolojik temellerini tespit etmeye çalışmıştır.

Bu araştırmada yazar, Kur'an'ın amaçları açısından tatma duyusunu, konuyla ilgili âyetler ışığında incelemiştir. Kur'an'da, yiyecek ve içeceklerdeki tat faktörüne dikkat çeken âyetler üzerinde durmuştur. Deniz, okyanus, yağmur ve kaynak sularının, bitkisel ve hayvansal besinlerin tatlarını konu edinen Kur'an âyetlerini ele almıştır. Kasapoğlu, Kur'an'ın besinlerin tatlarına belli –metafizik, Allah-kul ilişkisine dair- anlam ve amaçlar yükleyerek yaklaştığını ifade etmiştir.

2.4.8. “Gelişim Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

Yazara göre, Kur'an âyetleri incelendiğinde, “bülûğ” kelimesi gelişim psikolojisi açısından anahtar kelimedir. Yazar, buna gerekçe olarak ergenlik öncesi dönem, ergenlik dönemi, yetişkinlik, orta yaş ve ihtiyarlık çağlarının hep bu kelimeyle ilişkilendirilerek Kur'an'da ele alınmasını gösterir. Kasapoğlu, bu başlık altında çağımızın gelişim psikolojisi verilerini de dikkate alarak, “bülûğ” kelimesiyle anlatılan gelişim evrelerini açıklar.

Kasapoğlu'na göre, Kur'an'ın önem atfettiği gelişim evrelerinin başında sıfır-iki yaş aralığındaki ilk bebeklik çağı gelir. Müellif, bu çalışmada, Kur'an'ın ilk bebeklik çağında anne-bebek ilişkisini ele alışıyla, modern psikolojinin tespit ettiği sıfır-iki yaş çocuklarının gelişim özelliklerini karşılaştırmıştır.

Müellif, gelişim çağları sırasına göre en sonda yer alan ihtiyarlık çağı üzerinde Kur'an'ın önemle durduğunu belirtir. Kur'an'ın ihtiyarlık çağına ulaşan insanların gelişim özelliklerinin yanında, onların ihtiyaç ve beklentilerine dair önemli mesajlar verdiğini açıklar. Yazar, Kur'an'ın bu tür mesajlarını konu bütünlüğü içerisinde bu çalışmada sunmaya çalışır.

2.4.9. “Kişilik Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

Yazar, bu çalışmada Kur'an'da bahsi geçen ve insanın kişilik yapısıyla ilgili olan *helû'*, *şâkile*, *nefs-i emmâre* ifadelerini incelenmiştir. Kişilik yapısında “vicdan” olgusuna karşılık gelen bölümü açıklayan âyetleri ele almıştır.

Müellif, Kur'an'da geçen *helû'* ifadesinin insan kişiliğindeki hazza eğilim ve elemenden uzak durma eğilimiyle ilişkili bir durumu tasvir ettiğini düşünmektedir. Yazar bu çalışmada müfessirlerin yorumlarını da dikkate alarak, *helû'* ifadesinin kişilik yapısında neyi anlattığı tespit etmeye çalışmıştır.

Yazar, bu çalışmada Kur'an'da geçen “şâkile” ifadesi, insanlar arasındaki bireysel farklılıklar, mizaç farkları, tip kuramları, insan kişiliğinin kendine özgü oluşu açısından incelemiştir. Bu kavramla ilgili Kur'an ve tefsirlerdeki açıklamaları, psikoloji ve eğitim biliminin verileriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir.

Kur'an'da, kişiliği oluşturan unsurlardan birini belirtmek için kullanılan ifadelerden birisi “nefs-i emmâre”dir. İslâmî literatürde şahsiyet gelişimini kendine

konu olarak seçen tasavvuf da nefs-i emmâre ifadesini açıklamaya çalışmıştır. Kişiliğin Kur'an'da nefs-i emmâre ifadesiyle anlatılan bölümü, modern kişilik psikolojisinin de inceleme alanını oluşturmaktadır. Özellikle Sigmund Freud'un "id" kavramıyla açıklamaya çalıştığı kişilik bölümü, *nefs-i emmâre* ifadesinin Kur'an'da anlattığı kişilik yapısına benzemektedir. Yazar da bu bölümde, Kur'an, tefsirler ve tasavvuf literatüründe nefs-i emmâre ifadesi çerçevesinde yapılan tespitlerle Freud'un "id" kavramı altında ortaya koymuş olduğu verileri mukayese etmiştir.

"Vicdan" kişilik mekanizmasını oluşturan unsurlardan birisidir. Yazar, "vicdan" olgusu çerçevesinde anlatılan kişilik bölümünün Kur'an'da çeşitli tasvirlerle açıklandığını belirtmiştir. "Kendisine isyan ve itaatin emredildiği nefis", "kendisini kınayan nefis", "daraldıkça daralan nefis", "insana iki tepenin gösterilmesi", "insana yolun gösterilmesi", "insanın kendi nefisini görmesi", "nefsin hesapçı olarak insana yeterli gelmesi" gibi anlatım ve tasvirleri "vicdan" olgusu çerçevesinde değerlendirmiştir. Müellif, bu bölümde vicdan olgusu çerçevesinde değerlendirilen âyetleri, vicdanı konu edinen ilmî disiplinlerin verileri ile karşılaştırmalı olarak tahlil etmiştir.

"Tevbe" kelimesinin Kur'an'da "ıslâh" kelimesiyle birçok kez yan yana gelmek suretiyle tevbenin kişilik gelişimini nasıl etkilediğini anlatmak için kullanılması, yazarı bu iki olguyu birlikte incelemeye yöneltmiştir. Yazar, aslında bir dinî tecrübe olan tevbe olgusunu, kişilik gelişimine etkisi açısından ele almıştır.

2.4.10. "Cinsel İçgüdü" Başlığı Altında İşlenen Konular

Kur'an Psikoloji Atlası'nda hacim olarak eserin bir cildini oluşturan ve bütün boyutlarıyla incelenen konulardan birisi cinsel güdü ve onun ilâhî değer ölçülerine göre kontrolü meselesidir. Bu başlık altında cinsellikle ilgili olabileceği düşünülen âyetler Kur'an bütünlüğü içerisinde bir arada okunmaya ve anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırmada cinsel kimlik ve cinsel rol gibi sosyal psikoloji meselelerine işaret eden ifade ve tasvirlerden hareketle Kur'an'ın meseleye yaklaşımı irdelenmiştir. Cinsel organların ve bunların işlevlerinin anlatıldığı kelime ve tasvirlerle hem kadın hem de erkek bedeninin cinsellikle ilgili yönlerini ortaya koyan âyetler incelenmiştir. Cinsel içgüdüyle ve cinsel güdülenmeyle ilgili âyetlerde geçen ifade ve tasvirler yine bu bağlamda ele alınmıştır.

Bu bölümde cinselliği çocukluk, ergenlik ve yaşlılık dönemleriyle ilişkilendiren âyetlere insanın cinsel gelişimi bakımından yaklaşılmıştır. Bu âyetlerdeki metafizik ve ahlâkî mesajlar âyetin anlatımına bağlı kalınarak vurgulanmıştır.

Araştırmada cinsel eğilim ve onunla yakından ilişkili olan türünü devam ettirme eğilimi gibi birçok insanî potansiyeli bünyesine alacak şekilde Kur'an'da terimleşen “şehvet” ifadesi geniş anlamda alınacak şekilde incelenmiştir. Cinsel eğilimin bu geniş çerçeve içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. “Şehvet” kapasitesi hakkında İslâm tasavvuf literatüründe oluşan terim ile yine bu kapasiteyi anlatmak için psikolojide kullanılmış olan “libido” terimi etrafında teşekkül eden nazariye incelenmiştir. Kur'an'da “şehvet” kapasitesi olarak zikredilen psikolojik yapının cinselliği de içeren, insandaki geniş arzular alanı olabileceği yönünde değerlendirmede bulunulmuştur.

Cinsel uyarılma meselesi hakkında Kur'an'da ve hadîslerde önemli açıklamalar yapılmış, konunun ahlâkî boyutu üzerinde durulmuştur. Yazar söz konusu âyet ve hadîsleri fizyolojik ve psikolojik yönden tahlil etmiştir. Âyetlerden hareketle, duyuların ve beden dili iletişim yollarının hepsiyle cinsel iletişim kurulabileceğine işaret etmiştir. Kasapoğlu, bu konulara dair âyetleri iletişim psikolojisi açısından tahlil etmiştir.

Cinsel ilişkinin evli eşler arasında meşru olduğunu karara bağlayan İslâmî değerler, cinsel uyarılmayla sonuçlanan her türlü cinsel iletişimin de aynı ahlâkî ölçüler içerisinde sınırlı kalmasını şart koşmuştur. Müellif, bu konuyla ilgili âyetleri bu bölümde incelemiştir. Kitabın bu bölümünde yine cinsel davranışın, ön sevişme aşamasından döllenmenin söz konusu olduğu evreye kadarki süreçleriyle ilişkisi kurulabilecek Kur'an anlatım ve tasvirlerini bir araya getirilerek ele alınmıştır.

Cinsel içgüdünün işlendiği bu bölümde müellif, cinselliğin insan hayatındaki işlevlerine ve cinselliğin yaşanmasında ona eşlik eden duygusal unsurlara yer veren âyetlerin konuyla ilgili bilimsel verilerle birlikte değerlendirmesini yapmıştır. Aynı şekilde yazar, cinsel yaşantıda çeşni, cinselliğin mahrem oluşu, cinsellikteki manevî boyut, cinsel enerjinin telâfi edilebilmesi, cinselliğin reddi ve cinsellikten uzak durma anlayışının geliştirilmesi meselesi, cinsel istek bağımlılığı gibi insanların cinsel yaşamlarını ilgilendiren konularla ilişkili olan hususları âyet ve hadîsler ışığında ele almıştır.

Cinsel güdüyü kapsamlı olarak ele alan bu bölümde, cinsellikle ilgili değerler alanından bahseden âyetler belli başlıklar altında incelenmiştir. Cinselliğin kazanca dönüştürülerek istismarının yapılması yani “fuhuş” konusu bu araştırmada hem psikolojik ve sosyal bir gerçeklik hem de dinin bu konuda getirmiş olduğu değerler açısından ortaya konulmuştur.

Yazar, ibadetlerle cinsellik arasındaki ilişkiyi konu edinen âyetleri birlikte değerlendirmiştir. Buna göre, namaz kılmak için abdest, gusül ve teyemmüm, oruç, itikâf, hac gibi resmî ibadetlerin şartları oluşturulurken insandaki cinsellik unsuru da dikkate alınmıştır. Müellif, bundan hareketle ibadetlerin koşulları arasında yer alan cinsellikle ilgili kuralların, müminin kişilik gelişimine, özelde ise cinsel ahlâk olgunluğuna erişmesine sağladığı katkıyı incelemiştir.

Yine cinsel değer ve normlara uygun davranmayarak zinâ suçu işlediği kesinleşen kimseler için öngörülen ceza uygulaması, hem suçu işleyen hem bu suça eğilimli olanlar için müspet yönde tutum ve davranış değişikliğine götüren eğitici bir faktör olarak rol oynar. Müellif, bu konuyla ilgili âyetlere de cinsel eğitim açısından yaklaşmıştır.

2.4.11. “İnsanın Olumlu Karakter Özellikleri” Başlığı Altında İşlenen Konular

Kasapoğlu, bu araştırmada insanın Kur’an’da bahsi geçen bazı olumlu karakter özelliklerini incelenmiştir. Müellif, Kur’an âyetlerini esas alarak sadâkat / doğruluk, özgecilik, bağışlama, kötülüğü iyilikle savma, utanma, iffet gibi olumlu karakter özelliklerini ortaya koymuştur.

Pek çok Kur’an âyetinin konusunu karakter eğitiminin oluşturduğunu belirten yazar, bu araştırmada, Kur’an’da bahsi geçen bazı olumlu karakter özelliklerini günümüz psikoloji, eğitim ve ahlâk biliminin verileriyle mukayese ederek incelemiştir. Yeri geldikçe, âyetlerin birinci dereceden tefsiri mahiyetindeki hadîslerden de yararlanarak, İslâm’ın ahlâkî karakterler alanındaki değerler manzumesini, işlevsel ve eğitsel olarak ortaya koymuştur.

2.4.12. “İnsanın Olumsuz Karakter Özellikleri” Başlığı Altında İşlenen Konular

Araştırmanın bu bölümünde yazar, insanın Kur’an’da bahsi geçen bazı olumsuz karakter özelliklerini incelemiştir. Kur’an âyetlerini esas alarak bencillik, cimrilik, insanlarla alay etme, sefihlik, haset gibi olumsuz karakter özelliklerini ortaya

koymuştur. Yine bu kısımda bazı insan karakterlerinin hayvan davranışlarına benzetilerek tasvir edildiği âyetleri tartışmıştır.

Pek çok Kur'an âyetinin konusunu karakter eğitimi meselesi oluşturduğunu belirten yazar, Kur'an'da bahsi geçen bazı olumsuz karakter özelliklerini, günümüz psikoloji, eğitim ve ahlâk biliminin verileriyle mukayese ederek incelenmiştir. Yeri geldikçe, âyetlerin birinci dereceden tefsiri mahiyetindeki hadislerden de yararlanılmış, böylece İslâm'ın ahlâkî karakterler alanındaki değerler manzumesini, işlevsel ve eğitsel olarak ortaya koymaya çalışmıştır.

2.4.13. “Bir Karakter Özelliği Olarak Öfke” Başlığı Altında İşlenen Konular

Bu araştırmada müellif, insanın öfke eğilimini ve bu eğilimin kontrolünü, ilgili âyetlerin ışığında hem bir duygu hem de karakter özelliği olarak ele almıştır. Öfke kontrolü alanındaki sözlü ve uygulamalı yönlendirmeleri açısından Hz. Peygamberin hadislerini, konuyla ilgili âyetlerin açılımı olarak sunmuştur.

Kur'an ve hadislerde “kezmi gayz” yani öfkesine hâkim olabilmenin müminin olumlu karakter özelliği olarak sunulduğunu belirten Kasapoğlu, inkârcıların özellikle müminlere yönelttikleri öfke ve türevleri olarak ele alınabilecek tutumlarının ise olumsuz karakter olarak nitelendiğini belirtmiştir. Yazar araştırmada âyetlere konu olan öfke ve türevleri olarak nitelenebilecek insan eğilimlerini inkârcıların kişiliğinde yerleşen olumsuz karakter özelliklerinden birisi olarak incelenmiştir.

2.4.14. “İletişim Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

İnsanlar arası ilişkiler ve iletişimin, Kur'an'ın en önemli konularından birisi olduğuna vurgu yapan müellif, bu bölümde Kur'an'ın insanlar arası ilişkiler ve iletişim alanında sunmuş olduğu verileri, modern iletişim biliminin verileriyle mukayeseli olarak incelenmiştir.

Araştırmada Kur'an'ın üzerinde çok durduğu ve birçok âyete konu olan, iletişimin başlatılması ve bitirilmesi yani selâmlaşma meselesi, yine iletişim alanındaki ahlâkî esaslar da Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu konulardan birisi olarak yazar tarafından incelenmiştir. Bu araştırmada, iletişimin kötüye kullanılmasının örneklerinden olan “iftira” ve “gıybet” davranışlarını ele alan âyetler da yazar tarafından değerlendirilmiştir. Kur'an'da beden dilinin kullanımına dair çok zengin bir alan

mevcut olduğunu belirten Kasapoğlu, bu araştırmada insanın gülme ve ağlama davranışlarını konu edinen âyetleri, iletişimde beden dili açısından incelenmiştir.

İletişimin başlatıcısı, mesajı gönderen durumundaki “kaynak” ve kaynağın özelliklerinin, Kur’an’da çok önemli bir yer tuttuğunu belirten Kasapoğlu, iletişimde kaynağın güvenilirliği, saygınlığı, tanınırlığı, çekiciliği, güç sahibi oluşu, düzlem ve rolüne uygun davranıyor olması, mesajı etkin bir şekilde kodlama yapabilmesi gibi birçok özelliğinin Kur’an’da doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığını açıklamıştır. Kur’an’da kaynağın özelliklerine işaret ettiği anlaşılan âyetler yazar tarafından konu bütünlüğü içerisinde bu araştırmada değerlendirilmiştir.

Yazara göre iletişimin önemli konularından birisi, iletişim engelleridir. Kasapoğlu, iletişimi engelleyen birçok faktör içerisinde “gürültü”yü bu araştırmada incelenmiştir. Kur’an’ın “gürültü”yü iletişim engellerinden birisi olarak gösterdiğini belirtmiştir.

2.4.15. “Eğitim ve Öğrenme” Başlığı Altında İşlenen Konular

Bu araştırmada, Kur’an’da geçen “tenzîl” ifadesi; Kasapoğlu tarafından ilâhî mesajların insanlara programlı bir şekilde öğretiminde aşamalılık, öğrenme yaşantılarını düzenlemede sıraya riayet etme, öğrenmenin yerleşme aşamasında süre olgusu, öğrenmede tedricilik bağlamında değerlendirilmiştir. Yine Kur’an’da “üsve-i hasene” ifadesiyle dile getirilen özdeşleşme ve model alma yoluyla öğrenme, ilâhî mesajların insanlara benimsetilmesi çerçevesinde ele alınmıştır.

Kur’an’ın ilâhî değerlerin yetişmekte olan nesle aktarılmasında aileyi en önemli vasıta olarak gördüğünü belirten yazar, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda ailenin inanç ve ibadet eğitimi alanındaki rolüne işaret eden âyetleri incelemiştir.

Kur’an’ın bazı hayvanların davranışlarındaki içgüdüsel öğrenme ilkesine işaret ettiğini belirten Kasapoğlu, bu bağlamda, bal arısındaki içgüdüsel davranışlara işaret eden âyetleri ele alır. Ayrıca Kur’an’da, hayvanların bir dereceye kadar eğitilebilirliğine vurgu yapan âyetler bulunduğu işaret eder yazar, insanların avcı olarak yetiştirdikleri hayvanların koşullandırma yoluyla eğitilmesine işaret eden âyetleri buna örnek verir. Bu âyetlerden hareketle koşullandırma yoluyla öğrenmenin Kur’an’daki örnekleri üzerinde durur.

2.4.16. “Özel Eğitim” Başlığı Altında İşlenen Konular

Görme, işitme, konuşma, ortopedik, zihinsel engeli olan bireyler, korunmaya muhtaç durumda bulunan kimseler, bir toplum içerisindeki özel eğitime muhtaç kesimi oluştururlar. Yazar, araştırmanın bu bölümünde engeli sebebiyle özel eğitime muhtaç olanlar ile korunmaya muhtaçlıkları sebebiyle yine özel bakım bekleyen insanları Kur'an ve hadîs perspektifinden incelenmiştir.

Müellif, bu çalışmada âyet ve hadislerde engelliler konusundaki verileri değerlendirmiş, günümüz insanına verilebilecek mesajları belirlenmeye çalışmıştır. Bunu yaparken çağımızın ilmî gelişmeleri neticesinde oluşan verilerden yararlanmıştır. Yazar, engellilerle ilgili âyet ve hadislerden hareketle, onların sorunlarına çözüm getirecek mesajlar belirlenmeye çalışmıştır.

Kasapoğlu, özel eğitimin konusu olan korunmaya muhtaç çocuklar meselesini de Kur'an bağlamında ele almıştır. Kur'an'da “yetim” kelimesi etrafında toplumun bu kesiminden ve onların gözetilmesinden, eğitilip yetiştirilmelerinden bahseden âyetleri yorumlamıştır.

2.4.17. “Psiko-Sosyal Açıdan Evlilik” Başlığı Altında İşlenen Konular

Yazar, Kur'an'da “erkek kadının birbirine elbise” kılındığı yönündeki tasvirî anlatımda, evliliğin cinsel güdüyle olan ilişkisini ve bu alanda söz konusu olan değer / toplumsal norm oluşumu konusunu incelemiştir. Yine toplumun insanları evliliğe motive edici rolünün belirtildiği âyetleri ele almıştır. Kur'an'da evlilik yasakları sahasında konulan kuralların sosyal, psikolojik ve metafizik temellerini değerlendirmiştir.

“Psiko-sosyal açıdan evlilik” başlığı altında Kur'an'da geçen “sükûn” kelimesi çerçevesinde evli eşler arasında yaşanan cinsel ve duygusal yani sevgi, şefkat ağırlıklı yaşantının tasvir edildiği âyetler ele alınmıştır. Kur'an'ın değer ölçülerine göre âdet halinde eşler arasında cinsel davranışa sınırlama getirilmiştir. Müellif, bu sınırlamanın, biyolojik ve ruhsal temellerine işaret eden âyetleri ve bunlara getirilen yorumları bu bölümde değerlendirmiştir.

Evlilikte eşler arasında dinî inanç ve ahlâk uyumunun Kur'an'da öncelendiğini belirten Kasapoğlu, bu araştırmada, eşler arasında inanç ve karakter uyumuna işaret eden âyetleri incelemiştir.

Kur'an'ın ailelerde bile, bazen kadından bazen de erkekten yahut her ikisinden kaynaklanan çatışmaların yaşanabileceğine vurgu yaptığını belirten Kasapoğlu, “nüşûz” kelimesiyle ifade edilen evlilik çatışmalarının halledilmesinde Kur'an'ın sunduğu çözüm önerilerini bu eserinde ele alınmıştır. Müellif, evlilik çatışmalarının katlanılamaz bir hal aldığı ve tarafların ayrılmasıyla sonuçlanan boşanma aşamasına geldiği durumlarda izlenilecek terapi edici bazı yöntemlere Kur'an'da yer verildiğini ortaya koymuştur.

2.4.18. “Sosyal Psikoloji” Başlığı Altında İşlenen Konular

Müellif, bu araştırmada, Kur'an'da bahsi geçen hem sosyal hem de psikolojik muhtevaya sahip olayları, durumları incelemiştir. Birçok Kur'an âyetine konu olan, insanlar arasındaki bireysel ve toplumsal eşitsizlik meselesini tahlil etmiştir. Yazar, toplumlarda çeşitli biçimleriyle yaygın olan kumar oynama davranışını da Kur'an âyetleri ışığında psiko-sosyal açıdan ele almıştır.

Psikolojik ve sosyal bir gerçekliğe sahip olan “psikolojik savaş” olgusunun, Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu konulardan birisi olduğunu belirten Kasapoğlu, bu araştırmada ilgili âyetlerden hareketle Kur'an'ın psikolojik savaş gerçeği konusunda müminleri nasıl uyarıp yönlendirdiğini incelemiştir.

“Adalet”in insanın psikolojik yapısıyla bağı olduğunu belirten yazar, bu araştırmada adaletin psiko-sosyal muhtevasıyla ilişkili olduğunu tespit ettiği âyetleri incelemiştir.

Kasapoğlu, bu araştırmada Kur'an'da ele alınan sosyal bütünleşme meselesini, konuyla ilgili belli kelime ve kavramlardan hareketle işlemiştir. Konuyla ilgili âyetlerde geçen “ülfet”, “uhuvvet”, “velâyet”, “ümme”, “bünyânun marsûs”, “teâvun” kelimelerini esas alarak alt başlıklar oluşturmuştur. İlgili bölümde ayrıca toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmemesini yani sosyal çözülme durumunu tasvir eden âyetleri incelemiştir. Konuyla ilgili âyetlerde “ülfet”, “uhuvvet”, “velâyet”, “ümme”, “bünyânun marsûs”, “teâvun” kelimeleri esas alınarak tasvir edilen

bütünleşmede, mana etrafında bütünleşme ve normatif bütünleşme durumlarının öne çıktığını tespit etmiştir.

Müellif, Kur'an'da doğrudan sosyal değişme olgusunu ve sosyal değişmeyle ilgili meseleleri ele alan âyetleri, sosyoloji ilminin verilerini de dikkate alınarak incelemiştir. Yazar, bu bölümün alt başlıklarını, Kur'an'ın kullandığı kavram ve tasvirlerden hareketle oluşturmuştur.

Kur'an'da, “insanlara amellerinin tezyin edildiği” şeklinde tasviri yapılan hem sosyal hem de psikolojik gerçekliği olan bir durumu yansıtan âyetler de Kasapoğlu tarafından sosyal psikoloji konuları arasında değerlendirilmiştir. Yine yazar bu bölümde çocukluk dönemine ilişkin olarak Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu sosyal meselelerden birisini yani çocuklar arasında cinsiyet ayrımcılığı sorununu ele almıştır.

2.4.19. “Kıssalara Psikolojik Yöneliş” Başlığı Altında İşlenen Konular

Yazara göre, Kur'an kıssalarının inanç ve davranış eğitiminin yanında, ruh sağlığını tedavi edici, moral ve motivasyonu yükseltici işlevleri de vardır. Kur'an'da kıssaların ruh sağlığını düzenleyici özelliğine Hz. Peygamberin şahsında açıkça işaret edilir. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda incelenen hususlardan birisi, İslâmî tebliğin zorlukları karşısında morali bozulan, her türlü maddî ve psikolojik baskı altında şiddete, baskıya maruz kalan Hz. Peygamberin ve müminlerin Kur'an kıssaları aracılığıyla morallerinin nasıl yükseltildiği konusudur.

Müellife göre, Kur'an'da Hz. Mûsâ kıssasının ihtiva ettiği en dikkat çekici psikolojik fenomen “korku duygusu” ve insanın “temel güven eğilimi”dir. Bu gerçeklik konu olarak Mûsâ kıssasının muhtevasına sindiği gibi, kıssanın anlatımında kullanılan kelime ve kavramlara da yansımıştır. Yazar, kıssadan hareketle korku-güven ilişkisini incelemiştir.

Kur'an'da Yûsuf kıssasında en çok dikkat çeken psikolojik tahlillerin başında “kardeş kıskançlığı” meselesi gelir. Yine aynı psikolojik gerçeklik Kur'an'da “Âdem'in iki oğlu” kıssasında da tekrar edilir. Kasapoğlu bu araştırmada, kıssalar aracılığıyla anlatılan ve bazı çözüm önerileri sunulan kardeş kıskançlığı meselesini incelemiştir.

Kehf sûresinde Ashâb-ı Kehf, Mûsâ-Hızır ve Zülkarneyn kıssaları yer alır. Bu üç kıssa kendi aralarında belli bir bütünlük içerisinde Carl Gustav Jung tarafından

yorumlanmıştır. Kasapoğlu, bu kitapta Jung'un Kehf sûresinde geçen üç kıssaya getirmiş olduğu yorumları değerlendirmiş, tahlil etmiştir. Jung'un yorumlarının İslâmî gelenekteki yorumlarla karşılaştırmasını yapmıştır.

2.4.20. “Rüyalar ve Yorumları” Başlığı Altında İşlenen Konular

“Rüyalar ve yorumları” başlığı altında hem Kur'an hem de onun birinci dereceden tefsir kaynağı olan hadîs verilerinden hareketle Kur'an'ın, geniş anlamda İslâm'ın rüya fenomeni hakkındaki bakış açısı müellif tarafından ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yine burada İslâm felsefesinin ve tasavvuf disiplininin rüyalar ve onların yorumları hakkındaki görüşleri ana hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Kasapoğlu, bu bölümde psikoloji literatüründe teşekkül eden kuramlar ve verilerden, İslâm düşünce sistemlerindeki verilerle birlikte Kur'an mesajlarındaki rüyalarla ilgili anlatım ve tasvirlerin anlaşılmasında yararlanmıştır. Böylece müellif insanlara rüyalar ve yorumları karşısında Kur'an'ın rehberliğinde nasıl bir tutum ve ölçü takınabilecekleri konusunda bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır.

2.4.21. “Paranormal Deneyimler” Başlığı Altında İşlenen Konular

Bu başlık altında müellif, paranormal deneyimlerden “göz değmesi”ni işlemiştir. Müellife göre, toplumları etkileyen ve hakkında her toplumun kendine özgü bir kültür oluşturduğu nazar yani göz değmesi, önemli parapsikolojik fenomenlerden birisidir. Kur'an'da nazar fenomeniyle ilişkilendirilen âyetler ve meseleye açıklık kazandıran hadîs-i şerifler mevcuttur. *Nazar* tecrübesi her insanın hayatında sorun / problem edildiği, ilgisiz kalamadığı konulardandır. Kasapoğlu, bu başlık altında ilâhî kelâmın *nazar* konusuna nasıl yaklaştığını ve bu alanda insanlara ne şekilde rehberlik ettiğini incelemiştir.

2.4.22. “Ölüm Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular

Kasapoğlu, araştırmanın bu bölümünde, insanın ölüm anını ve bu süreçte yaşadıklarını tasvir eden ve bu konuda ipuçları veren Kur'an âyetlerini incelemiştir. Kur'an'ın bu âyetler aracılığıyla insanlara hangi mesajları vermek istediğini belirlemeye çalışmıştır. İnsanın ölüm anı tecrübesini tasvir eden “rusulünâ teteveffâhum”, “teveffethu rusulünâ”, “yeteveffa'l-melâike”, “teveffâhumu'l-melâike”, “hadara'l-

mevt”, “ye’ti’l-mevt”, “câe’l-mevt”, “sekretü’l-mevt”, “ğamerâtü’l-mevt”, “nefsün zâikatü’l-mevt”, “nazara’l-ma’şiyi aleyhi mine’l-mevt”, “tezhekâ enfüsühüm”, “izâ beleğati’l-hulkûm”, “izâ beleğati’t-terâkî”, “ennâziât” ve “ennâşidât” ifadelerini incelemiştir.

2.5. Kur’an Psikoloji Atlası’nda Tefsir Yazma Tercihleri

Yazar, *Kur’an psikoloji Atlası*’nı *müsel* / mushaf tertibi ya da kronolojik / nüzûl tertibine göre değil, konulu / *mevzû* yöntemle kaleme almıştır. Yine yazar ele aldığı âyetlerin yorumunu *icmâlî* bir anlatımla öz ve kısa tutmamış, psikolojik yönde detaylı tahliller yapmayı tercih etmiştir. Eserinde *tahlîlî* tefsir yazım yöntemini uygulamıştır. Yazar, psikolojik Kur’an konu ve kavramlarını işlerken semantik tahlil uygulamasını hemen her meselenin ele alınışında göstermeye çalışmıştır. Yazarın psikoloji biliminin verileriyle Kur’an ve tefsir verilerini disiplinler arası çalışma tarzında keleme alması tipik bir bilimsel tefsir görüntüsü arz etmektedir. Bununla birlikte yazar *Kur’an Psikoloji Atlası* çalışmasını “bilimsel tefsir” değil, *psikolojik tefsîr* nüansının, yöneliminin bir literatürü olarak gördüğünü, temellendirdiğini vurgular. Aşağıda *Kur’an Psikoloji Atlası*’nın sayılan bu özellikleri detaylandırılacaktır.

2.5.1. Mevzû / Konulu Tefsir Tarzının Tercih Edilmesi

Konulu tefsir, “belirli bir konuya ait, değişik sûrelerde zikredilen, o konuyu uzaktan yakından ilgilendiren, aynı manaya gelen Kur’an âyetlerini özel şart ve yöntemlerle bir araya toplayan, tek bir başlık altında onlardan bir konu teşkil eden, nüzûl sıralarını da göz önünde bulundurarak onları kendi aralarında usulüne uygun bir tarzda düzenleyen, söz konusu âyetleri önce sevk olundukları ortam içerisinde, siyak-sibak ilişkisi bağlamında değerlendiren, daha sonra da benzer âyetlerle beraber konuyu işleyen, Kur’an’ın genel üslubu çerçevesinde âyetler arasında mukayeseler yapan, onları ilmî bir incelemeye tâbi tutan Kur’an’ın temel ilkelerine göre yorumlayan tefsirdir.”²⁹⁷ Hayatta karşılaşılan psikoloji, sosyoloji gibi alanlarda Kur’an’ın görüşlerini ortaya koymada da konulu tefsire ihtiyaç duyulur.²⁹⁸

²⁹⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’ın Konulu Tefsiri -Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler-”, *Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3 (Ocak-Haziran2009), 113.

²⁹⁸ Mustafa Müslim, *Kur’an Çalışmalarında Yöntem Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım*, (çev. Salih

Psikolojik tefsîr uygulamalarını hem “atomik tefsir” tarzında hem de “konulu tefsir” şeklinde gerçekleştirmek imkânı vardır. “Kur’an Psikoloji Atlası” kitabı, psikolojik tefsir uygulamalarını “konulu tefsir” tarzında kaleme almıştır.²⁹⁹ Müellif, ele aldığı konuları çoğunlukla makale formunda sınırlı ve dar kapsamda, bazen de kitap hacminde belli bir konu bütünlüğü içerisinde incelemiştir.

Konulu tefsir çalışması özelliği taşıması sebebiyle *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda işlenen konular kendi içinde temel bölümlere, alt kısımlara, başlıklara ayrılarak mümkün olduğunca kolay anlaşılır kılınmıştır. Fakat yapılan bölümlmelerde ana başlıkların, alt konuların birbiriyle uyum ve bütünlüğü korunmuştur.

2.5.2. Tahlilî Tefsirin Tercih Edilmesi

Tahlilî tefsir, nakli ve içtihadî tefsir geleneğinin amacına göre geniş veya dar anlamda kullanıldığı bir yöntemdir. Bu yöntemin çoğunda mantûk ve mefhûm ilişkisi yer alır. Bu sebeple söz konusu yöntem Kur’an’ın kılavuzluğunu, prensiplerini ve Allah’ın Kur’an’da insanlar için koymuş olduğu kanunların hikmetini ortaya çıkarmayı en büyük hedef olarak gören bir tefsir metodudur.³⁰⁰

İcmâlî tefsir ise küllî tefsir olup, âyetlerin ayrıntıya girmeden yüzeysel ele alınmasını ifade eder. *İcmâlî tefsir* daha çok lafızlarla ilgilenmek demektir.³⁰¹

Kasapoğlu tarafından hazırlanan *Kur’an Psikoloji Atlası* çalışmasında araştırmada genel olarak “psikolojik tefsir uygulamaları” *icmâlî* (özlü) değil, *tahlilî* / *tafsilî* (detaylı) olarak nitelenebilecek bir tarzda hazırlanmıştır. Âyetlerin özellikle psikolojik, psiko-sosyal muhtevası ve amaçları detaylı bir şekilde, konuların ayrıntılarına girilmek suretiyle ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.³⁰²

Eserde hem rivâyet hem de dirâyet tefsirinin veri ve yöntemleri bariz şekilde kullanılmıştır. Kur’an’ın özellikle psikolojik alanda insanlığa kılavuzluğu / rehberliği; Kur’an’ın inanç ve amelle ilgili değerlerinin psikolojik hikmetleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Özer), (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 33.

²⁹⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 88.

³⁰⁰ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 265.

³⁰¹ Muhsin Demirci, “Konul Tefsire Giriş”, *Mizânü'l Hak İslâmi İlimler Dergisi* 7, (Aralık 2018), 175-180.

³⁰² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/16; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 91.

2.5.3. Semantik Tahlil Yönteminin Uygulanması

Semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerinde yapılan tahlilî çalışma olarak ifade edilir. Bu çalışmada dil, hem konuşma âleti olarak hem de söz konusu dili kullanan toplumun dünya hakkındaki düşüncelerini kavrayabilmek için, kendilerini çevreleyen dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerini yansıtan bir vasıta olarak incelenir.³⁰³ “Kur’an semantiği”, Kur’an kelime ve kavramlarının zaman içerisinde uğradıkları anlam değişimlerini ya da kazanmış oldukları yeni anlamları analiz eder. Kur’an dili ve düşüncesinin anahtar kavramları üzerinde anlam yönünden tahliller yapar.³⁰⁴

Kur’an Psikoloji Atlası’nda *psikolojik tefsir* uygulamaları sırasında semantik tahlil yönteminin icrası ilke olarak benimsenmiş ve bu yöntem incelenen konulara yansıtılmaya çalışılmıştır. Eserde araştırma konuları ya da kavramları ele alınırken, “kavramsal çerçeve” gibi başlıklar altında etimolojik bilgiler aktarılmıştır. Araştırmada ele alınan kelime ve kavramların etimolojisi ortaya konularak, ilgili kelimenin âyette geçtiği yerde vermek istediği psikolojik mesaj gösterilmeye çalışılmıştır.

Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda konu ve kavramları işlerken kelime tahlillerine ve bu tahlillerden hareketle psikolojik anlamın tespitine ihtimam göstermiştir. Eserin genelinde bu hassasiyeti görmek mümkündür. Yazar, Kur’an kelimelerinin aslî anlamları, bağlamda kazandıkları izâfî anlamları üzerinde durmuş, *iştikâk* durumuna göre ifade ettikleri manaları göstermiştir. Eserde, ele alınan konuda geçen temel kelime ve diğer ilgili kelimelerin Arapçadaki anlamlarının yanında Kur’an’da geçtikleri yerlerdeki anlamları gösterilmeye çalışılmıştır.

Eser-müfessir merkezli araştırmalarda, bir tefsirin incelenen yönleri arasında “şiiirle istişhâd” meselesi dikkat çeker. Fakat Kasapoğlu Kur’an kelimelerini incelediği bölümlerde *şiiirle istişhâda* başvurmamıştır.

Aşağıda *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda semantik tahlil bağlamında gerçekleştirilen etimolojik çalışmalara örnekler verilecektir. Yazarın “tarihsel semantik” uygulamaları da aynı şekilde örnek üzerinden gösterilecektir:

³⁰³ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, *Hikmet Yurdu*, 6/11, (Ocak – Haziran 2013), 108.

³⁰⁴ Hasan Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur’an’a Uygulanmasına Dair”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi Kur’an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 2009), 366.

Örnek – 1

Kur'an'da insanların birbirlerini bağışlamaları konusu ele alınırken affetme olgusunu dile getiren kavramların başında “afv”, “ğafır” ve “safh” gelmektedir.³⁰⁵ Burada müellif Kur'an da affetme olgusunu, bu olgu ile ilgili âyetleri incelemeye başlamadan önce kelimenin Arapçadaki kullanıldığı anlamları, kelimenin diğer türevi olan “ğafır” kökünün yanında “safh” kökünü ve bunların kullanıldığı anlamları Arapçada kullanıldığı çeşitli anlamların kök anlam itibariyle affetme anlamına nasıl delalet ettiğini temel Arapça ve Kur'an sözlüklerini kullanmak suretiyle göstermiştir.

Örnek – 2

Umutsuzlukla ilgili lafızlar,³⁰⁶ *inâbe* tecrübesi ile ilgili lafız,³⁰⁷ namaz psikolojisi bağlamında “salât” kelimesi,³⁰⁸ haccın dinî tecrübe ve sembol boyutu işlenirken “şîâr / şeâir” kelimesinin anlam alanı,³⁰⁹ eğitimde tedricilik bağlamında “nezle” kökü,³¹⁰ sosyal değişim konusu bağlamında “bedele”, “kalebe” kökleri,³¹¹ göz değmesi bağlamında “z-l-k” kökü³¹² üzerine yaptığı etimolojik, lügavî değerlendirmeler, yazarın Kur'an semantiği uygulamalarına örnek gösterilebilir.

Tarihsel Semantiğe³¹³ Örnek:

Kur'an, nüzûl öncesindeki Arapça kelimeleri kullanmış, fakat bunlardan bazılarını Arap Câhiliye kültüründe kullanıldığı anlamlardan farklı anlamlar yüklemiştir. Câhiliye insanının karakter özelliklerinden birisini anlatan “kerem” kelimesi, Kur'an'da daha farklı bir karakter özelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Kasapoğlu, “kerem” kelimesinin nüzûl öncesi dönemden nüzul dönemine geçişte nasıl anlam değişmesine uğradığını şöyle açıklamıştır:

Kur'an, ilk muhatapları olan Arapların kullanmakta oldukları dilden aldığı

³⁰⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 124-129.

³⁰⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/283.

³⁰⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/20-22.

³⁰⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/281-282.

³⁰⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/394-396.

³¹⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/23-26.

³¹¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/223, 243.

³¹² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/353.

³¹³ Tarihsel semantikte, kelimelerin tarih içinde kazandığı anlamlar, uğramış oldukları anlam değişimleri incelenir. (Abdulkerim Seber, “Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespit”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, (2013), 111).

kelimelere bazen farklı yeni anlamlar yüklemiştir. Kur'an, Arapların aşına olmadığı kişilik ve karakter özelliklerini anlatmak için yeni kelimeler türetmemiş, o dönemde kullanılmakta olan kelimelere yeni, özgün anlamlar kazandırmıştır. Meselâ, “kerîm” kelimesi, Arap Câhiliye kültüründe insan kişiliğini anlatan anahtar terimlerden birisiydi. Bu kelime Câhiliye insanının “fazlaca eli açık olma”, “soy sop asilliği” gibi kişilik özelliklerini anlatmak için kullanılıyordu. Câhiliye devri Arabı için “kerem” kavramı, cimriliğin tam zıddı bir anlama sahipti. Fakat Kur'an, “kerîm” kelimesinin Câhiliye kültüründe kullanıldığı anlamı değiştirmiştir. “Kerem” kelimesinin “takvâ” kavramıyla bağının kurulması suretiyle, Câhiliye insanının bilmediği farklı bir semantik alan ortaya koymuştur. Kelime, Kur'an'da müminin karakter özelliklerinden birisini anlatan yeni bir anlama bürünmüştür.³¹⁴

Nüzûl Sonrası Dönemde Anlam Değişmesine Örnek:

Kur'an kelimeleri vahyin nüzûlü tamamlandıktan sonra zamanla içerik olarak bazı değişmelerle uğramıştır. Eğer semantik tahlili yapılan lafız, Kur'an nâzil olduktan sonraki çağlarda anlam değişmesine uğramış ise ya da İslâmî gelenekte kısmen farklı anlamda kullanılmışsa, bu durum anlam değişikliği olarak izah edilir.³¹⁵

Kasapoğlu, bir dinî tecrübe olarak Kur'an'da geçen *istiâne*, *istiğâse* lafızlarını incelemiştir. Bu lafızların Kur'an'da ifade ettiği anlamın yanında tasavvuf disiplininde kazanmış olduğu anlamı da açıklamıştır. *İstiâne*, *istiğâse* kelimelerinin tasavvuf disiplininde Kur'an'daki anlamından farklılaştığına, anlam değişmesine uğradığına işaret etmiştir. Bununla birlikte *istiâne*, *istiğâse* kelimelerini Kur'ânî anlamlarıyla tasavvufta kazandığı anlamı telif etmeye çalışmıştır:

Kur'an'da, Allah'tan yardım dilemeyi ve O'na muhtaçlığı anlatan *istiâne*, *istiğâse* gibi kelimeler, Allah'tan doğrudan yardım istenebileceğini anlatır. Oysa tasavvufî öğretide, Allah'tan yardım dilerken duası müstecâp olabilecek sâlih kullardan, bunlardan vefat etmişlerin ruhaniyetlerinden istindat etme geleneği yaygınlaşmıştır.

Belki de Allah'tan yardım isteyen birey, bu konuda kendisinden daha lâayık olan sâlih insanların himmetini yanında hissetme ihtiyacı duyar. Bütün bunlara rağmen, her Müslümanın doğrudan Allah'a *istiâne* ve *istiğâse* edebileceği ve bunun Kur'an'da

³¹⁴ Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, 143.

³¹⁵ Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, 158.

tavsiye edildiği bilinci taşımalıdır. Sûfî anlayışta, Allah'tan *istiâne* ve *istiğâse* bulunurken, mutlak manada yardım edenin Allah olduğu bilinci her zaman var olagelmıştır. Fakat İslâm geleneğinde bazı Müslümanlar tarafından *istiâne* ve *istiğâse* tecrübesine Allah'ın sâlih, kulları da dahil edilmiştir. Tevhît esasını korumak kaydıyla bu tarz *istiâne* ve *istiğâse* tecrübelerinin, Müslümanlar için bir zenginlik olduğu söylenebilir. Fakat *istiâne* ve *istiğâse*de bulunurken, sâlih insanlardan istimdât ederken, tevhit bilincini koruma esasını daima canlı tutmak zorunludur. Tarih boyunca Müslümanların uygulamaları bu şekilde gerçekleşmiştir. Kur'an'da geçen, “yalnızca Allah'a *istiâne* ve *istiğâse* etme” ilkesi bu şekilde de değerlendirilebilir.³¹⁶

2.5.4. Bilimsel Tefsir Niteliklerini Taşınması

Bilimsel tefsir, Kur'an âyetlerini ilmî açıdan kanıtlanmış bilimsel veriler ışığında açıklamak, âyetlerdeki bilimsel hakikatleri ve ilâhî kelâmın i'câz vecihlerinden birini ortaya çıkarmak amacıyla yapılır.³¹⁷

Kur'an Psikoloji Atlası'nın ilmî tefsir kategorisinde değerlendirilmesine hiç kimse karşı çıkmaz. Eser bilimsel tefsirin hemen her karakteristiğini yansıtır. Eserde âyetler psikoloji biliminin verileriyle açıklanmakta, âyetlerdeki psikolojik hakikatler ortaya çıkartılmaktadır. Eserin genel bilimsel tefsir literatüründen tek farkı sadece belli bir bilim dalı –psikoloji- açısından Kur'an âyetlerini tefsir ediyor oluşudur. Kaldı ki bu uygulama bilimsel tefsirde yaygındır. Sadece belli bir disiplinle –tıp,³¹⁸ uzay³¹⁹ bilimleri vb.- ilgili âyetleri konu edinen bilimsel tefsir literatürü mevcuttur.

Kur'an Psikoloji Atlası'nı genel bilimsel tefsir anlayışından ayıran en belirgin özellik, âyetlere sadece psikoloji ve yakın disiplinler açısından yaklaşmış olmasıdır. Bu tür çalışmalar, *tefsîr* içerisinde bir ihtisaslaşma olduğu gibi, bilimsel tefsir içerisinde de psikolojik yönde daha özel bir ihtisaslaşmadır.

³¹⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/174-175.

³¹⁷ Veysel Güllüce, “Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, (ed: Bilal Gökür, N. Yılmaz, Ömer Kara, Muhammet Abay, Necmettin Gökür), (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 379; Mehmet Zeki Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'an'ın İ'câzı*, (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 75; Kovsar Taghiyev, *Gazzâlî - Şâtubî Sarkacında Bilimselci Tefsir*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), s. 17.

³¹⁸ Adnân eş-Şerîf, *Min İlmi't-Tıbbi'l-Kur'ânî*, (Beyrût: 1992).

³¹⁹ Adnân eş-Şerîf, *Min Ulûmi'l-Feleki'l-Kur'ânî*, (Beyrût: 1993); Celâl Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri İslâm Açısından Kâinat ve İmkânları*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017).

2.5.5. “Kur’an Psikolojisi” Çalışmalarının Psikolojik Yöneliş Olarak Konumlandırılması

Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nı bilimsel tefsir tarzında, âyetlerin yorumunda psikoloji ve ilişkili bilimlerden yararlanarak, Kur’an’dan psikolojiyle ilgili mesajları istinbât etme amacıyla hazırlamış olmakla birlikte, çalışmalarını “psikolojik tefsir” yönelişi kapsamında konumlandırmıştır.

Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nı ilmî tefsir ya da başka bir tefsir akımının semsiyesi altında yahut bir ürünü olarak değil, doğrudan Kur’an’a psikolojik yönelişin, *psikolojik tefsîr* nüansının bir çalışması olarak kaleme almıştır. Yukarıda Kasapoğlu’nun eserleri bölümünde işaret edildiği üzere müellif, *psikolojik tefsîri* bağımsız bir ekol olarak bütün ayrıntılarıyla sistemleştirmiştir.

Tefsir yazımında ya da Kur’an araştırmalarında müfessirler ya da Kur’an araştırmacıları, tefsirde belli bir eğilimi tercih ederek eserini söz konusu eğilim odaklı kaleme almaktadırlar. Bu eğilim fikhî, tasavvufî, edebî, sosyolojik, bilimsel ve benzeri yönelimler tarzında olabilmektedir. Kur’an’da psikoloji konularını çalışanlar için de benzer durum geçerlidir. Bazen Kur’an psikolojisi çalışması ilmî tefsîrin³²⁰ bir ürünü olarak, bazen edebî / beyânî tefsîrin³²¹ bir ürünü olarak konumlandırılabilir. Artık günümüzde doğrudan “psikolojik tefsir”in ürünü olarak konumlandırma durumu söz konusudur. Abdurrahman Kasapoğlu, Kur’an psikolojisi alanında yapmış olduğu ilk çalışmayı “bilimsel tefsir” ile konumlandırmıştır. 1992 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırladığı *Kur’an’da İnsan Psikolojisi*, 1997 adıyla yayınladığı çalışmasını “ilmî tefsir” ekolüne dayandırarak kaleme almıştır. Bu eserde Kur’an’da psikoloji alanına giren konuları, *ilmî tefsirin* incelediği bilim dallarından biri olarak tasavvur etmiştir.³²² Fakat bundan sonra (ki yıllarda) hazırladığı çalışmaları, *Kur’an’a psikolojik yönelişin* bir ürünü olarak değerlendirmeyi kararlaştır: “Başlangıçta “ilmî tefsir metodu” içerisinde değerlendirdiğim bu sahanın ilk meyvesini “Kur’ân-ı Kerîm’de İnsan Psikolojisi” adlı mütevazî çalışmamızla gerçekleştirdik. Fakat hocam Celâl Kırca’nın Kur’an’a psikolojik yönelişi müstakil, yeni bir ekol olarak değerlendirdiğini öğrenmemizin

³²⁰ Abdu’l-Vehhâb Hamûde, Kur’an psikolojisi çalışmasını ilmî tefsir ile temellendirmiştir. (Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 94).

³²¹ Emîn el-Hûlî, psikolojik tefsiri, edebî tefsirin uygulama metotlarından birisi olarak görmüştür. (Kasapoğlu, *Tefsîr Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, 50-51).

³²² Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’da İnsan Psikolojisi*, (İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997), 5-12.

verdiği cesaretle bundan sonraki çalışmalarımı tefsirde psikolojik metot (renk, ekol) adına hazırlamayı uygun buldum.”³²³

Kur'an Psikoloji Atlası'nı tefsirlerin sınıflama çeşitlerine göre de konumlandırmak mümkündür:

Bilindiği gibi, kaynak açısından tefsir, “rivâyet” ve “dirâyet” olmak üzere iki türe ayrılır.³²⁴ Dirâyet tefsirleri, kelâm, fıkıh, tasavvuf, belâğat, toplumbilim gibi çeşitli alanlara yönelebilmektedir.³²⁵ *Kur'an Psikoloji Atlası*, kaynak açısından sınıflamaya göre dirâyet tefsiri grubunda yer alır. Bu eser, psikoloji alanına yönelmiş bir dirâyet tefsiri çalışması olarak gösterilebilir.

Dirâyet tefsirleri çok yönlü -Kur'an'ı mümkün olan bütün ya da çoğu yönleriyle tefsir etme- ya da tek yönlü olabilmektedir. Eğer tefsir yöntemi / yaklaşımı, müfessirin ilgi ve birikiminin yoğunlaştığı belli bir alana -örneğin tasavvuf ya da sosyoloji- odaklanmış ise tek yönlü dirâyet tefsirinden söz edilebilir.³²⁶ *Kur'an Psikoloji Atlası*, tek yönlü dirâyet tefsiri uygulamasıdır. Kasapoğlu'nun yorumlarında her defasında psikolojiyle ya da onun alt ve yakın alanlarıyla bağ kurulmaya çalışılmıştır.

“Yöneliş açısından Kur'an tefsiri” ile, dilbilimsel tefsir, işârî tefsir, fikhî tefsir, mezhebî tefsir, felsefî tefsir, ilmî tefsir, ictimâî / sosyolojik tefsir, aksiyon tefsiri, ilhâdî tefsir gibi yorum türlerini ortaya çıkaran çeşitli ilmî bakış açıları ve eğilimler bakımından Kur'an'ın yorumlanması kastedilir. Bu tarz tefsir yönelişlerinde yorumcu genellikle kendi uzmanı olduğu, ilgi duyduğu alana dair âyetlerin tefsirine ağırlık verir ve Kur'an'ı o ilmin verilerine göre yorumlamaya çalışır.³²⁷ *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın yöneliş açısından psikolojik yöneliş kategorisinde yer aldığı söylenebilir. Aslında *Kur'an Psikoloji Atlası* Kur'an'dan psikoloji biliminin verilerini istinbât ettiği için “ilmî / bilimsel tefsir”e benzer. Kur'an'a eğitim psikolojisi açısından baktığı için “terbevî

³²³ Kasapoğlu, *Kur'an'da Ahlâk Psikolojisi*, 5.

³²⁴ Harun Ögmüş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Tarihi*, (çev. Halil Aldemir), (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), s. 140.

³²⁵ Ahmet Alabalık, “Makbul Re'y Tefsirinin Yöneldiği Farklı Alanlar”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5, (2012), 7-8.

³²⁶ Muhsin Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 216-217.

³²⁷ Kasapoğlu, *Tefsir Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, 27-28.

tefsir”e³²⁸ yaklaşır. Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*’ını temellendirirken mevcut yönelimlerden herhangi birini değil, *psikolojik tefsiri* esas almıştır.

Kur’an’ın tertîb tarzına göre tefsiri üçe ayrılır: Mushafın tertibine göre mevzî / müsel sel tefsir, nüzûl tertibine göre kronolojik tefsir ve konu tertibine göre mevzû tefsir.³²⁹ *Kur’an Psikoloji Atlası*, Kur’an’ın tertîb tarzına göre yapılan tefsîr sınıflamasında *mevzû* / konulu tefsir türü arasında yer alır.

Kur’an Psikoloji Atlası, dirâyet tefsiri, konulu tefsir, ilmî tefsir, pedagojik tefsir özellikleri gösterse de Kasapoğlu, eserini *psikolojik tefsîr* nüansının bir çalışması, literatürü olarak konumlandırmıştır. Müellif, *psikolojik tefsîr* müstakil bir tefsir yönelişi olarak sistemleştirdikten sonra Kur’an psikolojisi üzerine yapmış olduğu kendi çalışmalarını *psikolojik tefsîre* nispet etmiştir. Nitekim müellif, Kur’an psikolojisi alanında yapılan bütün çalışmaları *psikolojik tefsîr* literatürü olarak nitelemiştir.³³⁰

Psikolojik tefsîr ile psikolojik tefsire özgü anlama ve açıklama yöntemi kastedilir. Bu yöntem ile kaleme alınmış esere de *psikolojik tefsîr* nitelemesi yapılır. Abdurrahman Kasapoğlu’nun *Kur’an Psikoloji Atlası* adlı kitabının psikolojik yorumlama yöntem ve amaçlarını kullanan bir tefsir eseri olduğu söylenebilir.

2.6. Kur’an Psikoloji Atlası’nda Bilgi Kaynakları

Müfessirler Kur’an’ı tefsîr çalışmalarında kendilerinden önceki birikimleri referans alarak hareket etmişlerdir. Kendilerine ait tarzlarını önceki ilim geleneğinden miras aldıkları veriler üzerinde güncellemeler yaparak teşekkül etmişlerdir.³³¹ Aşağıda Abdurrahman Kasapoğlu’nun *Kur’an Psikoloji Atlası* eserini oluştururken başvurduğu bilgi kaynakları değerlendirilecektir.

³²⁸ “Terbevî tefsir”, tefsirde pedagojik boyuta ağırlık veren ve özellikle eğitimle ilişkilendirilen âyetleri yorumlama yaklaşımı gösteren eğilimdir. (Kasapoğlu, *Tefsîr Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, 61).

³²⁹ Hüseyin Alevimehr, *Tefsîr Metotları ve Ekolleri*, (çev. Erdal Tuncay), (İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2017), 339-341.

³³⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*; Kasapoğlu, *Kur’an Psikolojisi Konuları: Duyular - Dil Yetisi - Duygular - Gündülenme*; Kasapoğlu, *Kur’an Psikolojisi Konuları: Bilişsel Kapasite - İrade - Gelişim Psikolojisi - Kişilik*; Kasapoğlu, *Kur’an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı - Sosyal Psikoloji - Eğitim Psikolojisi - Metapsişik Deneyimler*; Kasapoğlu, *Kur’an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut*. (Yazar, yukarıda eserler başlığı altında atıfta bulunan bu eserlerinde psikoloji çalışması olarak değerlendirilebilecek literatürü dünya ölçeğinde farklı dillerden derlemiş ve hepsini *psikolojik tefsîr* literatürü olarak nitelemiştir.)

³³¹ Mustafa Topcu, “Hamza el-Karamânî’nin Takşîru’t-Tefsîr Hâşiye alâ Envârî’t-Tenzîl fi’z-Zehrâveyn İsimli Beyzâvî Hâşiyesi”, *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi: Sırat*, 2/1, (2021), 155.

Kur'an Psikoloji Atlası'nın en belirgin özelliklerinden birisi, aktardığı her bilgiyi, yapılan her yorumu kaynağına dayandırma hassasiyetidir. Eser incelendiğinde gerek psikoloji ve alt alanlarına dair bilgiler, gerekse âyetlere getirilen yorumlar kaynaklandırılmıştır. Psikoloji bilgisi kullanılan bölümlerde, bu bilgiler mutlaka atıflı olarak gösterilmiştir. Âyet yorumlarında tefsirlere, kelime / kavram tahlillerinde lugat literatürüne başvurulmuştur. Hatta yazar, konulu tefsir tarzında kaleme alınan güncel alanyazını –makale, kitap, tez, bildiri- takip etmiş, bunları da eserine yansırmıştır.

Aşağıda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın bilgi kaynakları şu başlıklar altında incelenmiştir: Kur'an'ın Kur'ân'la tefsiri, hadîslerin kullanımı, sahâbe ve tâbiûn rivâyetlerinin kullanımı, nüzûl ortamı bilgisinin kullanımı, başvuru tefsir kaynakları, Türkçe meâl tercihleri, geleneksel İslâmî literatürden yararlanma, isrâilî rivâyetler karşısındaki tutumu, modern psikoloji ve ilişkili alanlardan yararlanma biçimi. Eser incelendiğinde bilgi kaynağı olarak aslında iki kaynak türü öne çıkmaktadır. Bunlardan birisi, her tefsir çalışması için geçerli olan geçmişteki tefsir literatürüdür. Tefsir literatürü çerçevesinde eserde sahâbe, tâbiûn kavli, nüzûl ortamı bilgisi, az da olsa İsrâilî malzeme kullanılmıştır. Eserde bir diğer önemli kaynak ise psikoloji literatürüdür. Alışılmışın, bilinenin aksine eserde psikoloji bilgisinin, dolayısıyla literatürünün oldukça fazla kullanıldığı dikkat çeker. Geleneksel İslâmî disiplinlere ait literatürden ve hadîs-i şerîflerden ciddi oranda yararlanılmıştır. Eserde inceleme konusu bir diğer husus ise Türkçe meâl kaynağıdır.

Kur'an'ın Kur'an ile, hadîs ile, sahâbe ve tâbiûn rivâyetleriyle tefsiri kimilerince bir tefsir yöntemi, kimileri tarafından da tefsir kaynakları olarak görülmüştür.³³² Bu tezde söz konusu veriler tefsirde bilgi kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

2.6.1. Yazarın Bilgi Anlayışı

Müellif Kur'an'ı tefsir ederken güvenilir bilgi olarak Kur'an'ı ve sahîh sünneti esas alır. Bununla birlikte yorumunu yaptığı âyetin tahlilinde yarar sağlayacak her türlü bilgiyi kullanır. Bu bilgiler İslâm kültürünün ürettiği bilgiler olabileceği gibi, insanlığın ürettiği her tarih ve coğrafyadaki bilgiler de olabilir. Klasik Batı felsefesinden modern Batı psikolojisine, hatta Uzakdoğu kültürlerinin erdemlerine dahi başvurur. İnsan davranışlarının kökenine inebilmek için çeşitli kültürlerle dair antropolojik,

³³² Erbağ, *Kavâidü't-Tefsîr Cem'an ve Dirâseten Adlı Eser Bağlamında Tefsir İlminin Kâideleri*, 189.

fenomenolojik, tarihsel verileri değerlendirir. Eser (Kur'an Psikoloji Atlası) incelendiğinde bütün bu zenginliği ve genişliği görmek mümkündür.

Müellif, insanlığın bilgi birikimini *âyât-ı kenviyye* olarak değerlendirir. *Fıtratullâhın*, *sünnetullâhın* insan tarafından keşfi olarak telakki eder. *Âyât-ı münezzele*yi anlayabilmek için *kevnî*, bilhassa *enfüsî* âyetlerden yararlanmayı esas alır.³³³

2.6.2. Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

Kur'an'ın müfret ve mürekkep olarak lafızlarının, ilâhî Kitâb'ın bütünlüğü içerisinde, her bir âyetin, pasajın diğerlerinin desteğiyle tefsir edilmesi “Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri” olarak kabul edilir.³³⁴ “Kur'an kendi kendisini tefsir eder” fikriyle özetlenebilen Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri uygulaması erken dönemden itibaren tefsire dahil olmuştur.³³⁵ Âyetin âyetle tefsiri olarak da nitelenen bu yorumlama yöntemi, sahîh, güvenilir tefsir tarzı olarak görülmüştür.³³⁶

Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, belli bir konudan bahseden ve birbirini anlamca destekleyerek, bütünleyerek tefsir eden âyetleri birlikte değerlendirmektir. Aslında bu yöntem bir anlamda konulu tefsir çalışması yapmak olarak nitelenebilir. Müellif, *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda yazım yöntemi olarak konulu tefsir yöntemini tercih ettiği için, doğal olarak aynı konudaki âyetleri bir araya getirerek, bütünlük içerisinde, her bir âyetin anlamının diğerlerini destekleyeceği, bütünleyeceği şekilde yorumlamaktadır.

Kasapoğlu'nun Kur'an / tefsir çalışmalarında âyetlerin birbirini bütünleyecek, anlam bakımından destekleyecek tarzda yorumlanmasına *Kur'an Psikoloji Atlası* 'ndan örnekler verilebilir:

Örnek - 1

Dinleyicide mesaj doğrultusunda tutum değişikliği meydana getirebilmek için, dinleyicideki güçlü tutumu yumuşatacak bir yaklaşım sergilemek gerektiğine dikkat

³³³ Müellifin kendisi hakkındaki değerlendirmesi...

³³⁴ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 2009), 43.

³³⁵ Mustafa Öztürk, “Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, (2008), 3.

³³⁶ Ali Karataş, “Kur'an'ı Kur'an ile Anlama”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, (2011), 118.

çeken müellif, bu bağlamda incelediği “*Firavun’a gidin, çünkü o azdı. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar.*”³³⁷ âyetinde geçen “fe kûlâ lehû kavlen leyyinen” (ona yumuşak söz söyleyin) ifadesini, “istifhâm”, “meşveret”, “arz” şeklinde bir metod takip etmek olarak açıklar. Daha sonra bu açıklamayı “*De ki: (Nasıl), arınmaya gönlün var mı? Seni Rabb’inin yoluna iletelim de O’ndan korkasın.*”³³⁸ âyetine dayandırır. Müellif bu âyetlerde (79/18-19) Firavun’un dine davet ediliş metodu hakkında “dinin ona teklif edildiği, bir öneri olarak sunulduğu, kendisine iletilen mesaj hakkında ne düşündüğünün sorulduğu” açıklamasını yapar. İlk âyetlerde (20/43-44) geçen *kavlen leyyinen* (yumuşak söz) ifadesinin açılımının ikinci âyette yapıldığını; ikinci âyetin ilk âyetin anlamını bütünlediğini işaret eder.³³⁹

Örnek – 2

Müellif, Kur’an’da geçen “fitratallâh”³⁴⁰ ifadesiyle doğal dinî kabiliyetten söz ettiği âyeti, “mîsâk”,³⁴¹ sembolik iman sözleşmesi şeklinde insandaki dinî kabiliyete vurgu yapılan âyetle bütünlük içerisinde yorumlar. “Fıtrat âyetiyle anlatılan doğal dinî kabiliyet, Kur’an’da Allah ile insan arasında gerçekleşen sembolik bir iman sözleşmesiyle bir kez daha dile getirilir.” der.³⁴² Müfessirlerin “fitrat” âyetini “mîsâk” âyetiyle, “mîsâk” âyetini de “fitrat” âyetiyle açıkladıklarını söyler.³⁴³

2.6.3. Hadîslerin Kullanımı

Kur’an Psikoloji Atlası’nın kaynakları arasında Hz. Peygamberden gelen hadîs rivâyetleri de bulunmaktadır. Hatta müellif başvurduğu hadîslerin yorumunu ortaya koyabilmek amacıyla hadîsleri şerheden bazı literatürü de zaman zaman kaynak edinmiştir.

Kur’an’ın tefsirinde en selâhiyetli kişi kuşkusuz Hz. Peygamberdir. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim’in en önemli tefsir kaynağı hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in sünnetidir.

³³⁷ Tâhâ, 20/43-44.

³³⁸ Nâziât, 79/18-19.

³³⁹ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 121-123.

³⁴⁰ “*Sen yüzünü, Allah’ı birleyici olarak doğruca dine çevir: Allah’ın yaratma kanununa (uygun olan dine dön) ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah’ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur.*” (Rûm, 30/30).

³⁴¹ “*Rabb’in Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?” diye onları kendilerine şahit tutmuştu. “Evet, (buna) şahidiz!” dediler. Kıyâmet günü “Biz bundan habersizdik!” demeyesiniz.*” (A’râf, 7/172).

³⁴² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/23-31.

³⁴³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’da İman Psikolojisi*, (İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997), 19.

Sünnet Kur'an'ın anlaşılması, âyetlerdeki anlamın daha iyi ortaya konulması için yol göstericidir. Çünkü Peygamberin eylem ve söylemleri hiçbir şekilde Kur'an'a aykırı olmamakla beraber, Kur'an'ın canlı bir tefsiri niteliğindedir. Kur'an'daki bazı lafızlar bazen anlamı veya sınırları belli olmayan tarzda yer almış, bazen de anlaşılabilir olmasına karşın hükmünün boyutları, detayları ve çerçevesi bilinmemiştir. Bazen de kullandığı edebi dil ve tasvirlerle bağlı olarak farklı izahatlar meydana gelmiştir. Hadîsler bu anlamdaki bütün lafızları, vahyin maksadına uygun tarzda ve insanların tereddütlerini giderecek, herhangi bir karmaşanın doğmasını engelleyecek şekilde açıklamış, bu lafızların salim bir tarzda anlaşılmasında hayati bir rol oynamıştır.³⁴⁴ Bu noktada hadîs ilmi tefsir için ilk kaynak olarak ta görülmelidir. Aksi takdirde yapılacak olan bütün tefsirler eksik kalacak ve hatta hatalı olacaktır.³⁴⁵ Nitekim sahâbe de Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak Allah'ın Kitâb'ını anlamada, tefsirde Hz. Peygambere başvurmuştur.³⁴⁶ Zira sünnet Kur'an'ın açıklayıcısıdır.³⁴⁷

Kur'an Psikoloji Atlası, Kur'an'daki psikolojik muhtevayı ortaya çıkarma iddiasında olmakla birlikte, konuların işlenişinde Hz. Peygamberin hadisleri de Kur'an'ın hadislerle tefsiri bağlamında başvuru kaynağı olarak kullanmıştır. Yazar bazı maddelerin / konuların kaleme alınışında hadîsleri psikolojik yoruma destek olacak şekilde kullanmıştır. Hatta bazen başlık kullanılmak suretiyle “Hadîste şu konu...” şeklinde konuları işlediği de olmuştur.³⁴⁸ Aşağıda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda psikolojik yorumlamada hadîs kullanımı örnekleri verilecektir.

Hadîslere Başvuru Örnekleri

Örnek – 1

Rum sûresi 30/30 *fitrat âyetinin* tam karşılığını Hz. Peygamber'in ifadeleri arasında “fitrat hadisi” olarak buluruz. Efendimizin bu ifadelerine *fitrat* ayetine vurgu yapmak, açıklık getirmek amacıyla yer verdiği anlaşılmaktadır. Hadîsi rivâyet eden

³⁴⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), I/45-46; H. Mehmet Soysaldı, “Kur'an Tefsirinde Hz. Peygamber'in Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Haziran 1998), 265-289.

³⁴⁵ M. Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tefsir Tarihi*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992) 172.

³⁴⁶ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, (Beyrût: Dâru'l-Kalem, ts.), I/48.

³⁴⁷ Hâlid İbn Osmân es-Sebt, *Kavâidu't-Tefsîr Cem'an ve Dirâseten*, (el-Kâhire: Dâru İbni Affân, 1421), I/130.

³⁴⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 90.

ravisi bu hadisi aktardıktan sonra fitrat âyetini okumayı önermiştir: Ebû Hureyre (ö. 58/678), Hz. Peygamberin şöyle bir açıklamada bulunduğunu aktarmıştır: “Dünyaya gelen her çocuk, tıpkı bir hayvanın derli toplu, kusursuz bir yavru dünyaya getirişi gibi mutlaka fitrat üzere doğar. Daha sonra çocuk annesinin babasının etkisiyle Hristiyan, Yahudi, Mecusi olabilir.”³⁴⁹

Müellif burada fitrat ayetini açıklarken Kur’an’ın hadisle tefsiri uygulamasının bir yansıması olarak, fitrat ayetini fitrat hadisi ile açıklamıştır. Fıtrat âyetindeki hakikatin, gerçekliğin hadislerde Hz. Peygamber tarafından desteklendiğini göstermiştir.

Örnek – 2

Kasapoğlu, Bakara sûresi 260. âyeti dinî şüphe / *itmi’nân* şüphesi bağlamında incelemiştir. Bu âyette Hz. İbrahim’in *itmi’nân* arayışı konu edilmektedir. Müellif, bu âyetin dinî şüpheyi delâletini Hz. Peygamberin “Biz şüphe duymaya İbrahim’den daha layıgız.”³⁵⁰ hadisiyle desteklemiştir.³⁵¹

Örnek – 3

Müellif *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda bazen hadislerle müstakil başlık altında başvurur. Kur’an psikolojisi açısından işlediği konuyu aynı zamanda hadis psikolojisi açısından da işler. Bu durumda işlenen hadisler âyetlerin tefsiri kabilinden değil de, sanki müstakil “hadis psikolojisi” çalışması gibi ele alınır. Tabiri caizse yazar, Kur’an psikolojisi çalışması yaptığı konu hakkında bir de hadis psikolojisi çalışması yapmış gibi görünür. Bunun en tipik örneği öfke duygusunu çalıştığı bölümdür. Kur’an ilkesel planda öfke kontrolüne dair mesajlar sunar. Kasapoğlu, Kur’an’ın öfke kontrolü mesajlarının açılım ve uygulaması olarak Hz. Peygamberin kavî, fiilî sünnetini “hadislerde öfke kontrolü” başlığı altında etraflıca işler.³⁵²

³⁴⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/29.

³⁵⁰ Ebû Abdullah Muhammed İbn İsmail el-Buhârî, es-Sahîh, Enbiyâ, 11, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), IV/119.

³⁵¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/166.

³⁵² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/91-111.

Örnek – 4

Yine müellif, Kur'an'da geçen *helû* kavramıyla ilgili âyetleri tefsir kaynakları ışığında yorumladıktan sonra, “Hz. Peygamberin hadislerinde *helû* ifadesi” başlığını kullanarak âyetlere (70/19-21) hadislerde nasıl açıklık getirildiği gösterir.³⁵³

Örnek – 5

Kasapoğlu, Hz. Peygamberin *psikolojik tefsîr* örnekleri arasında sayılabilecek aktarımlarda bulunmuştur. Bilindiği üzere, Hz. Peygamber bazen âyetin zahirinden ya da bağlamından çıkarılamayan psikolojik yorumlarda bulunmuştur. Yûnus sûresi 64. âyette geçen “*büşrâ*” kelimesi Hz. Peygamber tarafından müminlerin gördüğü sâdık rüyalar şeklinde tefsir edilmiştir. Kasapoğlu’nun Hz. Peygamberden rüya konusunda nakletmiş olduğu *psikolojik tefsîr* örneği şöyledir:

*“Dünya hayatında da, âhirette de onlar için müjde vardır. Allah’ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük başarıdır.”*³⁵⁴

Hadislerin delâletiyle, âyette bahsi geçen dünya hayatındaki “müjde” ile kastedilen, müminlerin uykuda görmüş oldukları sâdık rüyalar. İnsanlar, dünya hayatında kendilerini mutlu edecek *sâdık rüyalar* görebilirler. Âyette sözü edilen *büşrâ* / müjde Hz. Peygamber tarafından, müminin görmüş olduğu sâdık rüyalar şeklinde açıklanmıştır. Birçok rivayette –Ebu’d-Derdâ (ö. 32/652), Ubâde İbn Sâmit (ö. 34/654), İmrân İbn Husayn (ö. 52/672), Abdullah İbn Abbas (ö. 68/687), Abdullah İbn Ömer (ö. 73/693) ve daha başka râvilerden gelen rivayetlerde- geçtiği üzere, bu âyetin (10/64) anlamı Hz. Peygambere sorulmuş, o da buradaki “*büşrâ*” ifadesini, sâdık rüyalar olarak izah etmiştir. Hz. Peygamberin, “Artık peygamberlik dönemi sona ermiştir. Bundan sonra kimseye peygamberlik verilmeyecektir. Fakat müjdeleyiciler kalmıştır. Sâlih rüyalar, bu müjdeleyiciler kapsamındadır.”³⁵⁵ hadîsi bu yorumu pekiştirmektedir.³⁵⁶

Örnek – 6

Müellif, Hz. Peygamberin kişiliğindeki duygudaşlık / sempati özelliğini “*Ant olsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size*

³⁵³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/403-405.

³⁵⁴ Yûnus, 10/64.

³⁵⁵ et-Tirmizî, *Kitâbu'r-Ru'yâ*, 2; el-Buhârî, *Kitabu't-Ta'bîr*, 5.

³⁵⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/295-296.

düşkün, mü'minlere şefkatli ve merhametlidir."³⁵⁷ Tevbe sûresi 128. âyeti üzerinden açıklamıştır. Âyetin konuya delâletini, müfessirlerin görüşleri, psikolojinin ve ahlâk felsefesinin verileri ışığında yorumladıktan sonra Hz. Peygamberin hadîsiyle de desteklemiştir.³⁵⁸ Bu *hadîs*inde Hz. Peygamber bir mü'minin diğer mü'minlerle olan ilişkilerinde sempatiye / duygudaşlığa dayalı bir tutum geliştirdiğini şu şekilde ifade etmiştir: "Mü'minler birbirlerini sevmeye, birbirlerine acıma ve birbirlerine şefkat göstermeye bir vücut gibidirler. O vücudun herhangi bir organı rahatsızlandığı zaman, diğer organlar da uykusuzluk ve rahatsızlık gibi nedenlerle muzdarip olur ve hastalanırlar."³⁵⁹

Örnek – 7

Müellif, bazı Kur'an psikolojisi konularını işledikten sonra aynı konudaki hadîsleri de bir araya getirerek bir anlamda hadîs psikolojisi çalışmaları da yapmıştır. Yazar böylece Kur'an'da işlenen konuların hadîslerde de açılım ve uygulamalarla karşılık bulduğunu göstermeye çalışmıştır. Zihinsel, duyuşsal, konuşma, ruhsal, hatta fiziksel engellilik konusunu işlediği bölümü iki başlık altında incelemiştir. Bu iki temel başlıktan birisinde konuyu âyetler³⁶⁰ bağlamında, diğerinde ise hadîsler³⁶¹ bağlamında ele alınmıştır.

Verilen örneklerde görüldüğü gibi yazar, âyetlere getirmiş olduğu psikolojik yorumun isabetini hadîslerle destekleme yoluna gitmiştir. Âyetin doğru anlamına ulaşmada hadîslerden istidlâlde bulunmuştur. Atıfta bulunduğu hâdîs-i şerîflerin hadîs literatüründen kaynaklarını dipnotlarda göstermiştir.

Hadîs Şerhlerine Başvuru Örnekleri

Yazar, başvurduğu hadîsleri âyetteki psikolojik yoruma desteği yönünden kısaca izah etmiştir. Âyet ile hâdîs arasındaki anlam ilgisini göstermiştir. Zaman zaman âyetleri tefsir eder gibi, hadîs şerhi literatürüne başvurarak hadîsleri şerhetmiştir. Fakat bu uygulama eserde yaygın değildir. Bazı konuların izahında rastlanmaktadır. Meselâ, dinî şüphe bağlamında başvurduğu "*Bir grup sahabi Hz. Peygambere gelerek şöyle*

³⁵⁷ Tevbe, 9/128.

³⁵⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/208.

³⁵⁹ Buhârî, Edeb, 27.

³⁶⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/202-247.

³⁶¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/249-270.

derler: “İçimizde öyle şeyler hissediyoruz ki, herhangi birimiz bunu söylemeyi günah kabul eder. Allah’ın elçisi: “Gerçekten böyle bir şey hissettiniz mi?” diye sorduğunda, onlar: “Evet” diye cevap verirler. Bunun üzerine Allah’ın elçisi: “İşte apaçık iman budur.” buyurur.”³⁶² hadîsinin şerhine şerh literatüründen -Muhyiddîn en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*; Ebu’l-Abbas Ahmed İbn Ömer İbn İbrahim el Kurtubî, *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim*; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi-*, atıfta bulunmuştur.³⁶³

“Selâmlaşma” davranışının psiko-sosyal kazanımlarını işlediği bölümde “Bir sahâbi Hz. Peygamber’e, “İslâm’ın hangi işi daha hayırlıdır diye sorduğunda peygamberimiz şu karşılığı vermiştir: “Yemek yedirmen, tanıdığını ve tanımadığını selâm vermendir.”³⁶⁴ hadîsine başvuran yazar, şerh literatüründen -el-Aynî, *Umdetü’l-Kârî*; İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*; el-Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*- şu bilgileri nakleder:

“Hadîste, selâmı yaygınlaştırmaya teşvik vardır. Selâm mü’minlerin tevâzuyla şefkat kanatlarını birbirinin üzerine örtmeleri anlamına gelir; kalplerini birbirine kaynaştırır, aralarında sevgi ve dostluk ilişkileri doğurur, onları ortak amaçlar etrafında bir araya getirir. Hadiste sözü edilen, yemek yedirmek ve selam vermek gibi davranışlar, insanlar arasında sevgi duygularını açığa çıkaran, dostlukları pekiştiren eylemlerin başında gelir. Hadiste, selamın sadece belli kimselere değil, herkese verilmesi gerektiğine dair bir işaret vardır. Mü’minler, bütünüyle birbirlerinin kardeşidirler, kardeşlik hak ve ödevleri konusunda eşittirler. “Selam vermek”, Allah için samimi bir davranışta bulunmak ve tevazu göstermek demektir.”³⁶⁵ Görüldüğü gibi müellif, bazen hadîs şerhlerindeki psikolojik, psiko-sosyal içerikli izahlardan istidlâlde bulunmuştur.

2.6.4. Sahâbe ve Tâbiûn Rivâyetlerinin Kullanımı

Sahâbe kavli dirâyet tefsirinin başvuru kaynaklarındandır. Nitekim Kur’an tefsirinde başvurulabilecek sahâbe-i kirâm’dan gelen tefsir mirası mevcuttur.³⁶⁶ Sahâbe tefsir alanında Hz. Peygamberden sonra en önemli ikinci halkayı teşkil eder. İlâhî

³⁶² Müslim, İmân, 132.

³⁶³ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/167-168.

³⁶⁴ Buhârî, İmân, 6-20.

³⁶⁵ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/248.

³⁶⁶ Bergamalı Ahmet Cevdet, (Haz. Mustafa Özel), *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2002), 75.

kelâm'ı Kur'an ve sünnet ile tefsir etme aşamasından sonra Hz. Peygamberin öğrencileri ve ümmetin önde gelen kuşağı olan sahâbenin görüşlerine başvurulur. Dolayısıyla onlardan gelen rivâyetler Kur'an'ın tefsirinde müfessirler tarafından kullanılmıştır.³⁶⁷

Müfessirler sırasıyla Hz. Peygamberin hadîslerine ve sahâbe kavline başvurduktan sonra Tâbiûn âlimlerinin kavline müracaat ederler. Tâbiûn sahâbe nesline ulaşmış, onlardan ilim almış, Kur'an âyetlerini onlardan öğrenerek rivâyette bulunmuş tabakadır.³⁶⁸ Aşağıda *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda sahabe ve tabiûn rivâyetlerine nasıl yer verildiğine dair örnekler sunulacaktır.

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda sahâbe ve tâbiûn kavlerinden faydalandığını görmek mümkündür. Yazar, Kur'an'da “nuâs / uyuklama” (3/154) konusunu açıklarken âyetin indiği nüzûl ortamını tasvîr eden Ebû Talha'nın uyuklamayla ilgili rivâyetini aktarır.³⁶⁹ Kur'an'da geçen “emşâc” (76/2) kelimesini açıklarken Abdullah İbn Abbâs (ö. 68/687)'ın görüşüne dayanır.³⁷⁰ Cinsel davranışla ilgili “azl” uygulamasına dair sahâbeden Hz. Câbir'in rivâyetini delil gösterir.³⁷¹ Hz. Peygamberin kişiliğinde “hayâ” konusunu işlerken, sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693)'nin gözlemlerini nakleder.³⁷² Metapsişik bir vakıa olarak nazarı işlediği bölümde Hz. Osman'ın nazardan korunmaya dair tavsiyelerini aktarır.³⁷³ Fıtrat âyetinin yorumunda Ebû Hureyre'ye atıfta bulunur.³⁷⁴

Örnek - 1

Bazı âyetlerin (68/51, 12/67, 113/1-5) dolaylı olarak göz değmesine işâret ettiğini belirten Kasapoğlu, sahâbilerin de bu âyetleri nazar bağlamında ele aldıklarını açıklar.³⁷⁵ Namaz ibadetinin insan kişiliğini şekillendirmedeki güçlü etkisini vurgulayan

³⁶⁷ Ali Eroğlu, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları*, (Erzurum: Ekev Yayınevi, 2002), 34; Murat Oral, “Rivâyet Tefsiri Yönteminin Gelişimi Açısından İbnu'l-Cevzi'nin Zâdu'l-Mesîr Adlı Eseri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7, (2017), 281-282.

³⁶⁸ Takiyyu'd-Dîn Ahmed İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, (Beyrût: Menşûrâtü Dâri Mektebeti'l-Hayât, 1980), 9-11; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015), I/145, 183.

³⁶⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/229.

³⁷⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/264.

³⁷¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/288.

³⁷² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/209.

³⁷³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/368.

³⁷⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/29.

³⁷⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/351-352.

âyetin (29/45) tefsirinde sahâbeden Abdullâh İbn Abbâs ve Abdullâh İbn Mes'ûd (ö. 32/652)'un, tâbiûn'dan Hasan el-Basrî'nin görüşlerine başvurur.³⁷⁶

Örnek - 2

Kasapoğlu, Kur'an'da geçen *helû*' (70/19-35) ifadesini, insanın hazza eğilimi, elemenden kaçışı bağlamında yorumlarken, getirilen bu izahı tâbiûn'dan Tâvûs İbn Keysân'ın görüşüne dayanarak delillendirir: "Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Kur'an'daki *helû*' olgusunu doğrudan / açıkça insanın hazza eğilim duyması, elemenden kaçınması şeklinde açıklayan müfessir İbn Keysân'dır. Tavus İbn Keysân (724/106), *helû*' ifadesi hakkında "*halekallâhu'l-insâne yuhibbu mâ yesurruhu ve yurdîhi ve yehrubu mâ yekrahuhû ve yeshaduhû*" yani Allah, insanı kendisini mutlu eden, razı olduğu şeylerden hoşlanan, hoşuna gitmeyen, kendisini kızdıran şeylerden kaçan bir varlık olarak yaratmıştır, demiştir. İbn Keysân, daha sonra Yüce Allah'ın, insanlardan sevdikleri ve haz aldıkları şeyleri infak etmelerini, hoşlanmadıkları şeylere sabretmelerini istediğini belirtmiştir."³⁷⁷

Örnek - 3

Kasapoğlu, "*İçinizden, Cumartesi günü avlanma yasağını çiğneyenleri, elbette bilmişizdir; işte onlara: "Aşağılık maymunlar olun!" dedik. Bunu, önündekilere ve ardından geleceklere bir ibret, bir ceza, Allah'ın azabından korunanlara da bir öğüt yaptık.*"³⁷⁸ âyetinde geçen ilâhî yasağı çiğneyen Yahudilere verilen cezanın fizyolojik değil, psikolojik olduğu yönünde görüş belirten yazar, bu konuda Tâbiûn müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721)'in görüşüne istinat etmiştir. Bu görüşü aktarırken müfessirin ismini açıkça zikretmiştir:

Bazı yorumculara göre, Yüce Allah âyette ilâhî cezaya çarptırılan Yahudilerin maymun gibi olmalarını irade etmiştir. Haklarında bu şekilde hüküm verilmesinden itibaren, maymun gibi davranış göstermişler; böylece Allah'ın ve insanların rahmetinden uzaklaştırılmışlar, bir anlamda hayvanların düzeyine indirilmişlerdir. Kişilikleri, karakterleri, maymunların huy ve özelliklerine benzemiştir. Tıpkı maymunlar gibi taklitçi ve açgözlü davranmışlardır. Tâbiûn müfessirlerinden Mücâhid ve onun görüşünü takip edenler, âyette bahsi geçen şekil değiştirmenin bedenen değil,

³⁷⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/287.

³⁷⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/393.

³⁷⁸ Bakara, 2/65-66.

ruhî/psikolojik yönden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Görünüşlerinin değil, kalplerinin *meshedildiğini* savunmuşlardır. Kalpleri *meshedildiği* için de hiçbir ilâhî çağrışı dikkate almamışlardır. *Meshi* gerçek/fiziksel anlamda yorumlamayan müfessirler, âyette ifade edilen maymuna çevirme hükmünün temsîlî olduğunu değerlendirmişlerdir. İsrâil oğullarının başlarına gelen durumun benzetme yoluyla tasvir edildiğini söylemişlerdir. Burada bahsedilen *mesh* beden değil, ruhî ve manevî bakımdan hayvana dönüşmektir. Bireyin kişiliği ahlâkî ve ruhsal özelliklerine bağlıdır. Eğer insan bu erdem ve üstünlüklerini kaybederse, kendisini hayvandan ayırt eden özelliklerini yitirmiş olur. Bu durum da bir tür *mesh* kabul edilir. Dolayısıyla burada bedenin değil, ruhun *meshedilmesi* gerçekleşmiş demektir.³⁷⁹

Örnek - 4

“Vicdan” konusu bağlamında ele aldığı “*Kıyâmet gününe ant içerim, daima kendini kınayan nefse ant içerim.*”³⁸⁰ âyetini tefsir kaynaklarından hareketle inceleyen müellif, ilk dönem tefsir tabakalarından isimler vererek açıklama yapar. Burada açıkça sahâbeden Abdullah İbn Abbâs, tâbiûn’dan Mücâhid İbn Cebr, İkrime (ö. 105/723), Katâde İbn Diâme (ö. 117/735), Hasen el-Basrî (ö. 110/728), etbau’t-tâbiûndan Mukâtîl İbn Süleymân (ö. 150/767)’ın isimlerini zikrederek görüşlerini aktarır.³⁸¹

Örnek - 5

Kasapoğlu fitrat âyetiyle (30/30) ilgili yorumları üç kategoride değerlendirmiştir. Bu yorumlardan birisine göre *fitrat*, İslâm, hak din, iman üzere yaratılmış bulunma anlamına gelmektedir. Yazar bu görüşü benimseyenler arasında sahâbenin de bulunduğu bir grup müfessirden alıntı yapmıştır:

“Birinci yaklaşım: Ebû Hureyre, İbn Abbas, İbn Şihâb, ez-Zahhâk, el-Kelbî, ez-Zeccâc, el-Vâhidî ve onlar gibi düşünenler (ilk dönem-selef bilginleri) fitrattan maksadın İslâm, Allah’ın dini, hak din, Allah’ın insanı iman üzere yaratması olduğunu ifade etmişlerdir.”³⁸²

Müellifin, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda sahâbeye ve tâbiûna ismiyle atıfta bulunarak naklettiği tefsir rivâyetleri yukarıdaki örneklerle ve bunlara eklenebilecek az

³⁷⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/389.

³⁸⁰ Kıyâmet, 75/1-2.

³⁸¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/475.

³⁸² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/25.

sayıdaki diğer örneklerle sınırlıdır. Eserde sahâbe ve tâbiûnun tefsir rivayetlerine açıkça yapılan atıflar sayıca az olsa bile, eldeki mevcut örnekler yazarın bu alandaki tefsir geleneğine bir şekilde bağlı kalmaya çalıştığını göstermektedir.

2.6.5. Nüzûl Ortamı Bilgisinin Kullanımı

Kur'an tefsirinde nüzûl ortamı bilgisi, âyet ya da âyetlerin nâzil olduğu zamanın ve mekânın yerel şartlarının tespitine denir.³⁸³ Vahyin nüzûl ortamı, indiği sosyo-kültürel ve tarihsel ortamla ilgili bilgiler / rivâyetler Kur'an tefsirinde önemli bir yere sahiptir.³⁸⁴

Nüzûl ortamı bilgisi yani vahyin metin dışı bağlamı, nüzûl sebeplerinin yanı sıra, Hz. Peygambere nâzil olan âyetler üzerinde etkisi bulunan bütün tarihî, beşerî koşulları içine alır. Nüzûl ortamında vahiyle ilişkili olan bu bilgileri Kur'ân metniyle birlikte değerlendirmek âyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırır.³⁸⁵

Kasapoğlu, sadece nüzûl sebepleri rivâyetlerini değil, tefsir geleneği uyarınca nüzûl ortamı bilgisini de âyetlerin yorumunda kullanmıştır. Aşağıda nüzûl ortamı bilgisinin *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda kullanımına örnekler verilmiştir:

Örnek - 1

Kasapoğlu, “uyku” konusunu işlediği bölümde, uykuyla ilgili Kur'an kelimelerinden birisi olan *nuâsı* açıklarken nüzûl ortamı bilgisinden yararlanır. “*Sonra o üzüntünün ardından (Allah) size bir güven, bir kısmınızı bürüyen bir uyku indirdi.*”³⁸⁶ âyetini nüzûl koşullarından aktarılan şu rivâyetle açıklar: Bu âyetin indiği nüzûl ortamı hakkında bilgi veren Ebû Talha isimli sahâbi, savaşın atmosferi içerisinde bulundukları sırada kendilerini bir uyuklama halinin kapladığını, uyuklama yüzünden ellerinde tutmakta oldukları kılıçlarını düşürdüklerini, sonra tekrar geri aldıklarını ve bu durumun birkaç kez tekrar ettiğini anlatır. O esnada kendilerini, kılıçlarını ellerinden bırakacak

³⁸³ Gökhan Atmaca, “Metin-Yorum İlişkisi ve Nüzûl Ortamı Bilgisi Bağlamında Nûr Sûresi 61. Âyet”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1, (2019), 33.

³⁸⁴ Hasan Yılmaz, “Modern Dönem Kur'ân Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (2017), 16.

³⁸⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'ân'ı Anlamada Metin Dışı (Psikolojik) Bağlam ve Schleiermacher Hermenötiği”, *Tafsir Dergisi*, 2/1, (2022), 4.

³⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/154.

kadar güven içinde hissettiklerini belirtir.³⁸⁷ Yazar, nüzûl ortamında yaşandığı anlatılan bu tecrübeyle âyette geçen *nuâs* kelimesinin anlamına açıklık getir.

Örnek - 2

Müellif, “*Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar. Hâlbuki o (Kur’an), âlemler için ancak bir öğüttür.*”³⁸⁸ âyetini parapsikolojik bir fenomen olarak göz değmesi / nazar olgusu açısından değerlendirmiştir. Yazar bu değerlendirmeyi yaparken nüzûl koşullarında Arapların nazara ilişkin tasavvurlarını ve müşriklerin nazar yoluyla Hz. Peygambere zarar verme niyetlerini nakletmiştir. Âyete konu olan nazar değdirme eyleminin mahiyetini nüzûl ortamı bilgisinden hareketle de izah etmeyi amaçlamıştır. Bir başka deyişle müellif, yorumunu nüzûl ortamı bilgisiyle de desteklemiştir.³⁸⁹

2.6.6. Başvurulan Tefsir Kaynakları ve Bunlardan Yararlanma Biçimi

Aşağıda önce müellifin *Kur’an Psikoloji Atlası* eserinde başvurmuş olduğu tefsir kaynakları zikredilecek, hatta bu başvuru literatürü tablo halinde gösterilecektir. Daha sonra, yazarın bu kaynaklardan ne şekilde yararlandığı açıklanacaktır.

2.6.6.1. Başvurulan Tefsir Kaynakları

Kur’an tefsiri üzerinde çalışan kimselerin kendilerinden önce yazılmış olan tefsir kaynaklarına başvurmaları ve onlardaki bilgilere vâkıf olmaları bir gerekliliktir.³⁹⁰ Tefsir kaleme alırken muhakkik müfessirlerin güvenilir yorumlarına istinat edilir. Kur’an yorumunda tefsir geleneğinin dayanak yapılması önemli bir ilkedir.³⁹¹ Kasapoğlu psikoloji alanındaki yetkinliğinin yanında, tefsir disiplindeki uzmanlığını da kattığı *Kur’an Psikoloji Atlası* eserinde gerek klasik gerekse modern tefsir kaynaklarından yararlanmıştır. Eser incelemesinde bu durum açıkça görülmüştür.

³⁸⁷ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/229.

³⁸⁸ Kalem, 68/51-52.

³⁸⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/352-356.

³⁹⁰ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerîm’in Evrensel Mesajına Çağrı*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 188.

³⁹¹ İsmail Bayer, “Tefsîr Hâtimelerinde Tefsîr ve Müfessir”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (2016), 158.

Müellif psikolojik gerçeklikle ilişkili bulduğu âyetlerin, bu gerçekliğe delaletlerini tefsir kaynaklarına istinat ederek göstermeye çalışmıştır. Klasik tefsir kaynaklarında ulaşamadığı psikolojik delaletleri, yakın dönem tefsir yorumlarıyla desteklemeye çalışmıştır. Çalışmada kullandığı her âyetin yorumunda -az ya da çok- tefsir kaynağına başvurmayı ilke edinmiş ve bunu eserinde uygulamıştır.

Kasapoğlu, -aşağıda da görüleceği üzere- rivâyet, dirâyet, sünnî, şîî, mu'tezilî, işârî, fikhî, klasik dönem ya da çağdaş dönem olmak üzere her yaklaşımdan tefsir kaynağı kullanmıştır.

Uygulamalı psikolojik tefsir çalışmalarında yazarın (müfessirin) sıklıkla başvurduğu tefsirler, Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl*, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, *en Nüket ve'l-Uyûn*, Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Ebû Muhammed Abdulhak İbn Ğâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Abdurrahman İbn Nâsir es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Ahmed Mustafâ el-Merâĝî, *Tefsîru'l-Merâĝî*, Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankîtî, *Azvâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*'dir.

Uygulamalı psikolojik tefsir çalışmalarında sıklıkla olmasa da Ebu'l-Hasen Mukâtil İbn Süleymân, *Tefsîru Mukâtil İbn Süleymân*, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr

et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Ebû Hayyân Esîruddîn Muhammed İbn Yusuf İbn Ali İbn Yusuf İbn Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*, Celalüddin Muhammed İbn Ahmed el-Mahallî, Celalüddin Abdurrahman İbn Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Ebû İshâk Ahmed İbn Muhammed İbn İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Te fsîri'l-Kur'ân*, Ebû Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd el-Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, Alâuddîn Ali ibn Muhammed İbn İbrahim el-Hâzin, *Lübâbu't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl*, Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasen İbn Fadl et-Tabresî, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, İzzuddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Ebussuûd Muhammed İbn Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İsmâil Hakkı el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen İbrahim İbn Ömer el-Bikâî, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver*, Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, Ebu't-Tayyib Sıddîk İbn Hasen İbn Ali el-Hüseynî el-Kanûcî, *Fethu'l-Beyân fî Makâsîdi'l-Kur'ân*, Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Mehmed Vehbi, *Hulâsât-ül-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Said Havva, *el-Esâs fî't-Tefsîr*, Muhammed Hüseyin Fadlallah, *Tefsîru min Vahyi'l-Kur'an*, Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kurân*, Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, eserlerinden yararlanılmıştır.

Aşağıda müellifin *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir* eserinin dipnotlarında atıf yaptığı tefsirlerin çoğunluğu taranarak bunlara ne sıklıkta başvurduğu tablo halinde gösterilmiştir. Tabloda müellifin belli tefsirlere daha fazla başvururken, bazılarına ise diğerlerine nazaran daha az atıfta bulunduğu görülmektedir.

	Atıf Yapılan Tefsîrler	Atıf Sayısı
1	Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1971), <i>Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri</i>	1111
2	Yazır (1878-1942), <i>Hak Dini Kur'an Dili</i>	941
3	Süleyman Ateş (1933-?), <i>Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri</i>	910
4	el-Merâğî (1883-1952), <i>Tefsîru'l-Merâğî</i>	750
5	es-Sâbûnî (1930-2021), <i>Safvetü't-Tefâsîr</i>	704
6	el-Kurtubî (ö. 1273), <i>el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân</i>	666
7	en-Nesefî (ö. 1310), <i>Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl</i>	653
8	eş-Şevkânî (ö. 1834), <i>Fethu'l-Kadîr</i>	616
9	el-Beyzâvî (ö. 1286), <i>Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl</i>	606
10	er-Râzî (ö. 1210), <i>et-Tefsîru'l-Kebîr</i>	651
11	ez-Zuhaylî (1932-2015), <i>et-Tefsîru'l-Münîr</i>	601
12	İbn Kesîr (ö. 1373), <i>Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm</i>	572
13	el-Kâsimî (1866-1914), <i>Tefsîru'l-Kâsimî</i>	572
14	ez-Zemahşerî (ö. 1144), <i>el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl</i>	512
15	Muhammed Esed (1900-1992), <i>Kur'an Mesajı</i>	487
16	el-Mevdûdî (1903-1979), <i>Tefhîmu'l-Kur'ân</i>	547
17	es-Sa'dî (1889-1956), <i>Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân</i>	385
18	el-Cezâirî (1921-2018), <i>Eyseru't-Tefâsîr</i>	448
19	Hicâzî (1914-1972), <i>et-Tefsîru'l-Vâzih</i>	412
20	el-Mâverdî (ö. 1058), <i>en Nüket ve'l-Uyûn</i>	439
21	Seyyid Kutub (1906-1966), <i>Fî Zilâli'l-Kur'ân</i>	327
22	el-Mâtürîdî (ö. 944), <i>Te'vilâtu Ehli's-Sünne</i>	285
23	Mahmut Toptaş (1947-?), <i>Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri</i>	227
24	İbn Atıyye el-Endelûsî (ö. 1147), <i>el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz</i>	309
25	M. Zeki Duman (1952-2013), <i>Beyânu'l-Hak</i>	223
26	el-Bursevî (ö. 1725), <i>Tefsîru Rûhu'l-Beyân</i>	116
27	İzzet Derveze (1888-1984), <i>et-Tefsîru'l-Hadîs</i>	178

28	Bayraktar Bayraklı (1947-?), <i>Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri</i>	136
29	eş-Şankî (1907-1974), <i>Azvâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân</i>	106
30	M. Sait Şimşek (1951-?), <i>Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri</i>	104
31	Ebussuûd (ö. 1574), <i>İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm</i>	81
32	İzzuddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm ed-Dimeşkî (ö. 1262), <i>Tefsîru'l-Kur'ân</i>	60
33	et-Tabresî (ö. 1153), <i>Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân</i>	55
34	Celal Yıldırım (1932-2019), <i>İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri</i>	59
35	İbn Âşûr (1879-1973), <i>Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr</i>	51
36	Saîd Havvâ (1935-1989), <i>el-Esâs fî't-Tefsîr</i>	48
37	Mehmed Vehbi (1862-1949), <i>Hulâsât-ül-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an</i>	23
38	el-Hâzin (ö. 1341), <i>Lübâbu't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl</i>	29
39	et-Taberî (ö. 923), <i>Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân</i>	20
40	el-Beğavî (ö. 1122), <i>Meâlimu't-Tenzîl</i>	22
41	el-Bikâî (ö. 1480), <i>Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver</i>	18
42	el-Mahallî (ö. 1459), es-Suyûtî (1505), <i>Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm.</i>	25
43	Ebû Hayyân (ö. 1344), <i>el-Bahru'l-Muhît</i>	13
44	el-Kanûcî (ö. 1890), <i>Fethu'l-Beyân fî Makâsıdı'l-Kur'ân</i>	17
45	es-Sa'lebî (ö. 1035), <i>el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân</i>	16
46	el-Cevzî (ö. 1201), <i>Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr,</i>	16
47	Reşîd Rızâ (1865-1935), <i>Tefsîru'l-Menâr</i>	6
48	Muhammed Hüseyin Fadlallâh (1935-2010), <i>Tefsîru min Vahyi'l-Kur'an</i>	5
49	Muhammed Hüseyin Tabatabâi (1904-1981), <i>el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kurân</i>	5
50	Ebu'l-Hasen Mukâtil İbn Süleymân (ö. 767), <i>Tefsîru Mukâtil İbn Süleymân</i>	1

Müellif, ele aldığı konuyla ilgili âyet yorumlarını bir şekilde tefsir kaynaklarına dayandırmaya çalışmıştır. Âyete yüklenen psikolojik anlamı klasik tefsir geleneğinden ya da çağdaş tefsir kaynaklarından destekleyen izahları, ipuçlarını bulmaya çalışmıştır. Bilindiği gibi her bir tefsir kaynağının yorum içeriği kendine özgüdür.

2.6.6.2. Başvurulan Tefsîr Kaynaklarından Yararlanma Biçimi

Kasapoğlu, tefsîr kaynaklarının yorumları ve müfessir görüşleri içerisinde psikolojik izahı destekleyen açıklamaları seçmeye çalışmıştır. Bir âyet, tefsirlerde farklı boyutlarda yorumlamalara tâbi tutulmuşsa, bu yorumlar, içerisinde psikolojik mahiyette olanı tercih etmiştir. Tefsirlerdeki psikolojik yorum tâlî, ikinci planda olsa bile seçimini onlardan yana kullanmıştır. Eğer *psikolojik tefsîr* çalışması yapılırken belli bir psikolojik kelime / kavram üzerinde duruluyorsa, daha ziyade, âyette geçen psikolojik içerikli ifadenin yorumuna yer veren tefsir izahlarına atıfta bulunmuştur. Böylece, yapılan psikolojik yorumların tefsir geleneğiyle bağını koparmadan göstermeye çalışmıştır.

Aşağıda *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda tefsir kaynaklarından psikolojik yorumların nasıl devşirildiğine, tercih edildiğine dair örnekler verilmiştir.

Örnek - 1

*“İçinizden, Cumartesi günü avlanma yasağını çiğneyenleri, elbette bilmişizdir; işte onlara: “Aşağılık maymunlar olun!” dedik. Bunu, önündekilere ve ardından geleceklere bir ibret, bir ceza, Allah'ın azabından korunanlara da bir öğüt yaptık”*³⁹² âyetinde sözü edilen *meshin* yani hayvana dönüştürmenin bedenen mi ruhen / psikolojik bakımdan mı olduğu yönünde müfessirler tarafından görüşler ortaya konmuştur. Kasapoğlu'nun bu müfessir görüşleri arasındaki tercihi psikolojik yönde yapılan yorumlar olmuştur:

Yazar önce bedenen *mesh* / dönüşme görüşünde olan müfessir görüşlerini aktarır: “Maymunlara dönme, çevrilme olayının mahiyeti konusunda farklı görüşler vardır. İsrâil oğulları, gerçekten biyolojik manada, bildiğimiz kuyruklu maymunlara mı dönüşmüşlerdir? Yoksa görünürde insan şeklinde oldukları halde manevî açıdan maymun gibi mi olmuşlardır? Aşağılık maymun olma, görünürde bir şekil değiştirme midir, yoksa manevî bir düşüklük müdür, sorusu farklı şekillerde cevaplandırılmıştır. Bazıları, onların fiziksel olarak maymuna çevrildikleri, zahiren maymun kılığına sokuldukları görüşünü savunur. Çünkü Kur'an'ın ifadesinin zahiri, buradaki değişimin fiziksel olduğuna işaret eder. Bir söylentiye göre, Cumartesi yasağını dinlemeyen Yahudiler, gerçekten maymun olmuşlar, üç gün bu şekilde maymun kılığında kalmışlar,

³⁹² Bakara, 2/65-66.

diğer insanlar onların bu durumlarına tanık olmuşlar, sonra da ölmüşlerdir. İsrail oğulları, azabın en şiddetlisini çeksinler diye, zihinleri insan olarak bırakılarak bilfiil maymuna çevrilmişlerdir.”³⁹³

Müellif, daha sonra *meshin* psikolojik yönde olduğunu benimseyenlerin görüşlerini aktarır ve tercihini bu yönde kullanır: Bazı yorumculara göre, Yüce Allah âyette ilâhî cezaya çarptırılan Yahudilerin maymun gibi olmalarını irade etmiştir. Haklarında bu şekilde hüküm verilmesinden itibaren, maymun gibi davranış göstermişler; böylece Allah’ın ve insanların rahmetinden uzaklaştırılmışlar, bir anlamda hayvanların düzeyine indirilmişlerdir. Kişilikleri, karakterleri, maymunların huy ve özelliklerine benzemiştir. Tıpkı maymunlar gibi taklitçi ve açgözlü davranmışlardır. Bu görüşte olan müfessirler, âyette bahsi geçen şekil değiştirmenin bedenen değil, ruhî / psikolojik yönden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Görünüşlerinin değil, kalplerinin *meshedildiğini* savunmuşlardır. *Meshi* gerçek/fiziksel anlamda yorumlamayan müfessirler, âyette ifade edilen maymuna çevirme hükmünün temsîlî olduğunu değerlendirmişlerdir. İsrâil oğullarının başlarına gelen durumun benzetme yoluyla tasvir edildiğini söylemişlerdir.³⁹⁴

Müellif, *Burada bahsedilen mesh bedenen değil, ruhî ve manevî bakımdan hayvana dönüşmektir. Bireyin kişiliği; onun ahlâkî ve ruhsal özelliklerine bağlıdır. Eğer insan bu erdem ve üstünlüklerini kaybederse, kendisini hayvandan ayırt eden özelliklerini yitirmiş olur. Bu durum da bir tür “mesh” kabul edilir. Dolayısıyla burada bedenin değil, ruhun meshedilmesi gerçekleşmiş demektir.*³⁹⁵ açıklamasını yaparak kendi tercihinin psikolojik yönde olduğunu belirtir.

Örnek – 2

Müellif, “*Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber’in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber’i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri*

³⁹³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/389.

³⁹⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/389.

³⁹⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/389.

için daha temizdir. Allah'ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır."³⁹⁶ "hicâb âyeti" diye isimlendirilen bu mesajlara iletişim psikolojisi açısından yaklaşmıştır. Âyette geçen *hicâbı* yani perdeyi, peygamber eşlerinin mahrem alanlarına, özel alanlarına saygı göstermek olarak değerlendirmiştir. Buna göre kişi evli olmadığı, yabancı bir kadınla ilişki / iletişim kurarken onun mahrem alanını fiziksel olarak ihlal etmemelidir. Aynı şekilde onunla ilişkisinde psikolojik yani duygusal, zihinsel, güdüsel olarak sakınma bilinci taşınmalıdır. Yani hicâb, hem fiziksel hem de psikolojik olmalıdır. Yazar yorumunda psikolojik tefsirin bir gereği olarak *hicâbın* daha çok psikolojik boyutunu öne çıkarmıştır. Yorumunu müfessirlerin görüşlerinden hareketle desteklerken, onların psikolojik yöndeki izahlarından³⁹⁷ nakilde bulunmuştur.³⁹⁸

Örnek - 3

Müellifin, müfessir görüşleri içerisinde psikolojik yönde olanı seçmesinin tipik örneklerinden birisi, Lokman sûresinin 20. âyetine "*Görmediniz mi Allah,... size zahir ve bâtın (dış ve iç; görülen, görülmeyen) nimetlerini bol bol verdi.*" getirilen yorumlar arasından yapmış olduğu tercihtir. Âyetin genel ifadesi çerçevesinde farklı yorumları yapılmıştır. Kasapoğlu, bu yorumlar içerisinde psikolojik yönde olanı tercih etmiştir: "Buradaki zahiri nimet, vücudun organlarındaki sağlamlığı, bâtını nimet ise, bu organlardaki kuvvet, meleke ve kabiliyetleri ifade eder. Göz ve kulak görünürde kıkırdak ve yağ dokusundan, dil ve burun; etten, kemikten teşekkül eder. Ama bu organların her birinde görme, işitme, tat alma, koku alma gibi bâtını kuvvet ve

³⁹⁶ Ahzâb, 33/53.

³⁹⁷ Müellif, el-Mâtürîdî, el-Mâverdî, eş-Şevkânî, el-Beyzâvî, el-Cezâirî, Hicâzî, es-Sâbûnî, Yazır, Bilmen'den meselenin psikolojik boyutunu açıklayan şu alıntılarını yapar: "Peygamberin evine izinsiz girilmemesi, "hicâb" kuralına uyarak peygamber eşlerinden bir şey istenilmesi, hem müminlerin kalpleri hem de peygamberin eşlerinin kalpleri için daha temizdir. Böyle davranmak ahlâkî olgunluğun bir gereğidir. Kalpleri, kötü zandan, her türlü şüpheden, şeytanın insanın içine atacağı vesveselerden, itham altında kalmaktan uzak tutar. İnsan kalbi / nefsi her zaman bu tür vesveselere / kuruntulara düşme eğilimindedir. Hicâb kuralı, erkek ve kadının iffet / namus gayretini daha da artırır. Tarafların birbirine gösterdiği saygıyı, vermiş olduğu değeri daha da yükseltir. Âyette geçen "zâlikum atharu li kulûbikum ve kulûbihinne", ifadesiyle, erkeğin zihnine kadınla ilgili, kadının zihnine de erkekle ilgili olarak gelebilecek şeyler, olumsuz düşünceler kastedilmiştir. Âyete, kalplerin "şehvet" yani cinsel çekim bakımından daha temiz kalacağı yorumu da getirilmiştir. Buna göre, "hicâb" kuralına uyulması halinde, insanların kalpleri günahtan / suçtan, şehvetini tatmine meyil göstermekten ve nefislerinin dürttüğü bunun gibi şeylerden temiz kalır."

³⁹⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/235-236.

melekeler vardır.”³⁹⁹ Müellif, âyetle geçen “bâtın / iç nimetler” ifadesine, insanın duyu kabiliyetleri anlamını yükleyen psikolojik yorumu seçmiştir.

2.6.7. Türkçe Meâl Tercihleri

Eserde konularla ilgili âyetler sadece Türkçe meâl olarak verilmiştir. Âyetlerin metinleri yazılmamıştır. Yazar bazı meâllerden⁴⁰⁰ aktardığı âyet tercümelerini olduğu gibi kullanmıştır. Bunlar üzerinde herhangi bir ifade, lafız değişikliğine gitmemiştir. Âyetin psikolojik yorumunu öne çıkarabilecek, kelime ve anlam tercihlerinde bulunmamıştır.

Eserde âyetlerin orijinal Arapça metinleri verilmediği gibi, tefsir/tahlil amaçlı âyetlerden alınan Arapça parçalar da latinize edilmiştir. Yine Kur'an kelime ve ifadelerinin tahlilleri için kullanılan Arapça lafızlar latinize edilerek verilmiştir.

2.6.8. Geleneksel İslâmî Literatürden Yararlanma

İslâm felsefesi, İslâm ahlâkı ve tasavvuf disiplinleri, Kur'an psikolojisi çalışmalarında yararlanılan geleneksel bilgi kaynaklarıdır.⁴⁰¹ Kasapoğlu, geleneksel İslâmî disiplinleri Kur'an psikolojisi çalışmalarında hatırı sayılır düzeyde kullanmıştır.

Kur'an Psikoloji Atlası'nda ele alınan kavram ve konular hakkında öncelikle psikolojik ve psiko-sosyal açıklamalarda bulunulur. Ele alınan konunun özelliğine göre bu bazen din psikolojik de olabilir. Eğer işlenen konu örneğin karakterler ise *ahlâk* disiplininden, dinî tecrübe yahut ibadet psikolojisi ise *tasavvuf* disiplininden, konunun özelliğine göre *İslâm felsefesi* disiplininden bilgiler nakleder. Üzerinde durulan kelime ve kavramların kavramsal muhtevası ele alınır. Daha sonra Kur'ânî içerik âyetlerde ele alınış özelliklerinden hareketle tefsirler ışığında kompozisyon oluşturulur. Bazen “gelişme” bölümünde, bazen “sonuç”ta tefsirde yararlanılan çeşitli disiplinlerle karşılaştırmalar yapılır; âyetlere getirilen yorumlar desteklenir.⁴⁰²

³⁹⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi (Bir Yaklaşım Denemesi)*, (İstanbul: İzci Yayınları, 1997), 9.

⁴⁰⁰ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, tsz.); Komisyon (Hayreddin Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi* (Suudi Arabistan Baskısı).

⁴⁰¹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Araştırmalarında Bilgi Kaynakları*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 39-40.

⁴⁰² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, s. 90-91.

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda geleneksel İslâmî disiplinlerden nasıl yararlanıldığına ilişkin örnekler vermek mümkündür:

Örnek - 1

Meselâ müellif dinî tecrübe olarak *inâbe*,⁴⁰³ *sekîne*,⁴⁰⁴ *istiâne*, *istiğâse* ve *fakr ilâ'llâh*⁴⁰⁵ gibi Kur'an kavramlarını işlerken tasavvuf disiplininden faydalanır. Bu tür kavramların tasavvufta kullanıldıkları anlamları aktardıktan sonra, ilgili âyetlerin yorumu için bunları destekleyici, açıklayıcı veri olarak kullanır.

Örnek - 2

Yine örneğin hayâ / utanma karakterini işlerken müellif, İslâm düşünürlerinin - İhvân-ı Safâ, İbn Sinâ (ö. 428/1037), İbn Miskeveyh (ö. 421/1030), Nasîruddîn Tûsî (ö. 672/1274), el-Gazâlî, el-Mâverdî (ö. 450/1058), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Râgıb el-İsfehânî (ö. 502/1108)- bu konudaki görüşlerini ahlâk felsefesi bağlamında aktarır.⁴⁰⁶

2.6.9. İsrâîlî Rivâyetler Karşısındaki Tutumu

İsrâiliyyât, Kur'an tefsirine girmiş olan yahûdîlik, hıristiyanlık ve diğer dinlere, kültürlerle ait anlatılardır. İslâm ile çelişen ya da çelişmeyen bu tür bilgiler, haberler, anlatılar, Hz. Peygambere, onun çağdaşı sahâbîlere ya da daha sonraki kuşaklara izâfe edilerek Kur'an tefsirine dahil olmuşlardır.⁴⁰⁷ Bu tür bilgiler hakkında "İsrâiliyyât" tabirinin kullanılmasında Yahûdî kültüründen gelen bilgilerin diğerlerine göre daha baskın olması etkili olmuştur.⁴⁰⁸ *İsrâiliyyât*, rivâyet tefsirinin zaaf notalarından birisi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰⁹

Eserde İsrâîlî malzemenin kullanımına nadiren rastlanmaktadır. Müellif bazen tefsir geleneğindeki uygulamaya bağlı kalarak örnekleme ve konuyu somutlaştırma, zihinlere yaklaştırma amacıyla *nassa* aykırı olmayan İsrâîlî malzemeyi kullanır. Bazı kıssaların ayrıntısına dair tefsirlerde geçen rivâyetleri Kur'an'ın genel / aslî mesajıyla çelişmeyecek şekilde aktarır.

⁴⁰³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/20.

⁴⁰⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/49.

⁴⁰⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/147-148.

⁴⁰⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/188-190.

⁴⁰⁷ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979), 6-7.

⁴⁰⁸ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât fî't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, (el-Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.), 15.

⁴⁰⁹ Muhammed İbn Muhammed Ebû Şehbe, *İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât fî Kütübi't-Tefsîr*, (el-Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 1408), 85.

Meselâ Ashâb-ı Uhdûd hakkındaki bazı İsrâîlî rivâyetleri görsel şiddetin örnekleri olarak nakletmeyi tercih eder.⁴¹⁰ Yine müellif, engellilik, süregelen hastalıklar konusunu işlerken Hz. İsrâ kîssasında hastaların iyileştirilmesine dair ayrıntılara İsrâîliyattan yapmış olduğu nakille açılım sağlar.⁴¹¹ Hz. Mûsâ'nın Medyen'de yaşlı bir adamın kızıyla evlenmesinin anlatıldığı kıssanın yorumunda İsrâîlî rivâyetlerden istifade eder.⁴¹² Eserin geneli göz önünde bulundurulduğunda yazar kitabında İsrâîliyata sınırlı oranda atıfta bulunur.

2.6.10. Modern Psikoloji ve İlişkili Alanlardan Yararlanma Biçimi

Kasapoğlu'nun eğitim gördüğü lise ve ilâhiyat eğitim müfredatında psikoloji, din psikolojisi gibi dersler olmakla birlikte, müellif psikoloji alanındaki birikimini uzun yıllar süren okumaları neticesinde elde etmiştir. Buna yukarıda değinilmişti. Müellif, psikoloji alanında edindiği bu birikimi eserlerine başarılı bir şekilde yansıtmış; âyetlerin psikolojik yorumlarında bunlardan yararlanmıştı. Kaleme aldığı Kur'an psikolojisi konularıyla ilgili yoğun, derinlemesine ve kapsamlı okumalar yapmış ve bunları yorumlarında kullanmıştır. Yazarın eserindeki dipnot ve kaynakça bölümündeki psikoloji literatürü buradaki tespitimizin açık bir göstergesidir.

Kur'an Psikoloji Atlası kitabında, psikolojik konular, kavramlar işlenirken, tefsir disiplininin alışılmış üslubunun üstüne çıkmıştır; ötesine geçilmiştir. Araştırılan bir konunun başında geniş psikolojik bilgiler verilmiştir ya da konunun ilgili alt başlıklarına bu bilgiler serpilmiştir; yerleştirilmiştir. Özellikle Batı'da son asırda telif edilen eserlere, yapılan araştırmalara, öne sürülen kuramlara klasik tefsir disiplininin sınırlarının dışına çıkılacak şekilde yer verilmiştir. Bununla beraber psikoloji alanından aktarılan bu bilgilerin, tefsiri yapılacak âyetlerle ilgili olan bilgiler olmasına önem verilmiştir.⁴¹³

⁴¹⁰ Kasapoğlu'nun *Ashâb-ı Uhdûd* ile ilgili naklettiği İsrâîlî rivâyetlerden birisi şudur: "Bir rivayete göre olay Necran'da geçmiştir. Necran'da insanlar bir davetçinin çağrısına uyarak Hıristiyan olmuşlardır. Yahudi olan Himyer kralı Zûnuvâs, Hıristiyan olan insanlar üzerine ordu göndererek Yahudiliğe dönmelerini, aksi takdirde ateşte yakılacaklarını söylemiştir. Zûnuvâs, dinlerinden dönmeyen bu insanları ateş dolu hendeklere attırıp yaktırmıştır. Bu sırada yakılan insanların sayısının yirmi bin ya da on iki bin olduğu söylenmiştir." (Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/110-111). Yazar, bunun gibi tefsir kaynaklarında geçen iki farklı İsrâîlî bilgi daha nakleder. Bu üç rivâyet de Kur'an'da geçen *Âshâb-ı Uhdûd* kıssası ile hem içerik hem de amaç bakımından çelişmeyen, onu örnekleyen, somutlaştıran bir mahiyete sahiptir. Bu nedenle yazar bu malzemeyi tefsir zenginliği olarak kullanmayı tercih etmiştir.

⁴¹¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/244.

⁴¹² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/359-360.

⁴¹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 88.

Gerek Batı’da gerekse Türkiye’de yapılan din psikolojisi çalışmaları, işlenen konunun özelliğine göre *Kur’an psikoloji Atlası*’nda faydalanılan literatür arasındadır. Bu literatüre bazen din felsefesi, din fenomenolojisi, dinler tarihi alanındakiler de eşlik etmiştir.

Psikoloji bilim dalının bazı teorileri, Kur’ânî açıdan tartışmaya açık mahiyet arz etmektedir. Dolayısıyla Kur’an’ın verileriyle psikoloji disiplininin teorileri arasında var olan uyum ve uyumsuzluk noktalarının, örtüşen çelişen yönlerin tespitine ihtiyaç duyulmuştur.⁴¹⁴ Kasapoğlu, psikoloji ve ilişkili alanlardan aktarmış olduğu verileri Kur’an’ın aynı konulardaki verileriyle karşılaştırmış, örtüşen ve farklılık gösteren noktaları tespit etmeye çalışmıştır. Bu tür bir karşılaştırmaya, “çaresizlik ve kriz anlarında insanda ortaya çıkan dinî yöneliş” meselesi *Kur’an Psikoloji Atlası*’ndan örnek gösterilecektir. Müellif bu konuyu işlerken Kur’an’ın mesajlarını modern psikoloji, din felsefesi, antropoloji disiplinleriyle mukayeseli olarak ele almıştır. Bu mukayeseyi yaparken Sigmund Freud (1856-1939),⁴¹⁵ David Hume (1711-1776),⁴¹⁶ Bertrand Russel (1872-1970),⁴¹⁷ Max Müller (1823-1900),⁴¹⁸ Ludwig Feuerbach (1804-1872),⁴¹⁹ Bronislaw Malinowski (1884-1942)’nin⁴²⁰ görüşlerini aktarmıştır. Sonra aynı

⁴¹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 39.

⁴¹⁵ Kasapoğlu’nun aktardığına göre Freud, din ihtiyacının kökeninde insanın çaresizliği etkeninin bulunduğunu ileri sürmüştür. Freud’a göre, çocuktaki çaresizlik duygusu, babanın sağlayacağı bir korunma ihtiyacı yaratmış ve bu çaresizliğin bir ömür boyu devam edeceğinin kavranması, çok daha güçlü bir babanın varlığına sığınmayı zorunlu kılmıştır. İnsanın yaşamın tehlikeleri karşısında duyduğu korkuları ancak ilâhî bir güç dindirebilecektir. Freud, bütün bunların bir yanılsama olduğunu iddia eder. O, bu yanılsamanın, insanın arzularından kaynaklandığını ve daha çok psikiyatrik kuruntulara benzediğini belirtir. (Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/176-178).

⁴¹⁶ Kasapoğlu’nun aktardığına göre David Hume, üstün güçler karşısında duyulan korkuların ve korunma ihtiyacının dinin kaynağı olduğunu açıklar. O, doğal güçler karşısında duyulan korkunun insanı tanrılara inanmaya sevk ettiğini açıklar. Din fikrinin yaşamın olaylarıyla ilgili kaygılardan, insanın zihnini meşgul eden bitmek tükenmek bilmez umut ve korkulardan doğduğunu belirtir. (Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/179).

⁴¹⁷ Kasapoğlu’nun aktardığına göre Bertrand Russel, güven duygusunu tanrıya inanmada en güçlü sebeplerden birisi olarak görür. O, dinin her şeyden önce korku üzerinde kurulduğu kanaatine sahiptir. (Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/179).

⁴¹⁸ Kasapoğlu Max Müller’in görüşlerini şu şekilde aktarır: Max Müller, dinin kökeninin insanın olağan dışı, korku verici doğal hadiselerin varlığından duyduğu dehşette aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre özellikle ilkel insanların bilgi birikimi ve kapasiteleri tabiat olaylarının izahını yapmaya yeterli olmadığı için çaresizlik ve korkuya yol açmıştır. Çaresizlik ve korku duygularının dürtmesiyle ilkel insanlar, tabiat kuvvetlerine ya da onların sembollerine tapınmayı tercih etmişlerdir. (Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/179).

⁴¹⁹ Kasapoğlu’nun aktardığına göre Feuerbach tarafından din, insanın doğal güçler önündeki korkusunun fantastik bir yansıması yani doğal güçlerin üstesinden gelebilecek bir tanrı tasavvurunun uzantısı olarak kabul edilmiştir. Feuerbach’a göre insanlar, güçsüz, sonlu, sınırlı ve eksik olmalarından dolayı, Tanrı olarak niteledikleri bir varlığa kendi mevcut durumlarını yansıtmışlardır. (Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/180).

konudaki Kur'an âyetlerini tefsir kaynaklarına başvurarak açıklamıştır. Bu âyetlerde insanın başına gelen ve Allah'a yönelme eğilimi doğuran tehlike ve zorluklar; denizin ve karanın karanlıklarıyla karşı karşıya gelme (En'âm, 6/63-64), denizde dalgalar tarafından kuşatılmış olma (Lokman, 31/32), şiddetli bir kasırga nedeniyle gemiyi dalgaların sarması durumu (Yûnus, 10/22-23), denizde sıkıntıya maruz kalma (İsrâ, 17/16), insana bir zararın (Zümer, 39/8), sıkıntının (Nahl, 16/53-55), şerrin (Fussilet, 41/51) ve darlığın isabet etmesi (Yûnus, 10/12) gibi tasvir ve anlatımlarla ortaya konur.

Kasapoğlu'nun Sigmund Freud'un görüşlerini Kur'an'ın görüşleriyle mukayesesi ana hatlarıyla şöyledir: İnsanın çaresizliğinin insan-din ilişkisiyle bağlantısı olduğu hususunda Freud'un görüşü, Kur'an'ın görüşüyle ortak yöne sahiptir. Fakat Freud'un, dinî yaşamı, çaresiz insanın güven arayışı olarak sınırlaması Kur'an'ın din anlayışıyla çelişir. Freud'a göre, insanın sınırsız güç sahibi bir varlığa yönelme eğilimi bir yanılısamadır. Kur'an'a göre ise insanın çaresizlik karşısında gösterdiği tanrıya yönelme davranışı, Allah tarafından her insanın ruhsal yapısına kodlanmış ilâhî bir kanıttır. Kur'an'a göre "Allah" insanın bilinçaltının ürettiği bir illüzyon değil, hariçte gerçekliği olan bir varlıktır. Kur'an'a göre, çaresizlik anında insanın Allah'a yönelmesi, insan fitratındaki tanrıya inanma potansiyelinin, hariçte varlığı olan "Allah" ile karşı karşıya gelmesidir.⁴²¹

Psikoloji kuramlarıyla Kur'an'ın verileri arasında ilişki kuranlar bazen Batılı psikologlar olmuştur. Bunun az da olsa örneğine rastlanmaktadır. Bu örneklerden birisi olan Carl Gustav Jung, Kur'an kıssalarına psikanaliz açısından yönelim göstermiştir. Jung, Kur'an'da Kehf sûresinde geçen kıssaları bilinçaltı kavramlarıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu kıssalarda geçen metaforları benliğin kendini keşfetmesi bağlamında yorumlamıştır.⁴²² Abdurrahman Kasapoğlu, Jung'un bu yorumunu tefsir geleneği çerçevesinde tahlil etmiştir. Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarının okuyucular bazında en çok ilgi çeken bölümleri arasında bu araştırma gelmektedir.⁴²³

⁴²⁰ Kasapoğlu'nun aktardığına göre Malinowski, kabile dinlerini yaşam krizleriyle ilgili olarak değerlendirmiştir. (Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/180).

⁴²¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/194.

⁴²² Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), (İstanbul: Metis Yayınları, 2003).

⁴²³ Jung ile ilgili araştırmanın müstakil baskısı: Abdurrahman Kasapoğlu, *Carl Gustav Jung'un Kehf Sûresi Tefsiri*, (Malatya: Mengüceli Yayınları, 2006).

Kur'an Psikoloji Atlası’nda psikoloji disiplininin verilerinin kullanılması ve Kur’an’daki psikoloji ilminin istinbât edilmeye çalışılması, eseri bu yönüyle bir ilmî / bilimsel tefsir çalışması hüviyetine sokmaktadır. Bilimsel tefsir Kur’an’daki bütün ilimleri istinbât etmeyi amaçlarken, Kasapoğlu ise psikoloji ve onun alt alanlarını –din psikolojisi, sosyal psikoloji, ruh sağlığı vd.- Kur’an’dan çıkarmaya çalışmıştır.

Yazar, özellikle iman, psikolojisi, ibadetler psikolojisi ve dinî tecrübelerle ilgili âyetleri yorumlarken çağdaş din psikolojisi literatüründen faydalanmıştır. Buna Batı’da yapılan din psikolojisi çalışmaları da dahildir.

2.7. *Kur'an Psikoloji Atlası*’nın Kendine Özgü Karakteristikleri

Kur'an Psikoloji Atlası’nın kendine özgü karakteristikleri, esas itibarıyla iki başlık altında incelenecektir. Eserin önce şekil / baskı özellikleri, sonra da eserin üslup özellikleri ele alınacaktır. Ayrıca eser “pratik hayattaki işlevi ve güncel değer üretme” ve “yazarın tefsirde çeşitliliğe yaklaşımı” açısından değerlendirilecektir.

Bu bölümde konuların ağırlık noktasını “eserin üslup özellikleri” oluşturmaktadır. “Üslup özelliği” başlığı altında eser şu açılardan analiz edilecektir: Psikolojik tefsîr usul ve ilkelerine bağlılık düzeyi, Kur’an konu ve kavramlarının ele alınış tarzı, konuların ele alınışında hareket noktası, konuların kaleme alınma üslubu, yazarın konu ve ilgili âyetleri belirleme usulü, yazarın ilk kaleme aldığı konularla sonra kaleme aldığı konular arasında gelişen üslup farkı, konuları sınırlandırma tercihleri, âyetlerdeki psikolojik mesajları bağlamlarıyla birlikte inceleme, eserin orijinallik yönü, ele alınan konuların kapsam ve sınırları, Kur’an Psikoloji Atlası’nda konuların işleniş şekilleri, dili / Türkçeyi kullanma tarzı, telkin üslubu ve tepkisel dil, tahaddî üslubunu yansıtan dil, eserde mezhebî tutum, kaynak olarak kullanılan tefsirlere tahlîl ve tenkît merkezli yaklaşım, yorumlarda anlam genişletme / zenginleştirme, eserin “kelâmî”, “fikhî”, “tasavvufî” yönleri, interdisipliner bir çalışma olarak Kur’an psikoloji atlası, muhteva-metot ilişkisi bakımından Kur’an Psikoloji Atlası, eserin ismi, tefsir tarihindeki yeri bakımından Kur’an Psikoloj Atlası.

2.7.1. Eserin Şekil / Baskı Özellikleri

Bir eser incelemesinde onun şekil / dış, baskı özellikleri de dikkate alınır. Burada *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın basım özellikleri, şekil bakımından sistematığı üzerinde durulacaktır.

Bu araştırmada inceleme konusu edilen Abdurrahman Kasapoğlu'nun *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eserinin 2017 yılında basılan birinci basımıdır. Kitabın basımı Ankara'da Gece Kitaplığı isimli yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Eser toplam 11 ciltten oluşmaktadır. Eserin adı olarak bir üst başlık, bir de alt başlık kullanılmıştır. Eserde kullanılan “Kur'an Psikoloji Atlası” üst başlığı 11 ciltte aynıdır. Fakat kullanılan alt başlık ciltlere göre değişmektedir. Yazar 1. ve 2. cildin eser adı alt başlığında “Psikolojik Tefsir Ekolü” ayrıntısını kullanmıştır. 3'ten 11. cilde kadar olan dokuz ciltte ise “Uygulamalı Psikolojik Tefsir” alt başlığını tercih etmiştir; ki, bu tezin araştırma konusu olmaktadır bu 9 ciltlik bölüm. Kitapta birinci cilt bir “önsöz” ile başlar.

Bazı müfessirler, kaleme aldıkları eserin başına yazmış oldukları mukaddimelerde tefsir usûlü bilgisi verirler; burada tefsirlerinde izleyecekleri metot hakkında bilgi sunarlar.⁴²⁴ *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın 1. ve 2. cildi *psikolojik tefsîr* metodolojisi ve tarihçesiyle ilgili olup bir anlamda uzun bir mukaddime gibidir.

Cilt tipi karton kapak olan eser, 2. hamur kâğıda basılmıştır. Bu araştırmada kullanılan baskı, eserin birinci basımı olup henüz başka baskıları bulunmamaktadır. Her bir cilt 16x24 ebadındadır. Kitabın ciltlerinin sayfa sayıları şu şekildedir: 1. cilt: 382 sayfa; 2. cilt: 345 sayfa; 3. cilt: 469 sayfa; 4. cilt: 508 sayfa; 5. cilt: 524 sayfa; 6. cilt: 510 sayfa; 7. cilt: 420 sayfa; 8. cilt: 493 sayfa; 9. cilt: 524 sayfa; 10. cilt: 407 sayfa; 11. cilt: 426 sayfadır.

Eserde birinci cildin başında bir ithaf sayfası yer alır: “*Bu eseri, 22 Ramazan 1438 (17 Haziran 2017)'de Ravza-i Mutahhara'da, Efendim, Peygamberim Muhammed Mustafa Sallelâhü Aleyhi ve Sellem'e ithaf ediyorum.*” Müellif, bu ithafı Mescid-i Nebvî'de terâvîh namazı sırasında tasarladığını belirtir.

⁴²⁴ Murat Oral, “Tefsir Usûlü Aşısında İbn Kesîr Mukaddimesi'nin Değerlendirilmesi”, *Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslâmî İlimler Araştırması Dergisi*, 1, (2018), 8.

Kitabın başında birinci ciltte yazarın motto ifadesi olarak Bakara sûresinin 32. âyeti metin ve meâl olarak yer alır: “*Sen’i bütün eksikliklerden uzak tutarız. Sen’in bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sen’sin.*”

Yazar, eserin önsözündeki teşekkür bölümünde teşekkür tercihini, eseri kaleme aldığı şehrinden yana yapar: “*Ben bu önsözde teşekkür hakkımı “Malatya” için kullanmak istiyorum. Bu eserin fikirlerini oluşturup kaleme aldığım, yirmi yıldan fazla hocalık yapıp öğrenci yetiştirdiğim “Malatya”ya teşekkürü bir borç biliyorum. Tarih içerisinde Endülüs’ten başlayıp Mekke’ye uzanan İslâm bilim coğrafyasının önemli halkalarından Malatya’ya⁴²⁵ minnetarlığımı, vefamı ifade etmek istiyorum.*”

Yazar, eserdeki konuları genellikle makâle, nadiren de kitap formunda kaleme almıştır. Her konunun sonunda o bölümün kaynakçasını da vermiştir. Örneğin, altıncı cildi ihtiva eden “cinsel güdü” konusu kitap formunda işlenmiştir. Yine on birinci ciltte yer alan “Carl Gustav Jung’un Kehf Sûresi Yorumu” başlıklı konu da kitap formunda kaleme alınmıştır.

Dipnot Gösterme Üslubu: Kasapoğlu, gerek psikoloji alanında bilgi verirken gerekse âyetlerin tefsir kaynaklarından yorumlarını aktarırken zengin dipnotlar kullanmıştır. Dipnotları ilgili sayfanın altında göstermiştir. Fakat dipnotları kullanırken, her kaynaktan aldığı bilgiyi ayrı ayrı göstermemiştir. Belli kaynaklardan oluşturduğu bir paragrafa blok halinde dipnot kaynakları arka arkaya sıralamıştır. Bu uygulama / yöntem, eserin neredeyse tamamına hâkimdir.⁴²⁶ Dipnotları sadece kaynak belirtmek için değil, ek bilgi vermek amacıyla da kullanmıştır. Metin içerisine almayı düşünmediği bazı bilgileri dipnotta açıklama olarak vermiştir.

Kur’an Psikoloji Atlası kitabının sonunda ya da ciltlerin sonunda indeks bulunmamaktadır.

⁴²⁵ XIII. Yüzyılda Malatya’da inşa edilen “Şahâbiyye-i Kübrâ Medresesi”, bu bölgenin önemli ilim merkezlerinden birine dönüşmesine katkı sağlamıştır. (Murat Zengin, “Memlûk Türk Devleti Dönemi Hanefî Başkadılarında Cemâleddîn Yûsuf el-Malâtî”, Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu, 17-19 Kasım 2017 Malatya, (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018), I/488-489). Müellifimiz Kasapoğlu ilim hayatının önemli bir kısmını (1995-2023) bu bölgede geçirmiş ve tez konusu olarak incelemiş olduğunuz *Kur’an Psikoloji Atlası* eserini burada kaleme almıştır.

⁴²⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi*, 92.

2.7.2. Eserin İsmi

Tefsir geleneğinde eserlere verilen *secili* isimler dikkat çeker. Bazı müfessirler, eserlerine âyetlerden iktibas yaparak isim vermişlerdir. Kısa ibareli isimlerin yanında uzun ibareler de isim olarak kullanılmıştır. Müfessirlerin Kur'an tasavvuru, eserlerinin ismine yansımıştır. Tefsirlere verilen isimler eserin kaleme alındığı çağın kültüründen de izler taşır.⁴²⁷ Abdurrahman Kasapoğlu'nun eserine verdiği isimde "Kur'an" kelimesi tefsire konu olan ilahî kelâmı temsil eder. "Psikoloji" kelimesi eserdeki tefsirin / yorumun yönünü, eğilimini, rengini işaret eder. "Atlas" kelimesi, yazarın Kur'an'daki insan psikolojisine dair coğrafyayı bir atlas üzerinde betimlemesini sembolize eder.

Eserin ismi, İsmâil Râci Fârûkî (1921-1986)'nin "İslâm Kültür Atlası" kitabına çağrışım yapmaktadır. "Atlas" kelimesi hakikî anlamda daha çok yeryüzü coğrafyasını kayıt altına alan çalışmalar hakkında kullanılır. Kasapoğlu, bu kullanımı mecâzen insan psikolojisine uyarlamıştır. Kur'an'da insanın psikolojik alanlarına / boyutlarına dair unsurları bir araya toplayıp göstermeyi amaçlayan eserini *Kur'an Psikoloji Atlası* diye isimlendirmiştir.

2.7.3. Eserin Orijinallik Yönü

Klasik tefsir kaynaklarında olduğu gibi, günümüz tefsir çalışmalarında da taklit, kopya, hatta *intihale* yönelenler çıkabilmektedir.⁴²⁸ Bilindiği gibi tefsir tarihinde birçok kopya, taklit, birbirinin tekrarı eser bulunmaktadır. *Kur'an Psikoloji Atlası* hem genel itibarıyla hem de içerikteki konularının ele alınış biçimiyle, kullanmış olduğu kaynaklar yönüyle orijinal bir çalışmadır.

Eserde incelenen Kur'an psikolojisi konuları, daha önce yapılan çalışmalar üzerine kurgulanmamıştır. Daha önce yapılan herhangi bir tefsir çalışmasının taklidi değildir. Kaynak kullanımıyla, mevzuların tertip tercihleriyle yazarın özgün üslubunu yansıtır.

⁴²⁷ Hikmet Koçyiğit, "Tefsir Kitaplarının İsimlerine Dair", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3, (Mart/2015), 82-83.

⁴²⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, "İlahiyat Alanında Bilim Etiği -Bir Akademik Etik Bilimsel Raporu-", *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/9, (2016), 21-22.

2.7.4. Eserin Üslup Özellikleri

Nasıl ki, Kur'ân'ın kendine has bir üslûbu varsa, müfessirlerin de kendilerine has üslûpları bulunur. Her müfessir belli bir üslûp çerçevesinde eserini kaleme alır.⁴²⁹ *Kur'an Psikoloji Atlası* da müellifin bilgi birikimine, bakış açısına has üsluba sahiptir. Müellifinin kişiliğinin, ilmî birikiminin bir yansımasıdır. Kasapoğlu *Kur'an Psikoloji Atlası*'nı oluştururken kendine özgü bir yol izlemiştir. Burada müellifin eserini ele alırken takınmış olduğu üslup üzerinde durulacaktır.

2.7.4.1. Psikolojik Tefsîr Usul ve İlkelerine Bağlılık Düzeyi

Yazar aynı zamanda psikolojik tefsire dair kapsamlı yöntem ve tarihçe kitapları kaleme almıştır. Bu eserlere, yukarıda değinilmişti. Yazar, *psikolojik tefsîr*de yöntem kitabını hazırladıktan sonra Kur'an psikolojisi çalışmalarında, daha kapsamlı sistematik araştırmalar yapma ihtiyacı duymuştur: “*Psikolojik tefsir uygulamalarını kaleme alırken başından beri elimde özgün bir “psikolojik tefsir metodolojisi” yoktu. Geleneksel ve modern yöntemlerin kuş bakışı bir harmanlamasından oluşan yöntemle psikolojik tefsir uygulamalarını gerçekleştirdim. Hazırladığım psikolojik tefsir uygulamalarının çoğunluğunu bu süreçte, elimde belli bir yöntem olmadan tamamladım. Ancak yaptığım uygulamalardan hareketle 2011 yılında psikolojik tefsirin yöntemini oluşturma kararı aldım. Bu yöntemi daha sonraki yıllarda geliştirmeye devam ettim. Aslında bu yöntemi öncelikle kendim için geliştirdim. Uygulamalı Psikolojik tefsir çalışmalarını bu yöntemle uygun gerçekleştirme eğilimi içerisinde oldum. Psikolojik tefsir uygulamalarında, geliştirdiğim metoda ne kadar sadık kaldığımı eleştirel gözle yapılan çalışmalar ortaya koyacaktır.*”⁴³⁰

2.7.4.2. Konuların Kaleme Alınma Üslubu

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda, bazı konular, bazen sadece lâfız olarak, yalnızca belli bir Kur'an kelimesi çerçevesinde irdelenmiştir. Bazı konular ise farklı kelimelerle sınırlı kalmayıp o konuyla ilgili başka kavram, anlatım ve tasvirlerle⁴³¹ bir arada ele alınmıştır.

⁴²⁹ Cahit Karaalp, “Usûl ve Üslûp Açısından “Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri”, *Edebali İslamiyat Dergisi*, 5/1, (2020), 194.

⁴³⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 88.

⁴³¹ Meselâ yazar, cimrilik konusunu bir karakter özelliği olarak işlemiştir. Konuyu hem “buhl”, “şuhh”, “katûr” gibi lafızlar etrafında hem da “*Ellerini boynuna bağlanmış yapma*”, “*Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar*”, “*kendisine hayır dokunduğunda yoksullara yardım etmez*” gibi

Genelde ele alınan konuyla ilgili âyetler, konu planı içerisinde bir araya getirilmiş ve bunlardan hareketle Kur'an'ın o konudaki görüşü izah edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte bir konu ele alınırken, o konu başlığı altında değerlendirilebilecek bazı âyetler yazar / müellif / müfessir tarafından fark edilmemiş, dikkatinden kaçmış olabilmektedir.⁴³² Bazen yazarın ele aldığı konu içerisine dahil olan, fakat yazarın incelemeyeği âyetler de olabilmektedir.

Kur'an Psikoloji Atlası aslında bir konulu tefsir çalışmasıdır. Böyle bir çalışmada müfessir, çalışacağı konuyla ilgili âyetleri bir araya getirir ve onları belli bir sistem içerisinde işler. Kasapoğlu, eserinde ele aldığı konuları belli kavram ya da konular bütünlüğü, başlığı altında incelemiştir. Yazar her başlığı bazen dar, bazen geniş şekilde dilediği tarzda oluşturmuştur. Belli bir başlık altında inceleyeceği âyetleri kendisi seçip bir araya getirmiştir. İncelemek üzere bir araya getirdiği âyetleri işlerken onları sıralamayı ve düzenlemeyi, kompozisyonun nasıl şekilleneceğine dair mizansenini de yine kendisi tasarlamıştır.

Müellifin Kur'an'a yönelişi daha ziyade psikoloji odaklı âyetler üzerinde olmuştur. Doğrudan psikoloji konulu olmayan âyetlere de psikolojik mahiyetleri açısından yaklaşılmaya çalışılmıştır. Vahyin psikolojik mesajlarına ve ilâhî değerlerin psikolojik arka planına dikkat çekmeyi amaçlamıştır.

Aslında intihal ve taklit olmayan her orijinal tefsir, onu kaleme alan yazarın şahsiyetini yansıtmaktadır. Çeşitli kaynaklardan faydalanılsa da onun uzmanlığından mizacına kadar sîretini aksettirir. “Uygulamalı Psikolojik Tefsir” çalışmalarının hazırlanması yaklaşık yirmi yıla yayılan bir sürece sahip ise de, belli bir üslupla kaleme alınmaya çalışılmış olup yazarının entelektüel zevk ve tasarım anlayışını yansıtmaktadır. *Kur'an psikoloji Atlası*'nda sayısız kaynaktan yararlanılmış olmakla beraber, bunların tercih edilmesi, anlaşılma, yorumlanma ve yazıya aktarılma biçimi müellifin üslûbuna dâhildir.⁴³³

Yazar, konuları işlerken itikâdî, fikhî bir hüküm istinbâtı ya da ahlâkî / toplumsal değer yargısının sübûtu tarzında bir üslup tercih etmemiştir. Daha ziyade âyetlerin

âyetlerde geçen tasvir ve anlatılar bağlamında incelemiştir. (Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/270-291).

⁴³² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 88.

⁴³³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/14; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi*, 89.

delâlet edebileceği psikolojik ve psiko-soyal durumları ortaya koymaya çalışmış, psiko-eğitsel yönlerle, mesajlara dikkat çekmiştir. Kur'an'ın inanç ve davranışla ilgili değer hükümlerinin motivasyon kaynaklarına, sâiklerine ve psikolojik, psiko-sosyal sonuçlarına, kazanımlarına işaret etmiştir.

Tefsir dilinde doğal olarak, Yüce Allah'ın ilâhî kitapta ne anlatmak istediği ifade edilmeye çalışır. Kur'an'ın mütekellimi olarak Allah'ın neler buyurduğu açıklanmaya gayret edilir. Yazar, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda âyetleri tefsir ederken yer yer “Yüce Allah'ın buyruğunun, maksadının ne olduğunu belirten ifade tarzları”nı tercih etmiştir.

Bazen de mecâzî olarak Kur'an'ı sanki bir mütekellimmiş gibi onu konuşturarak, “Kur'an'ın amacı şudur, Kur'an şunu anlatmak istemektedir, Kur'an şunu söylemektedir” gibi, ilâhî kelâmı özne / fâil konumuna getiren bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Kur'an Psikoloji Atlası akademik amaçlı çalışmalar kategorisinde gösterilebilir. Kitabın her bir bölümü akademik yazım geleneğine uygun olarak hazırlanmış ve sunulmuştur. Zaten eser bir akademisyen olan yazarın akademik çalışmalarının bir ürünüdür.

2.7.4.3. Kur'an Psikoloji Atlası'nda Konuların Akademik Yazım Formu

Eserde teknik / yöntem olarak teşkil edilen bölüm başlıklarında, o bölümde ele alınan kavram ve konular belirtilmiştir. Bölüm başlarındaki bu izahlar, “Kur'an Psikoloji Atlası”nda Kur'an'ın psikolojik coğrafyasından hangi kesitlerin ele alındığını göstermektedir. Araştırmada ana bölümler içerisinde yer alan her bir kavram ve konu kendi bütünlüğü içerisinde genellikle makale, bazen de kitap formunda -giriş, gelişme sonuç- işlenmiştir. Makale formunda işlenen psikolojik konular bazen daha dar ve kısıtlı tarzda, bazen de oldukça geniş konu formunda ele alınmıştır. Örneğin, *helu'* kavramının kişilik bağlamında ele alınması, tek bir kavram etrafında bir Kur'an pasajının işlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bunun aksine “cinsel güdü”nün işlendiği konuda, konuyla doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı bulunan bütün âyetler birlikte ele alınmaya çalışılmıştır.⁴³⁴

⁴³⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/13; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi*, 87.

Eserde ister makale formunda ister kitap formunda ele alınsın, bütün yazılara “giriş” bölümü konulmuş, gelişme bölümü ise “sonuç”la tamamlanmıştır. Sonuç bölümlerinde ele alınan konuyla ilgili çıkarım ve tespitlerin yanında önerilerde de bulunulmuştur.

2.7.4.4. Konuların Ele Alınışında Hareket Noktası

Eserde, bazı konu başlıkları ve incelenen konuda ele alınan sorun, Kur’an’daki bir kavram ya da ifadenin, üslup ve anlatım içeriğinin belirleyiciliği, yönlendiriciliği yönünde şekillenmiştir. Bazen de günlük hayattaki bir soruna, psikoloji ve ilişkili alanlardaki probleme Kur’an’dan cevap bulma, çözüm sunma yaklaşımı içerisinde konuların ele alındığı görülür.⁴³⁵ Yazar, incelemiş olduğu konuların bir kısmını içinde yaşanılan hayattan, psikoloji ve ilişkili disiplinlerden seçmiş, bunlara Kur’an’dan deliller, âyetler bulmaya, tespit ettiği âyetleri konu bütünlüğü içerisinde işlemeye çalışmıştır.

Meselâ, “Kur’an’a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı Kız Çocuklarına Karşı Tutumlar” başlığı altında, hayatın içinden alınan bir meselenin Kur’an âyetlerinden hareketle ortaya konulması ve çözümü söz konusudur.⁴³⁶ Bazen de konu Kur’an’dan alınan kavramlar etrafında gelişir. “Kur’an’da İki Zıt Karakter: Şuhh (Bencillik) ve Îsâr (Özgecilik)” başlığı altında ele alınan konu, *şuhh* ve *îsâr* ifadeleri etrafında gelişir.⁴³⁷

2.7.4.5. Yazarın Konu ve İlgili Âyetleri Belirleme Usulü

Kur’an Psikoloji Atlası’nda işlenen konular, kavramlar müstakil başlıklar halinde hazırlamıştır. Müellif, Kur’an psikolojisi bağlamında çalışacağı konuyu ve bu konuyla ilgili âyetleri belirlerken Kur’an okumaları sırasında almış / tutmuş olduğu notlara dayanmıştır. Kur’an okurken eline aldığı mushafta, psikolojik nükte olarak gördüğü âyetlere ya işaretler koymuş ya da küçük notlar yazmıştır. Zaman içerisinde Mushaf üzerinde işaretlediği konuların bazılarını seçip, aynı konudaki âyetleri bir araya getirip kompozisyonlarını oluşturmuştur. Yazar kendisiyle yapılan görüşmede, “Mushaf üzerinde not aldığı ve *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda işleyebildiği (kaleme alabildiği) konuların sınırlı olduğunu, not aldığı konular ve âyetler arasında psikolojik tefsir açısından işlenebilecek daha pek çok meselenin bulunduğunu” beyan etmiştir. Bu

⁴³⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 89.

⁴³⁶ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/13-33.

⁴³⁷ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/95-119.

Mushaf okumaları, yazara sadece çalışılacak konu ve konuyla ilgili âyetleri belirleme imkânı sunmamış, aynı zamanda ilâhî kelâma psikolojik gözle bakabilme nosyonu kazandırmıştır. Yazarın, bu yöntemin dışında konu ve o konuyla ilgili âyetleri belirleme tercihi de olmuştur. Yazar, bazen çalışacağı konuyla ilgili âyetleri Kur'an fihristinden⁴³⁸ tarayarak da bir araya getirmiştir.

2.7.4.6. Yazarın İlk Kaleme Aldığı Konularla Sonra Kaleme Aldığı Konular Arasında Gelişen Üslup Farkı

Kur'an Psikoloji Atlası'nın yirmi beş yılı bulan yazım sürecinde muhakkak ki bazı gelişim ve değişimler olmuştur. Yazarın, eserdeki maddeleri / konuları yazmaya başladığı tarih açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, işlediği konuların, kavramların işlenişinde, ilk zamanlarda yazılan maddelere, başlıklara göre, sonraları kaleme alınan konularda gelişme ve kaynak tercihinde zenginleşme görülür.

Ancak eserde -*Kur'an Psikoloji Atlası: Uygulamalı Psikolojik Tefsir*'de- konuların tarihsel olarak yazım sırası belirtilmemiştir. Yazarın ilk kaleme aldığı konu, iman psikolojisi bağlamında ele aldığı “fitrat” olgusudur.⁴³⁹ Çalışma kaynak ve içerik olarak nispeten sadedir. Yazarın son olarak kaleme aldığı ve 6. cildin tamamını oluşturan cinsel güdü konusu bir kitap hacminde olup muhteva bakımından kompleks ve kaynakça olarak da oldukça zengindir. Bununla birlikte yazarın incelediği her konuda, kavramda psikolojik açıdan özgün çıkarımlar ihtiva eden yeni tespitlerde bulunulmuş, çağın beklenti ve ihtiyaçlarına uygun söylemler geliştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁴⁰

2.7.4.7. Konuları Sınırlandırma Tercihleri

Kur'an Psikoloji Atlası: Uygulamalı psikolojik tefsir'de konular belli ana başlıklar altında toplanmaya özen gösterilmişse de, belli bir bölüm altında değerlendirilen bir konu aynı zamanda diğer bir başlığın konusu sayılabilecek niteliktedir. Mesela, inkârcı bireylerin şahsiyet özelliklerinden birisini inceleyen ve “inkâr psikolojisi” başlığı kapsamında incelenen bir başlık, aynı zamanda “insanın karakterleri” ana başlığının da konu başlığıdır. İman psikolojisi başlığı altında incelenen, “İnsanın Estetik Eğilimi”

⁴³⁸ Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Tahran: İntişârât İslâmî, ts.).

⁴³⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/19-31.

⁴⁴⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi*, 89.

konusu, insanın doğal eğilimleri başlığı altında da incelenmeye elverişlidir. Bu sebeple, müellifin tercih ettiği konu sınıflamaları, diğer konulardan kesin hatlarla ayrılan bölümler anlamına gelmemektedir. Birden fazla ana başlık altında yer alabilecek konular, bu başlıklardan birisi bünyesinde ele alınmıştır.⁴⁴¹

2.7.4.8. Âyetlerdeki Psikolojik Mesajları Bağlamlarıyla Birlikte İnceleme

Kasapoğlu, âyetlerdeki psikolojik mesajları incelerken, ilgili âyetlerin bağlamını oluşturan diğer meseleleri de hesaba katarak kompozisyonlarını oluşturmuştur. Psikolojik mesajın hangi Kur'an konusunun içerisinde yer aldığını göstermeye gayret etmiştir. Psikolojik mesaj içeren âyeti bağlamıyla birlikte değerlendirmek için, söz konusu âyeti çevreleyen, fakat psikolojik mahiyet arzetmeyen diğer bilgi ve yorumlara da yer vermiştir. Bu durum, kompozisyonu psikolojik mesajdan uzaklaştırırsa da, psikolojik muhteva akışını bozsa da, müellif, Kur'an'ın bağlamına sadık kalabilmek için, ilgili âyetin içerdiği diğer mesajları da zikretmek durumunda kalmıştır.

Meselâ, hayvanların psikolojik koşullandırmasını incelediği bölümde doğrudan Kur'an'ın "koşullandırma" konusunu incelemediğini belirtmiştir. Hayvan koşullandırmasına işaret eden âyetlerin aslında avlanan hayvanlarının yenilmesiyle ilgili dinî hükümlerin karara bağlandığı pasaj içerisinde yer aldığını vurgulamıştır.⁴⁴²

Kur'an, psikolojik mesajlar içermekle birlikte, her şeyden önce bir inanç ve değerler kitabıdır. Bu nedenle, Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi konularını, bir psikoloji kitabı gibi betimleyip bırakmamış, ilâhî kelâmın ilgili konulardaki emir, tavsiye ve yönlendirme mesajlarına sadık kalmıştır. Âyetteki psikolojik mesajın yanında, inanç ve davranış yönlendirmesine dair Kur'an'ın değer ve öğretilerini de vurgulamıştır.

Kur'an, insan psikolojisine dair pek çok gerçekliği metafizik amaçlar, isbât-ı vâcib bağlamında ele alır. Kasapoğlu, Kur'an'daki psikolojik mesajları çözümlerken, bunların bağlamını oluşturan *isbât-ı vâcib* ve âhiretin ispatı gibi Kur'an'ın amaçlarını da gözetmiştir.

Meselâ gelişim psikolojisini incelediği bölümde, konuyla ilgili âyetler aynı zamanda *isbât-ı vâcib*, Allah'ın sıfatlarının bir yansıması, âhiretin varlığının delili olarak insan gelişimi konusuna yaklaşırlar. Müellif de bu âyetleri sadece gelişim

⁴⁴¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi*, 91.

⁴⁴² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/83-94.

psikolojisi açısından değil, aynı zamanda Kur'an'ın amaçları doğrultusunda *isbât-ı vacib* ve âhîret delili olarak da incelemiştir. Kur'an'ın insanı konu edinmesinin metafizik amaçlarını da hesaba katmıştır.

Örnek - 1

Yazar, “Allah sizi yarattı, sonra öldürür; içinizden kimi de ömrünün en reziline (bebeklik çağı gibi güçsüz ihtiyarlık çağına) itilir ki, biraz bilgiden sonra hiçbir şeyi bilmez (duruma) gelsin! Doğrusu Allah bilendir. (O her şeye) kâdirdir.”⁴⁴³ âyetinin tefsirini yaptıktan sonra şu değerlendirmede bulunur:

Kur'an bu âyette insanın ihtiyarlık evresinde içine düştüğü acizliği tasvir eder. Fakat âyetin vermek istediği asıl mesaj, ihtiyarlık çağının mahiyeti hakkında insanı bilgilendirmekten daha fazlasıdır. Âyette, insanın bilirken bilmez, güç sahibiysen çaresiz hale düşeceğini bildiren Yüce Allah, Kendi zatının “her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten” olduğunu açıklıyor. Âyette önce insanın niteliklerinden, sonra da aynı çerçeveye ilgili olarak Yüce Allah'ın sıfatlarından bahsedilmesi birtakım mesajları içermektedir. Bu mesajlardan birisi “insan, güç ve yetilerine güvenerek, kendini yeterli, hiçbir şeye ihtiyaç duymayan kimse gibi görmeye kalkmamalıdır. “Mutlak kudret” Allah'a ait bir sıfattır, insana verilen fizyolojik ve psikolojik imkânlar ve yetiler ise geçici ve sınırlıdır.”⁴⁴⁴

Örnek - 2

İnsanın gelişim evrelerini konu alırken âhîret inancına vurgu yapan “Ey insanlar eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz (bilin ki) biz sizi (önce) topraktan, sonra nutfeden, sonra alâkadan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir çığnem et parçasından yarattık ki, size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra güç (ve kabiliyetlerinize) ermeniz için (sizi büyütüyoruz.) İçinizden kimi (henüz çocukken) öldürülüyor, kimi de ömrünün en kötü çağına (ihtiyarlığa) itiliyor, bilirken bir şey bilmez hale gelsin.”⁴⁴⁵ âyetini yorumlarken Kasapoğlu da, Kur'an'ın bu amacına yer verir. Sadece âyetteki gelişim psikolojisi mesajını açıklamakla yetinmez:

Âyette açıklandığı şekliyle Yüce Allah'ın insana yaşattığı evreler, O'nun kudret ve iradesinin, öldükten sonra insanların yeniden diriltilebileceğinin açık bir

⁴⁴³ Nahl, 16/70.

⁴⁴⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/359-260.

⁴⁴⁵ Hac, 22/5.

göstergesidir. Böyle bir zihin yürütmeyi, her insan kolaylıkla yapabilir. Allah, öldükten sonra dirilmeye inanmak istemeyen insanlardan şöyle bir akıl yürütmeye bulunmalarını istiyor: “İlk yaratılışınızı düşünün! Sizi ilk kez yaratabilen kudret, ikinci kez tekrar neden yaratamasın!” Görülüyor ki, bu âyetin öncelikli hedefi insanların gelişim evreleri hakkında bilimsel açıklamalar yapmaktan ziyade, onları öldükten sonra dirilmeye ikna edecek yollar önermektir.⁴⁴⁶

2.7.4.9. Ele Alınan Konuların Kapsam ve Sınırları

“Kur’an Psikoloji Atlası” adını taşıyan bu araştırma Kur’an coğrafyasındaki bütün psikolojik bölgeleri çizebilme / sunma imkânına sahip değildir. Bu araştırmada Kur’an coğrafyası içerisinde tercih edilen bazı bölgeler tanımlanmaya ve gösterilmeye çalışılmıştır. *Psikolojik tefsirin* uygulamaları için belli / sınırlı ana konular kabul edilmiş ve tercih edilen bu konuların da yine belli alt konuları ele alınmıştır.⁴⁴⁷

“Kur’an Psikoloji Atlası” çalışmasında Kur’an’ın psikolojik coğrafyası belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada Kur’an’ın psikolojik coğrafyasından bazı bölümler sunulmuştur. Zira bütün coğrafyayı yüzeysel olarak tanıtmak yerine, derinlemesine bazı bölgelerin öne çıkarılması tercih edilmiştir. Bu açıdan bazı Kur’an kavramlarının, bazı konuların derinlemesine psikolojik analizi yapılmıştır. Araştırma, “iman psikolojisi”, “kişilik psikolojisi”, sosyal psikoloji” gibi belli ana konular başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu ana konular⁴⁴⁸ içerisinde de bütün coğrafya değil, yine aynı şekilde örnek bazı kavram ve konular işlenmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/360-361.

⁴⁴⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi*, 87.

⁴⁴⁸ “İman Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “İnkâr Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Dinî Tecrübe Çeşitleri” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Namaz ve Oruç Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Hac Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Zekât Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “İnsanın Temel İhtiyaçları” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Gelişim Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Kişilik Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Cinsel İçgüdü” Başlığı Altında İşlenen Konular, “İnsanın Olumlu Karakter Özellikleri” Başlığı Altında İşlenen Konular, “İnsanın Olumsuz Karakter Özellikleri” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Bir Karakter Özelliği Olarak Öfke” Başlığı Altında İşlenen Konular, “İletişim Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Eğitim ve Öğrenme” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Özel Eğitim” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Psiko-Sosyal Açıdan Evlilik” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Sosyal Psikoloji” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Kıssalara Psikolojik Yöneliş” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Rüyalar ve Yorumları” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Paranormal Deneyimler” Başlığı Altında İşlenen Konular, “Ölüm Psikolojisi” Başlığı Altında İşlenen Konular.

⁴⁴⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi*, 87.

Kur'an Psikoloji Atlası'nda ele alınan konular ana hatlarıyla yukarıda "Kur'an Psikoloji Atlası'nda Ele Alınan Kur'an Psikolojisi Konuları ve Konu Tercihleri" başlığı altında topluca aktarılmıştı. Yazarın çalışmış olduğu Kur'an psikolojisi konuları topluca değerlendirildiğinde, bunlardan başka birçok konunun daha çalışılabileceği ön görülebilir.

2.7.4.10. Dili / Türkçeyi Kullanma Tarzı

20. Yüzyıl Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan *Kur'an Psikoloji Atlası* akademik dili yansıtabilme çabası içerisinde olmuştur. Yazar Türkçede sonradan, modern dönemde türetilen kelimeleri ve gelenekteki Arapça-Farsça kökenli kelimeleri, hatta Batı kökenli kelimeleri yaygın şekilde kullanmıştır. Arapça ve Türkçe kaleme alınmış literatürden aldığı verileri ifade olarak harmanlamak suretiyle kendine has bir akıcılıkla sunmuştur. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda edebî / sanatlı tarzlardan birisi ya da vaaz üslubu değil, yalın, öğretici dil üslubu kullanılmıştır. Eserin dili akademik düzeyi koruma çabası içerisinde olsa da, her seviyeden okuyucunun anlayabileceği sadelikte olduğu söylenebilir.

Yazar, açıklamasını yapmak için Arapçadan ve Kur'an'dan alıntılacağı kelime ve ifadeleri latinize ederek yazmayı tercih etmiştir; bunların yazımında Arap alfabesini kullanmamıştır.

Eserin bütün bölümleri akademik amaçlı olarak kaleme alındığı için anlatımda irşat üslubu görülmez. Belâgat / edebî sanatlı bir dil kullanımı da söz konusu değildir. Eser, uzmanlık gerektiren bazı terim ve anlatımlar içerse de orta düzey okuyucuların istifade edebilecekleri bir sunuma sahiptir. Akademisyenler, araştırmacılar için ise özgün çıkarım ve bakış açılarıyla ufuk açıcı niteliktedir.

Bazı tefsirlerde müfessirler görüşlerini bazen, şiir, atasözü ve özdeyişlerle desteklerler. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda bu tarz malzemedan yararlanma uygulamasına birkaç örnek dışında rastlanmaz. Müellif, modelle öğrenme konusunda özdeşlemeyi bazı Türk atasözleri eşliğinde izah etmeye çalışmıştır. Burada kullanmış ve konuyla ilişkili olarak açıklamış olduğu atasözleri şunlardır:⁴⁵⁰ "Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al." "Kız anadan öğrenir bohça düzmeyi, oğlan babadan öğrenir koyun

⁴⁵⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/59.

yüzmeyi.” “Kız anadan görmeyince sofra sermez.” “Dedesi koruk yiyince torunun dişi kamaşmış.” “Üzüm üzüme baka baka kararır.” “Arkadaşını söyle kim olduğunu söyleyeyim.” “Kır atın yanında duran ya huyundan ya da suyundan.” “Körle yatan şaşı kalkar.”

Müellif, cinsiyet ayrımcılığını işlediği bölümde bazı Türk atasözlerine atıfta bulunarak bu soruna dikkat çeker. Toplumda değer verme açısından kız ve erkek çocuklar arasında yapılan ayrımcılığı delillendirir. Türk geleneksel kültüründe yer eden “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün,” “Oğlanı her karı doğurmaz, er karı doğurur,” “Ye tatlıyı, doğur atlıyı,” “Erkek adamın, “oğlu” olur”, “Oğlan ocak malı, kız el malı” gibi deyim ve atasözlerinde erkek çocuğun nasıl öne çıkarılıp kız çocukların geri plana itildiğini anlatmaya çalışır.⁴⁵¹

Yazar, kötülüğü iyilikle savma ilkesini işlediği bölümde yine konuya Türk atasözlerinden misâl verir. Bu atasözlerinde kötülüğü iyilikle savmak ilkesinin, bu Kur’an ahlâkının Türk milletinin temel karakter özelliklerinden birisi olduğuna atıfta bulunulduğunu söyler: “Kanı kan ile değil, kanı su ile yıkarlar.” “Taş atana ekmek at.” “İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı.”⁴⁵²

2.7.4.11. Telkin Üslubu ve Tepkisel Dil

Yazar, tefsirinde genel anlamda bilgi vermeye, öğretmeye yönelik üslup kullanır. Zaman zaman gerek Kur’an’ın gerekse tefsirlerin üslubundan kaynaklanan telkin, tavsiye üslubuna yönelir. Belli değer ve normları öneren dil kullanır. Çünkü Kur’an insanlara belli inanç ve davranış değerlerini teklif ve emir buyurmaktadır. Müellif eserinde belli kişileri, toplumları hedef alan tepkisel dil dil kullanmaz. Bununla birlikte Kur’an’ın fitrata uygun önerilerine ilgisiz kalan, karşı çıkan kesimlere, kendilerini bekleyen sonuçları hatırlatan ifade üslubuna yer verir.

⁴⁵¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/16.

⁴⁵² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/154.

Örnek - 1

Yazar, sosyal psikoloji bağlamında toplumsal bütünleşmeye dair âyetleri bir araya getirerek, sosyal psikolojinin verileriyle mukayeseli değerlendirmeler yapar. Sonuç bölümünde ise bütün bu âyetlerden yaptığı çıkarımda tepkisel, hatta serzeniş ifade eden bir dil kullanır:

“Modern dönemde sömürgeci güçler İslâm topraklarına kılıçlarıyla, kalkanlarıyla, mızraklarıyla saldırmıyorlar. Sömürgecilerin akınları daha çok sosyolojik, psikolojik ve fikrî düzeyde gerçekleşmektedir. Bu harplerde genellikle Müslümanların birlik ve bütünlüğü hedef alınmaktadır. Etnik, mezhebî ve benzeri unsurlarla ayrılığa düşürdükleri Müslümanları birbirleriyle çatıştırarak hiçbir zayıat vermeden İslâm coğrafyası üzerindeki emperyalist emellerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Ürettikleri silahlara böylece sürekli bir pazar yaratmakta, Müslüman kanını paraya çevirmektedirler. Kendileri ordular yığmak yerine, tefrikaya düşürdükleri Müslümanları birbirlerine kırdırarak kendileri açısından oldukça ekonomik bir savaş yürütmektedirler. Sömürgeci güçlerin senaryosunu yazdığı bu oyunun gönüllü figüranlığını yapan bazı Müslüman toplumların, Kur'an'da tarifi yapılan Müslüman karakterinden ne kadar uzakta olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü pek çok Müslüman topluluğu, uhuvvet ve İslâmî vahdet konusunda oldukça başarısız bir sınav vermektedir. Ehli küfür karşısında duraksayan, ürken pek çok Müslüman, ötekileştirdiği diğer Müslümana karşı cesur bir hasım kesilmektedir. Bu tutum ve davranışlar, İslâm kardeşliğine taban tabana zıttır. Bu tür tutumlara bahane yahut mazeret gösterilebilecek hiçbir dinî dayanak yoktur. Yaptıklarına sözde dinî kılıf uyduranlar, bu konuda savunma mekanizmaları geliştirenler sadece kendilerini aldatmaktadırlar, ama Allah'ı asla aldatamayacaklardır; kendi aslî vicdanlarına döndüklerinde, vicdanları da kendilerini onaylamayacaktır. Müslüman diğer Müslümanlarla aynı safta olan kimsedir; Müslümanın karşısında saf tutmanın, cephe oluşturmanın dinde yeri yoktur. Müslümanlar arasında etnik ve benzeri sebeplerle bölücülük yapmak, bir Müslüman topluluğa karşı cephe oluşturmak Kur'an'ın, “va'tesimû”, “velâteferrakû”, (3/103) “velâ tenâzeû”, (8/46) “fe aslihû beyne ehavaykum”, (49/10) “ve teâvenû ale'l-birri ve't-takvâ” (5/2) emirlerine açık bir başkaldırıdır. Allah'ın birliğine kastetmek ile Müslümanların birliğine, bütünlüğüne kastetmek arasında hiçbir fark yoktur. Zira Allah birdir, (22/34; 112/1) ümmet “tek ümmet”tir. (23/52) Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağı ve ümmetin vahdeti /

bütünlüğü bilinci nass –Kur'an ve hadis- ile belirlenmiştir. Bu durum ictihâdî bir mesele değildir. Bütün Müslümanlarla din kardeşliği bağına sahip olmak ve bunun gereklerini yerine getirmek kati nass ile sabit olan ilâhî bir buyruktur. Müslümanların bu konuda Kur'an'dan farklı düşünme ve davranma tercihleri yoktur. İslâm toplumunda mezhepler, çeşitli sosyo-dinî şartlar altında ortaya çıkan, fakat zamanla içlerinden bir kısmı din gibi algılanıp toplumsal bölünmelere ve çekişmelere yol açan dinî zümreleşme hareketleri vardır. Müslümanların siyasal ya da eylemsel türden olsun bu çeşit ayrımcılıktan uzak kalabilmeleri için öncelikle inançlarını fanatizmden, grup taassubundan uzak tutmaları, akıl ve doğru bilgi temeline oturtmalarına ihtiyaç vardır. Kur'an ve sünnete dayanan, bütün Müslümanları asgari müştereklerde birleştiren dinî zihniyetin teşekkül etmesi şarttır. Grup bencilliği üzerinden çeşitli dünyevi tatminler sağlamak, bunun için de diğer Müslümanlara saldırmayı, hükmetmeyi kendinde bir hak görebilmek için savunma mekanizmaları geliştirmek yerine, Kur'an'ın ve sünnetin bu konuda ilkeleştirdiği sınırlara dönmek farzdır. Kur'an'ın ve sünnetin koymuş olduğu sınırların çiğnenmesi Müslümanları hem düşmanları karşısında küçük düşürecek –ki bugün çok açık bir şekilde yaşamaya devam etmekteyiz- hem de âhirette hesabı verilemeyecek ağır bir vebal altında bırakacaktır. Çünkü bu konuda işlenen suç bireysel nitelikte bir suç olmayacak, bütün ümmete karşı işlenmiş suç olacaktır. Bu suça iştirak eden herkes kendi payına düşeni alacaktır.”⁴⁵³

Örnek - 2

Kasapoğlu, Kur'an'da zihinsel, duyuşsal, hatta fiziksel engellilik konusunu işlediği bölümde, engellilerin içinde bulundukları durum nedeniyle insanların istismarına açık olduğuna dikkat çeker. Engelli istismarını konu edindiği değerlendirmede, müellifin istismarcılara yönelik tepkisel dil kullandığı görülür. Çağımızdaki engelli istismarına dair verileri dikkate alan yazar, âyetlerin, özellikle de hadislerin yönlendirmesiyle şu çıkarımda bulunur:

“Engellileri dilendirerek para kazananlar, engellilere tanınan eğitim ve sağlık hizmetlerini istismar ederek çıkar teminine çalışanlar bunlar arasında sayılabilir. Her ne şekilde olursa olsun engelli insanları istismar etmek, onları kullanarak maddî ya değişik türlerden menfaat elde etmeye çalışmak Allah'ın lânetlediği bir davranıştır. Allah'ın

⁴⁵³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/253-254.

lânetlediği bir işin âhiretteki karşılığı da cehennem azabıdır. ...Görünürde engelli istismarı yapmadığımız izlenimi vererek onların sırtından kazanç sağlamayı sürdürebiliriz. Gerçek bir mümin bilmelidir ki, bu konuda vicdanın ve Allah'ın denetiminden kurtulmak mümkün değildir.”⁴⁵⁴

2.7.4.12. *Tahaddî Üslubunu Yansıtan Dil*

Kur'an'ın meydan okuması İslâmî literatürde daha çok *tahaddî* ifadesiyle dile getirilir. Nitekim Kur'an'ı Kerîm, “haydin bir benzerini siz de söyleyin” şeklindeki meydan okumasıyla nüzûl dönemindeki Arap dâhilerinin dehasını çaresiz bırakmıştır.⁴⁵⁵

Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*’nda Kur'an'ın psikolojik tespitlerini ortaya koyarken bazen ilâhî kelâmın çağın keşiflerinin ilerisinde olduğunu belirten değerlendirmeler yapar. Böylece, *i'câzu'l-Kur'an* bağlamında *tahaddî* üslubunu hissettirmeye çalışır. Bu meselenin örneklerine yukarıda *i'câzu'l-Kur'an* bahsinde yer verilmişti.

2.7.4.13. *Eserde Mezhebî Tutum*

Kur'an psikoloji Atlası’nda, mezhebî yorumun etkisi pek fazla görülmez. Bunda, konuların insan psikolojisi açısından ele alınıyor olmasının etkisi büyüktür. Kasapoğlu itikâdî konulara dair âyetleri kelâmî olmaktan ziyade dinpsikolojik okumaya tâbi tutar. Bu nedenle eserde herhangi bir mezhebî söylem belirgin değildir.

Örneğin, iman-amel ilişkisine dair âyetleri dinpsikolojik olarak inanç-davranış ilişkisi olarak yorumlar. İman-amel ilişkisi konusunda Mâtürîdî ve Eş'arî kelâmcıların ve onların karşısında yer alan Mu'tezilî ve Hâricî akımın görüşlerini aktardıktan sonra, konuyla ilgili âyetleri insan psikolojisinin gereği olarak inanç-davranış arasındaki ilişki açısından değerlendirir.⁴⁵⁶

Kasapoğlu'nun doğrudan mezhebî atıfla kaleme aldığı mesele, dinpsikolojik bağlamda incelediği “imanda artma-eksilme” konulu âyetleri⁴⁵⁷ incelediği bölümdür. Müellif, bu meseleyi el-Mâtürîdî (ö. 333/944)'nin *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* adlı eserindeki

⁴⁵⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/276-277.

⁴⁵⁵ İbrahim Halil Erdoğan, “Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İ'câzı”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 15/2, (2017), 406, 416.

⁴⁵⁶ Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, 88-92.

⁴⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/173; Ahzâb, 33/22; Fetih, 48/4; 7 Enfâl, 8/2; Tevbe, 9/124; Müddessir, 74/31; Kehf, 18/13; Meryem, 19/76; Muhammed, 47/17; İbrahim, 14/27; Nahl, 16/102.

görüşlerini merkeze alarak incelemiştir. Müellif, el-Mâtürîdî'nin imanda artma-eksilme konulu âyetlere getirmiş olduğu yorumlardan şu çıkarımları yapmıştır:

el-Mâtürîdî, ilgili âyetlerden yola çıkarak, imanda ziyâdeleşmeye neden olan durum ve koşulları şu şekilde izah etmiştir: Peygamberin haber verdiği mesajların doğru çıktığını tecrübe etmek, iman konusu olan esaslara yönelmek, iman delillerine içtenlikle sarılmak ve şartlarına uymak, Allah'ın âyetlerini dinlemek, dinin mesajlarını anlayıp içselleştirmek, imanda yakîn'e ulaşmayı dilemek gibi durum ve koşullara bağlı olarak imanda artış gerçekleşir. el-Mâtürîdî, imandaki artışı, yakîn bakımından, kuvvet, güç, sağlamlık, kararlılık, itmi'nân, olgunluk bakımından artış şeklinde açıklamıştır. İmanda bu tarz artışlarda sahip olunan *hidâyetin* üzerine daha fazlasını isteme ve daha önceki duruma oranla ziyâdeleşme şeklinde bir gelişme olur.⁴⁵⁸

Kasapoğlu, Hanefî fikhî, Sünnî-Mâtürîdî itikâdî geleneğe müntesip⁴⁵⁹ bir müellif olmakla birlikte, onun bu aidiyetlerinin eserine yansıdığı ve bu konuda herhangi bir telkinde bulunduğu görülmez. Dolayısıyla *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın, "mezhebî tefsir" özelliği taşımadığı söylenebilir.

2.7.4.14. Kaynak Olarak Kullanılan Tefsirlere *Tahlîl* ve *Tenkît* Merkezli Yaklaşım

Âyet yorumunda diğer müfessirlerin görüşlerine de başvurulmaktadır. Dolayısıyla tefsir çalışması yaparken müfessirlerin görüşleri *tasvîb* ve *tenkîde* tâbi tutulabilmektedir.⁴⁶⁰ *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda âyetlerin yorumunda genellikle tercih yapılarak *tahlîle* gidilmiştir. Eserde, müfessirler arasındaki ihtilâflara yer verilmemiş, farklı görüşler tartışma konusu edinilerek bunlara *tenkît*ler yapılmamıştır. Yazar sadece, mümkün olduğunca âyete yüklediği psikolojik anlamı destekleyen yorumları tercih ederek, muhalif görüşleri eserine yansıtmamıştır; dolayısıyla diğer müfessirlerin görüşlerini *tenkît* yoluna gitmemiştir. *Kur'an Psikoloji Atlası*'ndaki müfessir görüşleri, tefsir kaynaklarından yapılan alıntılar genellikle *tahlîl* odaklı olarak kullanılmıştır. Yazar, âyetle ilgili yorum tartışması yapmak yerine, âyetin içerdiği psikolojik mesajı aktarabilmeye odaklanır. Bununla birlikte *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda zaman zaman *tenkît* odaklı yorumlara yani tefsirlerdeki bazı görüşlere yönelik eleştirilere ve bu konuda yapılan tartışmalara rastlanır.

⁴⁵⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/120-121.

⁴⁵⁹ Müellifin kendi ikrarı.

⁴⁶⁰ Karaalp, "Usûl ve Üslûp Açısından "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri", 229.

Örnek – 1

Müellif, Nisâ sûresinin 35. âyetinde, evlilik çatışmalarının çözümünde hakem tayin edilmesi meselesini konu edinir. Âyette bahsi geçen “hakem”in özelliklerini, evlilik çatışmasının çözümündeki rol ve sorumluluk alanını belirlemeye çalışır. Söz konusu “hakemler”in günümüzde aile terapisini yürüten uzmanların rolünü üstlenmiş olabileceği görüşünü savunur.⁴⁶¹ *“Eğer (karı-kocanın) aralarının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar uzlaştırmak isterlerse, Allah onların arasını bulur. Çünkü Allah (her şeyi) bilendir, haber alandır.”*⁴⁶²

Kasapoğlu, “Hakem”in rolüne dair şu açıklamaları yapar: “Hakem”, karı-koca arasını ıslah etmek, eşlerin tekrar uyuşmasını ve yakınlaşmasını sağlamak için çabalar. Nitekim günümüzde evlilik terapistleri de sorun yaşayan evli çiftler arasındaki uyumsuzluğun sebeplerini bulmaya çalışarak, olumlu tutum ve davranışlar geliştirebilmeyi öğrenmeleri için psikolojik destek sağlarlar.⁴⁶³

Kasapoğlu İslâm âlimlerinin, özellikle fıkıhçıların âyette sözü edilen “hakemler”in yetki ve sorumluluk alanının sınırları konusunda farklı görüşler ileri sürdüklerini aktarır. Onların görüşüne göre “hakemler” yaptıkları araştırmanın sonuçlarına göre, aralarında sorun yaşayan karı kocayı hem birleştirme hem de ayırma yetkisine sahiptirler. Yine Kasapoğlu, âyete konu olan “hakemler”in eşlerin sadece aralarını ıslaha, arabulmaya yetkili olduklarını savunan âlimlerin de bulunduğunu aktarır.⁴⁶⁴ Müellif, bu iki görüşü karşılaştırarak, *hakemin* rolünün yargıçlık yapmaktan ziyade, evlilik terapistliği olabileceğini ileri sürer:

Çağımızdaki psikoterapi yaklaşımıyla iyi bir terapist, kendisine başvuran sorunlu eşlere evliliği sürdürme ya da boşanma konusunda telkinde bulunma rolünü üstlenmez. Boşanma ya da devam kararını mutlak surette, psikolojik danışmaya başvuran çiftlere bırakır. Evlilik terapistinin rolü, çift terapisine başvuranları yargılamak değil, onların durumlarını analiz etmek, sorunlarını çözmeye yardımcı olmaktır. Âyette geçen “hakem” kelimesiyle aynı kökten türeyen “el-hükm” kelimesi yargıda bulunmak

⁴⁶¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/492.

⁴⁶² Nisâ, 4/35.

⁴⁶³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/496-497.

⁴⁶⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/496-497.

manasına gelir. Bu anlamdan yola çıkarak “evlilik hakemleri”ne yargıç rolü yüklemek, meseleyi bir hukuk sorunu olarak görmekten kaynaklanır. Fakîh yani İslâm hukukçusu bakış açısıyla “evlilik hakemleri”ne bir tür hâkim / yargıç rolü verilmek istenmiştir. Halbuki “hakem” kelimesinin alındığı “hakeme” kökünün etimolojik yapısı incelendiğinde “hakem”in eğitici, arabulucu bir uzman kişiyi işaret ettiği görülür. Klasik İslâmî literatürde karı-koca arasındaki uyumsuzluk sorununa daha çok fıkıhçılar eğilim gösterdikleri için, mesele bir hukuk sorunu olarak değerlendirilmiştir. Oysa Kur’an’da sözü edilen evlilik çatışmalarında “hakem tayini” meselesi, psikolojik danışma ve evlilik terapisi sorunu olarak görülebilir. Dolayısıyla evlilik çatışmalarını çözmede rol üstlenen “hakem”in görevi karı-kocayı birleştirmek ya da ayırmak konusunda hâkimlik yapmak olmamalıdır.⁴⁶⁵

Örnek – 2

Kasapoğlu’nun, Kur’an’ın kumar oynama davranışının yasaklanmasındaki psiko-sosyal gerekçeleri ortaya koyma bağlamında incelediği âyetlerden birisi “*Sana şaraptan ve meysirden soruyorlar. De ki: “O ikisinde büyük günah ve insanlara bazı yararlar vardır. Fakat onların günahı, yararından büyüktür.”*”⁴⁶⁶ ifadesidir. Kasapoğlu, burada müfessir Süleyman Ateş’in “piyango”nun “meysir” olmadığı yönündeki görüşüne katılmadığını belirterek, konuyla ilgili kendi yaklaşımının gerekçelerini açıklar.

Yüce Allah’ın, oynanmasını yasakladığı *meysir*, oklarla oynanan ve piyangoya benzeyen bir kumardır. Konuyla ilgili Kur’an âyetlerinin indiği ortamda oynanan *meysirin* nasıl bir oyun olduğu hakkında şu bilgiler aktarılır: *Meysir*, yoksul kimselere destek olmak amacıyla, *ezlâm* ve *aklâm* denen on okla oynanırdı. Söz konusu oklardan yedi tanesine pay verilmişti, geri kalan üç ok boş çıkmış sayılır ve kendisine bu oklardan çıkan kimse pay alamazdı. Her okun üzerinde adı ve kaç pay alacağı işaretlerle gösterilmişti. Örneğin, *fezz*’in bir payı, *muhallâ*’nın yedi payı vardı. Paylaştırılmak üzere kesilen bir deve yirmi sekiz parçaya bölünürdü. Oklar, *ribâbe* denen bir torbanın içerisine bırakılır, “mucîl” denen güvenilir bir kişi tarafından, oyuna katılan kimseler adına çekiliş yapıldı. Kendilerine boş çıkan katılımcılar, hiçbir pay alamazlar, devenin parasını ödemek zorunda kalırlardı. Oyunda

⁴⁶⁵ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/496-497.

⁴⁶⁶ Bakara, 2/219.

kazananlar ise, paylarını yoksullara dağıtırlardı. *Meysir*, Araplar arasında bir onur meselesi olarak oynanırdı.⁴⁶⁷

Kasapoğlu, piyango'nun *meysir* olmadığını iddia eden –Süleyman Ateş'e ait- görüşe şu şekilde yaklaşır: “Yoksul kimselere destek olmak amacıyla oynanması, *meysiri* masum, hatta yararlı bir etkinlik olarak görmeye götürebilir. Fakat *meysir* her şeyden önce Arap Câhiliye geleneğinin toplumsal etkinliklerinden birini temsil eder. Arapların *meysir* oyunu görünürde yararlı bir faaliyet olmakla birlikte, kumar alt kültürünün oluşmasında önemli bir role sahiptir. Kaldı ki Kur'an *meysirin* insanlar arasında kin ve düşmanlığa yol açmak, insanın Allah ile olan ilişkisine engel olmak gibi zararlarından da söz etmektedir. Yoksul kimselere yardım amacıyla yapılmasında zarar söz konusu değilse bile, *meysirin* maddi ve manevi zararlara yol açabilecek türlerinin olmayacağını söyleyemeyiz. Genellikle zararlı olan bir davranışın, bazı iyi yönlerinin bulunması onu masum göstermez. Arapların oynadığı *meysire* en çok benzeyen oyun, günümüzde düzenlenen *piyango çekilişleridir*. *Meysirin* haram kılınmasının iki illetinin piyango çekilişlerinde bulunmadığı söylenir. Bu bakış açısına göre, piyango'nun Allah'ı anmaya engel olması, insanlar arasına düşmanlık sokması söz konusu değildir.”⁴⁶⁸

Kasapoğlu, piyango'nun da *meysir* kapsamında yer aldığını şu gerekçelerle savunur: Bize göre, kumar; ister bütün şekli ve işlevsel mahiyetiyle ortaya çıksın isterse bu niteliklerden bir kısmı eksik olsun genel manada kumar / *meysir* oyunu kapsamında değerlendirilebilir. Zira (haram kılınma nedeni olarak sayılan) bazı unsurların eksik olduğu kumar oyunu, eninde sonunda eksik unsurları tamamlanmamış bir oyuna zemin hazırlayabilir. Ayrıca, eksik unsurlarıyla da oynansa kumar benzeri oyunlar, bu oyunların *alt kültürünü* oluştururlar. Kur'an'ın hedefi insanları sadece kumarın dünyevî ve metafizik (yani Allah-insan ilişkisini bozan) zararlarından korumak değil, aynı zamanda *kumar alt kültürünün* toplumda yerleşmemesi için önlem almaktır. Âyetten ve nüzûl ortamı bilgisinden anlaşıldığı üzere Kur'an, nâzil olduğu koşullarda, toplum yararına sosyal hizmet gerçekleştirmek amacıyla oynanan *meysiri* dahi haram kılmıştır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/131-133.

⁴⁶⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/131-133.

⁴⁶⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/131-133.

Kasapoğlu, Süleyman Ateş'in "Yine *meysir* oyununa katılanlar bu işe çok vakit harcarlar. İşlerini güçlerini bırakıp saatlerce bu işe zaman ayırırlar. Bu da onları meşgul edip, Allah'ı anmaktan, namazları zamanında kılmaktan alıkoyar. Piyango işleminde ise, kişilerin işi yalnızca bilet almaktır. Çekilişin başında durup zaman kaybetmezler, dolayısıyla namazdan ve zikirden gâfil olmazlar."⁴⁷⁰ görüşünü ise şöyle tenkit eder: Her ne kadar piyango oyununun, insanları doğrudan Allah'ı zikirden ve namaz kılmaktan alıkoymadığı iddia edilse de, bu tür oyunların yaygınlaştığı toplumlarda bireylerin zihin, duygu ve heyecan dünyaları zaman zaman olumsuz etkilenebilir. Bu tür şans oyunları insanları yaygın şekilde meşgul ederek, ilâhî çağrı karşısında onları duyarsızlaştırabilirler. İnsanları ilâhî çağrı ve kulluk görevi karşısında duyarsızlaştıran diğer unsurları besleyebilirler.

Süleyman Ateş'in piyango oyununa dair -helâllik-haramlık bakımından- fikhî hüküm ortaya koyma amacıyla yapmış olduğu anlaşılan yoruma, Kasapoğlu, sosyal psikoloji / kültürel psikoloji ve varoluşsal açıdan yaklaşır.

2.7.4.15. Yorumlarda Anlam Genişletme / Zenginleştirme

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda bazen âyette doğrudan zikredilmeyen fakat anlam ve amaç olarak âyetin kapsamı içerisinde bulunan durumlar açıklanarak anlam zenginleştirilmesine gidilmiştir.

Örneğin cinsel davranışla ilgili bir durum olan "ensest tabusu"ndan Kur'an'da açıkça bahsedilmez. Yazar, *muharremât* yani haram nikâhlar konusuyla ilgili âyeti,⁴⁷¹ "ensest tabusu"nu da içine alacak şekilde genişletmiş, zenginleştirmiştir. Müellif, "haram nikâhlar"ın, birey ve toplum fitratına aykırılığını ilgili âyetten hareketle izah ettiği bölümde, enset tabusunun da bu âyetin kapsamına girdiğini belirtmiştir. Kur'an'da "enest tabusu"na "muharremât" kuralı bağlamında işaret edildiğini ileri sürmüştür:

Kasapoğlu, Kur'an'da yer alan ifadelerde açıkça, doğrudan, *ensestten* yani yakınlar arasında cinsel ilişkiden bahsedilmediğini söyler. Kur'an'da yakınlar arası

⁴⁷⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, X/131-133.

⁴⁷¹ "Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, karılarınızın anaları, birleştiginiz karılardan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız –eğer onlarla henüz birleşmemişseniz, (kızlarını almaktan ötürü) üzerinize bir günah yoktur- kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları ve iki kız kardeşi bir arada almanız. Ancak geçmişte olanlar hariç. Şüphesiz Allah, Çok bağışlayan, çok esirgeyendir." (Nisâ, 4/23).

evliliği yasaklayan açıklamalara yer verildiğini belirtir. Kur'an'da *teşri* kılınan yasağın, “yakınlarla evlenme yasağı” biçiminde dile getirildiğini söyler. Yazar *muharremâtı* konu edinen Kur'an ifadelerine, müfessirlerin anlam yüklerlerken üç ayrı bakış açısı sergilediklerini nakleder. Bu görüşler şunlardır: Kimisi âyette sözü edilen evlilik olgusuyla, evlilik akdinin; kimisi de cinsel ilişkinin kastedildiği görüşünü savunur. Üçüncü bir görüş ise, âyette hem cinsel ilişki hem de evlilik akdinin birlikte kastedildiği kanaatinde olanlarınkidir. Kasapoğlu bu yorumları şöyle değerlendirir: Muharremât âyetine hangi anlam yüklenirse yüklensin nikâh / evlik bağı, eşler arasında cinsel ilişki konusunda hiçbir engel bırakmayan bir bağıdır. *Muharremât* kuralının yani yakınlar arasındaki evlilik yasağının en açık gerekçesi, işin içerisine cinsel ilişkinin de girecek olmasıdır.⁴⁷² *Ensest* de –ister evlenerek isterse evlilik dışı olsun- yakınlar arasında gerçekleşen cinsel ilişkidir.

Görüldüğü gibi müellif, müfessirlerin *muharremât* âyetine getirmiş oldukları yorumlara dayanarak *muharremât* âyetinin anlamını, “ensest tabusu”nu da içine alacak şekilde genişletmiştir.

2.7.4.16. Eserin “Kelâmî”, “Fıkîhî”, “Tasavvufî” Yönleri

Tefsir-müfessir merkezli araştırmaların çerçevesinde, müfessirin kelâmî, fikhî, tasavvufî, filolojik / dilbilimsel yönlerden değerlendirmesi yapılabilmektedir. *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda üç geleneksel eğilimin -kelâmî, fikhî, tasavvufî- yerine “psikolojik” rengin, nüansın baskın geldiği söylenebilir. *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda kelâm, fıkıh ve tasavvuf verileri ve bakış açıları, psikolojik yoruma destek ve açılım sağlayacak şekilde kullanılır.

Kur'an Psikoloji Atlası 'nın filolojik / dilbilimsel yönüne ise çeşitli başlıklar altında işaret edilmiştir. İ'râbu'l-Kur'ân, semantik tahlil, garîbu'l-Kur'ân, mecâzu'l-Kur'ân, vucûh-nezâir gibi başlıklar altında eserin dilbilimsel incelemesi de bir anlamda gerçekleştirilmiştir.

Eserde kelâmî bir yargı belirtme üslubu ya da eğilimi, fikhî bir hüküm istinbât etme arayışı dikkat çekmez. İtikâdî ve fikhî mezheplerin tercih ettikleri usullere bağlı olarak ortaya çıkan görüş ihtilâfları *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda tartışılmaz. Kelâmî,

⁴⁷² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/381.

itikâdî konular daha ziyade dinpsikolojik bir izahlar şeklinde sunular. Bununla birlikte, yapılan izahlarda Kur'an bütünlüğüne, tevhit ilkelerine bağlılıkta gerekli hassasiyet gösterilir.

2.7.4.16.1. Kelâmî Yön

Kur'an Psikoloji Atlası'nda doğrudan kelâmî / mezhebî yön esas alınmamıştır. Fakat Kur'an'da kelâmî yön, âyetlerin geneline hâkimdir. Dolayısıyla psikolojik bağlamda incelenen âyetlerde kelâmî meselelere de yoğun atıflar vardır. Kasapoğlu, âyetleri psikolojik bağlamda incelerken, Kur'an'ın bunları ele alışındaki metafizik amaçları da her defasında vurgulamıştır. Âyetlerin psikolojik izahlarını yaparken, bunların aynı zamanda Allah'ın varlığının, sıfatlarının, nübüvvetin ve vahiy ürünü Kur'an'ın hak olduğunun, âhiretin ispat vasıtalarını olduğunu göstermiştir. Kur'an'ın geneline hâkîm olan metafizik amaçlar, âyetlerin psikolojik yorumlarında *Kur'an Psikoloji Atlası*'na da yansıtılmıştır. Müellif, Kur'an Psikolojisi konularını salt psikoloji konusu işler gibi değil, Kur'an'ın üslup ve amaçları doğrultusunda açıklamıştır.

Örnek - 1

Meselâ, yazar insanın gelişim evrelerine ilişkin âyetleri konu edindiği bölümde, Kur'an'da insan gelişiminin ele alınmasının metafizik yani kelâmî amaçlarına da değinir:

Müellife göre Kur'an-ı Kerîm, insanın fizyolojik ve psikolojik gelişim evrelerinin gözlenmesini, araştırılmasını tavsiye eder. Fakat Kur'an'ın insanlardan istediği bununla sınırlı değildir. O, aynı zamanda metafizik / kelâmî amaçları gerçekleştirebilmek için de insan gelişiminin gözlenmesini önerir. Onun, insan gelişiminin evrelerini konu edinmesinin en önemli amaçlarından birisi, insanların dikkatlerini Yüce Allah'ın sıfatlarına yöneltmek ve onları âhiretin hakikati konusunda bilgilendirmektir:

*“O'dur ki, önce sizi topraktan sonra nutfeden, sonra da alâkadan yarattı. Sonra sizi çocuk olarak (annelerinizin karnından) çıkarıyor. Sonra güçlü çağınıza eresiniz, sonra da ihtiyar olasınız diye sizi yaşıyor. İçinizden kimi de daha önce öldürülüyor. Belli süreye erişmeniz ve aklını kullanıp Allah'ın bundaki hikmetlerini anlamanız için böyle yapıyor.”*⁴⁷³ Müellif, Yüce Allah'ın bu âyetle, insanın yaşamını çocukluk, yetişkinlik ve ihtiyarlık olmak üzere üç temel evreye ayırdığını açıklar. Bu âyetle

⁴⁷³ Mü'min, 40/67.

insanın gelişim evrelerine dikkat çekilmesinin amacının, Allah'ın kemâl sıfatlarının eserlerini/yansımalarını insana hatırlatmak; insanı Allah'a inanmaya, O'na kullukta tevhit ilkesine uymaya teşvik etmek olduğunu belirtir. Yine müellif âyetten hareketle Kur'an'ın, insanın gelişim aşamalarını konu edinmesinin gayelerinden birisinin, âhiret gerçeğini anlamayı kolaylaştırmak olduğuna vurgu yapar.⁴⁷⁴

Yeniden dirilme konusu Kur'an'ın en önemli kelâmî konularından birisidir. Kasapoğlu, insanın gelişim evrelerini konu edindiği bölümde Kur'an'ın bu metafizik amacına da dikkat çeker: *“Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz bilin ki, biz sizi önce topraktan, sonra nutfeden, sonra alâkadan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et parçasından yarattık ki, size kudretimizi açıkça gösterelim. Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra güç ve kabiliyetlerinize ermeniz için sizi büyütüyoruz.”*⁴⁷⁵ Yazar bu âyeti şöyle değerlendirir: Yüce Allah, âyette insanı yoktan var ettiğini, sonra da onun ölümünü takdir ettiğini, ölümden sonra ise yeniden dirilteceğini açıklar. Yine aynı âyette, insanı evreden evreye geçirerek gelişimini sağladığını açıklar. Allah, insandan, bu iki durumu karşılaştırarak değerlendirmesini ister. Allah, âyette, kendi gelişim evrelerini bütün benliğinde tecrübe eden bir insanın, yeniden dirilme konusunda Kur'an'da verilen bilgilere inanmasının mümkün olduğuna işaret eder.⁴⁷⁶

Örnek - 2

Müellif, insanın fizyolojik ihtiyaçlarından uyku hakkında Kur'an'ın yapmış olduğu açıklamalarda metafizik / kelâmî mesajların da verildiğini ilgili âyetlere ve bunların tefsirlerine dayanarak şu şekilde ortaya koyar:

Yazar, Kur'an'ın insanın uyku tecrübesinden hareketle âhiret inancını kabule davet ettiğine dikkatleri çeker: Kur'an, uyuma ve uyanma yaşantısından yola çıkarak, insanın öldükten sonra yeniden dirilme gerçeğini kabullenmekte güçlük çekmeyeceğini belirtir. Yaşamı uykuyla sınırlı, uykuya bağlı bir varlık olduğu bilinciyle hareket eden insan, Yüce Allah'ın mutlak iradesi karşısında konumunu, kulluğunu doğru bir şekilde belirleyebilme imkânına sahip olur.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/330-331.

⁴⁷⁵ Hac, 22/5.

⁴⁷⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/331.

⁴⁷⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/240.

Müellif, Kur'an'da "Yüce Allah'ın yaratılmışlara özgü muhtaçlık, noksanlık bildiren sıfatlardan münezzehe olduğu hakikati"nin "uyku" üzerinden açıklandığını yine âyetlere dayanarak gösterir: Uyku, uyuklama ve benzeri durumlar insanların ihtiyaç duyduğu fizyolojik gereksinimlerdir. Kur'an bu gibi muhtaçlık belirten durumların Yüce Allah için söz konusu olamayacağını açıklayarak, O'nun kemâline, noksan sıfatlardan münezzehe oluşuna vurgu yapar.⁴⁷⁸

Örnek - 3

Müellif hayvan psikolojisi bağlamında bal arılarında içgüdüsel davranışları konu edinmiştir: *"Rabb'in bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve kurdukları çardaklardan evler edin! Sonra her çeşit meyveden ye de Rabb'inin yollarından boyun eğerek yürü!" Onun karınlarından, renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir millet için (Allah'ın büyüklüğüne) işaret vardır."*⁴⁷⁹ âyetleri üzerinden arılarda içgüdüsel davranışları incelemiştir. Âyetlerdeki *"Şüphesiz bunda düşünen bir millet için (Allah'ın büyüklüğüne) işaret vardır."* ifadesinden hareketle, bal arısının yaratılış özelliklerini *isbât-ı vâcib* delillerinden birisi olarak açıklamıştır:

Yüce Allah'ın bal arısına ilhamı yani içgüdü olarak öğrettikleri ile ilgili Kur'an'da verilen bilgiler, O'nun ilmine, kudretine, rahmetine ve hikmetine delil oluşturur. Bal arısının yaratılış özellikleri hakkında Kur'an'da anlatılanlar, bilgi gerektiren, önemli, hassas ve kusursuz bir yaratılış düzenlemesini içeren faaliyetlerdir. Bal arısının zihin dünyasında, onun görev ve davranışlarının programını kodlamak, dikkat, bilgi, kudret, irade, hikmet, kusursuz ve ölçülü bir düzenlemeyi zorunlu kılar. Böyle bir yaratılış düzenlemesinin kendiliğinden ortaya çıkması imkân dâhilinde değildir. Âyette tasviri yapılan yaratılış düzenlemesinin gerçekleştirilebilmesi için bilen, hikmet ve kudret sahibi bir Yaratıcı'nın varlığı zorunludur. Bal arısına çeşitli yetenekler verilmiş, imkânlar tanınmış ve yaratılış özelliklerine uygun davranabilmesi kolaylaştırılmıştır. Bütün bunlar, bal arısını Yaratan'ın fâil, kâdir, hakîm, alîm, rahîm gibi sıfatların sahibi olduğunun delilidir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/240.

⁴⁷⁹ Nahl, 16/68-69.

⁴⁸⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/110.

2.7.4.16.2. Fıkıhî Yön

Kur'an Psikoloji Atlası'nda fıkıhî alana giren âyetler de dinî tecrübe, *himet-i teşrîin* psikolojik ve psiko-sosyal nedenleri, kazanımları açısından ele alınırlar. Meselâ, fıkıhın konusu olan *ibâdât* ile ilgili âyetler dinî tecrübeler ve ibâdetlerin insan kişiliğine, ruh sağlığına etkileri açısından incelenir. Meselâ müellif, namazda “Kur'an kıraatı”nı fıkıhî bir hüküm olarak değil, dinî bir sembol ve tecrübe oluş yönüne, dindar bireyin kişilik teşekkülündeki işlevine vurgu yaparak izah eder.⁴⁸¹ Aynı şekilde hac ibadetinin menseklerini alırken bu konuyla ilgili âyetlere fıkıhî hüküm istinbât etme tarzında değil, mümin bireyin yaşamış olduğu dinî tecrübeler, birey ve toplum hayatına psikolojik etkileri açısından yaklaşır.⁴⁸² Yazarın diğer ibadetler ve rükûnları ile ilgili âyetlere yaklaşımı da aynı şekildedir.

Kasapoğlu, âyetlerden itikâdî yargı çıkarma sorumluluğunu kelimcılara, fıkıhî hüküm çıkarma sorumluluğunu da fıkıhçılara bırakarak kendi açısından kolay, rahat, sorunsuz bir tefsir yolu bulmuşa benziyor.

2.7.4.16.3. Tasavvufî Yön

Fakat *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda tasavvufî yön, hem kaynak hem de kavram ve içerik bakımından kendini hemen farketirir. Tasavvufun kişilik ve şahsiyet eğitimi süreçleri, Allah-kul ilişkisinin dinî tecrübe boyutları, ibadetlerdeki derûnî anlam aynı konulardaki âyetlerin yorumunda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda birlikte değerlendirilir. Bu konularda sık sık tasavvuf disiplinine atıflarda bulunulur. Tasavvufî terimlerle bunların Kur'an'daki kökleri arasındaki ilişkiye dikkat çekilir.

2.7.4.17. İnterdisipliner Bir Çalışma Olarak *Kur'an Psikoloji Atlası*

“İnterdisipliner” ifadesi, en az iki ilmî alanı bir araya getirmek ve birbiri içine almak anlamındadır. Disiplinlerarası yaklaşımda, bir kavram, mesele veya problem araştırılırken en az iki disipline ait yöntem ve verilerden yararlanılır. Farklı disiplinlere ait terimlerin kavramsal uyumu gösterilmeye çalışılır. Disiplinlerarası yaklaşım, birlikte ele alınan disiplinler arasında uygulanan az veya fazla bütünleştirme çabasıdır.⁴⁸³

⁴⁸¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/263-272.

⁴⁸² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/381-500.

⁴⁸³ Özge Turna, Mualla Bolat, “Eğitimde Disiplinlerarası Yaklaşımın Kullanıldığı Tezlerin Analizi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34/1, (2015), 36.

Disiplinlerarası çalışmalar artık ilmî uzmanlaşmanın yaygınlaştığı çağımızda Kur'an tefsiri alanında da yapılmaktadır.⁴⁸⁴ İşte bir tefsir çalışması olarak *Kur'an Psikoloji Atlası*, “psikoloji” disipliniyle kurmuş olduğu yoğun ve kapsamlı ilişki nedeniyle interdisipliner bir çalışma özelliği göstermektedir. Eserde tefsir disiplini ile psikoloji disiplini her bakımdan etkileşim ve veri alışverişi içerisinde hareket etmektedir.

Kur'an Psikoloji Atlası'nda yazar psikoloji ve ilişkili disiplinlerin verileriyle Kur'an ve onun tefsirine dair verileri karşılaştırmalı olarak incelemiştir. *Psikolojik tefsir*de en çok yardım alınan psikoloji ve ilişkili olduğu din psikolojisi, eğitim psikolojisi, sosyal psikoloji, ruh sağlığı gibi alanların bilgileri yorumda araç olarak kullanılmıştır. Bu konuda sadece günümüz psikolojisinden faydalanılmamış, tasavvuf, İslâm felsefesi gibi disiplinlerin birikimleri de tefsire yardımcı araçlar olarak kullanılmıştır. “Psikoloji” disiplini bu anlamda bir tefsir çalışması olarak *Kur'an Psikoloji Atlası* 'na rengini veren unsurdur.

Müellif, interdisipliner bir çalışma olarak *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nda günümüz beşerî psikoloji disiplinin verileri ile Kur'an ve onun tefsiri verileri arasında bağ kurmaya, bu iki alanı bir araya getirmeye, mezcetmeye çalışmıştır.

2.7.4.18. Muhteva-Metot İlişkisi Bakımından *Kur'an Psikoloji Atlası*

Müfessirler izledikleri farklı metotlar ışığında âyetin değişik boyutlarını yansıtabilen yorumlar yapmışlardır. Meselâ namazla ilgili âyetlere “fikhî tefsir”, hüküm istinbâtı açısından; “filolojik tefsir” âyetteki lafızların dilsel açıklaması bakımından; “ictimâî tefsir” namazın sosyal hayattaki işlevleri yönünden; “işârî tefsir” ibadetin ifade ettiği içsel tecrübe boyutundan; “bilimsel tefsir” psikolojik, ruh sağlığı ve bezer yönlerden konuya yaklaşacaktır. Ağırlık verilen bakış açısına göre yorumdaki muhteva şekillenecektir.⁴⁸⁵

Kur'an Psikoloji Atlası 'nda kullanılan metot, tefsirde yararlanılan bilgi kaynakları aynı zamanda eserin muhtevasını da oluşturmuştur. Yazar doğrudan psikoloji kaynaklarını ya da diğer disiplinlerin psikolojik yönlerini eserine yansıtmıştır. Konuları kaleme alırken, psikoloji ile ilgili konu ve kavramları ya da konuların psikolojik ve

⁴⁸⁴ İbrahim Fethullahî, *Kur'an İlimleri Metodolojisi*, (çev. Kenan Çamurcu), (İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2015), 279.

⁴⁸⁵ Yunus Emre Gördük, “Tefsirde Muhteva-Metot İlişkisi Üzerine Kronotipolojik Bir Analiz Denemesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/13, (2015), 3-4.

ilişkili yönlerini açıklamayı esas almıştır. Bütün âyetlere psikoloji ya da ilişkili disiplinler açısından yaklaşmayı tercih etmiştir. İzlemiş olduğu bu yöntem psikolojik yönelimli bir tefsir çalışması ortaya çıkarmıştır. Böylece eserin muhtevasına psikolojik yön hâkim olmuştur.

2.7.5. Tefsir Tarihindeki Yeri Bakımından Kur'an Psikoloj Atlası

Müslümanların Kur'an'ı anlama çabasının bir ürünü olan *tefsîrin* kayda geçirilmesi, tanıtılması “tefsîr tarihi”nin alanına girmektedir. Tefsîr tarihi ile ilgilenen eserler, ondört asırlık tefsir birikimini ele alma çabası içerisinde olmuştur.⁴⁸⁶

Hazırlamış olduğumuz bu tez tabakât⁴⁸⁷ türü tefsir yazıcılığına küçük bir katkıdır. Zira bu tür tabakât eserleri tarihte yaşamış müfessirleri ve eserlerini değerlendirirler. Tefsir tarihi / tabakâtı açısından *Kur'an Psikoloji Atlası* yirminci yüzyılın sonu, yirmi birinci yüzyılın başında kaleme alınmıştır. Kasapoğlu, çağdaş dönemde Türkiye'deki tefsir akademisyasına mensup bir müellif olarak eserler vermiştir. Onun *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eseri telif edildiği çağda (Cumhuriyet döneminde) ve Türkiye coğrafyasında gerçekleştirilen Kur'an / tefsir araştırmaları tasnifi içerisinde yer alır. Yazıldığı çağın özelliklerini taşıyan, yenilikçi, mevzûî tarzda kaleme alınmış bir tefsir çalışmasıdır.

Çağımızda Türkiye'de câri olan tefsir çalışmaları çeşitli açılardan teceddüt / yenilik arz etmektedir. Bu yenilikler arasında tefsir sahasında ele alınan meselelerdeki çeşitlilikten, *mevzûî* tefsir çalışmalarındaki yoğun artıştan bahsedilebilir. Bu dönemde yapılan çalışmaların önemli bir kısmı akademik yaklaşım, bilimsel yöntem ve ciddiyetle hazırlanmıştır.⁴⁸⁸ *Kur'an Psikoloji Atlası* çağdaş dönemde Türkiye'de telif edilen akademik nitelikli Kur'an çalışmaları arasında yer alır.

2.7.6. Eserin Pratik Hayattaki İşlevi ve Güncel Değer Üretme Kapasitesi

İlâhî bir mesaj olarak Kur'an'ın gönderiliş gayesi insanların her yönüyle insanların hayatını yönlendirmektir. Dolayısıyla Kur'an tefsirlerinin amacı da aynı

⁴⁸⁶ Cahit Karaalp, “Yeni Bir Tefsir Tarihinin Niteliğine Dair Bazı Mülâhaza ve Öneriler”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 5/1, (Bahar 2019), 137.

⁴⁸⁷ *Tabakât* literatürü Müslümanlara özgü bir tarih yazım türüdür. Bu halkaya müfessir tabakâtı da dâhildir. Gerek kronolojik gerekse alfabetik tarzda müfessir tabakâtları yazılmıştır. (Mesut Kaya, “Hadis ve Tarih İlimleri Arasında Tefsir Tabakat Literatürü: Histogramik Bir İnceleme”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 31, (2014), s. 33-34).

⁴⁸⁸ Mehmet Halil Çiçek, “Kırâa fi'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyyeti'l-Muâsıra fi Türkiye”, *Journal of Analytic Divinity*, 6/2, (Aralık/December 2022), 208.

olmaktadır. Tefsirler, çağın ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak vahiyden, *nass*lardan hareketle birey ve toplumun hayatına rehberlik etmekte, çözümler sunmaktadır.

Günümüzde tefsir yazma amaçlarından birisinin, Kur'an'dan yola çıkarak çağın sorunlarına çözüm üretmek, insanları her yönden daha iyiye yönlendirmek olduğu söylenir. Bu yaklaşımda canlı bir Kur'an anlayışı, aktüel bir tefsir tasavvuru söz konusudur.⁴⁸⁹ Bir tefsir eserini önemli kılan husus, onun Kur'an'ın anlaşılmasına sağladığı katkının yanında, kaleme alındığı çağın, hatta gelecek çağların insanların hayatlarına ne sunduğudur.

Bir çağda yaşayan Müslüman âlimlerin psikoloji de dahil olmak üzere hayatın değişik alanlarında karşılaşılan problemlere çözüm bulabilmeleri için Kur'an'da Allah'ın hükümlerine, ilâhî kelâmın *nass*larına başvurma ihtiyacı vardır. Bu alanlarda Kur'an'ın bakış açılarını belirleyip sunmak onların bir görevidir.⁴⁹⁰ *Kur'an Psikoloji Atlası* da *nass*lardan hareketle hayatın belli bir alanına ilişkin çözümler öneren, doğrudan birey ve toplumu ilgilendiren konuları ihtiva eden bir çalışmadır. Müellif, içinde yaşadığımız çağda öncelikle psikoloji ve ilişkili alanlarda Müslümanların sorunlarına çözüm sunma amacıyla hareket etmiştir.

Kur'an, bütün insanların bireysel, manevî, toplumsal her türlü ihtiyacına uygun cevaplar sunmayı amaçlayan bir kitaptır.⁴⁹¹ *Psikolojik tefsir* çalışmalarının en önemli amacı birey ve toplum hayatına her yönden katkı sunmaktır.⁴⁹² *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın sadece akademik, entelektüel rolünden söz edemeyiz. Eserin muhtevası ve aktüelliği göz önünde bulundurulduğunda birey ve toplum hayatına yönelik mesajlarının olduğu söylenebilir. Allah-kul ilişkisinin inanç ve ibadet boyutuna, ruh sağlığı alanından kişilik gelişimine, bireyler ve gruplar arası ilişkilere, birey ve toplum hayatının pek çok alanına dair aktüel mesajlar sunan eser çağımız Müslümanlarının sorun ve beklentilerine çözümler önerebilecek mahiyettedir. Nitekim yazar, eserin reel hayattaki işlevine dair ilginç bir anekdot nakleder:

“Kur'an Psikolojisi çalışmaları salt akademik incelemeler demek değildir; bu

⁴⁸⁹ Hikmet Koçyiğit, “Modern Tefsir Hareketinin Niteliği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, (2013), 242.

⁴⁹⁰ Osman Gülbe, *Kur'an-ı Kerim'de Düşünmeye Yönelik Kavramlar*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 6.

⁴⁹¹ Naif Yaşar, “Kur'ân Tercüme Teknikleri Açısından Yusuf Işıcık'ın Meâli”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (2013), s. 121.

⁴⁹² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Önemi ve Amaçları*, 37-108.

Çalışmaların gerçek hayatta muhakkak bir karşılığı, yansıması vardır. Bu gerçekliğe güncel bir anekdot ile ışık tutmak istiyorum. Haziran 2019’da Ardahan ilinde eşini darp eden bir şahsa, çıkarıldığı Sulh Ceza Hakimliği tarafından kitap okuma tedbiri getirilir.⁴⁹³ Okunması istenen kitap, “Kur’an’da Evlilik Psikolojisi”⁴⁹⁴ unvanlı eserimdir. Kur’an psikolojisi alanında hazırlamış olduğum bu eserimin gerçek hayattaki yansımasını görmek, hayatın her alanında Kur’an psikolojisi çalışmalarına ihtiyaç duyulabileceği kanaati uyandırmaktadır.”⁴⁹⁵ Verilen bu anekdotta olduğu gibi, yazarın ele aldığı hemen her konu hayat merkezli olup reel yaşamda karşılığı bulunan meselelerdir.

Günümüzde psikoloji uzmanlığı bulunan, psikolojik danışmanlık yapan ve bazı psikolojik sorunlarının maneviyat eksikliğinden kaynaklandığını danışanlarına, hastalarına göstermek isteyen, bu amaçla da belli bir Kur’ânî birikime sahip olmayı isteyen kimseler vardır. Bu kimseler arasında bir Kur’an tefsirini psikolojik yönüyle okuma eğilimi duyan ve kendilerine rehberlik edebilecek tefsir kaynağı araştıranlar mevcuttur. *Kur’an Psikoloji Atlası* Kur’an’ın psikoloji ve psikolojik danışma alanındaki görüşlerine ilgi duyan, bu konuda kaynak arayan uzmanlar için beklentilerini karşılayabilecek önemli bir kaynaktır. Uzman olmayan ama kendi ruh sağlığı ya da kişisel gelişimi noktasında Kur’an’dan faydalanmak isteyen kimseler de *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda aradıklarını bulabilirler.

Son dönemlerde ilâhiyat fakülteleri bünyesinde manevî psikolojik danışmanlık ve rehberlik programları açılmakta ve eğitimi verilmektedir.⁴⁹⁶ Yine Türkiye’de Diyânet İşleri Başkanlığı Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti veren uzmanları Aile İşrat Büroları’nda istihdam etmeye başlamıştır. Kredi Yurtlar Kurumu yurtlarında Manevî Rehberlik projesi uygulamaya konulmuştur. *Kur’an Psikoloji Atlası* manevî psikolojik danışmanlık ve rehberlik eğitimi için teolojik temel oluşturabilecek niteliktedir. Eserin

⁴⁹³ <https://www.haberturk.com/ardahan-haberleri/69852289-esini-doven-kocaya-kitap-okuma-cezasi> (Erişim Tarihi: 11.04.2023; <https://www.ihh.com.tr/ardahan-haberleri/esini-doven-kocaya-kitap-okuma-cezasi-2333706/> (Erişim Tarihi: 11.04.2023).

⁴⁹⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’da Evlilik Psikolojisi*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017). Müstakil kitap olarak basılan bu çalışma, aynı zamanda *Kur’an Psikoloji Atlası* kitabının içerisinde de yer almaktadır.

⁴⁹⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin nemi ve Amaçları*, viii-ix.

⁴⁹⁶ <https://mdr.sakarya.edu.tr/tr/icerik/19833/102219/anabilim-dali> (Erişim Tarihi: 01.05.2023); <https://enstitu.medeniyet.edu.tr/tr/programlar/tezsiz-yuksek-lisans-eski/manevi-danismanlik-ve-rehberlik-tezsiz> (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

muhtevası manevî psikolojik danışmanlık ve rehberlik yapacak uzmanlara ihtiyaç duydukları veri ve yöntemleri sunabilecek önemli bir kaynaktır. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın yanında yazarın *Kur'an Psikolojisi Konuları: Duyular - Dil Yetisi - Duygular - Güdülenme; Kur'an Psikolojisi Konuları: Bilişsel Kapasite - İrade - Gelişim Psikolojisi - Kişilik; Kur'an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı - Sosyal Psikoloji - Eğitim Psikolojisi - Metapsişik Deneyimler; Kur'an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut; Kur'an'ın Üslup Psikolojisi* eserleri de bu alanda önemli başvuru kaynaklarıdır.

Bilindiği üzere, genellikle iki tip Kur'an tefsirine ihtiyaç duyulabilmektedir. Bunlardan birincisi, Müslüman toplumun genel olarak ihtiyaç duyduğu tefsirdir. İkincisi ise akademisyenlerin ihtiyaç duyduğu tefsirdir.⁴⁹⁷ *Kur'an Psikoloji Atlası* her iki türeden ihtiyaca cevap verebilecek mahiyet ve niteliktedir. Eser, içeriğiyle doğrudan birey ve toplum hayatına yönelik veriler ihtiva etmektedir. Müslümanların hayatlarının hemen her boyutuna psikolojik açıdan rehberlik edebilecek bilgi ve çözümleri sunmaktadır. Bunun yanında eser, uzmanlık ve ustalık gerektiren özgün yorumlarıyla akademisyenlerin bigâne kalamayacakları yenilikleri, bakış açısı zenginliklerini hâvidir. Kur'an'ı çok boyutlu okuma açısından akademisyenlere yeni bir boyut –psikolojik- daha sunmaktadır.

Kur'an Psikoloji Atlası bir tefsir kitabı olmasının yanından okuyucuların, kişilik gelişimi, ruh sağlığı, insan ilişkileri, iman ve ibadet yaşantıları gibi hayatın pek çok alanında doğrudan istifade edebilecekleri bir eserdir. Bunun yanında eserin eğitimciler, psikologlar, iletişimciler, davetçiler / tebliğciler için hedef kitleleriyle ilişkilerinde önemli bir rehber olduğu söylenebilir. İnsanlara hayatta karşılaşılabilecekleri sorunlar için çözüm önerileri sunmak bakımından *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın güncel, aktüel değeri olduğu değerlendirilebilir.

Kasapoğlu'nun, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda işlediği konular, doğrudan her insanın bireysel ve toplumsal yaşantısıyla ilişkilidir. Yazar ilgili âyetleri tefsirler ve yardımcı disiplinler aracılığıyla işledikten sonra, ulaştığı verilerden hareketle güncel hayata dair çözümler ve önerilerde bulunmaktadır. Bu tür çözüm ve yönlendirmeler eserde daha ziyade sonuç bölümlerinde yer almaktadır. Sonuç bölümünde “öneriler”

⁴⁹⁷ Şükrü Arslan, “Bilmen Tefsiri'nin Tefsir Literatüründeki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, (2022), 8.

şeklinde de sunulabilmektedir. Eserdeki bu tarz uygulama örneklerinden birisini yazarın “dinsel şüphe” başlığı altında incelediği konudan vereceğiz:

Müellif, *Kur'an Psikoloji Atlası*’nda Allah’ın varlığından ölüm sonrası hayata kadar pek çok metafizik gerçekliğe dair dinsel şüphenin ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Bu durumu Kur’an’ın verdiği iki örnek üzerinden açıklamıştır. Bu örnekler Kur’an’da adı anılmayan bir yolcu kıssasında⁴⁹⁸ ve Hz. İbrahim’in hayatından sunulan kesitte⁴⁹⁹ yer almaktadır. Yazar bu iki kesitte ele alınan dinsel şüphe durumunu tefsirler ve yardımcı disiplinler açısından açıkladıktan sonra, bu konuda güncel hayata ilişkin öneri ve yönlendirmelerde bulunmuştur. Bu önerilerden birisi, *dinsel şüpheden* en çok etkilenen kesimlerin başında gelen ergenlerle ilgilidir:

“Ergenlik çağı, bireyin her yönden olduğu gibi, inanç yönünden de gelişim çağıdır. Bu çağda dini şüphelerin artış gösterdiği bir gerçektir. Aynı zamanda bireyin temel eğitim dönemine rastlayan ergenlikte, *dinî şüphenin* nasıl aşılabacağı konusunda rehberlik edilmelidir. Kaldı ki, dinî şüphe konusunda rehberlik her çağda yapılmalıdır. Din eğitiminde, *dinî şüphe* konusunda Kur’an’da geçen ilgili kıssalardan doğrudan veya dolaylı olarak yararlanılmalıdır.”⁵⁰⁰

Kur'an Psikoloji Atlası’nda işlenen konuların sonuç bölümlerinde, araştırmadan elde edilen verilerden hareketle üretilen güncel değerlerin sıklıkla sunulduğu görülür. Pratik hayata dair yapılan bu çıkarımlar, güncellemeler, çözüm önerileri ve yönlendirmeler birey ve toplum yaşantısının çeşitli boyutlarıyla –kişilik gelişimi, ruh sağlığı ve benzeri- ilgili olabilmektedir.

⁴⁹⁸ “Yahut şu kimse gibisini (görmedin mi) ki, duvarları, çatıları üstüne yığılmış (alt üst olmuş) ıssız bir kasabaya uğramıştı: “Allah, bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?” demişti. Allah da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti. “Ne kadar kaldın?” dedi. “Bir gün ya da bir günün birazı kadar kaldım.” dedi. (Allah), “hayır, dedi, yüz yıl kaldın. Yiyecek ve içeceğine bak, bozulmamış. Eşeğine bak, seni insanlar için bir ibret kılalım diye (bunları böyle yaptık). Kemiklere bak, nasıl onları birbiri üstüne koyuyor, sonra onlara et giydiriyoruz!” Bu işler ona açıkça belli olunca: “Allah’ın her şeye kâdir olduğunu biliyorum.” dedi.” (Bakara, 2/259).

⁴⁹⁹ “İbrahim bir zaman: “Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!” demişti. (Allah); “İnanmadın mı?” dedi, (İbrahim): “Hayır (inandım), fakat kalbim kuvvet bulsun diye (görmek istiyorum.) dedi. “O halde kuşlardan dördünü tut, onları kendine çek, sonra her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra onları kendine çağır; koşarak sana gelecekler. Bil ki, Allah daima galip ve hikmet sahibidir.” dedi.” (Bakara, 2/260).

⁵⁰⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/170.

2.7.7. Yazarın, Tefsirde Çeşitliliğe Yaklaşımı

Tefsir çeşitleri, nüansları tefsir tarihiyle alakalıdır. Tefsir tarihi analiz edildiğinde farklı süreçlerde bu tarihin çeşitli tefsir nüanslarına, yönelişlerine tanıklık ettiği görülür. Tefsirdeki çeşitlilik olgusu, tefsir tarihinin varlığının bir göstergesi, yansımasıdır.⁵⁰¹

Müellifin, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda tek bir nüansı yani tefsirde psikolojik yönelişi, tarzı merkeze aldığı görülür. Oysa Kur'an tefsiri tek bir yönelimle sınırlı değildir; tefsire çeşitlilik hakimdir. Bu nedenle yazarın tefsirde çeşitliliğe bakışını ve çalışmalarındaki psikolojik yönelim sınırlamasıyla neyi amaçladığını irdelemeye ihtiyaç vardır.

Kur'an Psikoloji Atlası da kaleme alındığı çağda tefsir tarihi içerisinde teşekkül eden “psikolojik tefsîr” nüansının izlerini, rengini, tarzını, karakteristiğini taşımaktadır. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda belirleyici, baskın olan tarz *psikolojik tefsîr* nüansıdır. Bununla birlikte yazar, eserinde uyguladığı ve sistemini geliştirdiği *psikolojik tefsîr* nüansını tefsirde tek renk, tek çeşit olarak görmez. Psikolojik yorumlamayı diğer tefsir çeşitlerinin bir alternatifi saymaz. Tefsir tarihinde şimdiye kadar ortaya çıkmış tefsir çeşitlerinin renklerinden bir renk olarak kabul eder. *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda ısrarla ve bütünüyle psikolojik yönelişe eğilim göstermenin amacı tefsirde uzmanlaşmadır. Bu tür uzmanlaşma da zaten içinde yaşamış olduğumuz çağın ilmî karakteristiğidir.

Kasapoğlu'na göre “psikolojik tefsîr” nüansı, “tefsir” içerisinde bir ihtisaslaşmadır. “Psikolojik tefsîr”, genel “tefsir”in yan / yardımcı dalı, şubesi konumundadır. Bütünün alternatifi olmayıp onu tamamlama amacıyla olan bir uzmanlaşmadır.⁵⁰² Yazar, bu düşüncesiyle, bir psikolojik tefsir örneği / uygulaması olarak hazırladığı *Kur'an Psikoloji Atlası* 'nın ilâhî kelâmı bütün yönleriyle değil, sadece belli bir boyuttan açıklayan bir tefsir olduğunu vurgular. Eserin öncelikli olarak psikolojik anlama eğilimli Kur'ân / tefsir okuyucusuna hitap ettiğine; hayatta birey ve toplum psikolojisine ilişkin sorunlara çözüm arayanlara cevaplar sunma amacı güttüğüne işaret eder.

⁵⁰¹ Mehmet Çiçek, *Molla Fenari ve Fazlur Rahman'ın Kur'an'a Yaklaşımları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009), 267.

⁵⁰² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 15.

2.8. Abdurrahman Kasapoğlu Sözlüğü

Tefsir-müfessir merkezli araştırmaların belli aşamaları, eser inceleme çerçevesi vardır. Bu tezde de söz konusu çerçeve muhafaza edilmiştir. Abdurrahman Kasapoğlu'nun çalışmaları da bu yerleşik, kalıplaşmış eser incelemesi süreçlerinden geçirilmiştir. Fakat *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda kendine has bir yaklaşımla Kur'an ifade ve anlatımlarından hareketle bazı psikolojik terimleştirmelerin, yapıldığı, önerildiği görülmüştür. Eserdeki bu özgün yaklaşım da ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Aslında bu başlık altında bir anlamda diğer kaynaklarda pek rastlanmayan, müfessirin kendine has bazı değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur.

Kasapoğlu, eserinde pek çok âyete psikolojik açıklamalar getirmiştir. Bu açıklamalardan bir kısmı önceki müfessirlerin / müelliflerin açıklamalarıyla benzerlik gösterir. Ancak bu açıklamalardan bazıları özgün fikirler olarak değerlendirilebilir.

Bu başlık altında “*Abdurrahman Kasapoğlu Sözlüğü*” ifadesiyle yazara ait, özgün bazı çıkarımlar ve yorumlar kastedilmektedir. Yazar, Kur'an-psikoloji etkileşimi sürecinde bazı âyetlere, bazı Kur'an ifade ve tasvirlerine psikolojik muhtevalı söylem kazandırmaya çalışmıştır. Yazarın özgün olarak, geliştirmiş olduğu bu kendine has söylem ve kavramlaştırmalar aynı zamanda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın orijinalitesinin yansımalarıdır. Bu özgün çıkarımlar ilâhî kelâmı beşer tecrübesinin ürünü psikoloji bilgisiyle birlikte uzun soluklu okuma çabalarının ve Kur'an psikolojisi alanında kesbedilen nosyonun bir ürünüdür.

Yazar Kur'an'da geçen bazı konu ve meseleleri psikolojik tanımlamaya tâbi tutarak yeniden terimleştirme deneyiminde bulunmuştur. Kur'an kıssalarından ruh sağlığı açısından yardım almayı, “kıssa terapisi” olarak nitelemiştir. Kur'an'da anlatılan *Ashâb-ı Uhdûd*'a yapılan işkencenin seyredilmesini, “görsel sadizm” olarak genellemiştir. Birbirinden ayrılma eğiliminde ya da sürecinde olan eşlerin *iddet* beklemelerini, “terapötik boşanma” olarak adlandırmıştır. Vahyin tedrici nüzûlünden hareketle Kur'an öğrenmenin programlanmasını öneren yazar, “tenzîl yöntemi” adıyla eğitim programlarının hazırlanabileceğini savunmuştur. Peygamberlerin tebliğde çıkar elde etme amacı taşımadıklarını beyan ettikleri âyetleri, iletişimde “kaynağın güvenilirliği” ilkesiyle eşleştirmiştir. Evlilik çatışmalarında eşlerin ailelerinden *hakem* tayin edilmesini, günümüzdeki evlilik terapistliği ile ilişkilendirmiştir. *Muharremât* âyetinde açıkça işaret

edilmese de, bu âyeti “ensest” olgusunu içine alacak şekilde genellemiştir. Tefsirlerde *fitrât* âyetine (30/30), farklı boyutlarda ve genişlikte anlam yüklenmekle birlikte, yazar bu âyeti “insandaki doğal inanma kabiliyeti” anlamıyla sınırlamıştır. İmanı besleyen şüphe olgusunu konu alan âyetlerden hareketle Kur’ânî anlamda “dinî şüphe” haline dikkat çekmiştir. İnsan gelişiminin bütün evrelerinde “bülûğ” ile aynı kökten gelen kelimeler kullanan Kur’an’da, bu kelimenin gelişim psikolojisinin ana ve çatı kavramı olması gerektiğini vurgulamıştır. Kur’an’daki “kavl-i leyyin” ifadesini, iletişimde yumuşatma ilkesi / muhatabı yansızlığa itme olarak yorumlamıştır. Yazarın bu tür teşebbüsleri aşağıda açıklanacaktır.

Kasapoğlu’nun *Kur’an Psikoloji Atlası* kitabında Kur’an psikolojisi alanında terimleştirme girişimleriyle ilgili en dikkat çekici olan tabirler örnek olması bakımından burada izah edilecektir.

2.8.1. Tenzîl Yöntemi

Kasapoğlu, Kur’an’ın tedrici olarak nazîl olduğunu ifade eden âyetleri öğrenmenin / eğitimin programlanması bağlamında değerlendirmiştir. Bu âyetlerden hareketle, Kur’an değerlerinin öğrenilmesinin / öğretilmesinin programlanması gerektiğine işaret eden müellif, Kur’an eğitimine, öğrenimine dair program geliştirilebileceğini ve bu geliştirilen programa “tenzil yöntemi” adı verilebileceğini fikrini ortaya atmıştır.

Kasapoğlu’na göre, “tenzîl” olgusunun ilk çağrıştıracığı anlam, vahyin bölüm bölüm, yirmi üç yıla yayılarak gönderilmiş olmasıdır. Fakat Kur’an’ın anlatmak istediği ve nâzil oluşu sırasında bizzat uyguladığı tedricilik esası basit ve gelişigüzel bir bölümlere ayırma ya da zamana yayma eylemi değildir. İlâhî mesajlar tenzîl olgusu çerçevesinde insanların ve toplumların doğasıyla uyum arzedecek şekilde planlanmış bir şekilde sunulmuştur. Hangi konunun ne zaman sunulacağı, konuların sıralanışının ne şekilde olacağı, hangi meselenin öğrenilmesi ve kazandırılması gerektiği, kendi arasında kaç sayfaya ayrılacağı, vahye muhatap olan toplumda öne çıkan ihtiyaçların ve çözüm bekleyen öncelikli sorunların neler olduğu dikkate alınmıştır. *Tenzîl* olgusu çerçevesinde mükemmel bir öğretim programı hazırlanmıştır. Bu nedenle Kasapoğlu, “tenzîl” adının, Kur’an değerlerinin öğretiminde oluşturulan ve geliştirilen öğretim programlarının ortak adı olarak kullanılmasını önermiştir.⁵⁰³

⁵⁰³ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/50.

2.8.2. Kıssa Terapisi

Yazar, Kur'an kıssalarının Hz. Peygamber için “tesliye / teselli” işlevinin olduğunu belirten âyetleri esas aldığı yorumunda, bu âyetler aracılığıyla Kur'an'da kıssaların psikoterapik rolüne dikkat çeker. Hz. Peygamberi teselli eden kıssaların diğer insanlar için psikoterapik araçlar alabileceğini belirtir. Yazar Kur'an kıssalarının psikoterapik rolünü nitelerken, modern psikiyatrinin kullandığı tabirleri –bibliyoterapi, roman terapi, film terapi- kullanmaz. Kur'an'a özgü bu teselli yöntemini “kıssa terapisi” olarak isimlendirmeyi önerir.

Kur'an'ın kullandığı kıssa terapisinin ilke ve yöntemlerinin günlük hayatta kullanılan bazı yöntemlerle bazı açılardan benzerlik gösterdiğini belirten yazar, kıssa ile yapılan terapiye, günümüzde kullanılan terapi yöntemlerinden birinin adını vermek yerine, “kıssa terapisi” demeyi uygun bulur.⁵⁰⁴

2.8.3. Evlilik Terapistliği

Nisâ sûresinin 35. âyetinde, evlilik çatışmalarının çözümünde *hakem* tayin edilmesi istenir. Âyette *hakemin* özelliklerini, evlilik çatışmasının çözümündeki rolünü ve sorumluluk alanını belirten ipuçları vardır. Kasapoğlu, bu ipuçlarından hareketle, âyette bahsi geçen *hakemlerin* günümüzde aile terapisini yürüten uzmanlar olabileceğini savunur.

Âyette geçen “hakem” kelimesinin semantik kökenine ve âyette tasvir edildiği şekliyle evlilik sorununun çözümünde yer alabilecek *hakemin* özelliklerine vurgu yapan Kasapoğlu, nüzûl ortamında evlilik sorunlarını çözmekte ehil olan bu kişilerin, günümüz evlilik terapistlerine karşılık gelebileceği görüşünü benimser. Bu görüşünü desteklemek için ise Kur'an'da tasvir edilen “hakem” ile günümüzdeki evlilik terapistleri arasındaki ortak yönleri işaret eder.⁵⁰⁵

Kasapoğlu, Kur'an'ın evlilik çatışmalarının çözümünde *hakem* tayin edilmesini, bugünkü anlamıyla evlilik terapistine başvurmayı önerdiğini belirtir. Kur'an'ın önerdiği hakemlik müessesesini, günümüzde evlilik danışmanlığına benzeten müellif, Kur'an'ın, “hakem”in özelliklerine ve sorumluluk alanına ilişkin verdiği ipuçlarıyla evlilik danışmanlığının temellerini attığını iddia eder.

⁵⁰⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/22-23.

⁵⁰⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/492-497.

2.8.4. Terapötik Boşanma

Tefsir geleneğinde “iddet” âyetleri (Bakara, 2/228-229) olarak bilinen Kur’ânî beyanları, Kasapoğlu “terapötik boşanma” kapsamında değerlendirmiştir. Âyetlere fikhî hüküm çıkarma açısından değil, evlilik terapisi, aile danışmanlığı zaviyesinden yaklaşan müellif, Kur’an’da boşamanın aşamalılık esasını ve özellikle de *ma’rûf* / iyilik ilkesini dikkate alarak, Kur’an’ın önerdiği boşamanın “terapötik” yani ruhsal bakından iyileştirici, tedavi edici bir süreç olduğunu belirtmiştir. Kur’an’ın boşanmada izlenmesini önerdiği bu yönteme, Kasapoğlu tarafından “terapötik boşanma” nitelemesi yapılmıştır.⁵⁰⁶ Yazar, psikolojik danışma, psikoterapi disiplininin aldığı “terapötik boşanma” tabirini iddet âyetlerinden hareketle yapmış olduğu yorumlar için kullanmıştır.

2.8.5. Doğal İnanma Kabiliyeti

Kasapoğlu, insan-din ilişkisine işaret eden “*Sen yüzünü, Allah’ı birleyici olarak doğruca dine çevir: Allah’ın yaratma kanununa (uygun olan dine dön) ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah’ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur.*”⁵⁰⁷ âyetinde geçen “fitratallâh” (Allah’ın fitratı) kavramını doğal dinî kabiliyet anlamına indirgemıştır. Tefsirlerden yararlanırken, “fitratallâh” kavramını doğal inanma kabiliyeti olarak açıklayan yorumları tercih edip aktarmıştır. Tefsirlerden aktardığı görüşleri din psikolojisi alanından aktardığı verilerle de destekleyerek “fitratallâh” kavramını, insanın doğuştan tevhîd inancına hazırlıklı, müsait, yatkın, dini kabul edip uymaya meyilli, Allah’ı tanımaya, imanın bilincine varmaya yönelik bir kapasiteye sahip, Hakkı benimsemeye yetenekli olması anlamıyla sınırlamıştır. Hatta Rûm sûresi 30. âyeti tefsir için başvurduğu fitrat hadîs-i şerîfini de doğal dinî kabiliyet anlamına gelecek şekilde serh etmiştir.⁵⁰⁸

2.8.6. Bülûğ / Gelişim Psikolojisi

Bilindiği gibi, Türkçede “bülûğ” kelimesi anlam daralmasına uğramış ve “buluğ” şeklinde sadece ergenlik çağını⁵⁰⁹ ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kasapoğlu, *bülûğ*

⁵⁰⁶ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/507-521.

⁵⁰⁷ Rûm, 30/30.

⁵⁰⁸ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/19-32.

⁵⁰⁹ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Doğan Kitap, 1999), 305.

kelimesinin Kur’ânî bir kavram olarak insanın bütün gelişim evrelerini ayrıntılarıyla gösteren bir kavram olduğuna işaret etmiştir. Kur’an’da ergenlik öncesi, ergenlik, genç yetişkinlik, orta yaş ve ihtiyarlık olmak üzere temel gelişim evrelerinin bütünü anlatan *bülûğ* ifadesini insan gelişiminin temel kavramı olarak öne çıkarmıştır. İnsanın fizyolojik, psikolojik ve kişilik bakımından yaşa bağlı olarak gelişimini anlatan *bülûğ* kelimesini Kur’ânî gelişim psikolojisinin merkezine koymuştur.⁵¹⁰

2.8.7. İletişimde Yumuşatma İlkesi

Yazar, Kur’an’da geçen “kavl-i leyyin” ifadesini, “iletişimde güçlü tutumu yumuşatacak yaklaşım” olarak değerlendirmiştir. Hz. Mûsâ ile Firavun arasında geçen diyalogda Yüce Allah Hz. Musâ’dan “kavl-i leyyin” ile Firavun’a yaklaşmasını istemektedir. Kasapoğlu, konuyla ilgili iki âyet (Tâhâ, 20/43-44; Nâziât, 79/18-19) grubunu birlikte değerlendirerek, bu âyetlerde önerilen iletişim esasının “iletişimde güçlü tutumu yumuşatacak yaklaşım” olduğunu ifade etmiştir.⁵¹¹

Yazar önce, davranış bilimleri alanından şu bilgiyi aktarır: Dinleyicide mesaj doğrultusunda tutum değişikliği meydana getirebilmek için, dinleyicideki güçlü tutumu yumuşatacak bir yaklaşım sergilemek gerekir. Aksi takdirde alıcı / muhatap pozisyonunda olan kişi, iletişimde art niyet aramaya başlar, iletişimi reddeder ya da iletişime karşı algılama kanallarını tümüyle kapatır.⁵¹²

“Güçlü bir tutumu yumuşatmak için de etkileşimin benzer özellikler göstermesi gerektiği açıktır. Amaç, var olan güçlü bir tutumun belli bir ya da birkaç ögesi üzerinde etkin olacak bir iletişim geliştirmektir. Böylece, güçlü tutumun etkinlikten edilgenliğe dönüşmesi sağlanmaya çalışılır. Tutum sahibini tutum konusunda en azından yansızlığa itmek amacını vurgulamak için “yumuşatmak” sözcüğü kullanılmıştır. Bu amaçla düzenlenen bir iletişimde yöneltilen mesaj ya da mesajlar (iletelen görüşler) tutumun düşünsel, duygusal ve / ya da davranışsal öğeleri üzerinde etkin olarak ya da tutum

⁵¹⁰ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/323-349.

⁵¹¹ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 121-123.

⁵¹² Alparslan Usal, Zeynep Aslan, *Davranış Bilimleri*, (İzmir: Barış Yayınları, 1995), 170.

sahibini kuşkuyla düşürecek ya da duyguları ile oynayacak ve / ya da onu eylemsizliğe itecek motifleri taşımaktadır.”⁵¹³

Yazar, çeşitli tefsirlerden yararlanarak (Tâhâ, 20/43-44; Nâziât, 79/18-19) âyetlerinde “güçlü tutumu yumuşatma esası”nın ele alındığını açıklar.

Yüce Allah, katı tutumuyla tanınan Firavun’a Hz. Mûsâ’yı gönderirken şöyle buyurur: “*Firavun’a gidin, çünkü o azdı. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar.*”⁵¹⁴

Âyette belirtildiği üzere, Firavun son derece inatçı, sınır tanımayan, büyüklük taslayan biri olmasına rağmen ona güzellikle ve yumuşaklıkla hitap edilmesi öngörülüyor. Bu tutum, iletişimi etkin kılan, olumlu sonuç getiren bir metoddur. “Fe kûlâ lehû kavlen leyyinen” (ona yumuşak söz söyleyin) tarzında davet yolu izlemek, “istifhâm”, “meşveret”, “arz” şeklinde bir metod takip etmek anlamına gelmektedir.

Burada soru sorma, fikrine başvurma, görüş alışverişinde bulunma, öneri götürme, teklif etme tarzında bir iletişimden söz edilmektedir. Firavun’a doğrular ve gerçekler öneriliyor, teklif ediliyor, bu konularda ona ne düşündüğü soruluyor; yoksa ona, “senin düşüncen yanlış, bu düşünceden derhal vazgeç, mutlak doğrular şunlardır, onları derhal kabul et, bundan sonra şu şekilde inanmak ve yaşamak zorundasın” gibi çıkışlarda bulunulmuyor. Firavun’un katı tutumu dikkate alınırca izlenen metodun onu yumuşatabilmenin tek yolu olduğu anlaşılır.

Kasapoğlu, âyette (20/43-44) geçen “kavlen leyyinen”in (yumuşak sözün) anlamının ne olduğunu, bir başka âyette verilen mesajla destekler:

“*De ki: (Nasıl), arınmaya gönlün var mı? Seni Rabb’inin yoluna ileteyim de O’ndan korkasın.*”⁵¹⁵

Kasapoğlu, Firavun’un dine davet ediliş metodu hakkında yeterince bilgi veren bu âyette, dinin ona teklif edildiğini, bir öneri olarak sunulduğunu, kendisine iletilen mesaj hakkında ne düşündüğünün sorulduğunu ifade eder.

Müellif, her iki âyet grubundan ve müfessirlerin bunlara getirmiş olduğu yorumlardan hareketle “iletişimde güçlü tutumu yumuşatma” tabirini Kur’ânî iletişim

⁵¹³ Usal, Aslan, *Davranış Bilimleri*, 154.

⁵¹⁴ Tâhâ, 20/43-44.

⁵¹⁵ Nâziât, 79/18-19.

hakkında kullanır. Yazarın bu değerlendirmesi Kur'an'ın sosyal psikoloji, iletişim psikolojisi konuları kapsamına girmektedir.

2.8.8. Görsel Sadizm / Ashâb-ı Uhdûd Nitelemesi

Kasapoğlu, Kur'an'da *Ashâb-ı Uhdûd* kıssasında hendeklere doldurup yaktıkları insanları seyredenleri, “şiddeti seyredenler” olarak değerlendirmiştir. *Ashâb-ı Uhdûd*'un sergilemiş olduğu davranışı, “şiddeti seyretme davranışı” olarak açıklamıştır. Şiddetin seyredilmesiyle ilgili teorik bilgiler aktaran yazar, *Ashâb-ı Uhdûd* kıssasında anlatılan tasvirlerin “görsel sadizm” olarak nitelenebileceğini belirtmiştir. Kıssa hakkında tefsirlerden aktardığı yorumlarla şiddetin seyredilmesine ilişkin teorik bilgileri karşılaştırmış ve bu kıssada “görsel sadizmin” anlatıldığı çıkarımında bulunmuştur.⁵¹⁶

“Ashâb-ı Uhdûd” tabirini her çağdaki kitlesel şiddet üreten, bunları izleyip izletenler hakkında genişleten yazar, İslâmî literatürde şiddet izleyiciliği eylemini bundan böyle “Ashâb-ı Uhdûd” ifadesiyle kavramlaştırmayı önermiştir.

2.8.9. Bir Savunma Mekanizması / “Yüceltme Mekanizması” Olarak Evlilik

Kasapoğlu, Bakara sûresi 187. âyetteki “*Onlar sizin elbiseniz, siz de onların elbisesisiniz...*” ifadesini cinsel güdünün evlilik yoluyla yüceltilmesi olarak değerlendirmiştir.⁵¹⁷

Müellif, evlilik yoluyla cinselliğe değer kazandırılmasını psikolojideki “yüceltme mekanizması”yla izah etmeye çalışmıştır. Yazar, psikolojide “yüceltme mekanizması” genel olarak, kabul edilebilir olmayan cinsel dürtülerin toplumsal bakımdan kabul gören yollara çevrilmesini, erdemli sayılan davranışlara yönlendirilmesini ifade ettiğini belirtir. Cinsel güdü-evlilik ilişkisi açısından ise “yüceltme”yi, cinsel güdünün evlenme yoluyla ahlâkî değeri yüksek bir fonksiyona çevrilmesi olarak açıklar.

Kasapoğlu'na göre, Kur'an, her alanda olduğu gibi, cinsel güdünün doyurulmasıyla ilgili olarak da değerler koymuştur. Cinselliğin değerlere uygun doyum yolunun “evlilik” olduğunu açıklayan Kur'an, Bakara sûresi 187. âyette, meşru olmayan cinselliğin çıplaklığına ve çirkinliğine dikkat çektikten sonra, bu çirkinliği örten manevi örtünün evlilik olduğunu vurgulamıştır.

⁵¹⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/101-116.

⁵¹⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/329-340.

Yazar, Kur'an'ın konuyu açıklayış biçimini, insanların “yüceltme” mekanizması yoluyla cinsel güdünün çıplaklığını evlenerek gidermelerine benzetmiştir. Müellif, Kur'an'ın, insanlığın psikolojik ve sosyolojik temele dayanan bu mirasını dinî yönden de pekiştirmek istemiş olabileceğini belirtmiştir.

2.8.10. Sempati / Duygudaşlık

Kasapoğlu, “*Ant olsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli ve merhametlidir.*”⁵¹⁸ âyetinde, Hz. Peygamberin şahsında tasvir edilen kişilik özelliğinin sempati / duygudaşlık olduğunu açıklar. Psikolojinin⁵¹⁹ ve ahlâk felsefesinin⁵²⁰ sempati tanımlarını aktaran Kasapoğlu, Tevbe sûresinde (9/128) yapılan “min enfusikum azîz”, “aleyhi mâ anittum harîsun aleykum” gibi açıklamaların, kullanılan “raûf”, “rahîm” gibi kavramların duygudaşlığın formülünü ortaya koyduğunu ileri sürer. Müellif, tefsir kaynaklarından hareketle ilgili âyetin yorumuna başvurduktan sonra şu değerlendirmeyi yapar:

Güçlü bağlarla birbirine bağlı, üstün ahlâk ilkelerine sahip bir toplum inşa etmeyi amaçlayan Hz. Peygamber, ilâhî mesajları insanlara tebliğ ederken sempatiye büyük önem vermiştir. İçinde yaşadığı topluma rehberlik ederken onlara karşı sempatiyi elden bırakmamış, en yüksek düzeyde duygudaşlık göstermiştir. O, mü'minlerin acılarını paylaşarak onlarla özdeşleşmiştir. Kendisini onların yerine koyarak, onlarla tek vücut gibi olmuştur. Kur'an'da, Hz. Peygamber'le müminler arasındaki sempatiye dayalı ilişki, iletişim tasvir edilirken, “min enfüsiküm” ifadesi kullanılmıştır. Hz. Peygamber, onların bir parçası, onların bir benzeri olarak nitelenmiştir. Kur'an Hz. Peygamberle mü'minler arasında tecrübe edilen duygudaşlığı yani sevgi ve acı paylaşımını, aralarındaki yakınlık bağına ve özdeşleşmeye dayandırmıştır.⁵²¹

Kasapoğlu, sempatik (sempatiye dayalı ilişki kurma becerisine sahip) kişilik özelliğinin Kur'an'daki lafzî karşılığının *raûf-rahîm* olabileceğine şu şekilde işaret etmiştir: Duygudaşlığın belirtilerinden en önemlisi merhamettir. Başkalarının acısını kendi acısı bilmek anlamına gelen merhamet, ahlâkın temel unsurlarından birisidir. İnsanların yaşamış oldukları acı ve sıkıntılara şefkat ve merhamet beslemek üstün bir

⁵¹⁸ Tevbe, 9/128.

⁵¹⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/192-193.

⁵²⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/189-192.

⁵²¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/207-208.

ahlâkî kişilik göstergesidir. İşte Tevbe sûresinde Hz. Peygamber'in sempatik kişiliğinin tasvir edildiği âyette, onun insanlara karşı "raûf" ve "rahîm" olduğuna işaret edilmiştir. Onun sempatik kişiliğinin tamamlayıcı unsurlarından birisi olarak, mü'minlere karşı *re'fet* / şefkat ve *merhamet* beslediğine vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber'in şahsiyetini bütünleyen özelliklerinden birinin açıklandığı âyette (9/128), onun, mü'minlerin acı / üzüntü ve sevinçlerini / mutluluklarını paylaştığı, açıkça belirtilmiştir. Âyette bilhassa acı ve üzüntüler karşısında Hz. Peygamberin aktif bir duyarlılık gösterdiği dile getirilmiştir. Âyette tasviri yapılan durumlar, burada açıkça "sempati"den bahsedildiğini göstermektedir.⁵²²

2.8.11. İletişimde "Ben-Dili"

Kasapoğlu'nun özgün çıkarımların birisi, *Âshâbu'l-Karye* kıssasındaki⁵²³ bazı diyalogları iletişimde "ben-dili" bağlamında değerlendirmesidir. Hatta yazar bu bağlamda değerlendirilebilecek farklı sûrelerden başka âyetler de zikretmiştir.⁵²⁴

Müellif, *Ashâbu'l-Karye* kıssasındaki *ben-dili* konuşması örneğinin, günümüz araştırmalarının kazandırdığı açılımlar ışığında değerlendirilmesi halinde daha iyi anlaşılacağını belirtmiştir. Yâsîn sûresindeki kıssada anlatılan tarihî kesitte, *ben-dili* öğelerinin nasıl yer aldığını, ben-dili kullanmanın hangi amaçlara hizmet ettiğini göstermeye çalışmıştır.

2.8.12. Mükellib, Muallem İsimlendirmesi

Eğitilmiş hayvanların yakaladığı av hayvanlarının etinin yenilip yenilmeyeceği veya hangi koşullarda yenileceği konusunun açıklandığı "*Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: "Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın, Allah'tan korkun. Çünkü Allah, hesabı çabuk görendir.*"⁵²⁵ âyetini, Kasapoğlu, koşullandırma yoluyla öğrenme açısından analiz etmiştir. Yazar

⁵²² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/207-208.

⁵²³ -- "Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim?"

-- Siz de hep O'na döndürüleceksiniz. O'ndan başka tanrılar edinir miyim hiç.

-- Eğer O çok esirgeyen, bana zarar vermeyi dilesse, onların şefaati bana bir fayda sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar.

-- O takdirde ben, apaçık bir sapıklık içinde olurum. Ben sizin Rabb'inize inandım, gelin beni dinleyin." (Yâsîn, 36/22-25).

⁵²⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/123-135.

⁵²⁵ Mâide, 5/4.

önce koşullandırma alanında kuram ortaya koyan Pavlov (1849-1936) ve Skinner (1904-1990)'in yaklaşımlarını aktarmıştır. Bilim dünyasına bu psikologların koşullandırma kuram ve kavramını kazandırdıklarını açıklamıştır. Koşullandırma konusunun Kur'an'da açık anlatım ve tasvirlerle yer aldığını ifade eden Kasapoğlu, bu konuyu ifade eden kavramların Kur'an'da öteden beri mevcut olduğuna vurgu yapmıştır. Modern psikolojide “koşullandırma” denilen öğrenme yaklaşımına Kur'an'ın “muallim” ve “mükelleb” nitelemesinde bulunduğunu, bu öğrenme biçiminin adını öteden beri koymuş olduğunu belirtmiştir:

“Kur'an, hayvanları koşullandırma etkinliğinin adını Pavlov ve Skinner'den çok önce koymuştur. Bunu, hayvanların “mükelleb” ya da “muallim” hale getirilmesi olarak ifade edebiliriz.”⁵²⁶

2.8.13. Ensest Tabusu

Cinsel davranışta sapmayı ifade eden “ensest tabusu” Kur'an'da doğrudan zikredilmez. Kasapoğlu, Kur'an'da geçen *muharremât* yani haram nikâhlar konusuyla ilgili âyeti, “ensest tabusu”nu da içine alacak tarzda yorumlamıştır. Müellif, “haram nikâhlar”ın, birey ve toplum psikolojisine aykırılığı meselesiyle ilgili âyeti incelemiştir. Bu meseleyi açıkladığı bölümde, “ensest tabusu”nun da bu âyetin kapsamına girdiğini, müfessirlerin yorumlarının delâletiyle belirtmiştir:

“Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, karılarınızın anaları, birleştiğiniz karılardan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız –eğer onlarla henüz birleşmemişseniz, (kızlarını almaktan ötürü) üzerinize bir günah yoktur- kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları ve iki kız kardeşi bir arada almanız. Ancak geçmişte olanlar hariç. Şüphesiz Allah, Çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”⁵²⁷

Yazar, Kur'an'da *muharremât* âyetinde açıkça, doğrudan, ensestten bahsedilmediğini yani yakınlar arasında cinsel ilişkinin konu edilmediğini vurgular. Kur'an'da yakınlar arası evliliği haram kılan açıklamalara yer verildiğini belirtir. Kur'an'da teşri kılınan söz konusu yasağın, “yakınlarla evlilik yasağı” biçiminde dile

⁵²⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/92.

⁵²⁷ Nisâ, 4/23.

getirildiğini söyler. İşte yazar *muharremâtı* konu edinen bu âyete, müfessirlerin anlam yüklerlerken üç ayrı bakış açısı sergilediklerini nakleder. Bu üç farklı görüş şöyledir: Müfessirlerden kimisi âyette sözü edilen *nikâh* olgusuyla, evlilik akdinin, kimisi de cinsel ilişkinin kastedildiği görüşünü savunur. Üçüncü bir yoruma göre ise, âyette hem cinsel ilişki hem de evlilik akdi birlikte kastedilir. Kasapoğlu bu yorumları şöyle değerlendirir: *Muharremât* âyetine hangi anlam yüklenirse yüklensin nikâh / evlik bağı, eşler arasında cinsel ilişki konusunda hiçbir engel bırakmayan bir bağıdır. *Muharremât* kuralının yani yakınlar arasındaki evlilik yasağının en açık gerekçesi, işin içerisine cinsel ilişkinin de girecek olmasıdır.⁵²⁸ *Ensest* de –ister evlenerek isterse evlilik dışı olsun- yakınlar arasında gerçekleşen cinsel ilişkidir.

Yazar, yakınlarla evlilik yasağını, bu yasağın gerekçesindeki “yakınlarla cinsel ilişki” olgusundan hareketle, evlilik dışı yakınlar arası cinsel ilişki yasağına yani “ensest tabusu”na da genellemiştir.

2.8.14. Mahrem Alan

Yazar, *hicâb* âyeti⁵²⁹ diye İslâm kültüründe terimleşen Kur’an mesajlarına iletişim psikolojisi açısından izah getirmiştir. Âyetteki *hicâb* kuralını iletişim psikolojisi ile bağ kurarak “mahrem mesafe” olarak değerlendirmiştir. Mahrem / kişisel alan hakkında iletişim bilimin bilgilerini aktaran müellif, *hicâb* âyetini müfessirlerin yorumlarıyla izah etmiştir. *Hicâb* âyetiyle kadın-erkek arasında getirilen iletişim / ilişki kuralının mahrem alanın / kişisel alanın korunması olduğunu belirtmiştir:

Evli olmayan, yabancı bir erkekle kadının birbirlerinin mahrem / kişisel alanlarına girmeleri duygusal, duyusal yani kokusal, görsel, hatta bazen tensel / dokunsal, güdüsel yakınlığa, alâkaya yol açabilir. Bu yakınlık taraflar aralarında cinsel uyarı, meyil etkisi oluşturabilir. Bu sebeple âyette Yüce Allah, nüzûl ortamında müminlerden, Hz. Peygamberin evinde onun eşinden bir şey isterlerken arada “hicâb” bulunmasını şart koşmuştur. *Hicâb* şartına uyulmasının her iki tarafın kalplerinin vesveseden uzak

⁵²⁸ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/381.

⁵²⁹ “Ey iman edenler! Yemek için çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber’i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah’ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahıdır.” (Ahzâb, 33/53).

kalmasını sağlayacağını belirtmiştir. Kasapoğlu, “hicâb” kelimesinin Arapçada kullanıldığı anlamları değerlendirir ve âyette emredilen “hicâb” kuralının hem somut / fiziksel hem de soyut yani psikolojik –dürtüsel, duygusal ve zihinsel- bir engel olduğu çıkarımını yapar. “Hicâb”ın yani perde kuralının bireyin evli olmadığı bir kadının mahrem / kişisel alanını fiziksel olarak ihlal etmemesi olduğunu vurgular. Yine müellif, “hicâb”ın, yabancı bir kadınla iletişim / ilişki kurarken psikolojik, duygusal ve zihinsel olarak sakınma bilinci taşınması, bu yönde bir tutum takınması anlamını âyetten çıkarır. Bu bakımdan *hicâb*ın aynı zamanda karşı cinsler arasındaki psikolojik bir engel / perde olduğunu söyler.⁵³⁰

Rivâyetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamberin evine misafir olarak gelen kimselerin doğal olarak ev ortamında onun eşleriyle de iletişim kurdukları olmuştur. Söz konusu ev ortamında bazen onlara bir şey sormaları ya da onlardan bir şey istemeleri gibi durumlar ortaya çıkmıştır. İşte çeşitli sebeplerle Hz. Peygamberin eşleri ile iletişimde bulunan kimselerin (erkeklerin) onların “mahrem alanı”na, “kişisel alanı”na girmeden iletişim kurmaları gerektiği âyette karara bağlanmıştır. “Hicâb âyeti” diye isimlendirilen Kur’an ifadesinde, Hz. Peygamberin evine gelip onun eşleriyle iletişim kuran misafirlerin arada maddî / fiziksel ya da manevî / psikolojik bir perde bulunacak şekilde taleplerini, mesajlarını onlara iletmeleri Yüce Allah tarafından emir buyurulmuştur. Kasapoğlu, âyetteki *hicâb* yani perde olgusunu, peygamber eşlerinin “mahrem alanları”na, “özel alanları”na saygı göstermek, bunu ihlal etmemek olarak değerlendirmiştir.⁵³¹

2.8.15. “Humur” Şiârı / Yakın Mesafeden Mahrem Bakış

Kasapoğlu Kur’an’ın “humur”⁵³² şiârını / sembolünü görsel-cinsel iletişim bakımından psikolojik tahlile tâbi tutmuştur. *Humur* şiârını yakın mesafeli görsel-cinsel

⁵³⁰ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/234-235.

⁵³¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/233.

⁵³² “Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü’minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!” (Nûr, 24/30-31).

iletişimle⁵³³, *bedenin bütünü örtme* şîârını ise uzak mesafeli görsel-cinsel iletişimle ilişkilendirmiştir. Yazar bu bölümde görsel cinsel iletişim hakkında iletişim psikolojisi alanından bilgiler aktarmıştır. Özellikle “mahrem bakış”a dair, yakın mesafeli ve uzak mesafeli mahrem bakış ayrımına⁵³⁴ dikkat çekmiştir.

Tezin sınırlılıkları nedeniyle, dipnotlarda müellifin *humur* şîârıyla ilgili yorumuna ilişkin bazı anekdotlarla yetinilmiştir. Konunun ayrıntısı için eserin ilgili sayfalarına bakılabilir.

2.9. Kur'an Psikoloji Atlası Kitabının Eleştirisi

Kur'an tefsirinde eleştiri, bir müfessirin ilâhî kelâmı anlamaya yönelik yorum tercihi veya tevil yöntemi bakımından doğru, isabetli, yanlış yönlerini ve gerçek değerini ortaya çıkarmak amacıyla incelenmesi ve tenkide tabi tutulması anlamına gelir. Erken dönemden itibaren birçok müfessir bazı yorumları nedeniyle eleştirilmiştir. Önceki dönemlerde yapılan eleştirilere nazaran daha sonraki dönemlerde tefsirde

⁵³³ Kasapoğlu, âyetle (24/31) “ve'l-yazribne bi humurihinne alâ cuyûbihinne” ifadesiyle insan vücudunun baş bölgesinden göğüs yırtmacının olduğu bölgeye kadar olan kısmın bir örtüyle örtülerek cinsel yönelimli mahrem bakışlardan sakınılmasının tavsiye edildiğini söyler. Müellife göre, cinsel mesaj alınacak beden bölgesinin / objesinin zikredildiği âyetle, aslında cinsel yönelimli bakışı gerçekleştirecek olan kişinin bakış açısı ve mesafesi kastedilmiştir. İletişim bilime göre, yakın mesafeli mahrem bakışlarda; gözler, göğüs veya memeler arasındaki üçgen bölgeye odaklanır. Âyetle de özellikle baş üzerinden itibaren alınan örtünün söz konusu gölgeyi örtecek biçimde açıkça tasvir edilmesi, bu âyetle *yakın mesafeli mahrem bakışın* ve bu bakışa obje olan beden bölgesinin kastedildiğini gösterir. İletişim biliminin verilerine göre, erkekler cinsel yönelimle yakın mesafe durumunda önce kadınların yüzlerine, oradan da göğüslerine doğru bakış atarlar. Yine boyun ve ense bölgelerinin de en fazla uyarıcı özelliği olan beden bölgesi olduğu belirtilir. Kasapoğlu, âyetle geçen “ve'l-yazribne bi humurihinne alâ cuyûbihinne” ifadesini göz-nesne ilişkisi içerisinde anlamak gerektiğini söyler. Âyetin cinsel yönelimli ve aynı zamanda “yakın mesafeli mahrem bakış” karşısında bir insanın alabileceği önlemden bahsettiğini ileri sürer. Müellife göre, âyetle sadece baş, boyun ve göğüs bölgesini kapatan bir örtüden ve o örtünün örttüğü beden bölgesinden bahsedildiğini söylemek kolay ve biraz da eksik bir anlama düzeyidir. Çünkü “ve'l-yazribne bi humurihinne alâ cuyûbihinne” ifadesi, önce erkeklere, sonra da kadınlara, evli olmadıkları kimselere cinsel ilgi içeren bakışlar yönelmemelerini emreden mesajlarla başlayan bir Kur'an pasajı (24/30-31) içerisinde geçmektedir. Yazar, bu Kur'an pasajını bir bütün olarak okumak gerektiğini ifade eder. (Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir* VI/210).

⁵³⁴ Karşı cinsler arasındaki duygusal ilişkilerin hazırlayıcıların başında en önemlisi “mahrem bakış” gelir. Bu tür bakışlara daha çok kadınların maruz kaldığı söylenir. Mahrem bakış şöyle tanımlanır: Karşıdaki kişinin ağız / dudaklar ve çene bölgesinden başlayarak, boynu, göğüs kısımlarını, bacakları, kalçaları, cinsel organın bulunduğu bölgeyi, nihayetinde tüm bedenini inceler ve gözler tarzda bakmaya “mahrem bakış” nitelmesi yapılır. Flört bakışı da denen mahrem bakış göz seviyesinin altından başlayıp beden diğer bölgelerine, bel seviyesine doğru uzanır. “Yakın mesafeli” karşılaşmalarda gözler, göğüs veya memeler arasındaki üçgen bölge, daha “uzak mesafeli” karşılaşmalarda ise gözlerle apış arasında üçgen meydana getiren bölge söz konusu mahrem bakışın açısını oluşturur ve bakılana yönelik duygusal ilgiyi ve daha ilerisini işaret eder. Karşı cinsten birbirine ilgi duyan kimseler arasında bu tür bir bakışlar ortaya çıkabilmektedir. Fiziksel ve cinsel bakımdan birbiriyle ilgilenen taraflar birbirlerini tepeden turnağa süzebilmektedir. “Mahrem bakış” içgüdüsel olarak yöneltilen bir bakış türü kabul edilir. (Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/157).

eleştirinin boyutları giderek genişlemiştir.⁵³⁵ Bir eser kazanımları ve olumlu yönleri açısından analiz edildiği gibi, avantajlı olmayan özellikleri bakımından da kritik edilir. Burada *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın bazı yönlerden eleştirisi yapılacaktır. Eleştirilerin yönü eserin üslup ve bazı açılardan içeriğine ilişkindir.

2.9.1. Tekrar İfade Eden Anlatımların Baskınlığı

Yazar konuları işlerken gerek tefsir gerekse yardımcı diğer literatürü yoğun bir şekilde kullanmıştır. Bunun etkisiyle, ele alınan meseleler zaman zaman tekrara varan ifadeler şeklinde metinlerde yer alır. Bu durum bazen kimi okuyucuları sıkacak bir hal arz eder.

Bunun nedenlerinden birisi de benzer ifadelerin Kur'an'da tekrar etmesi ve müfessirlerin de bu tekrar ifadelere benzer yorumları getirmesidir. Yazar aynı konudaki âyetleri ilgili başlık altında her defasında yorumlamaya çalışmıştır. Böylece birbirine benzer açıklamalar arka arkaya gelmiş, tekrar izlenimi oluşturmuştur. Müellif, bu tür durumlarda, “benzer yorum daha önceki âyetin tefsirinde geçti” gibi bir atıfta bulunmak yerine, sonra ele aldığı diğer âyeti de tefsir etmekten geri durmamıştır.

2.9.2. Tefsirde Edebiyat-Psikoloji İlişisini Dikkate Alma Düzeyi

Psikolojik tefsîr usulünün en önemli ilkelerinden birisi, ilâhî kelâmı edebiyat-psikoloji ilişkisi kapsamında incelemektir.⁵³⁶ Bununla beraber *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda bu ilkeyi uygulamak amacıyla anlaşılabilir bir hassasiyet ve yoğunluk / yaygınlık içerisinde bulunulmamıştır. Belâğat-psikoloji ilişkisi bağlamındaki çıkarımlar tamamıyla ihmal edilmese de, bunun için özel bir gayret içerisine girilmemiştir.⁵³⁷ Kur'an'ın psikolojik mesajlarının en önemli taşıyıcılarından olan edebî sanatlarla ve bunların tahlilinden elde edilecek anlamlara yeterince yer verilmeyişi, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın eleştirilebilir yönlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

⁵³⁵ Amannisa Alimoğlu, *İbn Atıyye El-Endelüsî'nin Tefsirde İbn Cerir Et-Taberî'ye Yönelttiği Eleştirileri*, (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 42; Mehmet Kaya, “Kur'an Yolu” Tefsirinde Süleyman Ateş'e Yönelik Bazı Eleştirilere Dair Bir İnceleme”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13/25, (2018), 123.

⁵³⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, (İstanbul: Gece Kitaplığı, 2020), 21-25.

⁵³⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi*, 92.

Mesel üslubu, kıssa üslubu, tekrar üslubu gibi içerik üslubuna dair uygulamalar *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda yer almış olsa da eserde belâğat-psikoloji ilişkisi belirgin, baskın değildir. Edebî sanatların eserdeki kullanımlarına, bunlardan hareketle psikolojik mesajların elde edilmesine az rastlanır. Yukarıda “mecâzu'l-Kur'ân” konusunun edebî bir sanat olarak işlendiği bölümde Kasapoğlu'nun bu sanata⁵³⁸ ilişkin uygulamalara yer verdiğine işaret edilmişti.

Yine Kasapoğlu'nun *iltifât* sanatının kullanımına yer verdiği uygulamalardan birisi, iletişimde ben-dili konusunu işlediği bölümde geçer.⁵³⁹ Aynı şekilde müellif, bezen âyetlerde geçen *teşbîh*,⁵⁴⁰ *istiâre*⁵⁴¹ *kinâye*⁵⁴² *takdîm-te'hîr*⁵⁴³ gibi edebî sanatların çözümü yoluyla psikolojik anlamların izahına yer vermiştir. Fakat bu tür uygulamalar *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın geneli göz önüne alındığında eserde baskın tarzda yaygın değildir.

Burada *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda belâğatın / edebî sanatların âyetteki psikolojik anlam derinliğini ortaya koymasına Hucurât sûresi 12. âyet örnek verilecektir. Âyette *benzetme*, *mübâlağâ*, *istifhâm* gibi üsluplar aracılığıyla verilmek istenen psikolojik mesajların Kasapoğlu tarafından nasıl tahlil edildiği aktarılacaktır:

“Ey inananlar, zandan çok sakının. Zira bazı zanlar günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın; biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin. Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? İşte bundan iğrendiniz. O halde Allah'tan korkun, şüphesiz Allah tevbeyle çok kabul eden, çok esirgeyendir.”⁵⁴⁴

⁵³⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/416-417.

⁵³⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/133.

⁵⁴⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/455; V/479; VI/364; VIII/266; IX/336-337.

⁵⁴¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/248; V/86, 234; VI/216, 228, 458; VIII/77, 154, 354-355.

⁵⁴² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/53, 190, 368; V/88; VI/95, 155, 227, 250, 251, 252, 257, 320; VII/29, 34-35, 248, 287; VIII/343, 350, 357, 421; IX/198, 336; X/345; XI/398.

⁵⁴³ Kasapoğlu, “O'nun âyetlerinden biri de, size, kendi nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasındır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır.” (Rûm, 30/21) âyetindeki *meveddet* ve *rahmet* kelimeleri arasındaki *takdîm-te'hîr*in ifade ettiği mesajları psikolojik ve gelişim psikolojisi açısından izah etmiştir. “Meveddet”in insanda gençlik çağında baskın olan cinsel sevgi; “rahmet”in ise yaşlılık çağında daha çok öne çıkan şefkat, esirgeyiş olduğunu açıklamıştır. Âyette, gençlik çağına özgü özelliğin, -gelişim çağları sırasında olduğu gibi- yaşlılık çağına özgü özelliğe *takdîm* edildiğini yani ondan önce zikredildiğini belirtmiştir. (Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/396-397).

⁵⁴⁴ Hucurât, 49/12.

Kasapoğlu, tefsir kaynaklarına başvurarak âyeti şu şekilde tahlil eder: Yüce Allah, bu âyette dedikodu yapmayı ölü insan eti yemeye *teşbih* etmiştir. Benzeyenle benzetilen arasındaki benzerlik, ölen kimsenin kendi etinin yenildiğinin farkında olmamasıdır. Gıybet edilen kimsenin de gıybet edenin yaptıklarından haberdar olmamasıdır. Her ne kadar o kişi farkında olmasa bile gıybeti yapılan kimsenin kişiliğine, saygınlığına leke sürülmüş olur. Kur'an, burada insanları dedikodu yapmaktan alıkoymak için bir tür vicdan eğitimi planlamıştır. Bozulmamış bir vicdanın dedikodu yapılmasından hoşnutsuzluk duyacağına ve kişiyi bu davranıştan vazgeçirebileceğine vurgu yapan Kur'an, vicdanın bu gibi durumlarda etkin ve uyanık tutulmasını istemiştir. Kur'an, bu emir ve tavsiyesini mübalağa, benzetme, istifhâm gibi çeşitli anlatım üsluplarını, edebî sanatları kullanarak ifade etmiştir. Yüce Allah'ın, gıybet etmeyi ölü insan eti yemeye benzetmesinin amacı, dedikodu yapmaktan nefret duymayı sağlamaktır. Zira insan eti yemek bozulmamış insan fitratına, sağduyuya ters düşer. Âyette, gıybet etmek suretiyle bir kimsenin kişiliğine, saygınlığına saldırmak, ölmüş haldeki kardeşin etlerini ısırp zevkle yemeye benzetilmektedir. Âyette, gıybetin çirkinliğini ifade etmek için birçok mübalağalı anlatıma yer verilmektedir. *Takrîr* ya da *inkâr* amaçlı sorulmuş olan soruda, bu iğrenç işi yapmaya arzu ve istek duyulduğu dile getirilmektedir. Normalde nefret duyulması gereken bir işin, sevilerek, zevkle yapıldığı ifade edilmektedir. Ölmüş bir canlının etinin yenmesi insana tiksindirici gelirken, ölmüş bir insanın etinin yenilmesinin tasvir edilmesi bu iğrençliği daha da artırmaktadır.⁵⁴⁵

Âyette yapılan benzetme, *istifhâm* kalıbında ortaya konularak muhataplar üzerinde daha büyük bir etki bırakma amaçlanmıştır. Böylece başkasının dedikodusunu yapan kimsenin kendi *vicdanına* yönelerek, ölmüş haldeki kardeşinin etini yemeye rıza gösterip göstermeyeceğine karar vermesi istenmiştir. Ölmüş durumdaki kardeşinin etini yeme konusundaki yargısını, gıybetini yaptığı kimsenin onuruyla oynama konusuna da genellemesi istenmiştir. Yüce Allah, gıybet etmeyi ölmüş kardeşin etini yemeye benzetmeyi *istifhâm* üslubunda ortaya koyarak muhatap üzerinde derin bir tesir uyandırmayı amaçlamıştır. İnsan bir davranışta bulunurken içinde bu davranışa ve bu davranışın muhataplarına karşı sevgi besleyebiliyorsa, vicdanî bir davranışta bulunuyor anlamına gelir. Vicdan kaynaklı hissin temel görevi iyiye, doğruya sevgi beslemektir. Bu duygu, erdemli davranışlar karşısında sevgi ve hoşlanma hissi uyandırırken;

⁵⁴⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/287-306.

ahlâksızlık karşısında ise hoşlanmama duygusu, nefret duygusu meydana getirir. Vicdanın işlevine eşlik eden hoşlanmama duygusu, insan davranışlarını kontrol etmede etkili bir faktördür. Âyette (49/12) yapılan *teşbîhte* geçen “e yuhibbu” ve “fe kerihumûh” ifadeleri, kardeş eti yeme gibi bir durum karşısında insanın duygusal yönünü yansıtmaktadır. Ahlâk dışı bu davranış (gıybet) karşısında vicdanın duygusal boyutunun nasıl aktif hale geldiğini belirtmektedir.⁵⁴⁶

Emîn el-Hûlî (1895-1966)’nin “psikolojik tefsir”i Kur’an belâğatı ile psikoloji ilişkisi üzerine temellendirmesi⁵⁴⁷ göz önünde bulundurulduğunda, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda bu esasın uygulanmasına özel bir önem verilmediği söylenebilir.

Bununla birlikte Kasapoğlu daha sonraki yıllarda yapmış olduğu bir çalışmada - *Kur’an’ın Üslup Psikolojisi*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020)- Kur’an’ın üslup psikolojisini, belâgat-psikoloji ilişkisi bakımından ilâhî kelâmın üslubunu detaylı bir şekilde incelemiştir. Bu eserde Kur’an’da geçen bütün edebî sanatların –teşbîhler, mecâz, istiâre, terâsülü’l-havâs, kinâye, ta’rîz, terdîd, tasrîf, haber cümlesi, emîr üslubu, nehiy üslubu, muhakkaku’l-vukû’ ke’l-vukû’, temennî üslubu, iltifât, itnâb, îcâz (hazf / kasr), fasl, tekrîr, takdîm-te’hîr, tehekküm, mubâlağa, leff-ü neşr / et-tayyü ve’n-neşr, tıbâk / tezâd, mukâbele, teşhîs-intâk sanatı, ilhâb ve tehyîc, istidrâk ve rücû’, tecrîd, hüsnü’t-ta’lîl, üslûbu’l-hakîm, ihtibâk, tecâhülü’l-ârif, terdîd, tevriye, müşâkele, aks-psikolojik ve eğitsel boyutlarını, işlevlerini açıklamıştır. Fakat âyetler üzerinde uygulamalı olarak göstermemiştir.

Kur’an Psikoloji Atlası’nı yayınladıktan sonraki süreçte yazar, *psikolojik tefsîr* çalışmalarında edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı tahlillerin yerine, önemine vurgu yapmıştır. Fakat *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda edebiyat-psikoloji ilişkisine dair tahlillerin yoğun ve yaygın şekilde yer almadığı söylenebilir. *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda daha ziyade psikoloji verileriyle karşılaştırmalı tahlillere dayalı yorumların ağırlıklı olduğu, edebiyat psikolojisine dayalı analizlerin ise yaygınlık göstermediği ifade edilebilir. Bununla birlikte eserde Kur’an’ın edebî üslubuna psikolojik bakımdan atıflar –verilen örneklerde görüldüğü gibi- yok değildir.

⁵⁴⁶ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/287-306.

⁵⁴⁷ Emîn el-Hûlî, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, (çev. Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin), (Ankara: Kitâbiyât, 2006), 52-53.

2.9.3. Kur'an'ın İnsan Psikolojisine Zıt Kutuplu Yaklaşımı Meselesi

Kasapoğlu, Kur'an'ın insan tasavvurunun ilâhî metinde hemen her yönden zıt kutuplu olarak sunulduğunu belirtir. İnsanın duygularının, kişilik özelliklerinin, varoluşsal durumlarının, ahlâkî bir varlık olarak yaratılışının, insana önerilen eğitim yaklaşımlarının Kur'an'da zıt kutuplu olarak ortaya konulduğunu ayrıntılı olarak açıklar.⁵⁴⁸

Nitekim Kur'an'ın insan psikolojisine zıt kutuplu yaklaşımı Muhammed Kutub (1919-2014) tarafından pek çok açıdan ayrıntılı şekilde incelenmiştir. O, insan ruhundaki karşılıklı çizgilerden korku-ümit, sevgi-nefret, nankörlük-minnettarlık, özdeksellik-tinsellik, gerçeklik-hayal, bağlılık-özgürlük, bireysellik-toplumsallık gibi bazı birbirine zıt çift kutupluluk durumlarını ilgili âyetlerden hareketle incelemiştir.⁵⁴⁹

Kur'an Psikoloji Atlası'nda konular işlenirken, Kur'an'ın insanı zıt kutuplu varlık olarak tasavvur etmesi meselesi bazen dikkate alınmışsa da bu durum eserin tamamında baskın ve belirgin değildir. Eserde konular işlenirken her defasında zıt kutuplu insan tasavvuruna vurgu yapılmamıştır. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz Muhammed Kutub'un *Dirâsâtün fi'n-Nefsi'l-İnsâniyyeti* eserindeki gibi işlenmemiştir. Bununla birlikte *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda kutuplu insan tasavvuru meselesi tümüyle ihmal edilmiş değildir. Kur'an'ın insanı tanımlamasına paralel olarak müellif de bu zıt kutuplu tasavvurları zaman zaman eserine yansıtmıştır.

Kur'an'da ümit konusunu iman ile ilişkili olarak incelerken, ümitsizliği inkâr bağlamında incelemiştir.⁵⁵⁰ Gülme davranışını işlediği konuda, ağlama davranışına; ağlama davranışını işlediği bölümde de gülme davranışına atıfta bulunmuştur.⁵⁵¹ Müellifin, kişilikteki bencillik-özgecilik özelliklerini aynı başlık altında karşıt psikolojik fenomenler olarak işlemesi, kutuplu insan tasavvuru örnekleri arasında gösterilebilir.⁵⁵² Kutuplu insan tasavvuru örneğini, insanın ahlâkî varlık oluşunun işlendiği bölümden de göstermek mümkündür. Yazar burada, insanın “iyi”ye de “kötü”ye meyilli bir varlık olarak yaratılışını ilgili âyetlerden hareketle incelemiştir.⁵⁵³

⁵⁴⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 49-60.

⁵⁴⁹ Muhammed Kutub, *Dirâsâtün fi'n-Nefsi'l-İnsâniyyeti*, (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1987).

⁵⁵⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/127-147, 275-298.

⁵⁵¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/313-362.

⁵⁵² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VII/95-119.

⁵⁵³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/471-475.

2.9.4. Yapılan Çalışmanın Psikoloji Çalışmasına Dönüştürülme Meselesi

Tefsir disiplininde ortaya konulan yorum ve açıklamaların gaye ve hedeflerini bilmek ve ona göre davranmak, bu ilmin sınırları içerisinde kalabilmek son derece önemli görülmüştür. Nitekim her dönemde bazı tefsir çalışmaları alanın dışına çıkmakla, asıl amaçtan uzaklaşmakla eleştirilmiştir.⁵⁵⁴

Kur'an Psikoloji Atlası'nda genellikle işlenen konuların başında, bazen ise konular işlenirken -aralarda- verilen geniş psikolojik, psiko-sosyal ve eğitsel izahlar, yapılan tefsire destek sağlamakta ve açılım kazandırmaktadır. Bununla birlikte bu geniş izahlar, araştırmamanın bir tefsir çalışması olma özelliğinin ötesine geçen bir durum arz etmektedir.⁵⁵⁵

Psikolojik tefsir yönteminde dikkat edilmesi gereken ilkelerden birisi, “yapılan çalışmanın psikoloji çalışmasına dönüştürülmemesidir.”⁵⁵⁶ Yazar kendisiyle yapılan mülâkatta, bu meselede kendisini şöyle değerlendirir; daha doğrusu eleştirir: “Özellikle bu ilkenin uygulanmasında kendimi eleştirmem gerektiğini düşünüyorum.” Herhangi bir Kur'an kavramı ya da konusu çalışılırken Kur'an'ın lafız ve muhtevasına sadık kalınmalıdır. Yazar, bu meselede ise kendisini şöyle değerlendirir: “Uygulamalı psikolojik tefsirin konu başlıklarını ve bölümlerini oluştururken zaman zaman modern psikolojinin kavram ve söylemlerinin etkisi altında kaldığımı düşünüyorum.”⁵⁵⁷ Müellif, Kur'an psikolojisi çalışmalarında uyulmasının gerekliliğini söylediği kurala, kendisi yeterince uyamamıştır. *Kur'an Psikoloji Atlası* incelendiğinde müellifin bu konudaki itirafı açık şekilde görülür. Eserde alışılmışın dışında tefsire yardımcı bilgiye yani psikolojik açıklamalara yer verilir. Eserde yapılan psikolojik açıklamalar, bazen tefsir izahlarıyla eşdeğer hacim ve yoğunlukta olabilmektedir.

2.9.5. Eserde Kur'an Psikolojisi Konularının Homojen Dağılması

Yazar hacimli ya da kısa formlarda ele aldığı pek çok Kur'an psikolojisi kavram ve konularını kendi bütünlüğü içerisinde işlemiştir. 25 yıllık süreçte farklı dönemlerde kaleme aldığı bu metinleri konu uyumuna göre sınıflandırarak bir araya getirmiş ve

⁵⁵⁴ Gıyasettin Arslan, “Tefsirin Hedef ve Sınırları Açısından Keşşaf Tefsiri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/1 (2017), 1.

⁵⁵⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/14; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, 88.

⁵⁵⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirde Yöntem ve Problemler*, 136.

⁵⁵⁷ Bu bilgi müellifin kendisinden sözlü olarak alınmıştır.

Kur'an Psikoloji Atlası eserini oluşturmıştır. Yazar bu kitapta Kur'an psikolojisi konu ve kavramlarının belli bir kısmını işlemiş olsa da işlenebilecek daha pek çok konu bulunmaktadır. Bazı Kur'an psikolojisi meseleleri eserde derinlemesine incelenirken, bir kısmı ise yer almamıştır. Dolayısıyla eserde işlenen konular –Kur'an'da yer alan Kur'an psikolojisi konuları bakımından- homojen dağılmamıştır. Meselâ yazar Kur'an'daki dinî tecrübe çeşitlerinden sadece inâbe, sekine, huşû', muhabbetullâh, Allah'tan yardım dileme tecrübelerini işleyebilmiştir. Oysa Kur'an psikolojisi bağlamında işlenebilecek daha birçok dinî tecrübe çeşidi –duâ, zikir, tesbîh, ihlâs, mehâfetullâh / haşyetullâh, teslimiyet, kunût, ittikâ, murâkabe, kurbiyet, tevekkül, Allah'a güven, evbe, ihbât, tevbe, istiğfâr, tazarru', ta'zîm, itmi'nân, dinî neş'e, şükür / hamd, Allah rızası, maiyyetullâh, likâullâh, Allah'tan ümitvâr olma, hudû', senâ', istircâ'- vardır. Dinî tecrübeler konusu üzerinden verilen bu örnek durum *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda ele alınan diğer psikoloji konuları için de geçerlidir. İman psikolojisi ya da inkâr psikolojisi, sosyal psikoloji ya da iletişim psikolojisi kapsamına girebilecek birçok mesele ve kavram eserde yer almamıştır. Okuyucu, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda bütüncül ve homojen şekilde Kur'an'ın psikoloji konularını değil, bu konular ve kavramlar içerisinde yazarın tercih etmiş olduklarını bulabilecektir.

Eserin taşıdığı isim kapsamlı olmakla birlikte, içeriği Kur'an'ın psikolojik konu ve kavramlarını bütünlüklü olarak kapsayıcı değildir. Nasıl ki, müsel sel tefsirde bazı surelerin tefsir edilmeden bırakılması, noksan tefsir nitelemesini getiriyorsa, *Kur'an Psikoloji Atlası* Kur'an'daki psikoloji konularının bir kısmını içerip bir kısmını da içermediği için -kendi kategorisinde- tamamlanmış değil, eksik tefsirdir.

2.9.6. Yorumlarda Âyetlerdeki Mesajların Belli Bir Boyutunun Gösterilmesi

Âyetlerin taşıdığı psikolojik mesajları açıklaması bakımından *Kur'an Psikoloji Atlası* önemli bir avantaja sahiptir. Fakat Kur'an'ın âyetlerinin boyutları “psikolojik” yön ile sınırlı değildir. Kur'an mesajlarının siyasal, kültürel, sosyolojik, ekonomik, teolojik, tarihsel pek çok boyutu daha vardır. Bu nedenle *Kur'an Psikoloji Atlası*, âyetlerin içerdiği mesajları bütün boyutlarıyla görebilme açısından sınırlılığa sahiptir. Okuyucunun bu eseri, genel kapsamlı bir tefsir eseri olarak değil, ilâhî kelâmın psikolojik boyutlarını yansıtmaya çalışan tek yönlü bir eser olarak okuması gerekmektedir.

Yorumlarda âyetlerdeki mesajların belli bir boyutunun gösterilmesi meselesi, sadece *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın bir sorunu değil, Kur'an'a psikolojik açıdan yönelen bütün çalışmaların, hatta yönelim tarzı tefsirlerin de sorunudur. Kasapoğlu bu soruna *psikolojik tefsîrin* zaaf noktaları bağlamında şu şekilde işaret etmiştir:

Kur'an'da genel / kapsamlı anlamlara sahip kavram, tasvir ve ifadeler mevcuttur. Yorumcular bu ifadeleri açıklarken, bunlara çeşitli bakımlardan yaklaşım göstermişlerdir. Meselâ bir âyet, nüzûl ortamıyla ya da nüzul sebebiyle ilişkili olarak, toplumsal ya da kültürel bir mesele olarak, itikâdî ya da fikhî bir problem olarak veyahut psikolojik bir durum olarak da tefsir edilebilmiştir. Kur'an'a psikolojik açıdan yönelen araştırmacı, doğal olarak âyetle ilgili psikolojik yorumları önceleyecektir. Diğer boyutlara dair izahlara yorumunda belki de hiç yer vermeyecektir. Bu durum âyetin taşımış olduğu psikolojik mesajın anlaşılmasına derinlik kazandıracak, fakat âyetin diğer mesajlarının üzerinde tam anlamıyla durulmaması sonucunu doğurabilecektir. Sadece psikolojik anlamlar devşirme peşinde olan araştırmacı / müfessir ve tefsir okuyucusu, Kur'an âyetlerine çok boyutlu bakabilme yönünden kendi kendini sınırlamış olacaktır. Bu nedenle sadece insanın psikolojisine dönük yorumlar, âyetteki toplumsal, siyasal, kültürel, teolojik ve diğer yönlerin ihmal edilmesine sebebiyet verebilecektir.⁵⁵⁸

2.9.7. Türkçe Meâl Eleştirisi

Yazar Türkçe meâl kullanımında özel bir tercihte bulunmamıştır. Eserinde kullandığı Türkçe meâlleri belirtmiş, bu meâller üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmadığını söylemiştir. Müellifin bu tutumuna yukarıda değinilmişti. Oysa müellif, âyetlerdeki psikolojik anlamı Türkçede etkili ve estetik biçimde ifade edecek bir çalışma içerisine girebilirdi. Böylece *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda kullandığı meâller ile onların psikolojik yönelimli tefsirleri arasında bir uyum yakalanabilirdi.

Nitekim bir dinpsikoloğu uzmanı olarak Türkçe meâl hazırlayan Hüseyin Peker'in⁵⁵⁹ âyetin psikolojik içeriğini meâle yansıtma çabası içinde olduğu yönünde

⁵⁵⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, 136-137.

⁵⁵⁹ Hüseyin Peker'in *Kur'an Meâli "Sade ve Akıcı Bir Üslup"* isimli meâli, bir dinpsikoloğu gözüyle Kur'an'a yaklaşım açısından önemlidir. Bu meâl, bazı kelime ve kavramlara getirmiş olduğu psikolojik yorum ve izahlarla farklı bir özellik taşımaktadır. Meâlde bilhassa psikolojik olgulara delâlet eden lafızlara anlam yüklemede ayrı bir hassasiyet gösterilmiştir. (Yılmaz Çelik, Mustafa Kara, "Din Psikolojisi'ne Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hüseyin Peker", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/17, (2022), 106-107; Mustafa Kara, "Prof. Dr. Hüseyin Peker'in "Kur'an Meâli" Adlı

tespitler yapılmıştır. Bu tarz bir çalışma *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda geçen Türkçe meâller için de gerçekleştirilebilirdi.

2.9.8. Nihat Uzun Tarafından Getirilen Eleştiriler

Nihat Uzun, Kasapoğlu'nun, “Kur'ân'ın Psikolojik Tefsiri” (2011), *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, (1997) eserleri üzerinden bazı eleştiriler getirmiştir. Yine *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda yer alan “Gülme” Davranışıyla İlgili Âyetler Hakkında Psikolojik Bir Değerlendirme” ve “Kur'an'da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme -Hayvanların Koşullandırılması-” bölümleri üzerinden tenkitlerde bulunmuştur.

Eleştiri - 1

Nihat Uzun, Kasapoğlu'nun, “Kur'ân'ın Psikolojik Tefsiri” (2011) makalesinden şu alıntıyı yapar: “Kur'an, evreni yorumladığı gibi, insanın da biricik yorumcusudur. Bu bakımdan, insanın içi ve dışıyla ilgili bilgi, bütünüyle Kur'an'da mevcuttur, denilebilir. İnsanın her an yaşamakta olduğu ruhsal süreçler, maruz kaldığı psikolojik tezahürler, bütünüyle Kur'an'da şifrelenmiştir. Kur'an'da insanı konu alan pek çok âyette, onun yaratılış sürecinden, psikolojik hallerinden, insan fitratının değişen ve değişmeyen yönlerinden bahsedilir.” Uzun, Kasapoğlu'ndan yapmış olduğu bu alıntıyı ise şöyle eleştirir: Kur'ân ile psikoloji disiplini buluşturma amacında olanlar, bir anlamda Kur'ân-ı Kerîm'i psikoloji biliminin yerine koymakta, onun insanın bilişsel yapısını, her türlü psikolojik özelliklerini ve süreçlerini konu edindiğini ve bu meselelerde muhataplarına önemli miktarda bilgi sunduğunu iddia etmiş olmaktadır.⁵⁶⁰

Eleştiri - 2

Nihat Uzun, Kasapoğlu'nun, “Kur'ân'ın Psikolojik Tefsiri” (2011) makalesinden “Kur'an, insanın psikolojik yapısı hakkında fazlasıyla ve genişçe bilgi verir. Onun psikolojik konulara diğer ilimlerden fazla yer vermesinden daha doğal bir şey yoktur. Çünkü Kur'an'ın ilk ve en önemli gayesi, insanın ruhunu eğitmek ve ona belli bir kişilik yapısı kazandırmaktır. İnsan psikolojisine hitap eden ve onu şekillendirmeyi hedefleyen ilâhî kitabın böyle bir içeriğe sahip olması gayet tabidir. İnsanı yaratan, ona yol göstermek için ilâhî kitaplar gönderen Yüce Allah'ın en son gönderdiği ilâhî kitabında

Eserindeki Bazı Yorumların Tahlili”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 12, (2019), 18-23, 29).

⁵⁶⁰ Nihat Uzun, “Kur'ân'da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/1, (2013), 1516-1517.

insanın psikolojik yönünü ihmal etmesi, bu konuda bilgi vermemesi mümkün değildir. Bu sahadaki bilgilendirme Kur'an'ın gönderiliş amacıyla tam bir uyum içerisinde. Kur'an'a bu açıdan baktığımızda, -dolaylı olanlar hariç-, doğrudan insan psikolojisini konu edinen çok sayıda âyet vardır.” alıntısını yapar ve bu alıntıyı şu şekilde tenkit eder: “Buradan anlaşıldığına göre Kur'an'ın insan psikolojisinden bahsetmemesi onun bir eksikliği olarak addedilecektir. Dolayısıyla insan psikolojisi Kur'an'ın müstağni kalamayacağı bir konudur.”⁵⁶¹

Eleştiri - 3

Nihat Uzun, Kasapoğlu'nun “Kur'an'da İnsan Psikolojisi” (1997) isimli bir kitabının önsözünde yer alan şu ifadeleri aktarır: “Takdim edeceğimiz bu mütevazı çalışmanın temel gayesi, Kur'an-ılm çatışması, İslâm dininin gelişme ve ilerlemeye engel olması gibi vehimleri ortadan kaldırmak, Kur'an'ın ilmî yönden de bir mucize olduğunu gözler önüne sermektir. Özel gayesi ise, Kur'an'ın insan psikolojisine ilişkin konulara ne derece önem verdiğini ve bu yöndeki beyanlarıyla da bir mucize olduğunu ilan etmektir.” Nihat Uzun, yapmış olduğu bu alıntıya yönelik olarak psikoloji ile Kur'an'ı yan yana getirip, “Kur'an ve Psikoloji”, “Kur'an'da Psikoloji”, “Kur'an'da İnsan Psikolojisi” ve benzeri konulu, muhtevalı çalışmaların temelde, *ilmî/bilimsel tefsir* şeklinde nitelenen tefsir yönelişinin tezahürlerinden birisi olduğunu söyler. Dolaylı olarak bilimsel tefsir için geçerli olan eleştirilerin, Kasapoğlu'nun kaleme aldığı “Kur'an'da İnsan Psikolojisi” çalışması için de geçerli olduğunu ima eder. Bilimsel tefsirde, Kur'an'ın bütün ilimleri ihtiva ettiği anlayışının ağırlık noktasını teşkil ettiğini, bu tefsir yöntemini benimseyen kimselerin nazarında Kur'an'ın, dinî, itikadî ilimleri, hatta diğer ilimleri yani “psikoloji”yi de kapsadığını belirtir.⁵⁶²

Eleştiri - 4

Nihat Uzun, Kasapoğlu'nun “gülme” hadisesini “Kur'an'ın bahsettiği sözsüz iletişim sembollerinden birisi” olarak tanıttığını aktarır. Kasapoğlu'nun Kur'an'da yalnızca birkaç kez geçen gülme ile ilgili olayları (Hz. Süleyman'ın tebessüm etmesi, Hz. İbrahim'in hanımının gülmesi ve benzerlerini) ele aldığını, psikoloji disiplininin verileri ışığında bu olayları değerlendirdiğini söyler. Sonra da Kasapoğlu'nun bütün

⁵⁶¹ Uzun, “Kur'an'da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım”, 1516-1517.

⁵⁶² Nihat Uzun, *Bağlam ve Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 117-122.

bunlardan şöyle bir çıkarım yaptığını nakleder: “Kur’an, insanın gülebilme özelliğine iki açıdan yaklaşır. Özellikle, gülmenin insanın doğal etkinlikleri arasında yer aldığı, gülme etkinliğinin insanın iç dünyasındaki çeşitli duygulanımlardan kaynaklandığı ve bu duygulanımlara insanın içinde yaşadığı koşulların yol açtığı belirtilir. Fakat Kur’an’ın asıl amacı, insanın yaşadığı bütün bu tecrübe ve koşulların var edicisinin Yüce Allah olduğu bilincine ulaşmasına imkân sağlamaktır.” Nihat Uzun, Kasapoğlu’nun bu konudaki yaklaşım ve çıkarımlarını şöyle eleştirir:

Esas itibarıyla Kur’ân-ı Kerîm insanın gülme, ağlama gibi özelliklerini kendisine konu edinmez. Kur’an’da bazı kıssalar zikredilirken sadece insanların bazı şeylere doğal gülme tepkilerinden söz edilir. Kıssalarda anlatılan bu olaylardaki gülme hadiselerinin Kur’an’ın ana mesajı olarak öne çıkarılmasını gerektirecek bir durum da yoktur. Şayet bu mantıkla hareket edilecek olsa, Kur’ân’da insanların yahut diğer canlıların sergiledikleri doğal durumların tamamını tek tek ele alınıp üzerinde psikolojik değerlendirmeler yapılabilecektir. Oysa bu durum Kur’ân’ın insanlara hidâyet rehberi olma vasfı açısından oldukça gereksiz bir yaklaşımdır. Bu tür yaklaşımlarda Kur’ân’da geçen bazı ifadelerin psikolojik yönden ele alındığına dikkat çeken Nihat Uzun, Kasapoğlu’nun, Kur’ân’ın kimi ifadelerini kendi ilgi alanının zeminine yerleştirerek yorumlamaya ve okuyucuya aktarmaya çalıştığını belirtir. Kur’an’ın bu tarz yorumlanmasıyla herhangi bir fayda temin edilemeyeceğini ya da tamamen yanlış bir yola girilmiş olabileceğini söyler.⁵⁶³

Eleştiri - 5

Nihat Uzun “Kur’ân’da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme” başlıklı bölümden şu alıntıyı yapar: “Kur’an doğrudan, koşullandırma yoluyla öğrenmeyi kendisine konu edinmemiştir. Eğitilmiş hayvanların yakaladığı av hayvanlarının etinin yenilip yenilmeyeceği veya hangi koşullarda yenileceği konusunun açıklandığı âyette hayvanların terbiyesine yer vermiştir. Ayrıca Kur’an’ın hayvan terbiyesiyle ilgili açıklamaları av hayvanları örneğiyle sınırlıdır. Bununla birlikte Kur’an’ın kullandığı “mükelleb”, “muallem” gibi kavramlar, konuyla ilgili âyetteki ifade biçimi hayvan eğitimi konusunda önemli ipuçları vermektedir.” Uzun, Kasapoğlu’ndan alıntılanmış olduğu bu değerlendirmeyi şöyle eleştirir: Oysa Kur’ân’da sadece Mâide 5/4. âyette,

⁵⁶³ Uzun, “Kur’ân’da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım”, 1515.

sorulan bir soru üzerine, av hayvanlarının tutup getirdikleri hayvanların etinin yenmesinin helâl olduğundan bahsedilmektedir. Fakat Kasapoğlu'nun Kur'ân'a ve bu âyete yönelimi tamamen kendi kurguladığı şekilde olduğu için âyeti mecrasından saptırmaktadır. Kasapoğlu, "Kur'an, hayvanları koşullandırma etkinliğinin adını Pavlov ve Skinner'den çok önce koymuştur. Bunu hayvanların "mükelleb" ya da "muallem" hale getirilmesi olarak ifade edebiliriz." demektedir.⁵⁶⁴

⁵⁶⁴ Uzun, "Kur'ân'da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım", 1515.

SONUÇ

Araştırmanın birinci bölümü bir Kur'an araştırmacısının portresi, ikinci bölümü ise onun Kur'an çalışmasının tahlilidir. Tezde yazar portresi ile yazara ait eser (Kur'an Psikoloji Atlası) yan yana getirilerek eserin arka planındaki psikolojik, sosyal, kültürel ve fikrî dinamiklere işaret edilmiştir.

Tezin sonuç bölümü üç aşamalı olarak teşekkül ettirilmiştir. Birinci aşamada yazarın otobiyografisi ve eserinin onun kişiliğiyle, eğitimiyle, uzmanlığıyla vb. ilişkisine dair sonuçlar üzerinde durulmuştur. İkinci aşamada ise doğrudan müellifin eserinden hareketle ulaşılan sonuçlar verilmiştir. Üçüncü aşamada ise tezde / araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkılarak bazı önerilerde bulunulmuştur.

Yazar Portresi ve Eseriyle İlişkisine Dair Sonuçlar:

Müellifin, hâfız yetiştiren, ramazan aylarında evde hatimle terâvîh namazı kıldırان ve geleneksel yöntemle İslâmî ilimler öğreten bir babanın evinde ve onun eğitim verdiği Kur'an kursu ortamında yetişmesi Kur'an'a ve İslâmî ilimlere aşinalığının, entelektüel ilgisinin alt yapısını oluşturmuştur. İlâhiyat eğitimindeki çağdaş disiplinler alanında edindiği birikim, tefsir alanında interdisipliner -tefsir-psikoloji- çalışmaya ilgi duymasının entelektüel zeminini ve motivasyonu olmuştur.

Tefsir-müfessir merkezli bu çalışmada / tezde Abdurrahman Kasapoğlu'nun biyografisi kapsamlı sayılacak şekilde sunulmuştur. Yazarın yetiştirme koşulları, eğitim, kültür, siyasi hayatı, entelektüel, akademik serüveni pek çok yönden ele alınmıştır. Bu şekilde aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye'sini dinî, ilmî açıdan değerlendirmeye yarayacak reel bir veri oluşturulmuştur. Yine müellifin otobiyografisi sunulmak suretiyle tefsir tarihi için bir veri kaydı hazırlanmıştır.

Tezin gelişme bölümünde işaret edildiği gibi, Kur'an psikolojisi çalışan, fakat psikoloji, pedagoji uzmanı olmakla birlikte tefsir uzmanı olmayan müellifler vardır. Kasapoğlu'nun bir tefsir uzmanı olarak eser kaleme aldığı, psikoloji ve yakın disiplinler alanında hatırı sayılır bir vukufiyet kesbettiği anlaşılmaktadır. Müellifin bu ilmî yetkinliğinin *Kur'an Psikoloji Atlası*nı alanında başarılı, özgün bir eser haline getirdiği söylenebilir.

Tezin birinci bölümünde yazarın kişiliği hakkında verilen bilgiler gösteriyor ki, onun uzmanlık alanıyla, okuduğu eserlerle ve yaptığı çalışmalarla ortaya koyduğu “Kur’an Psikoloji Atlası” adlı eser arasında tam bir uyum vardır. Çünkü yazarın akademik eğitim düzeyinde olmasa da okuma düzeyinde yıllar içerisinde oldukça fazla sayılabilecek psikoloji okumaları yaptığı anlaşılmakta ve bu alandaki birikimini Kur’an tefsiri çalışmasına yansıtabildiği görülmektedir.

Abdurrahman Kasapoğlu’nun ilk dönemde (1992-2002 yılları arasında) yazmış olduğu eserlerin -“Kur’an’da İnsan Psikolojisi”, 1997; “Kur’an’da İman Psikolojisi”, 1997; “Kur’an’da Ahlâk Psikolojisi, 1997; “Âdem’den Hâtem’e Kişilik, 1997; “Kur’an’da Kişilik Psikolojisi -Bir Yaklaşım Denemesi-”, 1997; “Kur’ân-ı Kerim ve İletişim”, 2000; “Kur’an’da İnsan”, 2002- daha sonra kaleme alacağı *Kur’an Psikoloji Atlası* çalışmasının, ön hazırlığı, ilk tasarı süreci, alana aşinalık kesbetme evresi olduğu söylenebilir.

Bu tezde Kasapoğlu’nun *Kur’an Psikoloji Atlası* adlı eseri başvurduğu kaynaklar açısından değerlendirilmiştir. Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*’nda hadîs-i şerîflerden modern psikolojiye kadar çok yönlü literatür kullanmıştır. Din psikolojisinden genel psikolojiye, psikolojinin alt alanlarına dair eserlere başvurmuştur. İslâm geleneğindeki -tasavvuf, felsefe, rûhânî tıp, kelâm gibi- disiplinlerden yararlanmıştır. Klasik dönemden güncel çağa kadar kaleme alınan tefsir kaynaklarından seçtiklerini âyetlerin yorumlanmasında kullanmıştır. Müellif bütün bu farklı kaynakları harmanlayarak, mezcederek kendine özgü bir tarz oluşturmuştur.

Kur’an Psikoloji Atlası bütünüyle göz önünde bulundurulduğunda Kasapoğlu’nun hatırı sayılır düzeyde psikoloji müktesebâtına sahip olduğu görülür. Normalde bir müfessirden beklenen, tefsir ve ilişkili İslâmî disiplinler alanında vukûfiyet kesbetmesidir. Fakat Kasapoğlu’nu farklı kılan özellik, psikoloji literatürüne olan geniş vukûfiyettir. Bu vukûfiyet müellifin eserine de yansımış; yazar tefsir ile psikolojiyi mezcetmiştir.

Müellif, modern psikoloji literatüründen ve hadîs kaynaklarından çalışması için kaynak olarak yararlanmıştır. Yakın disiplin olarak da din psikolojisi kaynaklarını kullanmış ve bunları eserine yansıtmıştır. Tefsir kaynakları olarak belli klasik ve çağdaş

tefsirleri kullanmış, bunlardan aldığı psikolojik yorumları hem tefsir açısından hem de modern psikolojinin verileriyle mukayeseli olarak tahlil etmiştir.

Eser İncelemesinden Elde Edilen Sonuçlar:

Yazarın tefsir yazmada tercihi, konulu tefsir yönünde olmuştur. Konulu tefsir çalışmalarının çoğunun giriş kısmında semantik tahlil yöntemini etkili bir şekilde kullanmıştır. İcmâlî-tahlilî tefsir açısından ise yazar, daha çok tahlilî tefsire ağırlık veren bir yöntem izlemiştir.

Bu tezde, *Kur'an Psikoloji Atlası* "ulûmu'l-Kur'ân", "tefsir usulü" açısından analiz edilmiştir. Eser Kur'an ilimlerinin pek çok dalı -nüzûl sebepleri, emsâlü'l-Kur'ân, mecâzu'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân, müteşâbihu'l-Kur'ân, hurûf-ı mukattaa, mücmel-mübeyyen, i'câzu'l-Kur'ân, üslûbu'l-Kur'ân, münâsebâtü'l-Kur'ân, nesh meselesi, kısasu'l-Kur'ân, tekrâru'l-Kur'ân aksâmu'l-Kur'ân, kıraatler, vucûh-nezâir, garîbu'l-Kur'ân- açısından tahlil edilmiştir. Müellifin, Kur'an'ı anlamaya yarayan bu ilim dallarıyla bir şekilde bağ kurduğu, eserinde âyetleri yorumlarken tefsir usulünü uyguladığı görülmüştür.

Kasapoğlu, psikolojik bağlamda ele aldığı âyetlerin, söz konusu psikolojik manaya delâletlerini mutlaka tefsir kaynaklarına dayanarak göstermiştir. Ele alınan âyetlerin yorumunda tefsir kaynaklarına başvurmada değerlendirilmenin yapılmadığı dikkat çekmektedir. Yazar âyet yorumunda tefsir kaynaklarına istinat etme hassasiyetini *Kur'ân Psikoloji Atlası*'nın tamamında göstermiştir. Ayrıca tefsir kaynaklarının yanında güncel tefsir literatürünü, araştırmalarını da yorumlarını desteklemek için kullanmıştır. Klasik literatür yanında güncel alan yazını da takip etmiş, bunları eserine yansıtmıştır.

Bu tezde *Kur'an Psikoloji Atlası* Kur'an ilimleri, tefsir usulü, tefsirde bilgi kaynakları açısından analiz edilmiştir. Yazar, psikolojik izahlarda konu akışını sürdürebilmek için tefsir usulü meselelerini, problemlerini seyrek olarak konu edinmiştir. Buna rağmen eserde *ulûmu'l-Kur'an'a*, tefsir usulüne ilişkin esaslara riâyet edildiği görülmektedir. Bu durum yazarın gelenekteki tefsir usulü çizgisini takip ettiğini göstermektedir.

Yazar, *Kur'an Psikoloji Atlası* çalışmasında içinde bulunduğunuz çağa özgü bilgi kaynaklarını ve tefsir yazım yaklaşımını kullanarak yenilikçi bir eser ortaya koyma çabası içerisinde görünmektedir. Bununla birlikte bu tezde ulaşılan sonuçlara göre

yazar, tefsir geleneğiyle gerek usûl gerekse başvuru kaynakları bakımından bağıni koparmamıştır.

Kur'an Psikoloji Atlası'nda alışılmışın dışında yoğun psikoloji ve ilişkili disiplinlerin bilgisi kullanılmaktadır. Bununla birlikte müellif, tefsir bilgi kaynaklarını kullanma ve tefsir usulünü uygulama konusunda da aynı yoğunluk ve ihtimamı göstermektedir.

Kur'an Psikoloji Atlası'nda klasik tefsir usulü ilkelerine uyulması, semantik tahlil, konulu tefsir gibi çağdaş metotların kullanılması, hem geleneksel hem de modern bilgi kaynaklarına başvurulması, eserin bir sistematığının olduğunu göstermektedir. Yazar, Kur'an'ın birey ve toplum psikolojisine dair mesajlarını okuyucuya "konulu tefsir" tarzında sunmayı tercih etmiştir. Zira Kur'an'ın belli konulardaki mesajlarını doğrudan insanlara iletmede "konulu tefsir" önemli avantajlara sahiptir.

Eserin özelliklerine gelince, müellif konu ve kavramları ele alırken bazen sadece lafız olarak belli bir Kur'an kelimesi çerçevesinde incelemiş, bazen de sadece o kavramla sınırlı kalmayıp diğer kavram, anlatım ve tefsirlerle bir arada uygulamıştır. Konuları ele alırken daha çok psikoloji odaklı bir yaklaşım göstermiştir. Yazarın ilk kaleme aldığı konular ile daha sonrasında kaleme aldığı konular arasında hacim ve kaynak göstermesi bakımında fark görülmektedir. Daha sonraki bölümlerde konular daha karmaşık ve kullandığı literatür daha yoğundur. Dipnot kaynakça gösterme üslubuna baktığımızda ise blok dipnotlar kullanıldığı görülmektedir. Yazar eserini hazırlarken, özgün bir eser ortaya koyma gayreti göstermiş ve kendine özgü bir yöntem izlemiştir. Bu da eseri başlı başına orijinal kılmaktadır.

Bu tezde, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın Kur'an'daki psikoloji alanına giren hangi konu ve kavramları incelediği topluca gösterilmiştir. Buna göre Kasapoğlu'nun bütün Kur'an konu ve kavramlarını işlemediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte yazarın kullandığı başlıklara ve konu içeriklerine bakıldığında, eserde Kur'an'ın psikolojisi alanlarına giren meselelerin önemli bir kısmının işlendiği söylenebilir. Kur'an'daki psikoloji alanına dahil konu ve kavramların tamamının *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda işlenmemiş olması, daha ele alınabilecek birçok meselenin eserde yer almaması, kitabın mevcut haliyle tamamlamamış bir çalışma olduğu yönünde değerlendirme yapmayı mümkün kılmaktadır.

Yazar, *Kur'an Psikoloji Atlası*'nda incelediği kavram ve konuları genel konulu tefsir incelemesi olarak gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte eserde işlenen iki başlık diğerlerinden farklılık gösterir. Bunlardan birisi imanda artma ve eksilme meselesinin işlendiği bölümdür. Yazar bu bölümü el-Mâtürîdî'nin görüşleri, özellikle tefsiri bağlamında incelemiştir. Bir diğer farklı konu inceleme şekli ise Kehf sûresindeki üç kıssayı ele alma biçimidir. Bu bölümü de psikolog Carl Gustav Jung'un görüşleri doğrultusunda incelemiştir. Bu iki konu işleme biçimi eserin diğer konularının işlenişinden farklılık gösterir.

Eserde ilgi çeken yönlerden birisi, müellifin bazı Kur'an ifade ve anlatımlarını terimleştirmeyi önermiş olmasıdır. Kasapoğlu'nun bu tür kavramlaştırma, terimleştirme önerileri de tespit edilerek belli bir başlık -Abdurrahman Kasapoğlu Sözlüğü- altında bu tezde değerlendirilmiştir.

Kur'an Psikoloji Atlası'nda yazara ait birçok özgün yoruma rastlanır. Bu tür yorumlar çoğunlukla alışılmadık olarak görülebilmekte, zorlama olarak addedilebilmektedir. Hele bir de yorumun sahibi kaynaklara başvurmamışsa, yorumunu delillerle desteklememişse, "âyetleri zorla konuşturmakla" itham edilebilmektedir. Kasapoğlu ise getirdiği özgün yorumlara, tefsir geleneğinden, psikoloji disiplininin ikna edici deliller getirerek yorumlarına güvenilirlik kazandırmaya çalışmıştır. Bu özellik eserin tamamına hâkimdir; yazar belgesiz, delilsiz, atıfsız yorumda bulunmamıştır.

Kur'an Psikoloji Atlası'nda kullanılan tefsir literatürü dengeli bir dağılım gösterir. Eserde rivâyet ve dirâyet kategorilerinden her iki türden tefsir kaynağı da kullanılmıştır. Konulu tarzda hazırlanan makâle ve kitap çalışmaları *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın kaynakçasında yer almıştır. Kronolojik, işârî, sünnî, şîî, mu'tezilî, terbevî, ictimâî, ilmî, harekî / davet, makâsîdî eğilimlerden tefsir literatürüne eserde başvurulmuştur.

Bu tezde çağ ve coğrafya olarak Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki tefsir çalışmalarına ışık tutulmuştur. Dönemin ve coğrafyanın en son ve özgün / yenilikçi çalışmalarından birisi kayda alınmıştır. Özelde ise, *psikolojik tefsîr* çalışmalarının Türkiye'deki serüveni tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu tezde *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın içeriği ve bu içeriğin hayattaki karşılığı gösterilmeye çalışılmıştır. Eserin sadece akademik bir çalışma, entelektüel bir faaliyet

olmadığı, aynı zamanda okuyucunun, -inanç, ibadet, kişilik, ruh sağlığı gibi- hayatının pek çok yanına dokunabilecek nitelikte bir eser olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Kur'an Müslümanlar için hem iman konusu hem de bilgi ve amel / davranış kaynağıdır. İnsan hayatının hemen her alanını bir şekilde ilgilendiren “psikoloji” de Kur'an'ın bilgi verdiği ve rehberlik ettiği sahalardan birisidir. Bu alan kendi haline, boş bırakılabilecek bir saha değildir. Müslümanlar bu alana bilgi temelli yaklaşmak zorundadır. *Kur'an Psikoloji Atlası*, Müslümanların psikoloji alanına bilgi temelli yaklaşımları konusunda farkındalık oluşturabilecek bir eserdir.

Kur'an Psikoloji Atlası, öncelikle tefsir disiplini ile ilgili bir eserdir. Bununla birlikte esere din psikolojisi, din eğitimi alanlarının bigâne kalamayacağı söylenebilir. Özellikle Müslüman toplumlar üzerinde yapılan dinpsikolojik araştırmalarda *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın teorik temel oluşturabileceği kanaati paylaşılabılır.

Eser-müfessir odaklı araştırmalarda, genellikle incelemeye konu yapılan tefsirin üslup ve içerik açısından değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu tür çalışmalarda eser eleştirisine yani eserin zaaf noktalarına, eksik yönlerine yeterli ağırlık verilmemektedir. *Kur'an Psikoloji Atlası* isimli eseri inceleyen bu tezde ise mümkün olduğunca eleştiri yapılmaya çalışılmıştır. Eserin üslup ve içerik olarak zaaf, eksiklik oluşturan yönlerine değinilmiştir. Hatta daha önce Abdurrahman Kasapoğlu'nu eleştiren, Nihat Uzun'un görüşlerine yer verilmiştir.

Bu tezde Abdurrahman Kasapoğlu'nun psikolojiyle entegre edilmiş tefsir tarzı incelenmiştir. Yazarın gerek konulu tefsir tarzında kaleme aldığı *Kur'an Psikoloji Atlası* adlı eseri, gerekse tefsir disiplininde ilk kez kapsamlı şekilde sistemleştirilen psikolojik tefsir ekolü üzerine çalışmaları, tefsir tarihinde “Abdurrahman Kasapoğlu tefsirciliği” tabirini kullanmayı haklı çıkarmaktadır.

Öneriler:

Bu tezde Kasapoğlu'nun, Kur'an psikolojisi çalışmaları yöntem ve üslup açısından analiz edilmiştir. Birinci bölümde “eserler” başlığı altında belirtildiği gibi yazarın en özgün yanı *psikolojik tefsîri*, müstakil bir tefsir yönelişi olarak bütün boyutlarıyla sistemleştirmesidir. Yazarın bu yönünün de analiz edilmesi, akademik olarak çalışılması önerilebilir.

Kur'an Psikoloji Atlası, bu tezde bir bütün olarak eser incelemesine tâbi tutulmuştur. Eserde tefsir ve psikolojiyle ilişkili disiplinler açısından incelemeye değer çok fazla malzeme / veri bulunduğu görülmüştür. Yapılacak başka çalışmalarda müellifin eserinin çeşitli yönleri, boyutları ayrı ayrı da incelenebilir. Hatta müellifin eseri, “din psikolojisi”, “din eğitimi”, “tasavvuf”, “İslâmî psikoloji” disiplinleri açısından da inceleme konusu yapılabilir. Hazırlamış olduğumuz bu tezin ileride müellifimiz hakkında yapılacak çalışmalara kaynaklık teşkil etmesini umuyoruz.

İlim adamlarının, sanatçıların biyografileri sadece merak uyandırmamakta, aynı zamanda gelecek nesiller için modeller oluşturabilmektedir. Bu tezde ele alınan Abdurrahman Kasapoğlu biyografisi, sadece *Kur'an Psikoloji Atlası* ve yazarın diğer eserlerinin arka planını göstermemekte, aynı zamanda bilim meraklılarına çağdaş hayattan bir akademisyen portresi sunmaktadır. Bu nedenle, çağımızın önemli tefsir akademisyenlerinin eserlerinin akademik serüvenleriyle birlikte incelendiği çalışmaların yaygınlaştırılması önerilebilir.

Yukarıda tezin ikinci bölümünde *Kur'an Psikoloji Atlası*'nın dışında *psikolojik tefsir* çalışmalarını yapıldığı işaret edilmiş ve bazı örnekleri zikredilmişti. Burada zikredilen -*Die Seelenlehre des Korans (Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie)*, *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs*, *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs*, *Min İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî*, *İlmü'n-Nefs: Ma'rifetü'n-Nefsi'l-İnsâniyye fî'l-Kitâbi* ve *'s-Sünne*, *Mevsûatü İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî*- ve zikredilmeyen diğer Kur'an psikolojisi çalışmalarının tahlilinin, incelemesinin, kritiğinin akademik düzlemde yapılabileceği / çalışılabilceği söylenebilir.

Bu tez Türkiye'deki tefsir akademiasından bir müellifi ve çalışmalarını incelemektedir. Ülkemizde incelenebilecek daha pek çok çağdaş müellif ve ilmî çalışmalarının olduğu söylenebilir. Türkiye'de daha ziyade, baştan sona Kur'an'ın tefsir eden eser kaleme alan ilim ehli –Süleyman Ateş, Bayraktar Bayraklı, Ömer Çelik, M. Sait Şimşek, M. Zeki Duman ve benzerleri- çalışılmaktadır. Oysa velûd, özgün ve yenilikçi çalışmalar yapan diğer ilim ehli –Sâdık Kılıç, Murat Sülün, Mustafa Öztürk, İsmail Çalışkan, Lütfullah Cebeci, Halis Albayrak, Salih Akdemir, Abdurrahman Çetin, İsmail Karaçam, Bedrettin Çetiner, Celâl Kırca, Muhsin Demirci, Mehmet Okuyan,

Gıyasettin Arslan, Mevlüt Güngör, Hayati Aydın ve benzerleri- tek tek ya da ortak özelliklerine göre gruplar halinde çalışılabilir.

Türkiye’de ilâhiyat fakültelerinde seçmeli lisans dersi olarak “Kur’an-psikoloji” ilişkili seçmeli dersler okutulmaktadır. Yine hem tefsir hem de din psikolojisi alanında lisans üstü dersler arasında “Kur’an-psikoloji” odaklı dersler yer almaktadır.⁵⁶⁵ *Kur’an Psikoloji Atlası* bu dersler için yetkin, aktüel, işlevsel bir kaynak olarak önerilebilir. Hatta İmam-Hatip Liselerindeki tefsir derslerinin içeriğine, psikolojik yönelimli tefsir okumaları dahil edilebilir.

Örgün ve yaygın din eğitiminde iman, ibadet, ahlâk esaslarının ve dinin toplumsal kurallarının psikolojik ve psiko-sosyal boyutları dikkate alınarak öğretilmesi, ilâhî değerlerin amaç ve maksatlarıyla birlikte öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Dinin değerlerini psikolojik ve psiko-sosyal boyutlarıyla ele alan *Kur’an Psikoloji Atlası*, din eğitimindeki gerekçeli ve amaçlı öğrenme yönünde açılım sağlayabilir. Birey ve toplum olarak Kur’an’ın emrettiği dinî değerlerin kendi psikolojisini hesaba kattığını öğrenmek, bu değerleri öğrenme ve yaşama konusunda insanlarda farkındalık oluşturabilir. *Kur’an Psikoloji Atlası* böyle bir farkındalığı oluşturabilecek muhtevaya sahiptir.

Müellif Kasapoğlu’nun –bu tezin hazırlandığı dönem açısından- yaşayan bir kimse olması, onun burada zikredilen ve incelenen eserlerinin, görüşlerinin, tefsir yaklaşımlarının tamamlanmamış olduğu anlamına gelir. Belki ilerde onun eser ve görüşleri gelişme ve yenilenme gösterebilecektir.

⁵⁶⁵ <http://ebs.omu.edu.tr/4563/932001> (Erişim Tarihi: 28.04.2023);
<https://ogrenci.igdir.edu.tr/ogrenci/ebp/course.aspx?zs=1&mod=2&kultur=tr-tr&program=63&did=8199&mid=9647&pmid=178> (Erişim Tarihi: 28.04.2023).

KAYNAKÇA

- Abbûd, Hamyûde. “Min Esrâri’l-Mecâzi’l-Mürsel fi’l-Kur’âni’l-Kerîm”, *Mecelletü’l-Mümâresâti’l-Lügaviyye* 32, (2015).
- Abdubâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Tahran: İntişârât İslâmî, ts.
- Ağırkaya, Güven. “Tefsirde Nakledilen Bazı Rukye Tarifleri Üzerine (Ettafeyyış Örneği)”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28, (2022).
- Ahmed, Abdurrezzâk Hüseyin. *el-Mekkî ve’l-Medenî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. el-Kâhire: Dâru İbni Affân, 1999.
- el-Ak, Hâlid Abdurrahmân. *Usûlü’t-Tefsîr ve Kavâiduhû*. Beyrût: Dâru’n-Nefâis, 1986.
- el-Ak, Hâlid Abdurrahmân. *Teshilü’l-Vusûl ilâ Ma’rifeti Esbâbi’n-Nüzûl*. Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1998.
- Akbaş, Ahmet. “Kur’an’ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği”, *Kur’an ve Pozitif Bilim*. ed: M. Turan Çalışkan, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur’an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020.
- Akbıyık, Huriye. *Kur’an İlimlerinden Biri Olarak Havassu’l-Kur’an*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Akdeniz, Necat. *Kur’ân-ı Kerîm’de Mecâz*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987.
- Alabalık, Ahmet. “Makbul Re’y Tefsirinin Yöneldiği Farklı Alanlar”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3/5, (2012).
- Alan, Beyhan. *Psikolojik Tefsir’e Hucurat Süresi Örneği*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Albayrak, Hâlis. *Tefsir Usûlü Yöntem – Ana Konular – İlkeler – Teklifler*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1998.
- Albayrak, Halis. *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine Kur’an’ın Kur’an’la Tefsiri*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2009.

- Alevimehr, Hüseyin. *Tefsir Metotları ve Ekolleri*. (çev. Erdal Tuncay), İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2017.
- Alimoğlu, Amannisa. *İbn Atıyye El-Endelüsî'nin Tefsirde İbn Cerir Et-Taberî'ye Yönelttiği Eleştirileri*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Alptekin, Zeynel Abidin. *Saîd Havvâ ve el-Esâs fi't-Tefsîr'i*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2020.
- Altay, Şeyma. "Tefsir Metinlerinin Hermenötik Analizi -el-Keşşâf Tefsiri Örneği-". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1, 2022.
- Anshori, Mohammad Luthfil. "Al-Takrâr fî Al-Qur'ân (Kajian Tentang Fenomena Pengulangan Dalam al-Qur'an)". *Al Itqoân Jurnal Studi Al-Qur'an* 1/1, (2015).
- Ar, Yakup. Sezgin, Ahmet, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*. Samsun: Ceylan Basım Yayın, 2021.
- Arslan, Gıyasettin. "Tefsirin Hedef ve Sınırları Açısından Keşşaf Tefsiri"i *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22/1 (2017).
- Arslan, Şükrü. "Bilmen Tefsiri'nin Tefsir Literatüründeki Yeri". *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. 18, (2022).
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerîm'in Evrensel Mesajına Çağrı*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Atıyye, Muhammed Hâmid Hasen. "el-Vucûh ve'n-Nezâir fî't-Terâkîbi'l-Kur'âniyye Bene't-Ta'sîl ve't-Tatbîk", *Mecelletü'l-Ferâid fî'l-Buhûsi'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye*. 30, (2021).
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyât*. Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.
- Aydın, İsmail. "Kur'ân Üslubunun Edebî Sanatlara Etkisi". *Marife*. 10/3, (2010).
- Aydın, Muhammed. *Genel Tefsir Kuralları*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 2009.

- Bağış, Mehmet. “Tefsir Usûlü ve ‘Ulûmu’l-Kur’ân İlişkisi (Kapsam ve Sınırlılıklar)”. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 11/2, (2020).
- Bağış, Mehmet. “Tefsir Yazılarından Örneklerle Mehmet Akif Ersoy’un Dünya Görüşü”. *İslâmî Araştırmalar*. 32/1, (2021).
- Bayer, İsmail. “Tefsîr Hâtimelerinde Tefsîr ve Müfessir”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25, (2016).
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2022.
- Baysal, Sıddık. “Üslûbu’l-Kur’ân’ın Tefsir İlmi ile İlişkisi”. *Bilimname*. 35, (2018).
- Beki, Niyazi. “Kur’an’da İnzal ve Tenzil Kavramları”. *Ekev Akademi Dergisi*. 57, (2013).
- Bekiroğlu, Harun. *el-Burhan ve el-İtkan Adlı Eserlerin Tefsir Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Belen, Fatıma Zeynep. “Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Uygulama Örneği: Bibliyoterapinin Algılanan Stres ve Dini Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi”. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 10/19, (2016).
- Bergamalı, Ahmet Cevdet. (Haz. Mustafa Özel), *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2002.
- Bilgin, Abdülcelil. *Kur’an’ı Tanımak Tarih – Dil – Yorum*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.
- Bilgin, Abdülcelil. “Tarih - Dil ve Yorum Çerçevesinde Kur’an’ı Tanımak -Kur’an İlimlerine Dair Bir Tasnif Denemesi-”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1, (2018).
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü’l-Müfessirîn*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- el-Buğâ, Mustafâ Dîb. Mistû, Muhyi’-d-Dîn Dîb. *el-Vâzıh fî Ulûmi’l-Kur’ân*. Dimeşk: Dâru’l-Ulûmi’l-İnsâniyye, 1998.

- Cerrahoğlu, İsmail. “Zemahşerî ve Tefsiri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 26, (1983).
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1983.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Çalışkan, İsmail. “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 9/18 (2011).
- Çakır, Mesut. *Fezâilü'l-Kur'an Hadisleri Çerçevesinde Kur'an'ın Ezberlenmesi ile İlgili Rivâyetlerin Tahrîc ve Değerlendirmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Çapku, Ahmet. *Niyazi Hoca (Mehmet Niyazi Kasapoğlu)*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2021.
- Çelebi, Hind. *Farklı Yaklaşımlar ve Örnekler Işığında Kur'an-ı Kerîm'in Bilimsel Tefsiri*. çev: Muammer Erbaş, İzmir: Birleşik Yayıncılık, 2008.
- Çelik, Ersin. “Ulûmu'l-Kur'ân'la İlgili İlimlerin Tasnifi”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6/12, (2017).
- Çelik, İbrahim. *Örnekleriyle Tefsir Tarihi ve Usulü*. Bursa: Rehber Ajans, 2000.
- Çelik, Yılmaz. Kara, Mustafa. “Din Psikolojisi'ne Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hüseyin Peker”. *Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. 19/17, (2022).
- Çelik, Ömer. *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Çetin. Abdurrahman, “Kur'an'a Göre Kur'an'ın İsim ve Sıfatları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/5, (1993).
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Çiçek, M. Halil. *Kur'an Nasıl Bir Kitaptır*. İstanbul, Beyan Yayınları, 2007.

- Çiçek, Mehmet Halil. “Kırâa fi’ d-Dirâsâti’ l-Kur’âniyyeti’ l-Muâsıra fi Türkiye”. *Journal of Analytic Divinity*. 6/2, (Aralık/December 2022).
- Darende İlahiyat Fakültesi 1998-99 Mezunları Yıllığı. Darende: Ajans Darende, 1998.
- Daryal, Ali Murat. *İslâmın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açından Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989.
- Deliser, Bilal. *Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014.
- Demir, Recep. “İsim ve Sıfatları Çerçevesinde Kur’an”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. 2/1, (2013).
- Demirci, Muhsin. *Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine*. İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. 7. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Demirci, Muhsin. “Konul Tefsire Giriş”. *Mîzânü’l Hak İslâmi İlimler Dergisi*. 7 (Aralık 2018).
- Demirci, Muhsin. *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Divlekci, Celalettin. “Tefsirde Yorum Farklılığına Yol Açan Sebepler”. *Ekev Akademi Dergisi*. 18/58, (Kış 2014).
- Doğan, Mehmet Zeki. *Bilimsel Tefsir Açısından Kur’an’ın İ’câzı*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Duman, M. Zeki. *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tefsir Tarihi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Dumlu, Ömer. *Tefsir Usûlü*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2017.
- Düven, Yasemin. “Seyyid Kutub’un Tefsire Psikolojik Yaklaşımı: Bakara Sûresi Örneği”. *Tevilat Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. 1/2 (2020).
- Ebû Şehbe, Muhammed Muhammed. *el-Medhal li Dirâseti’ l-Kur’âni’ l-Kerîm*. er-Riyâd: Dâru’l-Vefâ’, 1987.

- Ebû Şehbe, Muhammed İbn Muhammed. *İsrâiliyyât ve 'l-Mevzûât fî Kütübi't-Tefsîr*. el-Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 1408.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *Usûlü'l-Fıkıh*. İstanbul: Tebliğ Yayınları, ts.
- Erbağ, Hüseyin. *Kavâidü't-Tefsîr Cem'an ve Dirâseten Adlı Eser Bağlamında Tefsir İlminin Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Erdoğan, İbrahim Halil. "Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İ'câzı". *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*. 15/2, (2017).
- Eroğlu, Ali. *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları*. Erzurum: Ekev Yayınevi, 2002.
- Eroğlu, Muhammed, "Havassü'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Ertuğrul, Resul. *Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Fath, Amir Faishol. Usman, Dia Hidayati. Supriadi, Supriadi. "Kritik Terhadap Mufassir Dalam Penggunaan Metode dan Pendekatan Penafsiran Al-Qur'an", *Jurnal Asy-Syukriyyah* 22/2 (Juli - Desember 2021).
- Fethullahî, İbrahim. *Kur'an İlimleri Metodolojisi*. (çev. Kenan Çamurcu), İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2015.
- Gedük, Salih. "Ulûmu'l-Kur'ân, Usûlü't-Tefsir Kavramları ve Tefsirde Usûlün İmkânı Meselesi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 39, (2015).
- Gördük, Yunus Emre. "Tefsirde Muhteva-Metot İlişkisi Üzerine Kronotipolojik Bir Analiz Denemesi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/13, (2015).
- Görener, İbrahim. "Tefsir Oluşturan Sorular ve Tefsir Formlarının Oluşum Süreci", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları: 2, 2010.

- Gül, Ali Rıza. “Geleneksel Kur’an Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 47, (2006).
- Gülbe, Osman. *Kur’an-ı Kerim’de Düşünmeye Yönelik Kavramlar*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Güllüce, Veysel. “Kur’ân’a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, *Tarihten Günümüze Kur’ân’a Yaklaşımlar*. (ed: Bilal Gökkır, N. Yılmaz, Ömer Kara, Muhammet Abay, Necmettin Gökkır), İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Güneş, Abdalbaki. *Kur’ân’da Bütünlük Mucizesi*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014.
- el-Hamed, Ğânim Kaddûrî. *Ebhâs fî Ulûmi’l-Kur’ân: el-Kırââtü’l-Kur’âniyye – el-Mushafu ve Resmuhû – İ’câzu’l-Kur’ân ve Vucûhuhû*. Ammân: Dâru Ammâr, 2006.
- Hamûde, Abdulvahhâb. *el-Kur’ân ve İlmu’n-Nefs*. el-Kâhire: el-Mektebetü’s-Sekâfiyye, 1962.
- el-Hûlî, Emîn. *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*. (çev. Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin), Ankara: Kitâbiyât, 2006.
- Hüseyn, İmâd Alî Abdu’s-Semî’. *et-Teyssîr fî Usûli’t-Tefsîr*. İskenderiyye: Dâru’l-Îmân, 2006.
- Işıcık, Yusuf. *Kur’an’ı Anlamada Temel İlkeler*. Ankara: Esra Yayınları, 1997.
- Işık, İhsan. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. Ankara: Elvan Yayınları, 2007.
- İtr, Nûruddîn. *Ulûmu’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Dimeşk: Matbaatü’s-Sâlih, 1993.
- İtir, Nureddîn. “Münasebet İlmi ve Kur’an Tefsirindeki Önemi”, (çev. Eyüp Yaka), *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/2, (Güz 2006).
- İbn Teymiyye, Takiyyu’d-Dîn Ahmed. *Mukaddime fî Usûli’t-Tefsîr*. Beyrût: Menşûrâtü Dâri Mektebeti’l-Hayât, 1980.
- İpek, Yasemin. “Din Eğitiminde Yeni Bir Araştırma Alanı: Kutsal Metnin Yorumlanmasında Kişilik Özelliklerinin Rolü”. *Dinî Araştırmalar*. 25/63, (2022).

- el-İbrâhîm, Mûsâ İbrâhîm. *Buhûsun Menheciyye fî Ulûmi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*. Ammân: Dâru Ammâr, 1996.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- el-Kâfiyecî, Muiyyî'd-Dîn Muhammed İbn Süleymân. *et-Teysîr fî Kavâidi 't-Tefsîr*. el-Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1998.
- Kara, Mustafa. “Prof. Dr. Hüseyin Peker’in “Kur’an Meâlî” Adlı Eserindeki Bazı Yorumların Tahlili”. *Amasya İlahiyat Dergisi*. 12, (2019).
- Kara, Osman. “Osmanlıda Tefsir Haşiyesi Geleneği: Atûfî Örneği”. *derglabant AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/9, (Bahar 2017).
- Kara, Ömer. *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.
- Kara, Ömer. “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları -Makale, Kitap-Tebliğ ve Tezler- II”, *İslami İlimler Dergisi*. 2/1, (2007).
- Kara, Ömer. “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”. *İslâmî İlimler Dergisi I. Kur’an Sempozyumu* (14-15 Ekim 2006), Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Karaalp, Cahit. “Usûl ve Üslûp Açısından “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri”. *Edebali İslamiyat Dergisi*. 5/1, (2020).
- Karaalp, Cahit. “Yeni Bir Tefsir Tarihinin Niteliğine Dair Bazı Mülâhaza ve Öneriler”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*. 5/1, (Bahar 2019).
- Karataş, Ali. “Bir Bilim Olarak Tefsir Felsefesinden Bahsetmenin İmkânı Üzerine -Bir Giriş Denemesi-”. *International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS) 24-26 August, 2016, Istanbul / Turkey*, Sakarya: Beşiz Yayınları, 2016.
- Karataş, Ali. “Kur’ân’ı Kur’ân ile Anlama”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31, (2011).
- Karlı, İbrahim H. *Kur’ân’ı Anlamaya Giriş*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da İman Psikolojisi*. İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da Ahlâk Psikolojisi*. İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi (Bir Yaklaşım Denemesi)*. İstanbul: İzci Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da İbadet Psikolojisi*. İstanbul: İzci Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Âdem'den Hâtem'e Kişilik*. İstanbul: İzci Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*. İstanbul: Nursan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Carl Gustav Jung'un Kehf Sûresi Tefsiri*. Malatya: Mengüceli Yayınları, 2006.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”. *Hikmet Yurdu*. 6/11, (Ocak – Haziran 2013).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “İlahiyat Alanında Bilim Etiği -Bir Akademik Etik Bilimsel Raporu-”. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 9/9, (2016).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da Evlilik Psikolojisi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsirin Tanımı ve Karakteristikleri ve Dayanakları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur'an'ın Konulu Tefsiri -Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler-”. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3 (Ocak-Haziran 2009).

- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2011).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an’a Psikolojik Yöneliş*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2016.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an’ın Üslup Psikolojisi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Tefsîr Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*. İstanbul: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsir Araştırmalarında Bilgi Kaynakları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı - Sosyal Psikoloji - Eğitim Psikolojisi - Metapsişik Deneyimler*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsîrin Önemi ve Amaçları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Bilinen İlk “Kur’an Psikolojisi” Çalışması: Ziya Talat Çağıl / Çorum-İskilipli: Die Seelenehre des Korans: Mit Besonderer Berücksichtigung der Terminologie (Halle (Saale) Buchdruckerei Heinrich John, 1929)”. *Tafsir Dergisi* 2/2 (Kasım 2022).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’ân’ı Anlamada Metin Dışı (Psikolojik) Bağlam ve Schleiermacher Hermenötiği”. *Tafsir Dergisi*. 2/1, (2022).
- el-Kattân, Mennâ’. *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*. er-Riyâd: Mektebetü’l-Maârif, 1992.
- Kaya, Ali. “Sure Mukaddimelerinde Verilen Bilgiler Çerçevesinde Müfessirlerin ‘Sure Bütünlüğü’ne Yaklaşımları (Klasik-Çağdaş Karşılaştırılması)”. *Mütefekkir: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. 6/11, (2019).
- Kaya, Mehmet. “Kur’an Yolu” Tefsirinde Süleyman Ateş’e Yönelik Bazı Eleştirilere Dair Bir İnceleme”. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. 13/25, (2018).

- Kaya, Mesut. “Hadis ve Tarih İlimleri Arasında Tefsir Tabakat Literatürü: Histografik Bir İnceleme”. *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 31, (2014).
- Kayhan, Veli. *Kur’ân’ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler*. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.
- Keskioğlu, Osman. *Nüzûlünden Günümüze Kur’ân-ı Kerim Bilgileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987.
- Kırca, Celal. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’an’a Yönelişler*. İstanbul: Tuğrâ Neşriyat, 1993.
- Koca, Ferhat. “Mutlak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Koçyiğit, Hikmet. “Modern Tefsir Hareketinin Niteliği”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/1, (2013).
- Koçyiğit, Hikmet. “Müfessirleri Tefsir Yazmaya Sevk Eden Amiller”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10, (2012).
- Koçyiğit, Hikmet. “Çağdaş Dönemde Müfessirin Halka Ulaşma Çabalarının Tefsire Etkisi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*. 1/1, (2017).
- Koçyiğit, Hikmet. “Tefsir Kitaplarının İsimlerine Dair”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/3, (Mart/2015).
- Komisyon. *Geçmişten Günümüze İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. ed: Fikret Karaman, Ahmet Faruk Sinanoğlu, İbrahim Aşlamacı, Mehmet Korkut Çeçen, Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Basın Yayını, 2016.
- Konur, Kübra. “Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk’ün Kur’an Kültürü”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2 (2022).
- Koyuncu, Recep. “Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. 15/1, (2015).
- Kutub, Muhammed. *Dirâsâtün fi’n-Neḥsi’l-İnsâniyyeti*. Beyrut: Dâru’ş-Şurûk, 1987.
- Maden, Gülhan. “Münâsebâtü’l-Kur’ân İlmi Çerçevesinde Mâide Suresinin Değerlendirilmesi”. *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi*. 3 (Aralık 2022).

- Mansûr, Abdulkâdir. *Mevsûatü Ulûmi'l-Kur'ân*. Haleb: Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, 2002.
- el-Mekkî, İbn Akîle. *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. eş-Şârika: Câmiatü's-Şârika, 2006.
- Memûk, Yusuf. "Tefsir Mufessir Merkezli Hazırlanan Lisansüstü Tefsir Tezlerine Panoramik Bir Bakış". *Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler –Batı ve İslâm Dünyası Mukayesesi- Uluslararası Sempozyum, 24-26 Kasım 2017, İstanbul*, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Yayınları, 2018.
- Muhaysın, Muhammed Sâlim. *Târîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Cidde: Dâru'l-İsfahânî, 1402.
- Müslim, Mustafa. *Kur'an Çalışmalarında Yöntem Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım*. (çev. Salih Özer), Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- Necâtî, Muhammed Osmân. *el-Kur'ân ve İlmu'n-Nefs*. Beyrût: Dâru's-Şurûk, 1987.
- Of Nüfus Defteri (1834)*. Hazırlayanlar: Sezgin Demircioğlu, Süleyman Bilgin, İstanbul: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi, 2011.
- Oral, Murat. "Rivâyet Tefsiri Yönteminin Gelişimi Açısından İbnu'l-Cevzî'nin Zâdu'l-Mesîr Adlı Eseri", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7, (2017).
- Oral, Murat. "Tefsir Usûlü Açısında İbn Kesîr Mukaddimesi'nin Değerlendirilmesi". *Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslâmî İlimler Araştırması Dergisi*. 1, (2018).
- Öcal, Mustafa. "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi*. 13/2, (2004).
- Öğmüş, Harun, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*. (çev. Halil Aldemir), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Özel, Mustafa. *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.
- Özkan, İbrahim Ethem. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Öztürk, Mustafa. "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8/2, (2008).

- Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- er-Rûmî, Fehd İbn Abdirrahmân İbn Süleymân, *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicuhû*, (er-Riyâd: Mektebetü't-Tevbe, 1419.
- er-Rûmî, Fehd İbn Abdirrahmân İbn Süleymân. *Vucûhu't-Tahaddî fî'l-İ'câz fî'l-Ahrufi'l-Mukattaati fî Evâili's-Süver*. er-Riyâd: Mektebetü't-Tevbe, 1418.
- Saçlı, Merve. “Süleyman Ateş’in Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri’nde Bakara Sûresi Bağlamında Psikolojik Yorumlar”, *Umde: Dini Tetkikler Dergisi* 3/2, (2020).
- es-Salih, Subhi, *Kur’an İlimleri*. çev: M. Said Şimşek, İstanbul: Esra Yayınları, 1994.
- es-Sabbâğ, Muhammed İbn Lutfî. *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur’ân ve İtticâhâtü't-Tefsîr*. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1990.
- Sak, Hasan İslam. “Müşkilü'l-Kur’ân Bağlamında Kur’ân’da İnsan İçin Kullanılan Olumsuz İfadeler”. *Bilimname*. 47, (2022).
- Seber, Abdulkerim. “Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespit”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/2, (2013).
- es-Sebt, Hâlid İbn Osmân. *Kavâidu't-Tefsîr Cem'an ve Dirâseten*. el-Kâhire: Dâru İbni Affân, 1421.
- Sezgin, Ahmet. *Termeli Yazarlar ve Şairler Ansiklopedisi*. Terme: Terme Bilgi Gazetesi Yayınları, 2012.
- Sezgin, Ahmet. “Yazarlarımız, Ünlüler Ansiklopedisinde”. *Terme Bilgi Gazetesi*. (17 Şubat 2016).
- Sofuoğlu, Mehmed. *Tefsîre Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Soysaldı, H. Mehmet. “Kur’an Tefsirinde Hz. Peygamber’in Yeri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3 (Haziran 1998).
- Soysaldı, Mehmet. *Kur’an’ı Anlama Metodolojisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2001.
- es-Suyûtî, Celâlü'd-Dîn. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- es-Suyûtî, Celâlü'd-Dîn Ebî Abdirrahmân. *Esbâbu'n-Nüzûl “Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl”*. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2002.

- Sülün, Murat. *Tefsir ve Otoriteleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Sürmeli, Mehmet. *Hız. Peygamber'in Kur'an Anlayışı*. Ankara: MGV Yayınları, 2017.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Şehhâte, Abdullâh Mahmûd. *Ulûmu'l-Kur'an*. el-Kâhire: Dâru'l-Garîb, 2002.
- eş-Şerîf, Adnân. *Min İlmi'n-Nefsi'l-Kur'ânî*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- eş-Şeyh, Muhammed İbn Abdirrahmân. *el-Mekkî ve'l-Medenî fi'l-Kur'an*. er-Riyâd, Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehdi'l-Vataniyye, 1997.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an'da İki Mesele (Müteşâbih-Nesh)*. Konya: Selâm Yayınevi, 1987.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.
- Taghiyev, Kovsar. *Gazzâlî - Şâtıbî Sarkacında Bilimselci Tefsir*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- et-Tayyâr, Müsâid İbn Süleymân. *Fusûl fi Usûli't-Tefsîr*. ed-Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1420.
- Topcu, Mustafa. "Hamza el-Karamânî'nin Takşîru't-Tefsîr Hâşiye alâ Envârî't-Tenzîl fi'z-Zehrâveyn İsimli Beyzâvî Hâşiyesi". *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi: Sırat*. 2/1, (2021).
- Tuncer, Faruk. "Tencîmü'l-Kur'an Bir İlim midir?", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1, (2022).
- Tuncer, Muhammet Mustafa. *Çaykara ve Ötesinden Portreler*. İstanbul: Çaykara Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2018.
- Turan, Abdülbâki. "Kur'an-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'an)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, (1986).
- Turan Şeyma. Nazıroğlu, Bayramali. "Dinî Uzlaşma Kültürü Bağlamında İlahiyat Eğitimi". *Darulfunun İlahiyat*. 32/1, (2021).
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991.

- Turna, Özge. Bolat, Mualla. “Eğitimde Disiplinlerarası Yaklaşımın Kullanıldığı Tezlerin Analizi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 34/1, (2015).
- el-Ubeyd, Alî İbn Süleymân. *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Kerîm Usûlühû ve Zavâbituhû*. er-Riyâd: Mektebetü’t-Tevbe, 2010.
- Ulutürk, Veli. “Kur’ân-ı Kerim’de Meseller (Emsâlü’l-Kur’ân)”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, (1993).
- Usal, Alparslan. Aslan, Zeynep. *Davranış Bilimleri*. İzmir: Barış Yayınları, 1995.
- el-Useymîn, Muhammed İbn Sâlih. *Usûl fî’t-Tefsîr*. ed-Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1423.
- Uzun, Nihat. “Kur’ân’da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6/1, (2013).
- Uzun, Nihat. *Bağlam ve Kur’an’ın Anlaşılması Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Ülgen, Emrullah. *İrâbü’l-Kur’ân’ın Tefsirdeki Yeri ve Önemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Vural, Muhammet Enes. “Kitap Tanıtımı Kur’an ve Psikoloji Osman Necati Fecr Yayınları, Ankara, 2017”. *Bilimname*. 37, (2019).
- Yaşar, Naif. “Kur’ân Tercüme Teknikleri Açısından Yusuf Işıcık’ın Meâli”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (2013).
- Yeniçeri, Celâl. *Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri İslâm Açısından Kâinat ve İmkânları*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.
- Yeral, Tacettin. “Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk’ün Kur’an Kültürü, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008, 480 Sayfa, ISBN: 9799944978100”. *Alınleri Sosyal Bilimler Dergisi*. 6/1, (2022).
- Yıldız, İbrahim. *Kur’an’da Psikolojik Şiddet*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Abdülhalim. “et-Tefsîru’l-Müeyesser Adlı Eserin ‘Ulûmu’l-Kur’ân Açısından İncelenmesi”. *Mutalaa*. 2/1, (Haziran 2022).

- Yılmaz, Hasan. “Modern Dönem Kur’ân Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7, (2017).
- Yılmaz, Hasan. “Semantik Analiz Yönteminin Kur’an’a Uygulanmasına Dair”. *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi Kur’an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 2009).
- Yılmaz, Şenol. İmanlık, Yılmaz. *Termemiz: Terme’ye Değer Katanlar 2015*. Samsun: Erol Ofset, 2015.
- Yılmaz, Mehmet Faik. *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Kerim. “Lisansüstü Tefsir Çalışmalarında Alınan Ek Eğitimlerin ve Çalışılan Kurumun Öğrenci Yeterliliğine Etkisi”, *Kur’an Araştırmalarında Akademik Tezler -Batı ve İslam Dünyası Mukayesesi*, Uluslararası Sempozyum 24-26 Kasım 2017, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 2018.
- Yüksek, Muhammed İsa. “Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsirinin Bilgi Değeri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21/39, (2019).
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve ’l-Müfessirûn*. Beyrût: Dâru’l-Kalem, ts.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *el-İsrâiliyyât fî ’t-Tefsîr ve ’l-Hadîs*. el-Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *İlmu ’t-Tefsîr*. el-Kâhire: Dâru’l-Maârif, ts.
- ez-Zerkeşî, Bedru’d-Dîn Muhammed İbn Abdullâh. *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, ts.
- Zengin, Murat. “Memlûk Türk Devleti Dönemi Hanefî Başkadılarında Cemâleddîn Yûsuf el-Malâtî”. Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu, 17-19 Kasım 2017 Malatya, Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018.
- ez-Zeyn, Semîh Âtîf. *İlmü’n-Nefs: Ma’rifetü’n-Nefsi’l-İnsâniyye fî l-Kitâbi ve ’s-Sünne*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Lübânî, 1991.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm. *Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. el-Kâhire:
Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Elektronik Kaynaklar:

Erdog@ner Biyografiler, “Abdurrahman Kasapoğlu”, <http://erdoganerbilog.blogspot.com/2018/01/abdurrahman-kasapoglu.html> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

YökTez,

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Biyografya, “Abdurrahman Kasapoğlu İlahiyatçı, Akademisyen, Araştırmacı, Yazar”,
<https://www.biyografya.com/biyografi/3054> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

“Abdurrahman Kasapoğlu”, <https://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/3769/Abdurrahman-Kasapoglu.asp?LID=TR&ID=3769> Erişim Tarihi: 06.10.2022).

<https://scholar.google.com.tr/citations?user=cVHZsp0AAAAJ&hl=tr> (Erişim Tarihi: 19.03.2022).

Musa Turşak, “Kur'an'da Özeleştirir”, 25 Mayıs 2021, https://www.youtube.com/watch?v=L7IAdkck_mE (Erişim Tarihi: 22.03.2023).